

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ – ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ –
ΤΟΜΕΑΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΜΣ: «Δέξιππος» / “Dexippos”
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Λατινική Φιλολογία / Latin Literature
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2021-2022

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ρητορική της αυτοπαρουσίασης στο ιστορικό έργο του Βελλήιου
Πατέρκουλου»

του ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Μ. ΑΔΑΜ

A.M.: 2019Δ004

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Σοφία Γ. Παπαϊωάννου, Καθηγήτρια Λατινικής Φιλολογίας ΕΚΠΑ (επιβλέπουσα)
Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος, Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας ΕΚΠΑ
Γραμματική Α. Κάρλα, Αναπλ. Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας ΕΚΠΑ

Copyright © **Ευάγγελος Μ. Αδάμ**, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτή την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

«Ο τρόπος που ζω είναι φυσικός για εμένα: για τη διαμόρφωσή του δεν κάλεσα καμία επιστήμη σε βοήθεια. Όμως, καθώς είναι αδύναμος, κάθε φορά που με έπιανε η επιθυμία να πω κάτι γι' αυτόν και να τον εμφανίσω δημοσίως ως ευπρεπέστερο, θεωρώντας υποχρέωσή μου να τον συνδράμω με αιτιολογίες και παραδείγματα, αποτέλεσε έκπληξη και για εμένα τον ίδιο ότι, από απλή τύχη, αυτά ήταν σύμφωνα με πολλά φιλοσοφικά παραδείγματα και αιτιολογίες. Μόνο όταν η ζωή μου τακτοποιήθηκε στις δραστηριότητές της, τότε έμαθα ποιο είδος φιλοσοφίας την κυβερνούσε. Να μια νέα μορφή [σκεπτόμενου ανθρώπου]: ο κατά τύχην και όχι εκ προμελέτης φιλόσοφος!»

Montaigne, *Essais*, II, 12, 546

[μτφρ. Φ.Δ. Δρακονταειδής, 3 τόμοι, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2022]

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

“There is more in Velleius than meets the eye.”. Αξιοποιώντας ως αφορμή την καταληκτική διατύπωση του Sumner στο διαφωτιστικό άρθρο του για τον Βελλήιο Πατέρκουλο (στο εξής Βελλήιο), το οποίο δημοσιεύτηκε πριν από περίπου πέντε δεκαετίες και εξακολουθεί να αποτελεί κατατοπιστική εισαγωγή για το έργο του συγγραφέα, φιλοδοξώ με την παρούσα εργασία να συστήσω στο ευρύ κοινό έναν κατά κοινή ομολογία άγνωστο Ρωμαίο ιστορικό των χρόνων του Αυγούστου και του Τιβέριου. Πρωταρχικός παραμένει ο στόχος να αναδειχθεί η λογοτεχνική αξία του ιδιόμορφου ιστορικού έργου του Βελλήιου, το οποίο σώζεται σήμερα σε δύο βιβλία και καλύπτει δια της ιστορικής αφήγησης ένα χρονικό άνυσμα από το τέλος του Τρωικού πολέμου μέχρι και την εποχή του αυτοκράτορα Τιβέριου, δηλαδή την εποχή του συγγραφέα του έργου. Η μοναδική συμβολή για τον εξεταζόμενο συγγραφέα στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία που τυγχάνει να έχω υπ’ όψιν μου είναι αυτή της Ελένης Περάκη-Κυριακίδου, Επίκουρης Καθηγήτριας της Λατινικής Φιλολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η οποία ασχολήθηκε με μία μονάχα θεματική του έργου, αυτή του φαινομένου του θανάτου, έτσι όπως το δεξιώνεται ο ιστορικός στο πλαίσιο της αφήγησής του.¹ Ως εκ τούτου, η παρούσα εργασία αποτελεί την πρώτη συστηματική και επικαιροποιημένη ερμηνευτική προσέγγιση του ιστορικού έργου του Βελλήιου, η οποία μέσω της εξέτασης επιλεγμένων αποσπασμάτων –τα οποία συνοδεύονται από πρωτότυπη απόδοση στην Νέα Ελληνική– στοχεύει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η οργάνωση της ιστορικής αφήγησης θέτει ως προτεραιότητα την αυτοπροβολή του Βελλήιου ως συγγραφέα και αφηγητή. Εκτιμώ ότι ένα τέτοιο εγχείρημα θα συνεισφέρει ερευνητικά στην ανανέωση του ενδιαφέροντος για έναν ελάχιστο μεν αλλά διόλου αμελητέο συγγραφέα μιας εποχής για την οποία η γνώση του αναγνωστικού κοινού είναι μάλλον επιφανειακή και εν πολλοίς συγκεκριμένη.

Στον περιορισμένο χώρο αυτού του προλόγου εκφράζω την απεριόριστη ευγνωμοσύνη μου στην Καθηγήτρια Λατινικής Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κα Σοφία Παπαϊωάννου, η οποία δέχθηκε με ευχαρίστηση να επωμιστεί το βάρος της εποπτείας κατά το στάδιο της έρευνας και της συγγραφής της διπλωματικής εργασίας,

¹ Βλ. Περάκη-Κυριακίδου (1988) 208-218. Η ίδια προσεγγίζει την προβληματική του πολέμου στο πλαίσιο της διαλεκτικής σχέσης η οποία αναπτύσσεται ανάμεσα στον συγγραφέα και την «σκοτεινή εποχή» στην οποία συγγράφει το έργο του.

προσφέροντας πολύτιμες παρατηρήσεις και προφυλάσσοντας τον γράφοντα από επικίνδυνες ατραπούς. Για την πάντοτε άμεση ανταπόκρισή της και την εύστοχη κριτική της αυτή η ολιγόλογη αναφορά δεν είναι παρά ένα ελάχιστο αντιχάρισμα. Επιθυμώ επίσης να ευχαριστήσω και τα άλλα δύο μέλη τα οποία συναπαρτίζουν την τριμελή συμβουλευτική επιτροπή, τον Καθηγητή Λατινικής Φιλολογίας, κ. Ανδρέα Μιχαλόπουλο, και την κα Γραμματική Κάρλα, οι οποίοι με τις καίριες επισημάνσεις τους διευκόλυναν την πορεία προς την κατάθεση της εργασίας στην τελική της μορφή. Είμαι ιδιαίτερα τυχερός που υπήρξα φοιτητής τους κατά την διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών μου στα πολυπληθή ακροατήρια των αμφιθεάτρων της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, καθώς και στον επόμενο αναβαθμό της γνώσης, στον στενό πλην φιλέρευνο κύκλο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Δέξιππος». Με το διδακτικό και επιστημονικό τους έργο αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για εμένα, όπως και για τόσους άλλους φοιτητές και φοιτήτριες του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Είναι αλήθεια ότι η πρωτόγνωρη κρίση που ενέσκηψε στην χώρα μας εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 δυσχέρανε *de facto* την απρόσκοπτη διεξαγωγή του ερευνητικού έργου και την πορεία μέχρι το τελικό στάδιο συγγραφής της παρούσας εργασίας. Παρά την περιορισμένη πρόσβαση στον οικείο χώρο των βιβλιοθηκών για την αναζήτηση των σχετικών τίτλων και μελετών, οφείλω ευχαριστίες τόσο στο προσωπικό της Βιβλιοθήκης της Φιλοσοφικής Σχολής –ιδιαίτέρως στην κα Αργυρώ Φραντζή– που καταβάλλει άοκνες προσπάθειες για να καταστήσει έναν μεγάλο όγκο επιστημονικών δεδομένων προσβάσιμο σε φοιτητές και νέους ερευνητές, όσο και στο προσωπικό της Βιβλιοθήκης Blegen της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, χάρη στο οποίο κατόρθωσα να έχω στην διάθεσή μου το απολύτως αναγκαίο υλικό για την εκπόνηση αυτής της εργασίας. Είμαι υπόχρεος, επίσης, στον φίλο και συνάδελφο εκ Πατρών, Κωνσταντίνο Γκοτσόπουλο, ο οποίος με περισσή γενναιοδωρία μου παραχώρησε πρόσβαση σε ανεκτίμητο ερευνητικό υλικό και στάθηκε εμπράκτως αρωγός σε κάθε φάση αυτής της δαιδαλώδους διαδρομής. Για την οικονομική ενίσχυση της μετ’ εμποδίων πλην ενδεδειγμένης έρευνας θα ήθελα να ευχαριστήσω το Ιαπωνικό Ίδρυμα “The Tokyo Foundation”, το οποίο σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών –στο πλαίσιο του Προγράμματος Υποτροφιών SYLFF– στηρίζει σταθερά τις υποχρηματοδοτούμενες ανθρωπιστικές επιστήμες και αμβλύνει κατά το δυνατόν την υπαρκτή αβεβαιότητα των φοιτητών και των φοιτητριών κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Ιδίως για τους θεράποντες της Λατινικής Φιλολογίας, η περίοδος 2020-2021 υπήρξε κομβική, καθώς ευοδώθηκε η επαναφορά της διδασκαλίας του μαθήματος των Λατινικών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά και η αποκατάστασή του ως πανελλαδικώς εξεταζόμενου μαθήματος για την εισαγωγή των υποψηφίων της Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Με την παρούσα εργασία, η οποία τυγχάνει να δημοσιεύεται στον απόηχο αυτής της, εν προκειμένω, ευνοϊκής συγκυρίας, φιλοδοξώ μονάχα να υποστηρίξω την ανάγκη για αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για την ρωμαϊκή λογοτεχνία και τον ρωμαϊκό πολιτισμό, θεωρώντας την μελέτη τους απαραίτητο όρο ανάπτυξης και ενίσχυσης της ιστορικής μας νοημοσύνης.

Στο κλείσιμο αυτού του προλογικού σημειώματος θα ήταν σοβαρή παράλειψη να μην μνημονεύσω τους καθηγητές μου και φιλόλογους της μαχόμενης και χειμαζόμενης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, χάρη στους οποίους η μαθητική περιέργεια για τον χώρο των κλασικών γραμμάτων μετουσιώθηκε με την πάροδο του χρόνου σε γνήσιο ερευνητικό ενδιαφέρον και ειλικρινή αφοσίωση στην επιστήμη της Φιλολογίας. Τίποτε από όλα αυτά, φυσικά, δεν θα ίσχυε δίχως την αμέριστη στήριξη και ενθάρρυνση από την οικογένειά μου, στην οποία αφιερώνεται πρωτίστως αυτή η εργασία. Είναι, βεβαίως, αυτονόητο ότι τυχόν λάθη ή αβλεπήματα βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

Ευάγγελος Μ. Αδάμ
Αθήνα, 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	I
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	IV
ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ	VI
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
i. Το ιστοριογραφικό είδος στην εποχή του Βελλήιου και το υπο-είδος της επιτομής.....	1
ii. Το ζήτημα της χρονολόγησης του έργου.....	5
iii. Ο Βελλήιος και ο πνευματικός κύκλος των Βινικίων.....	7
iv. Επισκόπηση της έρευνας για το έργο του Βελλήιου.....	9
v. Μεθοδολογικό πλαίσιο – Επισκόπηση του περιεχομένου.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΟΙ EXCURSUS ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ Ο ΒΕΛΛΗΙΟΣ ΩΣ AUCTOR DOCTUS.....	14
1.5 και 1.7: “ <i>Certamen Homeri et Hesiodi</i> ” ως λογοτεχνικός <i>excursus</i>	15
1.16-18: Η παρέκβαση για την <i>aemulatio</i> : Ελλάδα εναντίον Ρώμης;	21
2.9: Ο <i>excursus</i> για την λογοτεχνική παραγωγή κατά την ρεπουμπλικανική περίοδο: το είδος της ρητορείας και ο ρωμαϊκός λογοτεχνικός κανόνας	33
2.36: Ο <i>excursus</i> για την <i>aurea aetas</i> υπό το φως του Κικέρωνα	40
2.64: Ο <i>laus Ciceronis</i> ως <i>excursus</i>	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΟΙ ΜΕΤΑΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΒΕΛΛΗΙΟΥ	49
2.1 Η <i>breuitas</i> και η <i>festinatio</i> ως μεθοδολογικοί άξονες συγγραφής	49
2.2 Το έργο του Βελλήιου ως <i>transcursus</i> και ο συγγραφικός αυτοπροσδιορισμός.....	64
2.3 Η επιτομή ως <i>opus</i> και η υπόσχεση του Βελλήιου για το <i>iustum opus</i>	70

2.4 Η <i>forma operis</i> και ο <i>ordo narrationis</i> : ο αφηγηματικός σχεδιασμός και η διάταξη του υλικού.....	78
2.5 Η <i>imago principatus</i> και ο <i>locus</i> : ο <i>auctor</i> Βελλήιος ως φορέας της <i>memoria Romana</i>	86
2.6 Το <i>uotum</i> ως «σφραγίς» για το ιστορικό έργο	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η «ΦΩΝΗ» ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ Η ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΒΕΛΛΗΙΟΥ	100
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	114
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΒΕΛΛΗΙΟΥ	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. Ο ΓΚΑΙΤΕ ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΕΛΛΗΙΟ ΠΑΤΕΡΚΟΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟΝ <i>EXCURSUS</i> ΓΙΑ ΤΗΝ <i>AEMULATIO</i>	135
SUMMARY	137

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ

Τα αποσπάσματα από το πρωτότυπο λατινικό κείμενο αντλούνται από την στερεότυπη έκδοση του W.S. Watt (*editio Teubneriana*, Λειψία 2¹⁹⁹⁸). Η απόδοση του κειμένου στην Νέα Ελληνική είναι δική μου. Για τον σκοπό αυτό συμβουλευτήκα συνδυαστικά τις αγγλικές μεταφράσεις των J. Yardley & A. Barrett (Ινδιανάπολη/Καίμπριτζ 2011) και F.W. Shipley [Loeb, Καίμπριτζ (Μασαχουσέτη) 1924], καθώς και την γαλλική του J. Hellegouarc’h (Παρίσι 1982), με ορισμένες διαφοροποιήσεις κατά περίπτωση. Για τους συγγραφείς και τα έργα της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας χρησιμοποιούνται κατά κανόνα οι συντομογραφίες οι οποίες ισχύουν στην πρόσφατη έκδοση των S. Hornblower et al., *The Oxford Classical Dictionary* (Οξφόρδη 4²⁰¹²). Οι συντομογραφίες των περιοδικών ακολουθούν το διεθνώς καθιερωμένο σύστημα της *L’Année Philologique*.

ANRW	Temporini, H. & Haase, W., επιμ. (1972-), <i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i> , Βερολίνο/Νέα Υόρκη
FRHist	Cornell, T.J. et al., επιμ. (2013), <i>The Fragments of the Roman Historians</i> , τόμοι 3, Οξφόρδη
HWRh	Ueding, G. et al., επιμ. (1992-2014), <i>Historisches Wörterbuch der Rhetorik</i> , τόμοι 11, Τυβίγγη
LSJ	Liddell, H.G. & Scott, R., αναθεωρ. από Stuart Jones, H.S. (9 ¹⁹⁴⁰), <i>A Greek-English Lexicon</i> , Οξφόρδη
OLD	Glare, P.G.W., επιμ. (2 ²⁰¹²), <i>Oxford Latin Dictionary</i> , Οξφόρδη
RAC	Klauser, T. et al., επιμ. (1950-), <i>Reallexikon für Antike und Christentum</i> , Στουτγάρδη
RE	Wissowa., G. et al., επιμ. (1893-1978), <i>Paulys Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft</i> , Στουτγάρδη
ThLL	(1900-), <i>Thesaurus Linguae Latinae</i> , Λειψία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

i. Το ιστοριογραφικό είδος στην εποχή του Βελλήιου και το υπο-είδος της επιτομής

Το ιστορικό έργο του Βελλήιου αποτελεί μοναδική περίπτωση στην σωζόμενη ιστοριογραφική παράδοση της Ρώμης. Οι εκτενείς ιστοριογραφικές πηγές για την περίοδο την οποία καλύπτει η συγγραφή του είναι κατά βάση αρκετά μεταγενέστερες, γεγονός που κάθε άλλο παρά διευκολύνει την επαρκή κατανόηση του ιστορικού περιβάλλοντος της Ρώμης των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων.² Από αυτή την άποψη, το γεγονός ότι –παρά τις σημαντικές *lacunae*, ιδίως στο πρώτο βιβλίο του έργου– η ιστορική αφήγηση του Βελλήιου σώζεται σε σχετικά συνεχή μορφή δικαιολογεί την θεώρηση της συγγραφικής παραγωγής του ως φωτεινής εξαίρεσης στο ομιχλώδες λογοτεχνικό τοπίο της περιόδου του Τιβέριου. Συνακόλουθα, το ευτύχημα της παράδοσης του έργου καθιστά το κείμενο του Βελλήιου πολύτιμη πηγή πληροφοριών, ιδίως για την εποχή που έζησε ο ιστορικός, η οποία απηχεί την μετάβαση από την αυγούστεια εποχή στην εδραίωση της εξουσίας του Τιβέριου.³

Εάν επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε σε αδρές γραμμές τον ιστορικό Βελλήιο με γνώμονα τα καθιερωμένα πρότυπα του ιστοριογραφικού είδους στην Ρώμη, θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε τον ιστορικό Βελλήιο μεταξύ του Λίβιου και του Τάκιτου. Είναι γεγονός ότι η γέννηση του Βελλήιου συμπίπτει με την περίοδο κατά την οποία ο Λίβιος αρχίζει την συγγραφή του πολύτομου έργου του. Ωστόσο, ο Βελλήιος υιοθετεί μονάχα το χρονικό εύρος στο οποίο στοχεύει η αφήγηση του Λίβιου και επιχειρεί να καλύψει μέσα από την δική του αφήγηση την απόσταση από το μυθικό παρελθόν της Τροίας μέχρι τις μέρες του εντός μιας περιεκτικής ιστορικής αφήγησης. Διαμετρικά αντίθετη θα αποδειχθεί η κατοπινή στάση του Τάκιτου απέναντι στο καθεστώς του Τιβέριου σε σχέση με τον φίλα προσκείμενο στο αυτοκρατορικό περιβάλλον Βελλήιο.⁴ Όσο για το πρότυπο του Σαλλούστιου, έχει διαπιστωθεί η ευρεία επίδραση στο έργο του Βελλήιου, τόσο σε επίπεδο φρασεολογίας όσο και ως προς την αναγωγή

² Τα έργα αναφοράς για όλους τους αποσπασματικά σωζόμενους Ρωμαίους ιστορικούς είναι το παλαιότερο δίτομο έργο του Peter (1906, ²1914) *Historicorum Romanorum reliquiae* και το συγκεντρωτικό τρίτομο έργο που επιμελήθηκε ο Cornell (2013), *The fragments of the Roman historians (FRHist)*.

³ Βλ. Gowing (2007) 411-412. Για την εποχή του Τιβέριου, με έμφαση στην ιδιαίτερη και πολυσχιδή προσωπικότητα του αυτοκράτορα, βλ. Seager (²2005). Στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία βλ. τα αντίστοιχα κεφάλαια στα έργα των Eck (2014) [μτφρ., επιμ.: Α.Ν. Μιχαλόπουλος], 134-148 και Μπουραζέλη (2017) 264-269.

⁴ Για την διαφορετική στοχοθεσία του Βελλήιου εν συγκρίσει με τον Λίβιο και τον Τάκιτο, βλ. Gowing (2010α) 25-26.

του έτους 146 π.Χ. σε δομικό άξονα του έργου.⁵ Η διαίρεση του έργου σε δύο βιβλία με σημείο αναφοράς την καταστροφή της Καρχηδόνας ανακαλεί την αποτίμηση του Σαλλούστιου για τα γεγονότα του έτους 146 π.Χ, σύμφωνα με την οποία ο συγκεκριμένος χρονολογικός δείκτης ερμηνεύεται ως ένας *terminus post quem* για την ηθική παρακμή της Ρώμης.⁶ Υπό αυτή την έννοια, η αφηγηματική επιλογή του Βελλήιου φαίνεται ότι εναρμονίζεται με το ερμηνευτικό πρίσμα του Σαλλούστιου σχετικά με την σημασία του έτους 146 π.Χ. για την ρωμαϊκή ιστορία.

Θα ήταν παρακινδυνευμένο –αν όχι ανακριβές– να υποστηρίξει κανείς ότι η μετάβαση στην αποκαλούμενη Αργυρή περίοδο της ρωμαϊκής λογοτεχνίας δεν επηρεάστηκε από τις ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις τις οποίες σηματοδοτεί η άνοδος του Τιβέριου στην αυτοκρατορική εξουσία. Το ιστοριογραφικό είδος δεν φαίνεται να γνώρισε ιδιαίτερη κάμψη, τουλάχιστον ως προς τον ρυθμό παραγωγής, δεδομένου ότι μας είναι γνωστή μια πλειάδα ονομάτων που επιδόθηκαν στην συγγραφή ιστορικών έργων, με δημοφιλές θέμα –κρίνοντας με βάση τα ελάχιστα αποσπάσματα που έχουμε στην διάθεσή μας– την ιστορία των εμφυλίων πολέμων της *Res publica*.⁷ Από την άλλη, το πνεύμα της εποχής δεν είναι αυτονοήτως αναφανδόν υπέρ της απόλυτης ελευθερίας της έκφρασης και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις συγγραφέων, τα έργα των οποίων κατέληξαν στην πυρά και οι ίδιοι οδηγήθηκαν σε βίαιο θάνατο. Από την περίοδο του Τιβέριου μπορούμε να ξεχωρίσουμε το όνομα του Κρεμούτιου Κόρδου (*FrHist* 71), ο οποίος υποχρεώθηκε σε αυτοκτονία, ενώ σημαντικά τμήματα του έργου του καταστράφηκαν, μόλις μία πενταετία πριν από την ολοκλήρωση του έργου του Βελλήιου.⁸ Κατανοούμε, λοιπόν, ότι τα περιθώρια για ελεύθερη απόδοση των ιστορικών γεγονότων ήταν αρκετά στενά, χωρίς αυτό να συνεπάγεται αυτομάτως λογοκρισία σε απόλυτο βαθμό. Από την πλευρά του, ο Βελλήιος είναι πιστά αφοσιωμένος στον αυτοκράτορα Τιβέριο και αντιπαραβάλλει στην ανασφάλεια της εποχής του μια εικόνα σταθερότητας η οποία συναρτάται με την αντίληψη της ιδεολογικής συνέχειας του αυγούστειου οράματος. Ο ίδιος υπηρέτησε υπό τον Τιβέριο και παρέχει στον αναγνώστη του έργου του μια εκ του σύνεγγυς εικόνα για

⁵ Το ζήτημα της επίδρασης του Σαλλούστιου στον Βελλήιο πραγματεύεται ειδικά ο Woodman (1969) 785-799.

⁶ Sall. *Cat.* 10, *Iug.* 41, *Hist.* 1.12. Για την εκδοχή του Σαλλούστιου σχετικά με την απαρχή της ηθικής παρακμής της Ρώμης το έτος 146 π.Χ., βλ. ιδίως Davies (2014) 177-218, η οποία επισημαίνει ότι ο Σαλλούστιος ακολουθεί την παράδοση του Πολύβιου και του Ποσειδώνιου ως προς το θέμα της ηθικής παρακμής της Ρώμης με αφηγηματικό όριο το 146 π.Χ.

⁷ Για τους εμφυλίους πολέμους της Ρώμης ως δημοφιλές θέμα σε ιστορικά έργα που συγγράφονται και κυκλοφορούν την εποχή του Τιβέριου, βλ. Gowing (2010b) 249-260.

⁸ Suet. *Tib.* 61.3, Dio Cass. 57.24.2-4, Tac. *Ann.* 4.34-35. Η σχετική παράδοση αναφέρει ότι ο Κρεμούτιος Κόρδος εξμνησέτο στο έργο του τους Καισαροκτόνους ως τους «τελευταίους των Ρωμαίων». Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή του ιστορικού Λαβιένου, το έργο του οποίου κατέληξε επίσης στην πυρά επί Αυγούστου (Sen. *Controv.* 10, *praef.* 5-7).

γεγονότα που δεν καλύπτονται από άλλον συγγραφέα της περιόδου, γεγονός που μας ωθεί και στην περαιτέρω ανάδειξη των πτυχών της αφηγηματικής τεχνικής του.

Το ζήτημα του ειδολογικού χαρακτήρα του έργου του Βελλήιου έχει απασχολήσει την έρευνα εδώ και δεκαετίες.⁹ Η δυσκολία στην κατάταξή του εντός του ιστοριογραφικού είδους, όπως έχει καλλιεργηθεί μέχρι την εποχή του στην Ρώμη, έγκειται κατά βάση στο γεγονός ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως ιστορική μονογραφία κατά το πρότυπο του Σαλλούστιου ούτε ως χρονογραφικού τύπου εξιστόρηση των γεγονότων *ab urbe condita*, όπως αυτή του Λίβιου, η οποία εκτείνεται σε 142 τόμους. Ο τίτλος του έργου (*Historia Romana*) συνιστά μεταγενέστερη προσθήκη του Beatus Rhenanus, με το όνομα του οποίου συνδέεται η *editio princeps* του έργου.¹⁰ Επ' ουδενί, λοιπόν, δεν μπορούμε να βασιστούμε στον επινοημένο τίτλο και να ισχυριστούμε αβασάνιστα ότι το θεματικό εύρος του έργου καλύπτει μόνο το φάσμα της ρωμαϊκής ιστορίας μέχρι τα χρόνια του Βελλήιου. Μολονότι το δεύτερο βιβλίο φαίνεται να είναι προσανατολισμένο στην δράση επιφανών Ρωμαίων ανδρών και σε διάφορα επεισόδια της ρωμαϊκής ιστορίας, το πρώτο βιβλίο διευρύνει σημαντικά τον θεματικό ορίζοντα και, κατά συνέπεια, μετατοπίζει το ειδολογικό κέντρο του έργου. Το βέβαιο είναι ότι η οργάνωση του υλικού από τον Βελλήιο δεν υπακούει στην συμβατική για το ιστοριογραφικό είδος κατηγοριοποίηση σε *historia* και *annales*, επί της οποίας στοχάζεται ήδη ο ιστορικός Σεμπρόνιος Ασελλίων (*FrHist* F1-2).¹¹ Εν προκειμένω ο σχεδιασμός παραπέμπει σε ιστορική επιτομή παγκόσμιας εμβέλειας ως προς το θεματικό και χρονικό πλαίσιο, με γνώμονα την συντομία στην καταγραφή του υλικού. Στο πρώτο βιβλίο υπερτερεί εμφανώς το αρχαιοδιφικό ενδιαφέρον του ιστορικού, ο οποίος πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν μυθικούς ήρωες, ίδρυση αποικιών και φυσικά τους *excursus* για την λογοτεχνία.¹² Προοδευτικά η αφήγηση οδηγείται στα εσωτερικά ζητήματα της Ρώμης, στα οποία αφιερώνεται πλήρως το δεύτερο βιβλίο του έργου. Μάλιστα, δομικό ρόλο στην αφήγηση του δεύτερου βιβλίου κατέχουν τα πορτρέτα των *viri eminentissimi*, η παρουσία των οποίων παραπέμπει εν πολλοίς στην ιστορική

⁹ Βλ. ενδεικτικά Woodman (1975) 282-288, Starr (1981) 172-174 και Rich (2011) 76-80.

¹⁰ Για την *editio princeps* και το ενδιαφέρον του Beatus Rhenanus για το έργο του Βελλήιου, βλ. ειδικά van der Gonna (1977) 231-242. Για την τύχη του μοναδικού σωζόμενου χειρογράφου με το κείμενο του Βελλήιου, βλ. Calvelli (2016) 357-372. Το ίδιο θέμα πραγματεύεται αρκετά περιεκτικά και ο Woodman (1977) 3-28.

¹¹ Πρβλ. την μαρτυρία του Αύλου Γέλλιου (*NA* 5.18.1-2): ο όρος *historiae* αναφέρεται στην σύγχρονη πολιτική ιστορία, ενώ ο όρος *annales* παραπέμπει στην χρονογραφική μέθοδο εξιστόρησης με αναγωγή στην ίδρυση της Ρώμης ως αφετηριακό όριο.

¹² Στο υλικό του πρώτου βιβλίου επικεντρώνει το ενδιαφέρον του ο Kramer (2005) 148-150, ο οποίος ισχυρίζεται ότι η έναρξη του πρώτου βιβλίου ενδέχεται να αναφέρεται στην ίδρυση της αυτοκρατορίας των Ασσυρίων. Ο ίδιος υιοθετεί την υπόθεση ότι στο μη σωζόμενο προοίμιο του έργου αναπτύσσεται θεωρητική συζήτηση για την διαδοχή των αυτοκρατοριών η οποία καταλήγει στην θεματοποίηση της αύξησης της ρωμαϊκής δύναμης στο δεύτερο μέρος του έργου.

παρουσίαση που ακολουθεί το βιογραφικό είδος.¹³ Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, μπορούμε, λοιπόν, να προσεγγίσουμε το έργο ως υβριδικού τύπου ιστορική επιτομή, η οποία συγχωνεύει χαρακτηριστικά και τεχνικές από το ευρύ φάσμα της ιστοριογραφικής παράδοσης, όπως καταγράφεται στο περιβάλλον της Ρώμης από τους πρώιμους χρονογράφους μέχρι την εποχή του Βελλήιου.¹⁴

Το υπο-είδος της ιστορικής επιτομής γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, διαδεχόμενο έτσι την ιστορική προοπτική του Λίβιου η οποία λαμβάνει την μορφή μακροσκελούς αφήγησης για τα ρωμαϊκά πράγματα. Η πρακτική της σύνταξης επιτομών ανάγεται, βέβαια, στην ελληνιστική περίοδο, οπότε η λογοτεχνική παραγωγή αντανακλά περισσότερο τον εργαστηριακού τύπου φιλολογικό *labor* και την πρακτική της συστηματοποίησης του ερευνητικού υλικού.¹⁵ Στο λογοτεχνικό περιβάλλον της Ρώμης διαθέτουμε ορισμένες μαρτυρίες για συγγραφή επιτομών ήδη από τα τέλη του 2^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁶ Η μελέτη της ελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης συντέλεσε εκ των πραγμάτων στην μαζική παραγωγή επιτομών που εξυπηρετούν τον πρακτικό στόχο της μεταφοράς ιστορικών και άλλων έργων στο ρωμαϊκό πολιτισμικό περιβάλλον μέσω της καταγραφής στην λατινική γλώσσα. Ιδίως στην εποχή του Βελλήιου, στο πλαίσιο της κανονικοποίησης των έργων των Ρωμαίων συγγραφέων της προηγούμενης περιόδου, προπάντων του Λίβιου, η τάση για συντομία καθιστά το υπο-είδος της επιτομής αρκετά πρόσφορη επιλογή, την οποία δικαιολογούν στα έργα τους και άλλοι σύγχρονοι του Βελλήιου συγγραφείς, όπως ο Βιτρούβιος και ο Βαλέριος Μάξιμος, αλλά και αργότερα ο Φλώρος στην δική του επιτομή.¹⁷ Λαμβάνοντας υπ' όψιν την οικουμενική

¹³ Για τον ρόλο των πορτρέτων στο έργο του Βελλήιου, βλ. Cogitore (2009) 51-72. Η Rossi (1976) 97-116 εξετάζει την τεχνική παρουσίασης των πορτρέτων που υιοθετεί ο Βελλήιος και αναδεικνύει ορισμένα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στο βιογραφικό σχήμα της αρχαίας ρητορικής. Παράλληλα, σημειώνει ότι μία από τις καινοτομίες στην βιογραφική μέθοδο του Βελλήιου έγκειται στην ανάπτυξη του τύπου του *uir mixtus*, ο οποίος συμπυκνώνει τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά στοιχεία της προσωπικότητας του εκάστοτε προσώπου.

¹⁴ Ως «υβριδική ιστορία», με ρωμαιοκεντρικό αλλά και παγκόσμιο χαρακτήρα, αντιμετωπίζει το έργο του Βελλήιου ο Rich (2011) 73-92.

¹⁵ Για την έννοια της επιτομής σε λογοτεχνικά συμφραζόμενα και την καλλιέργεια της ήδη από την ελληνιστική περίοδο, βλ. *OCD* s.v. “epitome”. Για την αναζήτηση των απαρχών της επιτομής στην φιλολογική δραστηριότητα της ελληνιστικής περιόδου σε σχέση με την δραματική ποίηση, η οποία οδηγεί στην σύνθεση *υποθέσεων*, βλ. επίσης Pfeiffer (1968) 192-196. Οι Schepens & Schorn (2010) 395-433 εστιάζουν στην διαπιστωμένη τάση για σύνταξη επιτομών σε ιστορικά έργα της ελληνιστικής περιόδου, γεγονός που συντελεί στην ανάπτυξη του υπο-είδους της παραδοξογραφίας και την περαιτέρω καλλιέργεια του βιογραφικού είδους.

¹⁶ Είναι ενδιαφέρον ότι οι απαρχές της επιτομής στην Ρώμη συνδέονται αποκλειστικά με το ιστοριογραφικό είδος. Χαρακτηριστικά βλ. *Plut. Brut.* 4, όπου πληροφορούμαστε ότι ο Βρούτος επιδίδεται στην συγγραφή επιτομής για το έργο του Πολύβιου εν μέσω πολεμικών επιχειρήσεων.

¹⁷ Βλ. *RAC* s.v. “epitome”, όπου ο Orpelt συγκεντρώνει τα κύρια χαρακτηριστικά του υπο-είδους (συντομία, προσανατολισμός στο περιεχόμενο, περιορισμός στον πεζογραφικό λόγο της αφήγησης) και τους Έλληνες και Ρωμαίους εκπροσώπους. Το υπο-είδος της επιτομής στην ρωμαϊκή λογοτεχνία δεν έχει μελετηθεί ευρέως τις τελευταίες δεκαετίες. Ως εκ τούτου παραμένει πολύτιμη η συμβολή του Galdi (1922), ο οποίος διαπιστώνει εισαγωγικά αφενός τα ελληνικά πρότυπα ως προς την λογοτεχνική έκφραση αφετέρου παραδέχεται την

διάσταση του έργου του Βελλήιου, το έργο *Chronica* του Κορνήλιου Νέπωτα και το *Liber annalis* του Αττικού φαίνεται πως αποτελούν για τον Βελλήιο πρότυπα ιστορικής καταγραφής αλλά και άμεσες πηγές κατά την συγγραφή της δικής του επιτομής.¹⁸ Επομένως, προκύπτει εύλογα το συμπέρασμα ότι ο Βελλήιος δεν καθιερώνει με το έργο του το υπο-είδος της ιστορικής επιτομής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν προσδίδει ιδιαίτερο χαρακτήρα σε αυτό χάρη στην ρητορική του παιδεία και την αφηγηματική οργάνωση που υιοθετεί.¹⁹

ii. Το ζήτημα της χρονολόγησης του έργου

Μολονότι το μη σωζόμενο σήμερα προοίμιο του έργου μάς έχει στερήσει την δυνατότητα να επαληθεύσουμε την εναρκτήρια αφιέρωση του έργου στον Βινίκιο, το πλήθος των αποστροφών εντός του έργου (π.χ. 1.8, 1.12, 1.13, 2.7.5-6, 2.49.1) και ο λειτουργικός τους ρόλος στην ιστορική αφήγηση συνηγορούν υπέρ αυτού του ενδεχομένου. Ο ρόλος της αφιέρωσης του έργου στο πρόσωπο του Βινίκιου είναι καθοριστικός τόσο ως προς την ρητορική λειτουργία του στην ιστορική αφήγηση, όπως θα επιχειρηθεί να αποδειχθεί στο τελευταίο μέρος της εργασίας, όσο και από πλευράς ένταξης του έργου στα ιστορικά συμφραζόμενα.²⁰ Το γεγονός της ανάρρησης του Βινίκιου στο υπατικό αξίωμα φαίνεται ότι αποτελεί την κατάλληλη αφορμή για την συγγραφή ενός ιστορικού έργου, στο οποίο ο συγγραφέας δεν παραλείπει να αναδείξει με κάθε ευκαιρία το τιμώμενο πρόσωπο και να προβάλει την στενή σχέση που συνδέει τον ίδιο με το οικογενειακό περιβάλλον του αποδέκτη.²¹

Το έργο δεν παρέχει εσωτερικές ενδείξεις για τον ασφαλή καθορισμό των χρονικών ορίων έναρξης και λήξης του συγγραφικού έργου. Γνωρίζουμε ότι η έναρξη της θητείας του

εναλλακτική χρήση των όρων *epitoma*, *breuiarium* και *compendium*. Για τις μεθοδολογικές δυσκολίες και την ανάγκη για προσεκτική εξέταση των αποσπασμάτων και των επιτομών από χαμένα έργα, βλ. Brunt (1980).

¹⁸ Στην παρούσα εργασία δεν κρίθηκε σκόπιμο να συζητηθούν οι πηγές του Βελλήιου, εφόσον το θέμα καλύπτεται πλήρως από τις εισαγωγές στις εκδόσεις των Hellegouarc'h (²2003) xxx-xl και Elefante (1997) 29-32. Βλ. επίσης Hellegouarc'h (1984) 412-417. Για την επιρροή του Κορνήλιου Νέπωτα και του Αττικού στην στοχοθεσία του Βελλήιου, βλ. Lobur (2021) 26-28.

¹⁹ Στο σημείο αυτό διαφοροποιούμαι από τον Gowing (2010a) 26, ο οποίος ισχυρίζεται ότι κανένας ιστορικός της εποχής μετά τον Αύγουστο δεν κληροδότησε έργο με το οποίο επιτυγχάνεται ο μετασχηματισμός του ιστοριογραφικού είδους. Πεποίθησή μου είναι ότι ο Βελλήιος δίνει νέα πνοή στο υπο-είδος της επιτομής με την αφηγηματική οργάνωση την οποία υιοθετεί και ευελπιστώ ότι αυτό θα καταδειχθεί από την ανάλυση στο κυρίως μέρος της εργασίας.

²⁰ Για τις αφιερώσεις σε ιστορικά έργα, βλ. Marincola (1997) 53-57. Πρβλ. Cic. *Orat.* 229-230 (ο Καίλιος Αντίπατρος αφιερώνει την μονογραφία του στον Αίλιο Στίλωνα), *Brut.* 112 (ο Αιμίλιος Σκαύρος στον Λ. Φουφίδιο), Plut. *Luc.* 1.4 (ο Σύλλας στον Λούκουλλο).

²¹ Από τα συνολικά δεκατρία χωρία στα οποία ο Βελλήιος απευθύνεται στον Βινίκιο τα τέσσερα περιλαμβάνουν αναφορά στον παππού ή/και τον πατέρα του αποδέκτη και εντοπίζονται στο δεύτερο βιβλίο, οπότε η αφήγηση αποκτά αναμφίβολα πιο έντονο βιοματικό-αυτοβιογραφικό χαρακτήρα.

Βινίκιου ως υπάτου τοποθετείται στην 1^η Ιανουαρίου του έτους 30 μ.Χ. και ο ίδιος παραμένει στο αξίωμα μέχρι τα τέλη Ιουνίου του ίδιου έτους. Ασφαλώς, ο Βινίκιος διατελεί *consul designatus* ήδη από το προηγούμενο έτος μέχρι την επίσημη τελετή ανάληψης των *fasces* από κοινού με τον Κάσσιο Λογγίνο.²² Στο έτος 29 μ.Χ. απολύγει και η ιστορική αφήγηση του Βελλήιου, καθώς τα τελευταία ιστορικά γεγονότα που συμπεριλαμβάνονται στην παρουσίαση του ιστορικού είναι το σκάνδαλο που ξέσπασε στην Ρώμη με πρωταγωνιστές την Αγριππίνα την Πρεσβύτερη και τον γιο της Νέρωνα, καθώς και ο θάνατος της Λιβίας (2.130.3-4). Αξιοσημείωτο, σε ενδοκειμενικό επίπεδο, είναι το γεγονός ότι οι αναφορές στο υπατικό αξίωμα του Βινίκιου εκλείπουν μετά το μέσο του δεύτερου βιβλίου (2.65.2), ενώ εξακολουθούν να καταγράφονται αποστροφές προς τον αποδέκτη του έργου.²³

Αναφορικά με τον χρόνο συγγραφής του έργου του Βελλήιου έχουν διατυπωθεί διαχρονικά από την έρευνα αρκετές αποκλίνουσες στα επιμέρους σημεία υποθέσεις, οι πιο ουσιώδεις εκ των οποίων αξίζει να αναφερθούν εδώ. Ο Sumner τοποθετεί την έναρξη της συγγραφής μάλλον το καλοκαίρι του 29 μ.Χ., όταν δηλαδή θα ήταν πλέον γνωστή η υποψηφιότητα του Βινίκιου, και την ολοκλήρωση του έργου σε μεταγενέστερο χρόνο από το σημείο λήξης της θητείας του Βινίκιου.²⁴ Ο Woodman, από την πλευρά του, διατείνεται ότι ο Βελλήιος ξεκίνησε να συγγράφει το έργο ήδη από τα μέσα της δεύτερης δεκαετίας μ.Χ., ενώ ολοκλήρωσε το συγγραφικό του πόνημα την περίοδο που ο Βινίκιος ανέλαβε επισήμως καθήκοντα υπάτου, δηλαδή τον Ιανουάριο του 30 μ.Χ.²⁵ Σύμφωνα με τον Starr, η προετοιμασία για το έργο είχε ήδη αρχίσει και οι ενδοκειμενικές αναφορές στο γεγονός της υπατείας του Βινίκιου προστέθηκαν εκ των υστέρων, επί τη ευκαιρία της θητείας του Βινίκιου.²⁶ Πιο πρόσφατα, ο Rich, αποτιμώντας τις πιθανές χρονολογήσεις που προτάθηκαν από προηγούμενους ερευνητές, καταλήγει στην υπόθεση ότι το έργο γράφτηκε εντός των χρονικών ορίων τα οποία σηματοδοτούν η εκλογή του Βινίκιου ως υπάτου και η λήξη της θητείας του αντίστοιχα.²⁷ Πάντως, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο μιας συνθετικής πρότασης για την χρονολόγηση του έργου, η οποία να αξιοποιεί επιμέρους στοιχεία από τις μέχρι σήμερα

²² Για την πολιτική σταδιοδρομία του Βινίκιου, βλ. ιδίως Eck et al. (1996) 97-98. Βλ. επίσης Degrassi (1952) 9-10 για τα ονόματα των *consules* κατά τα έτη 29-30 μ.Χ. τα οποία διαμορφώνουν το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετείται η συγγραφή του έργου του Βελλήιου.

²³ Ίσως πλέον η ιστορική αφήγηση θέτει στο επίκεντρο αμιγώς το πρόσωπο του Τιβέριου και ο Βελλήιος ενδιαφέρεται περισσότερο να διαφανεί η πρόθεσή του για την εξασφάλιση της σταθερότητας στα πολιτικά πράγματα στην Ρώμη.

²⁴ Βλ. Sumner (1970) 284-288. Ως προς τον χρόνο ολοκλήρωσης του έργου φαίνεται ότι ακολουθεί την υπόθεση του Lana (1952) 299.

²⁵ Βλ. Woodman (1975) 273-282.

²⁶ Βλ. Starr (1981) 170-171.

²⁷ Βλ. Rich (2011) 84-87.

διατυπωμένες θέσεις των ερευνητών. Ο Βελλήιος έχει πιθανότατα στην διάθεσή του υλικό από τις μελέτες και την ρητορική του εκπαίδευση, το οποίο αποφασίζει να θέσει υπό συστηματική επεξεργασία άμα τη ανακοινώσει της επικείμενης υπατείας του Βινίκιου. Παράλληλα, στην προσπάθεια δικαιολόγησης των συχνών αναφορών στον Βινίκιο αξίζει κανείς να λάβει υπ’ όψιν του και την διαδεδομένη στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια πρακτική της *recitatio*, σύμφωνα με την οποία τόσο ποιητικές συνθέσεις όσο και αφηγήσεις σε πεζό λόγο –όπως το έργο του Βελλήιου– παρουσιάζονταν υπό μορφή απαγγελίας σε δημόσιο χώρο ή σε ιδιωτικό περιβάλλον μεταξύ γνωστών και φίλων κατά την φάση της προδημοσίευσης.²⁸ Από έναν τέτοιο κύκλο του στενού του περιβάλλοντος δεν θα μπορούσε, φυσικά, να λείπει ο Βινίκιος. Το γεγονός ότι στο έργο εντοπίζεται πλήθος αποστροφών προς τον Βινίκιο, τον αποδέκτη του έργου, ενισχύει την υπόθεση περί ρητορικής απαγγελίας πριν από την τελική δημοσίευση του έργου. Είτε οι αποστροφές προς τον Βινίκιο ήταν ενταγμένες εξ αρχής στην ρητορική απαγγελία του Βελλήιου είτε θεωρηθούν μεταγενέστερη προσθήκη του Βελλήιου κατά την συγγραφή του τελικού κειμένου, η παρουσία τους υποδηλώνει την αλληλεπίδραση του Βελλήιου με τον Βινίκιο, γεγονός που μας υποψιάζει για την πραγματοποίηση της *recitatio* με αφορμή την συγγραφική δραστηριότητα του Βελλήιου.²⁹ Με βάση την παραπάνω υπόθεση, δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει το ενδεχόμενο δημοσίευσης του έργου με απώτατο όριο την λήξη της θητείας του Βινίκιου ως *consul*. Έτσι, Ο Βελλήιος θα είχε στην διάθεσή του τον απαιτούμενο χρόνο για την ολοκλήρωση της επεξεργασίας του υλικού και την παράδοση του έργου στο αναγνωστικό κοινό επιτυγχάνοντας παράλληλα την απόδοση τιμής στον Βινίκιο.

iii. Ο Βελλήιος και ο πνευματικός κύκλος των Βινικίων

“*sint Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones*” («Μαικήνες πολλοί ας εμφανιστούν και τότε δεν θα εκλείψουν, Φλάκκε, ποιητές του διαμετρήματος του Βεργίλιου»). Σε αυτό τον στίχο του επιγράμματος 2.56 ο Μαρτιάλης συμπυκνώνει όχι μόνο την δυναμική του φαινομένου της λογοτεχνικής πατρωνίας στο πλαίσιο της συγγραφικής παραγωγής των αυγούστειων χρόνων, αλλά και την ανάγκη για ενίσχυση τέτοιου είδους σχέσεων ανάμεσα σε

²⁸ Για τις βασίμες υποθέσεις περί απαγγελίας ιστορικών έργων σε ιδιωτικούς ή δημόσιους χώρους –κατ’ αναλογία με όσα ίσχυαν για τους ποιητές– από την ύστερη περίοδο της *Res publica* και εξής, βλ. Wiseman (1981) 385-387. Για κατατοπιστική εξήγηση της λειτουργίας της *recitatio* στο πλαίσιο της λογοτεχνίας της αυτοκρατορικής περιόδου, βλ. Dupont (1997) 44-59. Η ίδια εστιάζει στην κοινωνική διάσταση της πρακτικής και προσδίδει περισσότερο χαρακτηριστικά τελετουργικού στο πλαίσιο της κοινότητας.

²⁹ Βλ. Lobur (2007) 2018, ο οποίος επισημαίνει ότι η υπατεία του Βινίκιου συνιστά πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ρητορική απαγγελία του έργου του Βελλήιου.

επιφανείς προσωπικότητες και φερέλπιδες δημιουργούς στην εποχή κατά την οποία ο ίδιος συγγράφει το έργο του. Την εποχή του Αυγούστου δεσπόζει η εμβληματική μορφή του Μαικήνα. Το όνομά του συνδέεται με την επίσημη εκδοχή ενός λογοτεχνικού κύκλου με ισχυρή ιδεολογική λειτουργία, στον οποίο συμμετέχουν σπουδαίοι ποιητές, μεταξύ των οποίων ο Βεργίλιος, ο Οράτιος και ο Προπέρτιος. Τα έργα τους διαπνέονται από τον ισχυρό δεσμό με το πρόσωπο του πάτρωνα, ο οποίος επιτελεί εκ των πραγμάτων έναν διαμεσολαβητικό ρόλο προς όφελος της αυτοκρατορικής εξουσίας.³⁰ Μάλιστα, πληροφορούμαστε ότι τόσο ο Αύγουστος όσο και αρκετοί διάδοχοι αυτοκράτορες επιδεικνύουν έντονο προσωπικό ενδιαφέρον και συμμετέχουν ενεργά σε τέτοιους λογοτεχνικούς κύκλους, στο πλαίσιο των οποίων αναπτύσσονται ισχυροί δεσμοί φιλίας και πολιτικής φύσεως διασυνδέσεις.³¹

Με γνώμονα το σημασιολογικό εύρος της έννοιας *amicitia* θα πρέπει να εξετάσουμε και την σχέση του Βελλήιου με τον Βινίκιο, τον φερόμενο ως πάτρωνα του συγγραφέα, στον οποίο απευθύνεται τόσο συχνά, ώστε η υπόθεση περί ύπαρξης προλογικής αφιέρωσης δεν παύει να θεωρείται εύλογη.³² Ο Βελλήιος δεν παραλείπει να αναφερθεί στην οικογενειακή του παράδοση εντός του έργου, ενώ δεν πρέπει να διαλάθει της προσοχής μας ότι τόσο το γένος του Βελλήιου όσο και του Βινίκιου έλκουν την καταγωγή τους από την ευρύτερη περιοχή της Καμπανίας. Γνωρίζουμε ότι ο Μ. Βινίκιος ο Πρεσβύτερος διετέλεσε ύπατος το 19 π.Χ. ως *homus nouo* και υπήρξε στενός φίλος του Αυγούστου.³³ Η μαρτυρία του Σουητώνιου είναι σαφής: ο Αύγουστος κατονομάζει τον Μ. Βινίκιο τον Πρεσβύτερο και τον επίσης ύπατο του έτους 20 π.Χ., Π. Σίλιο, ως συνδαιτυμόνες του και πρόσωπα του φιλικού του περιβάλλοντος (*Aug.* 71.2). Αντίστοιχα, οι γιοι των δύο υπάτων, οι Π. Βινίκιος και Π. Σίλιος ο Νεότερος,

³⁰ Για το φαινόμενο της λογοτεχνικής πατρωνίας σε Ελλάδα και Ρώμη, και ιδίως για τον βαθμό επιρροής του πάτρωνα στο τελικό λογοτεχνικό προϊόν, βλ. Gold (1987). Η ίδια σημειώνει ότι κριτήριο για την διάκριση των δημιουργών που βρίσκονταν υπό την προστασία ενός πάτρωνα αποτέλεσαν τόσο οι υπηρεσίες που προσέφεραν με το έργο τους όσο και η υψηλή κοινωνική τους θέση στην Ρώμη (οι περισσότεροι ήταν *equites* ή *senatores*). Σύμφωνα με τον Saller (1982) 11, ο όρος *patronus* απαντά κυρίως σε επιγραφικές πηγές, ενώ η παρουσία (ή μη) όρων, όπως *patronus* και *cliens*, αντανακλούν απλώς τις συνθήκες καλλιέργειας του φαινομένου.

³¹ *Suet. Aug.* 84-89, *Tib.* 70 (αμφότεροι οι αυτοκράτορες, σύμφωνα με τον Σουητώνιο, είχαν ιδιαίτερη έφεση για μάθηση και μελέτη των Ελλήνων και Ρωμαίων ρητόρων, ενώ επιδίδονταν και σε δικές τους λογοτεχνικές συνθέσεις). Ο Τιβέριος, μάλιστα, λέγεται ότι συνέγραψε ένα *commentarium de uita sua*, το οποίο είχε τα εξής δύο χαρακτηριστικά ως προς την οργάνωση της αφήγησης: ακολουθούσε την οδό του *summatim* (της περιληπτικής απόδοσης) και του *breuiter* (της συνοπτικής απόδοσης), δηλαδή στοιχεία που αντανακλούν και τους άξονες συγγραφής του έργου του Βελλήιου. Ιδίως για τα λογοτεχνικά ενδιαφέροντα του Τιβέριου και την συγγραφική δραστηριότητα που ευνόησαν, βλ. Goodyear (1984) 603-606.

³² Βλ. *ThLL* s.v. “*amicitia*”. Τα όρια και τα χαρακτηριστικά τα οποία εντοπίζονται ανάμεσα στις σχέσεις φίλων και πάτρωνα-«πελάτη» απασχολούν τον Konstan (1995) στο άρθρο του.

³³ Βλ. *RE* s.v. “*Viniccius*” για λεπτομερειακή καταγραφή βιογραφικών στοιχείων για τα μέλη της *gens Vinicia*. Βλ. και Syme (1933) 142-148 για μερικές υποθέσεις σχετικά με την αναφορά του ονόματος *Viniccius* σε επιγραφή από το Τούσκουλο (*Tusculum*): εν τωιαύτη περιπτώσει, είτε πρόκειται για τον Μ. Βινίκιο τον Πρεσβύτερο και την δεύτερη θητεία του στο υπατικό αξίωμα είτε για τον Μ. Βινίκιο, τον σύγχρονο του Βελλήιου και αποδέκτη του έργου.

διετέλεσαν διοικητές του Βελλήιου στην Θράκη και την Μακεδονία όταν ο ιστορικός υπηρέτησε για πρώτη φορά σε στρατιωτικές επιχειρήσεις της Ρώμης. Από τον Σενέκα τον Πρεσβύτερο αντλούμε την επιπρόσθετη πληροφορία ότι ο Π. Βινίκιος υπήρξε θαυμαστής του Οβιδίου και διακρίθηκε για την ευγλωττία και την οξυδέρκειά του, ενώ ως επιδέξιος ρήτορας αναγνωρίζεται και ένα άλλο μέλος της οικογένειας των Βινικίων, ο Λ. Βινίκιος, τις αυτοσχεδιαστικές ικανότητες του οποίου φαίνεται ότι εκτιμούσε και ο ίδιος ο Αύγουστος.³⁴

Έχοντας αυτά κατά νου, μπορούμε, λοιπόν, να σχηματίσουμε ευκρινή εικόνα για την κοινωνική θέση των Βινικίων και να θεωρήσουμε πιθανή την συμμετοχή τους σε πνευματικό κύκλο, στον οποίο θα είχε ξεχωριστή θέση και ο Βελλήιος ως συγγραφέας ιστορικού έργου. Ο ρόλος του Βινίκιου δεν φαίνεται, πάντως, να ενέχει την νομική υπόσταση του όρου *patronus* στην αρχαία Ρώμη, γεγονός που προϋποθέτει εξάρτηση επί τη βάσει της κοινωνικής ανισότητας των μερών, αλλά σχετίζεται περισσότερο με το οικογενειακό υπόβαθρο, την στενή φιλία και, εν τέλει, την λογοτεχνική προστασία στο πλαίσιο κάποιου πνευματικού κύκλου.³⁵

iv. Επισκόπηση της έρευνας για το έργο του Βελλήιου

Είναι αληθές ότι η σχετική με το έργο του Βελλήιου έρευνα περιοριζόταν τους προηγούμενους αιώνες στο πρόσωπο του αυτοκράτορα Τιβέριου και στην σκιαγράφιση του πορτρέτου του ως *princeps* εντός του έργου.³⁶ Το όνομα του Βελλήιου δεν συγκαταλέγεται παραδοσιακά στην χορεία των κορυφαίων Ρωμαίων ιστορικών και μονάχα τις τελευταίες δεκαετίες οι μελετητές έχουν αποπειραθεί με πιο συστηματικό τρόπο να αναδείξουν τις ποικίλες πτυχές του ιστορικού του έργου και να οδηγηθούν σε συμπεράσματα για την ιστορική προσέγγιση που ακολουθεί ο συγγραφέας. Η πιο επικριτική φωνή απέναντι στην συμβολή του Βελλήιου ως ιστορικού είναι εκείνη του Syme, του κορυφαίου μελετητή της ρωμαϊκής ιστορίας κατά τον 20^ο αιώνα, ο οποίος σφράγισε με το επιστημονικό του έργο την έρευνα γύρω από τον Τάκιτο. Εκείνος δεν διστάζει να ασκήσει δριμεία κριτική στην ιστορική γραφή του Βελλήιου

³⁴ Sen. *Controv.* 1.2.3, 7.5.11 (*Vinicius, exactissimi uir ingeni, qui nec dicere res ineptas nec ferre poterat...*), 10.4.25 (*P. Vinicius, summus amator Ouidi, hunc aiebat sensum disertissime apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat memoria tenendum*). Βλ. επίσης Quint. 6.3.111 (αναφορά σε Ασίνιο Πολλίωνα και σε έναν ρήτορα με ευχέρεια λόγου και αυτοσχεδιαστική ικανότητα, ο οποίος μάλλον είναι ο Λ. Βινίκιος).

³⁵ Βλ. Sumner (1970) 288-290 για την προσωπικότητα του Βινίκιου και τους σημαντικότερους σταθμούς της ζωής του. Ο Τάκιτος (*Ann.* 6.15) αναφέρεται στις ρητορικές του ικανότητες, αλλά και σε δεύτερη υπατιεία, το 45 μ.Χ.

³⁶ Βλ. ενδεικτικά ορισμένες τέτοιες παραδοσιακού τύπου μελέτες: Schafer (1912), Steffen (1954), Merker (1968), Kuntze (1985). Πιο πρόσφατο, αλλά με ίδιο αντικείμενο εξέτασης, είναι το άρθρο του Christ (2001).

και να αναφερθεί σε διαστρεβλώση των γεγονότων της εποχής του ιστορικού, σκόπιμη αποσιώπηση – επικαλούμενος συγκεκριμένα γεγονότα που, σύμφωνα με τον ίδιο, αποκλείεται να μην γνώριζε ο Βελλήιος – και μια σειρά από ιστορικές ανακρίβειες.³⁷ Στον αντίποδα αυτής της στάσης, το όνομα του Woodman – στον οποίο αποδίδεται η συγγραφή του πρώτου εμπεριστατωμένου ερμηνευτικού υπομνήματος, και πλέον έργου αναφοράς για τις αφηγηματικές ενότητες που αφορούν τον Ιούλιο Καίσαρα, τον Αύγουστο και τον Τιβέριο στο έργο του Βελλήιου (1977, 1983), καθώς επίσης και η συγγραφή των σύγχρονων αγγλόφωνων υπομνημάτων αναφοράς για το έργο *Annales* του Τάκιτου (1996, 2016, 2018) – είναι συνυφασμένο με την πιο ενδελεχή έρευνα γύρω από το έργο του Βελλήιου. Σε μεγάλο βαθμό οφείλεται σε εκείνον η ανανέωση του ενδιαφέροντος για το έργο του ελάχιστον ιστορικού της λογοτεχνίας των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων. Η ώθηση που έδωσε στην σχετική με την ρωμαϊκή ιστοριογραφία έρευνα αφορούσε ζητήματα όπως η στοχοθεσία του έργου, το έντονο ρητορικό ύφος του Βελλήιου, το ειδολογικό πλαίσιο συγγραφής και η χρονολόγηση του έργου.³⁸ Στην ιταλόφωνη βιβλιογραφία μπορούμε να ξεχωρίσουμε δύο κραταιές επιστημονικές φωνές που ασχολήθηκαν ειδικά με τον Βελλήιο. Με το έργο του ο Lana αντιτίθεται με σφοδρότητα στον χαρακτηρισμό του Βελλήιου ως ιστορικού, θεωρώντας ότι το έργο του Βελλήιου μπορεί να ιδωθεί αποκλειστικά ως εργαλείο προπαγάνδας για την προώθηση της πολιτικής του Τιβέριου, ενώ μερικές δεκαετίες αργότερα η Elefante εμβαθύνει στο έργο του Βελλήιου, παραδίδοντας έναν συμφραστικό πίνακα για το έργο και μία σχολιασμένη έκδοση με εκτενή εισαγωγή, ειδική μνεία στην παράδοση του κειμένου και πολύτιμες κριτικές παρατηρήσεις.³⁹ Καίρια είναι και η συμβολή του Γάλλου ακαδημαϊκού μελετητή Hellegouarc’h προς την κατεύθυνση της ολιστικής θεώρησης των ουσιωδών υφολογικών ζητημάτων τα οποία προκύπτουν από την μελέτη του ιστορικού έργου, καθώς και των πολιτικών και ιδεολογικών εκφάνσεων της ιστορικής σκέψης του Βελλήιου.⁴⁰ Τέλος, ένας πρόσφατος συλλογικός τόμος για το έργο του Βελλήιου – ως απότοκο ενός επιστημονικού συνεδρίου που διεξήχθη στο Λέστερ το 2008 – εξετάζει το έργο του ιστορικού υπό έναν διευρυμένο μεθοδολογικό ορίζοντα, καλύπτοντας αρκετές πτυχές της λογοτεχνικής τεχνικής του Βελλήιου και, πάντως, προσφέροντας αφορμές για περαιτέρω έρευνα στο έργο του

³⁷ Μολονότι ο Syme αναγνωρίζει την ρητορική εκπαίδευση του Βελλήιου, τον αποδομεί ως ιστορικό με αποκλειστικό κριτήριο την αντικειμενικότητα και την ακρίβεια στην παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων.

³⁸ Βλ. Woodman (1969, 1975, 1977, 1983).

³⁹ Βλ. Lana (1952) και Elefante (1992, 1997) αντίστοιχα.

⁴⁰ Βλ. Hellegouarc’h (1964, 2003). Το εισαγωγικό μέρος (vii-xcvi) στον πρώτο τόμο της κριτικής έκδοσης είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικό για τον αναγνώστη που επιθυμεί να αποκτήσει περιεκτική εικόνα για την ζωή και το έργο του Ρωμαίου ιστορικού.

ιστορικού και, εν γένει, στην ιστοριογραφική παραγωγή της περιόδου που διαδέχεται τους αυγούστειους χρόνους.⁴¹

ν. Μεθοδολογικό πλαίσιο – Επισκόπηση του περιεχομένου

Με την παρούσα μελέτη προτείνεται μια συστηματική ερμηνευτική προσέγγιση του έργου του Βελλήιου μέσω της ανάδειξης συγκεκριμένων λεξιλογικών, υφολογικών και αφηγηματικών επιλογών οι οποίες συνοψίζουν αυτό που μπορεί να αποδοθεί ως «ρητορική της αυτοπαρουσίασης».⁴² Εκκινώντας από την βάσιμη υπόθεση περί της ειδολογικής συγγένειας του ιστοριογραφικού είδους με αυτό της ρητορείας, επιχειρώ να αποδείξω ότι ο Βελλήιος κατασκευάζει την δική του συγγραφική ταυτότητα επί τη βάση της σύνδεσης της αφηγηματικής του *persona* με την ενισχυμένη προβολή ενός κυρίαρχου ρητορικού «εγώ».⁴³ Ύστερα από την πολύτιμη συμβολή του Woodman στην θεμελίωση του ρητορικού υποβάθρου που συνέχει την ιστορική αφήγηση του Βελλήιου, η διερεύνηση του βαθμού της λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας του συγγραφέα αποτελεί *desideratum* για την σχετική με το έργο του ιστορικού έρευνα. Ως εκ τούτου, κρίθηκε σκόπιμο να διαρθρωθεί η παρούσα μελέτη με βάση

⁴¹ Βλ. Cowan (2011).

⁴² Στο κυρίως μέρος της εργασίας χρησιμοποιούνται οι όροι «αυτοπροβολή» και «αυτοσκηνοθέτηση» εναλλακτικά ως προς τον όρο «αυτοπαρουσίαση», ο οποίος συμπεριλήφθηκε στον τίτλο της παρούσας εργασίας. Το μεθοδολογικό έρεισμα για την παρούσα ανάλυση μπορεί να ανιχνευτεί ασφαλώς στο μνημειώδες έργο του Greenblatt (1980), όπου χρησιμοποιείται ο όρος “self-fashioning”, κυρίως με κοινωνιολογικές και ιδεολογικές συνδηλώσεις. Δεν θεωρώ δόκιμη την απόδοση του όρου στην Νέα Ελληνική ως «αυτοδιαμόρφωση», γι’ αυτό δεν την υιοθετώ εδώ. Στην δευτερογενή βιβλιογραφία για την λατινική γραμματεία απαντούν -εδώ και δεκαετίες- μελέτες που εξετάζουν τις τεχνικές αυτοπαρουσίασης του συγγραφέα μέσω του ίδιου του έργου του. Βλ. ενδεικτικά Leach (1990) [για τον Πλίνιο τον Νεότερο], Oliensis (1998) 198-223 [για τον Οράτιο], Dugan (2005) [για τον Κικέρωνα], Gavriatatos (2017) [κυρίως η συμβολή του Bernstein για την κατασκευή της *persona* σε σχέση με την *declamatio*]. Στην γερμανόφωνη σχετική βιβλιογραφία απαντά κυρίως ο όρος “Selbstdarstellung” ή “Selbstinszenierung”. Για τον τελευταίο βλ. Krause (2003) [για τον Δίωνα Χρυσόστομο]. Στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία βλ. Κάρλα (2018) [για τον Λιβάνιο και τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης], όπου υιοθετείται ο όρος «αυτο-σκηνοθέτηση». Ως προς την εφαρμογή του όρου «αυτοπαρουσίαση» σε λογοτεχνικά συμφραζόμενα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι με την χρήση του δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην διάσταση της προθετικότητας, όπως αυτή ανιχνεύεται στον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας-πομπός, στο πλαίσιο μιας διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, κατασκευάζει την δική του *persona*, την οποία προβάλλει εμφαντικά απευθυνόμενος στο κοινό του (προς έναν άμεσο αποδέκτη ή/και προς το αναγνωστικό κοινό). Για πληρέστερη εξέταση του όρου «αυτοπαρουσίαση» (“Selbstdarstellung”) από φιλοσοφική σκοπιά, βλ. Schröter (2017) 17-96.

⁴³ Ίσως το πιο αντιπροσωπευτικό χωρίο για την διαπίστωση της σχέσης ανάμεσα στα δύο λογοτεχνικά είδη προέρχεται από την πραγματεία *De legibus* του Κικέρωνα (1.5: *dest enim historia litteris nostris, ut et ipse intellego et ex te persaepe audio. potes autem tu profecto satis facere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc oratorium maxime*). Πρβλ. Quint. 10.1.101-104 (έπαινος της ρητορικής ιστοριογραφίας των Ρωμαίων, ιδίως του Λίβιου). Για την ειδολογική συγγένεια μεταξύ ιστοριογραφίας και ρητορείας παραμένει ασφαλώς πολύτιμο έργο αναφοράς η μελέτη του Woodman (1988). Βλ. επίσης Laird (2009) 197-213, Kraus (2013) 419-420, Ash (2017) 195-204. Η Kraus εύστοχα επισημαίνει ότι τα δύο είδη δεν γειτνιάζουν μόνο χάρη στις κοινές υφολογικές συμβάσεις, αλλά αμφοτέρω ενσωματώνουν εκτεταμένα αφηγηματικά τμήματα και αντίστοιχη επιχειρηματολογία.

τρεις δομικούς άξονες που αντιστοιχούν στα επιμέρους κεφάλαια που συγκροτούν τον πυρήνα της.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα εξεταστούν οι παρεκβάσεις του έργου στις οποίες ο Βελλήιος διατρέχει ειδικά την προγενέστερη αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνική παράδοση, ενώ ξεχωριστή αναφορά θα γίνει στον θεωρητικό προβληματισμό που αναπτύσσεται εντός του έργου για την εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών και για τους επιφανέστερους εκπροσώπους τους. Πιο συγκεκριμένα, θα αποτιμηθεί ο βαθμός επίδρασης του κικερώνειου θεωρητικού στοχασμού στην ανάπτυξη της ιστορικής αφήγησης του Βελλήιου, και κατ' επέκταση στην συγκρότηση της συγγραφικής του ταυτότητας. Παράλληλα, η πραγμάτευση του φαινομένου της *aemulatio* σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα θα χρησιμεύσει ως ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο Βελλήιος αφενός πραγματεύεται εκ νέου την προγενέστερη λογοτεχνική παράδοση (έπος, τραγωδία, κωμωδία, ρητορεία, ιστοριογραφία, φιλοσοφία, σάτιρα), αφετέρου διαλέγεται με το λογοτεχνικό και πνευματικό περιβάλλον της εποχής του, η διαμόρφωση του οποίου επηρεάζεται από την κυριαρχία της ρητορικής θεωρίας στους χώρους διδασκαλίας.

Στο δεύτερο και εκτενέστερο μέρος διερευνώνται οι μεταλογοτεχνικές δηλώσεις του ιστορικού ως ρητορικοί μηχανισμοί για την ανάδειξη της ιδιαίτερης σχέσης του συγγραφικού υποκειμένου με το έργο του. Θα δοθεί έμφαση στις επίμονες αναφορές του Βελλήιου σε έννοιες που ανακαλούν την ειδολογική ταυτότητα του έργου και λειτουργούν ως άξονες οργάνωσης της ιστορικής αφήγησης [*breuitas, festinatio, transcursus, forma, ordo, (iustum) opus*]. Πρόκειται να υποστηριχθεί ότι η συνεχής δικαιολόγηση των αφηγηματικών επιλογών του ιστορικού λειτουργεί προς όφελος της αυτοπροβολής του, ενώ προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται ότι συνεπικουρεί και η κυρίαρχη αίσθηση οπτικοποίησης των γεγονότων τα οποία παρουσιάζονται στην ιστορική αφήγηση. Επιπλέον, θα διερευνηθεί και η προσεκτική χρήση όρων με ρητορική λειτουργία (*locus, imago*), οι οποίοι θέτουν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Ρωμαίου ιστορικού την έννοια της *memoria*, μέσω της οποίας επιχειρεί και ο ίδιος να καθιερωθεί στο ιστοριογραφικό είδος.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας αφιερώνεται στην εξέταση των αποστροφών του Βελλήιου προς τον αποδέκτη του έργου, τον Μ. Βινίκιο. Επιδιώκω να καταδείξω ότι η συχνότητα στην χρήση του υφολογικού μέσου της αποστροφής συντελεί στην ενίσχυση της παρουσίας του Βελλήιου μέσω της αφηγηματικής *persona* που ελέγχει την ροή της ιστορικής αφήγησης. Η αποστροφή εισάγει το πρόσωπο του Βινίκιου στην αφήγηση του

Βελλήιου και επισφραγίζει το ρητορικό αποτέλεσμα στο οποίο προσβλέπει ο ιστορικός, το οποίο αφορά ειδικά στο πλαίσιο επικοινωνίας που δημιουργείται ανάμεσα στον Βελλήιο ως πομπό και τον Βινίκιο ως αποδέκτη. Με άλλα λόγια, πρόκειται να διευκρινιστεί ότι η αποστροφή εξυπηρετεί την προβολή της σχέσης Βελλήιου-Βινίκιου εντός του έργου και προσανατολίζει την προσοχή του αναγνώστη στην κυρίαρχη αφηγηματική φωνή, η οποία ταυτίζεται με τον ίδιο τον συγγραφέα της επιτομής.

Τα θεμελιώδη ερωτήματα που διαμορφώνουν το μεθοδολογικό πλαίσιο της ανάλυσης είναι τα εξής:

α. πώς το ιστορικό έργο του Βελλήιου αλληλεπιδρά με το λογοτεχνικό και, ευρύτερα, πολιτισμικό περιβάλλον της Ρώμης των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων;

β. ποιες λογοτεχνικές τεχνικές και ποιες υφολογικές επιλογές λειτουργούν ως ρητορικοί μηχανισμοί για την ανάδειξη της συγγραφικής δυναμικής του ιστορικού, άρα και ως συντελεστές του λογοτεχνικού αυτοπροσδιορισμού του;

Η ερμηνευτική προσέγγιση που υιοθετείται στηρίζεται στην μελέτη επιλεγμένων αποσπασμάτων από το πρωτότυπο λατινικό κείμενο, τα οποία συνοδεύονται από την προτεινόμενη απόδοσή τους στην Νέα Ελληνική. Εκτιμώ ότι η συγκεκριμένη επιλογή θα υποβοηθήσει τον αναγνώστη στην εξοικείωση με το έργο και την σκέψη του Βελλήιου, ενώ θα υποστηρίξει σημαντικά το ερμηνευτικό πρίσμα που διέπει την παρούσα εργασία.

Εν είδει παραρτήματος παρουσιάζω ένα γενικό δομικό σχήμα το οποίο οπτικοποιεί την πορεία της ιστορικής αφήγησης, καθώς και περιληπτική απόδοση του περιεχομένου του έργου, προκειμένου να προσφερθεί μια συνολική εικόνα για το εξεταζόμενο έργο. Στο δεύτερο παράρτημα παραθέτω στο πρωτότυπο –συνοδευόμενο επίσης από απόδοση στην Νέα Ελληνική– την κρίση που διατυπώνει ο Γκαίτε για τον Ρωμαίο ιστορικό, στο έργο του οποίου, και μάλιστα σε έναν από τους *excursus* του, ο Γερμανός στοχαστής φαίνεται ότι αναγνωρίζει μια εν σπέρματι «ιστορία της τέχνης».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Οι *excursus* για την λογοτεχνία και ο Βελλήιος ως *auctor doctus*

Στην μακρά παράδοση του ιστοριογραφικού είδους στο αρχαιοελληνικό αλλά και στο ρωμαϊκό λογοτεχνικό περιβάλλον, οι παρεκβάσεις (*excursus*) έχουν αξιοσημείωτη θέση τόσο ως προς το θεματικό υλικό που συγκεντρώνουν όσο και ως προς την δομική λειτουργία τους για το σύνολο της ιστορικής αφήγησης στην οποία εντάσσονται. Εξορισμού ή παρουσία – αλλά και η εξέταση – των παρεκβάσεων σε ένα έργο, εν προκειμένω ιστορικό, υπονοεί και δέχεται την συνειδητή θεματική απόκλιση – σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό – από τον κεντρικό αφηγηματικό ιστό, η οποία, σε κάθε περίπτωση, όχι μόνο δεν αντιβαίνει στον αρχικό αφηγηματικό σχεδιασμό, αλλά αντιθέτως τον εξυπηρετεί.⁴⁴ Ως εκ τούτου, οι παρεκβάσεις αποκτούν δικαίως τον χαρακτήρα και την δυναμική μιας λογοτεχνικής τεχνικής η οποία επιστρατεύεται αρκετά συχνά από Έλληνες και Ρωμαίους ιστορικούς, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για «εγκιβωτισμένη» λογοτεχνική παράδοση εντός του ίδιου του ιστοριογραφικού είδους.

Οι ανάγκες της παρούσας εργασίας περιορίζουν το αντικείμενο της συζήτησης στις παρεκβάσεις του ιστορικού έργου του Βελλήιου οι οποίες πραγματεύονται την ιστορία της λογοτεχνίας και επεξεργάζονται όρους λογοτεχνικής κριτικής. Πράγματι, η έρευνα γύρω από το συγγραφικό έργο του Βελλήιου έχει ασχοληθεί επισταμένως με την επιλογή του ιστορικού να εντάξει στο έργο του μια σειρά από *excursus* για την αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία, ενώ έχει διερευνηθεί διαχρονικά η θέση και η λειτουργία τους στην ιστορική παρουσίαση που συνδέεται με το όνομα του Βελλήιου.⁴⁵ Ωστόσο, εκτιμώ ότι δεν έχει δοθεί επαρκής έμφαση στον τρόπο με τον οποίο το συγκεκριμένο υλικό αξιοποιεί πρωτίστως το κικερώνειο διακειμενικό υπόβαθρο, προκειμένου να ισχυροποιηθεί η παρουσία του συγγραφικού υποκειμένου στο έργο. Η λειτουργία των συγκεκριμένων *excursus* στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης ενέχει και μία πρόσθετη διάσταση: αφήνεται να καλλιεργηθεί η εντύπωση περί ενός λόγιου συγγραφέα, ο οποίος είναι εξοικειωμένος από πλευράς γνώσεων με

⁴⁴ Για συνοπτική πραγμάτευση της παρέκβασης ως ρητορικής τεχνικής και του ορισμού της σε κείμενα ρητορικής θεωρίας, κυρίως στον Κικέρωνα και τον Κοϊντιλιανό, βλ. Martin (1974) 89-91. Ως εναλλακτικοί του όρου *excursus* σε ρητορικά συμφραζόμενα απαντούν οι τεχνικοί όροι *digressio*, *digressus*, *egressus*, *egressio*.

⁴⁵ Για τους *excursus* που πραγματεύονται την ιστορία της λογοτεχνίας στο έργο του Βελλήιου βλ. Schöb (1908), Della Corte (1937) 154-159, Gustin (1943), Cizek (1972) 85-93, Noè (1982) 511-523, Schwindt (2000) 139-152, Schmitzer (2000) 72-100, Hellegouarc'h (2003) liii-lix, Jardley & Barrett (2011) xxviii-xxxiv. Για συνοπτική επισκόπηση της έρευνας γύρω από το θέμα των *excursus* στο έργο του Βελλήιου και τον ρητορικό χαρακτήρα που αναδεικνύεται, βλ. Hellegouarc'h (1984) 430-432. Παρόμοια, η Elefante (1997) 45-47 παρατηρεί ότι οι παρεκβάσεις του Βελλήιου για την λογοτεχνία δείχνουν ακριβώς τις ρητορικές του ανησυχίες και συντονίζονται με την εξέλιξη της ρητορικής στην εποχή του Τιβέριου.

το ευρύ φάσμα της προγενέστερης λογοτεχνικής παράδοσης και, άρα, ικανός να εντάξει θέματα που άπτονται της ρητορικής θεωρητικής διδασκαλίας σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα.⁴⁶ Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι ο Βελλήιος είναι ένας ιστορικός ο οποίος καλείται να αναμετρηθεί με ένα είδος που διέπεται από συμβάσεις ως προς την διαχείριση του υλικού και την υφολογική επεξεργασία. Γι' αυτό τον λόγο, οι *excursus* για την λογοτεχνία αποκτούν ιδιαίτερη αξία ως τμήμα ενός ιστορικού έργου, σε αντίθεση με τις γεωγραφικού τύπου παρεκβάσεις που απαντούν κατ' εξοχήν σε ιστορικά έργα. Από όσα ελάχιστα μάς έχουν σωθεί για τον Λ. Ατήιο, έναν ρητοροδιδάσκαλο και γραμματικό της εποχής του Κικέρωνα, ο οποίος, σύμφωνα με την παράδοση, φέρει το χαρακτηριστικό προσωνύμιο *Philologus* χάρη στην ευρυμάθειά του, πληροφορούμαστε ότι ο ίδιος προμήθευσε τον Σαλλούστιο με υλικό από επιτομή (*alterum breuiario rerum omnium Romanarum*), προκειμένου ο τελευταίος να επιλέξει με βάση το διαθέσιμο υλικό για την συγγραφή του δικού του ιστορικού έργου.⁴⁷ Παράλληλα, μαθαίνουμε ότι προσέφερε στον Ασίνιο Πολλίωνα οδηγίες υφολογικού χαρακτήρα (*alterum praeceptis de ratione scribendi*), ασχέτως αν ο τελευταίος τις εφήρμοσε τελικά ή όχι.⁴⁸ Ίσως κάτι ανάλογο να ίσχυσε και στην περίπτωση του Βελλήιου. Στο πλαίσιο της ρητορικής του εκπαίδευσης, δεν αποκλείεται κάποιος ρητοροδιδάσκαλος να διέθεσε τελικά την δεξαμενή του υλικού από την οποία ο Βελλήιος άντλησε, προκειμένου να μπορέσει να υλοποιήσει το συγγραφικό εγχείρημα και να ικανοποιήσει την ανάγκη του να εδραιωθεί ως ιστορικός εντός του πνευματικού κύκλου στον οποίο πιθανώς ανήκε.

1.5 και 1.7: “*Certamen Homeri et Hesiodi*” ως λογοτεχνικός *excursus*

Στο πρώτο βιβλίο του ιστορικού έργου του Βελλήιου τα θέματα που κυριαρχούν στην ιστορική αφήγηση δεν αφορούν με την στενή έννοια το ρωμαϊκό περιβάλλον. Το υλικό που επιλέγεται, όπως αφήνεται να διαφανεί τουλάχιστον από το σωζόμενο μέρος του πρώτου βιβλίου, ανταποκρίνεται στα αρχαιοδιφικά ενδιαφέροντα του ιστορικού, ο οποίος επικεντρώνεται στην ιστορική παρουσίαση με παγκόσμια εμβέλεια.⁴⁹ Η πρώτη λογοτεχνική

⁴⁶ Το στοιχείο της λογιόσυνης ως αποφασιστικό στην ιστορική παρουσίαση που συνθέτει ο Βελλήιος τονίζει ιδίως ο Lobur (2007) 214. Το λόγιο κοινό (οι *literati*) στο οποίο απευθύνεται ο Βελλήιος ορίζει και την στοχοθεσία του Βελλήιου, ενώ οι λογοτεχνικές κρίσεις του ιστορικού κινούνται ακριβώς προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των προσδοκιών ενός απαιτητικού αναγνωστικού κοινού/ακροατηρίου.

⁴⁷ *FrHist* 51 T1 (= Suet. *Gramm.* 10).

⁴⁸ Για το ύφος του Ασίνιου Πολλίωνα και το ιστοριογραφικό του σχέδιο, βλ. ιδίως Morgan (2000) 51-69.

⁴⁹ Για την απουσία ρωμαϊκής θεματικής στο πρώτο βιβλίο του ιστορικού έργου του Βελλήιου, βλ. ιδίως Staff (1981) 164-166. Για τα αρχαιοδιφικά ενδιαφέροντα των ιστορικών της περιόδου του Βελλήιου, οι οποίοι στα έργα τους επιδεικνύουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις απαρχές και το μακρινό παρελθόν, βλ. Cornell (2020) 13-15. Ο

παρέκβαση του έργου αφορά τον Όμηρο και συνδέεται από πλευράς θεματικής με την εναρκτήρια αναφορά στην επάνοδο του ήρωα Επειού από την Τροία (<Ereus>, *tempestate distractus...*), καθώς και με μια προηγούμενη νύξη για μαρτυρία του Ομήρου σχετικά με διάφορες ιωνικές αποικίες.

Στην πρώτη λογοτεχνική κρίση του ιστορικού το όνομα του Ομήρου συνοδεύεται από όρους που πιστοποιούν το ρητορικό ύφος του κειμένου. Το λεξιλόγιο που επιλέγει ο Βελλήιος, με την συσσώρευση επιθέτων σε υπερθετικό βαθμό (*clarissimum, maximum, perfectissimum*), προκειμένου να εξάρει το μεγαλείο του Ομήρου, αλλά και η θέση των όρων, οι οποίοι περικλείουν το –εμφατικά τοποθετημένο στο κέντρο– όνομα του κορυφαίου επικού ποιητή, αισθητοποιούν την πρωτοκαθεδρία του με όρους λογοτεχνικής κριτικής, συνθέτοντας ένα περιεκτικό πορτρέτο του ποιητή εντός του ιστορικού έργου. Πιο συγκεκριμένα, η εικονοποιία δομείται με όρους που αξιοποιούνται κατεξοχήν σε ρητορικά συμφραζόμενα (*inluxit, floruit*), ενισχύοντας την άποψη ότι ο Βελλήιος βρίσκει πρόσφορο έδαφος να προβάλει τα ρητορικά του ενδιαφέροντα και την ρητορική εκπαίδευση που είχε λάβει.⁵⁰ Η απόφαση του ιστορικού για την λογοτεχνική αξία του Ομήρου, σύμφωνα με την οποία ο τελευταίος αξίζει δικαιωματικά τον τίτλο του *poeta*, ταυτίζει το όνομα του δημιουργού με το λογοτεχνικό είδος που υπηρετεί και, συλλήβδην, με την ποιητική δημιουργία. Η πρωτοκαθεδρία του Ομήρου (*primus auctor*) δικαιολογείται από τον Βελλήιο επί τη βάση της έλλειψης ετεροπροσδιορισμού σε σχέση με κάποιον προγενέστερο ή επιγενόμενό του.⁵¹ Παράλληλα, στην κριτική αποτίμηση του Βελλήιου η έννοια της *imitatio* έχει κομβικό ρόλο, ενώ η εξαίρεση του Ομήρου από την διαδικασία της λογοτεχνικής μίμησης υπερτονίζει ακριβώς την εκτίμηση που ο ιστορικός τρέφει για το ομηρικό πρότυπο. Μάλιστα, η επαναληπτική αναφορά στους δηλωτικούς της μίμησης όρους (*imitaretur, imitari*) λειτουργεί προεξαγγελτικά για την εκτενή παρέκβαση του ιστορικού έργου, η οποία θα αφιερωθεί ειδικά στην πραγμάτευση των εννοιών *imitatio* και *aemulatio* και θα επιτρέψει στον ιστορικό να αναπτύξει τον θεωρητικό του προβληματισμό για ένα φαινόμενο που εντάσσεται στην σφαίρα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας:

Wiseman (2010) 73-83 εξετάζει το εισαγωγικό μέρος του πρώτου βιβλίου ως ένα είδος *ἀρχαιολογίας* και συσχετίζει το ενδιαφέρον του Βελλήιου για τον μυθικό ήρωα Ηρακλή με την παράδοση, σύμφωνα με την οποία το όνομα του Ηρακλή είχε συνδεθεί με την Καμπανία, δηλαδή τον τόπο καταγωγής του ιστορικού.

⁵⁰ Βλ. *ThLL* s.v. “*illucesco*”. Πρβλ. ενδεικτικά *Cic. Leg. agr.* 1.24, *De or.* 3.25, 3.101, *Orat.* 83. Το ρήμα “*floreo*” (*ThLL* s.v. “*floreo*”) απαντά στις παρεκβάσεις του Βελλήιου με την σημασία της διάκρισης στο λογοτεχνικό τοπίο, της άνθησης και της υπεροχής έναντι των ομοτέχνων. Το ίδιο ρήμα χρησιμοποιείται με μεγάλη συχνότητα και από τον Κικέρωνα στο πλαίσιο της διατύπωσης των μεταλογοτεχνικών του κρίσεων. Πρβλ. ενδεικτικά *Brut.* 227, *Off.* 3.116, *Att.* 15.5.3, *Orat.* 91-92.

⁵¹ Πρβλ. *Arist. Poet.* 1448b 27-30: τῶν μὲν οὖν πρὸς Ὀμήρου οὐδενὸς ἔχομεν εἰπεῖν τοιοῦτον ποίημα, εἰκὸς δὲ εἶναι πολλοῦς, ἀπὸ δὲ Ὀμήρου ἀρξαμένοις ἔστιν, οἷον ἐκείνου ὁ Μαργίτης καὶ τὰ τοιαῦτα.

1.5: *Clarissimum deinde Homeri **inluxit ingenium**, sine exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poeta meruit; in quo maximum est, quod neque ante illum quem ipse **imitaretur** neque post illum qui eum **imitari** posset inuentus est. neque quemquam alium, cuius operis **primus auctor** fuerit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus. hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici quam quidam rentur abfuit; nam ferme ante annos DCCCCL **floruit**, intra mille natus est. quo nomine non est mirandum quod saepe illud usurpat, <οἷοι νῦν βροτοὶ εἶσιν>; hoc enim ut hominum, ita saeculorum notatur differentia. quem si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbis est.*

Μετάφραση: Ἐπειτα ἔλαμψε με την παρουσία του το υπέρλαμπρο πνεύμα, αυτό του Ομήρου, το δίχως άλλο απαράμιλλο, που χάρη στο μέγεθος του έργου του και την λάμψη των στίχων του μονάχα εκείνος αξίζει τον τίτλο του ποιητή· στην περίπτωση του είναι αξιοσημείωτο ότι κανείς προγενέστερος δεν στάθηκε πρότυπο προς μίμηση για εκείνον, ούτε κάποιος μεταγενέστερος μπόρεσε να τον μιμηθεί. Κι ούτε θα βρούμε κάποιον άλλο ποιητή, με εξαίρεση τον Όμηρο και τον Αρχίλοχο, ο οποίος θα έχει τελειοποιήσει το είδος του και ταυτόχρονα θα είναι και ο *πρώτος ευρετής* του. Ο Όμηρος ἔζησε πολύ αργότερα από όσο ορισμένοι εκτιμούν, από την εποχή του Τρωικού πολέμου, για τον οποίο συνέθεσε την ποίησή του· καθότι η ακμή του τοποθετείται σχεδόν εννιακόσια πενήντα χρόνια πριν, ενώ έχουν παρέλθει λιγότερο από χίλια χρόνια από την γέννησή του. Γι' αυτό και δεν πρέπει να απορεί κανείς που συχνά χρησιμοποιεί την έκφραση *οἷοι νῦν βροτοὶ εἶσιν* (όσοι θνητοὶ ζούνε τώρα στην γη)· δηλώνεται, δηλαδή, με αυτό τον τρόπο η διαφορά όχι μόνο στις ανθρώπινες γενιές αλλά και στις εποχές. Οποῖος μάλιστα ἔχει την εντύπωση ὅτι ο Όμηρος γεννήθηκε τυφλός, αυτός ο ἴδιος ἔχει στερηθεῖ ὅλες του τις αισθήσεις.

Ἡ αναγωγή του Ομήρου σε αρχετυπική μορφή για την λογοτεχνική σύνθεση ανακαλεί ευθέως την σχετική αναφορά του Κικέρωνα στο θεωρητικό σύγγραμμα *Topica*.⁵² Στο πλαίσιο της εξέτασης του ὀρου *ἐνθύμημα*, ο οποίος ως *terminus technicus* ἔχει τις καταβολές του στην διδασκαλία της ρητορικής, ο Κικέρων επικαλεῖται την περίπτωση του Ομήρου, ο οποίος ἔχει συνδεθεῖ ἄρρηκτα με την ποιητική ιδιότητα, ταυτιζόμενος στο συλλογικό υποσυνείδητο των Ελλήνων ως *poeta* (ὁ ποιητής). Την παρατήρηση αυτή φαίνεται να επεξεργάζεται και να ενσωματώνει ο Βελλήιος στο δικό του ἔργο, ευνοώντας την υπόθεση ὅτι ο ιστορικός εἶχε υπ'

⁵² Cic. Top. 55: *...ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Graecos suum, sic, cum omnis sententia ἐνθύμημα dicatur, quia uidetur ea quae ex contrariis conficitur acutissima, sola proprie nomen commune possedit.*

όψιν του την σχετική αναφορά του Κικέρωνα και την αξιοποίησε για την σχετική συζήτηση στην πρώτη παρέκβαση του έργου του. Παράλληλα, η επισήμανση του Βελλήιου σε σχέση με τον Όμηρο και την απουσία προτύπων προς μίμηση ή, αντίστοιχα, μιμητών του, φαίνεται πως εντάσσεται στην θεωρητική συζήτηση η οποία τοποθετεί τον Όμηρο ως χρονικό ορόσημο για το σύνολο της αρχαιοελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής. Στον *Brutus*, στο έργο στο οποίο ο Κικέρων κατ' εξοχήν διατρέχει την πολιτισμική ιστορία της Ρώμης, και ιδίως την ιστορική εξέλιξη του είδους της ρητορείας, τίθεται το ζήτημα της χρονικής προτεραιότητας του Ομήρου.⁵³ Χαρακτηριστική είναι η παρατήρηση του Κικέρωνα (*Brut.* 71) για την ύπαρξη προγενέστερων του Ομήρου ποιητών, γεγονός που, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν ακυρώνει την ανωτερότητα του Ομήρου με όρους λογοτεχνικής κριτικής.⁵⁴

Η κανονικοποίηση του Ομήρου ως του κορυφαίου εκπροσώπου της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής δικαιολογεί την επιλογή του Βελλήιου να εντάξει εν είδει παρέκβασης μία περιεκτική εξύμνηση του ομηρικού προτύπου, και μάλιστα στο αρχικό μέρος του πρώτου βιβλίου που περιλαμβάνει κατά βάση μη ρωμαϊκό υλικό. Πλάι στο όνομα του Ομήρου ο ιστορικός τοποθετεί και αυτό του Αρχιλόχου (*praeter Homerum et Archilochum reperiemus*).⁵⁵ Η συμπαράθεσή τους, αλλά και η συσχέτισή τους με το όνομα του Ησιόδου που ακολουθεί, απηχεί το πνεύμα ενός λογοτεχνικού κανόνα, εντός του οποίου περιλαμβάνονται συνήθως οι εκλεκτές μορφές κάθε λογοτεχνικού είδους.⁵⁶ Τέτοιο υλικό ήταν ιδιαίτερα γνώριμο και αξιοποιήσιμο στο περιβάλλον των ρητορικών σχολών της Ρώμης, όπου στο πλαίσιο της συστηματικής ρητορικής εκπαίδευσης χρησίμευαν ως αντικείμενο της διδασκαλίας *inter alia* και θέματα λογοτεχνικής κριτικής. Ο Βελλήιος ακολουθεί ακριβώς την λογική των διαφόρων καταλόγων με ταξινόμηση ανά συγγραφέα και λογοτεχνικό είδος οι οποίοι συντάσσονταν

⁵³ Σύμφωνα με την Rawson (1972) 41-42, ο *Brutus* πιστοποιεί το ενδιαφέρον του Κικέρωνα για την πολιτισμική ιστορία της Ελλάδας και της Ρώμης, ενώ ξεχωρίζει ως έργο για το γεγονός ότι εστιάζει στις εξέχουσες προσωπικότητες (*eminentissima ingenia*). Ο van den Berg (2019) 573-603 αναδεικνύει τον υψηλό βαθμό λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας εκ μέρους του Κικέρωνα στο ίδιο σύγγραμμα.

⁵⁴ Cic. *Brut.* 71: *nihil est enim simul et inuentum et perfectum; nec dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetae...*

⁵⁵ Πρβλ. Gell. *NA* 17.21.8 (ο Αρχιλόχος κατονομάζεται ως *εύρετής* του ιαμβικού στίχου σύμφωνα με την μαρτυρία του Νέπωτα).

⁵⁶ Για την συζήτηση περί της σχετικής χρονολόγησης μεταξύ Ομήρου και Ησιόδου, βλ. ενδεικτικά Cic. *Sen.* 54 (ο Όμηρος προηγείται κατά πολλές γενιές του Ησιόδου), [Plut.] *Cons. ad Apoll.* 105d (ο Ησιόδος έπεται του Ομήρου τόσο χρονικά όσο και ως προς την φήμη), Gell. *NA* 3.11.1-5 (οι Φιλόχωρος και Ξενοφάνης παραδίδουν ότι ο Όμηρος γεννήθηκε πριν από τον Ησιόδο, οι Ακκίος και Έφορος ότι ήταν νεότερος, ενώ ο Βάρρων είναι επιφυλακτικός και επισημαίνει ότι για ορισμένο χρονικό διάστημα συνυπήρξαν). Για τα σημεία επαφής μεταξύ του κειμένου του Βελλήιου και της σχετικής μαρτυρίας του Πρόκλου, βλ. West (1967) 433-450, ο οποίος διατυπώνει την υπόθεση περί κοινής πηγής από την οποία αντλούν οι δύο συγγραφείς.

μαζικά κατά την ελληνιστική περίοδο στις εστίες της φιλολογικής δραστηριότητας και έφτασαν να κοσμούν τις βιβλιοθήκες της Ρώμης ήδη από τον πρώτο αιώνα π.Χ.

Παράλληλα, στον πυρήνα της παρέκβασης του Βελλήιου για τον Όμηρο και τον Ησίοδο μπορεί κανείς να εντοπίσει ίχνη του προβληματισμού του Κικέρωνα στην αρχή του έργου του *Tusculanae disputationes* (1.1.3) για την σχέση των απαρχών της ρωμαϊκής λογοτεχνίας με τις αντίστοιχες απαρχές για την αρχαιοελληνική. Τα ονόματα του Ομήρου, του Ησίοδου και του Αρχιλόχου ανακαλούν τις πρώιμες ελληνικές ποιητικές συνθέσεις, οι οποίες μάλιστα οριοθετούνται χρονικά με σημεία αναφοράς την ίδρυση της Ρώμης και την περίοδο της βασιλείας του Ρωμύλου.⁵⁷ Η ουσία της διαπίστωσης του Κικέρωνα συνίσταται στην συγκριτική συνεξέταση του ελληνικού λογοτεχνικού περιβάλλοντος με το αντίστοιχο ρωμαϊκό, σύμφωνα με την οποία η καλλιέργεια της ποίησης στην Ρώμη φαίνεται να απομακρύνεται χρονικά από τα ήδη καθιερωμένα λογοτεχνικά επιτεύγματα των απαρχών της αρχαιοελληνικής λογοτεχνίας.

Από την πλευρά του, ο Βελλήιος φαίνεται ότι αναπαράγει το διαθέσιμο υλικό –το οποίο κατά βάση έχει τις ρίζες του στον κικερώνειο θεωρητικό στοχασμό– και επιλέγει να εντάξει στην ιστορική του αφήγηση ένα δημοφιλές ζήτημα λογοτεχνικής κριτικής, το οποίο αφορά την λογοτεχνική αξία του Ομήρου, συνδυάζοντάς το με την συζήτηση για την χρονολόγηση του έργου και την περίοδο δράσης του ποιητή.⁵⁸ Παρατηρούμε, λοιπόν, ήδη από την πρώτη παρέκβαση του έργου ότι ο ιστορικός συνειδητά εντάσσει στον σχεδιασμό του έργου του υλικό που προέρχεται από την ρητορική παράδοση και αφορά εν προκειμένω το απώτατο ελληνικό λογοτεχνικό παρελθόν. Ενισχυτικό στοιχείο στην πρόθεση του ιστορικού να προβάλλει την γνώση του για την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή ήδη από τις απαρχές της και, κατά συνέπεια, να αυτοπροβληθεί μέσω του έργου του ως ικανός να προβαίνει σε παρατηρήσεις που αφορούν ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής, είναι και η προσθήκη ενός ιλιαδικού παραθέματος.⁵⁹

Συναφής, βέβαια, είναι και η παρεκβατική αναφορά στον Ησίοδο, η οποία συναρμώνει με την ιστορική αφήγηση χάρη στην χρονολογική σύνδεση που επισημαίνει ο Βελλήιος. Η χρήση του επιθέτου *aequalis* ανάμεσα στον χρονικό προσδιορισμό και το όνομα του Ησίοδου

⁵⁷ Cic. *Tusc.* 1.1.3: *Nam cum apud Graecos antiquissimum e doctis genus sit poëtarum, si quidem Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo, serius poëticam nos accepimus.*

⁵⁸ Πρβλ. Quint. 10.1.46 και 52 για την κανονικοποίηση του Ομήρου και του Ησίοδου στο πλαίσιο της ρητορικής θεωρίας, με αναφορές στην παράδοση γύρω από την γέννηση, την καταγωγή και εν γένει τον βίο τους. Πρβλ. επίσης Cic. *Tusc.* 5.1.14 (αναφορά στην παράδοση περί τυφλότητας του Ομήρου).

⁵⁹ Το ιλιαδικό παράθεμα φαίνεται πως αποτελεί τυπική ομηρική έκφραση, η οποία απαντά συνήθως στο πρώτο ημιστίχιο. Βλ. Hom. *Il.* 5.304, 12.383 και 449, 20.287.

επιτυγχάνει αφενός την οργανική ένταξη του τμήματος της παρέκβασης με την κυρίως ιστορική αφήγηση, αφετέρου επιτρέπει την θεώρηση της σύντομης αναφοράς στον Ησίοδο ως συμπληρωματικής προς την σχετική για τον Όμηρο που προηγείται, με αποτέλεσμα να ενθαρρύνεται η συνεξέτασή τους.⁶⁰

1.7: *Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa CXX annos distinctus ab Homeri aetate, uir perelegantis ingenii et mollissima dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus, ut tempore tanto uiro, ita operis auctoritate proximus. qui uitauit ne in id quod Homerus incideret, patriamque et parentes testatus est, sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissime.*

Μετάφραση: Στην ίδια χρονική περίοδο ανήκει και ο Ησίοδος, ο οποίος απέχει χρονικά από την εποχή του Ομήρου περί τα εκατόν είκοσι χρόνια. Πρόκειται για άνδρα ιδιαίτερα καλλιεργημένου πνεύματος, αξιομνημόνευτο για τους γεμάτους απαλότητα και χάρη στίχους, με αξιοσημείωτη ροπή στηνσχόλη και την ηρεμία, ο οποίος κατατάσσεται αμέσως μετά από έναν τέτοιο σπουδαίο άνδρα (ενν. τον Όμηρο) όχι μόνο για την εποχή στην οποία έζησε αλλά και για το κύρος του έργου του. Μάλιστα εκείνος δήλωσε την πατρίδα και τους γονείς του, αποφεύγοντας έτσι να υποπέσει στο ίδιο σφάλμα με τον Όμηρο, αν και για την πατρίδα του μίλησε με όρους εξαιρετικά προσβλητικούς εξαιτίας της τιμωρίας που του επιβλήθηκε εκεί.

Την σύνδεση με την παρέκβαση για τον Όμηρο ενισχύει, εκτός από την συσχέτιση με την εποχή του Ομήρου, και το ποιητολογικά φορτισμένο λεξιλόγιο που επιστρατεύει ο Βελλήιος (*perelegantis ingenii, mollissima dulcedine, operis auctoritate proximus*).⁶¹ Η συσσώρευση ονοματικών συνόλων με αξιολογική χροιά αποδίδει ευσύνοπτα τις λογοτεχνικές αρετές του επικού ποιητή, η προσωπικότητα του οποίου αναδεικνύεται σε μεγάλο βαθμό χάρη σε όρους που μεταφέρουν σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα το πνεύμα και την αισθητική των Αλεξανδρινών. Η περιεκτική σκιαγράφηση του λογοτεχνικού πορτρέτου του Ησιόδου εναρμονίζεται με τις προηγούμενες παρατηρήσεις του ιστορικού για τον Όμηρο και δημιουργείται σχέση σύγκρισης ανάμεσα στους δύο εκπροσώπους. Άλλωστε, ο Βελλήιος δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση σε παρατηρήσεις που αφορούν το ανταγωνιστικό λογοτεχνικό

⁶⁰ Για την χρήση του όρου *aequalis* ως χρονικού δείκτη, πρβλ. Cic. *Brut.* 18: ...*aequalis fuerit Liuius*... (ο Λίβιος Ανδρόνικος σε σχέση με τον Έννιο), Nep. *Aristides* 1.1: *Aristides...aequalis fere fuit Themistocli* (ο Αριστάδης σε σχέση με τον Θεμιστοκλή). Στις παρεκβάσεις για την λογοτεχνία η σημασία του επιθέτου *aequalis* είναι εντελώς διαφορετική από την πολιτική-ιδεολογική χροιά που προσδίδει το ίδιο επίθετο στην συζήτηση γύρω από το πορτρέτο του Τιβέριου στο δεύτερο βιβλίο.

⁶¹ Πρβλ. Quint. 10.1.52: *leuitasque uerborum et compositionis probabilis, daturque ei palma in illo medio genere dicendi*. Η *leuitas uerborum* αποδίδει στην Λατινική την *ονομάτων λειότητα*, όπως απαντά στο αποσπασματικά σωζόμενο έργο *Περί μιμήσεως* του Διονυσίου του Αλικαρνασσεά (IX, 2.2).

περιβάλλον, το οποίο θεματοποιείται εκτενέστερα στην επόμενη παρέκβαση. Η συνεξέταση των δύο επικών ποιητών ανακαλεί αναπόφευκτα στον νου του *lector doctus* και την σχετική παράδοση για την διαμάχη των δύο ποιητών στο πλαίσιο της αφήγησης η οποία αποτέλεσε μάλλον προϊόν ρητορικής επινόησης.⁶²

Αξίζει, επομένως, να προσέξουμε ότι για την πρώτη παρέκβαση στο πρώτο βιβλίο του έργου ο ιστορικός διαλέγεται –με όρους λογοτεχνικής κριτικής– με τις απαρχές της αρχαιοελληνικής λογοτεχνίας και εντάσσει στο πλαίσιο της ιστορικής του αφήγησης υλικό που αφορά την παράδοση γύρω από τον Όμηρο και τον Ησίοδο. Το σχετικό υλικό απηχεί το πνεύμα λογοτεχνικού κανόνα και η ένταξή του στο έργο γίνεται κατανοητή στο πλαίσιο της εξοικείωσης του Βελλήιου με τον θεωρητικό ρητορικό στοχασμό τον οποίο αφομοιώνει στους λογοτεχνικούς *excursus* του.

1.16-18: Η παρέκβαση για την *aemulatio*: Ελλάδα εναντίον Ρώμης;

Η πιο εκτενής παρέκβαση στο έργο του Βελλήιου βρίσκεται ακριβώς στο τέλος του πρώτου βιβλίου. Η κομβική της θέση προδίδει εν πολλοίς τον προγραμματικό της χαρακτήρα, καθώς υπογραμμίζει τις συγγραφικές επιλογές του Βελλήιου ως προς την θεματική διάκριση ανάμεσα στα δύο βιβλία: το μεν πρώτο βιβλίο υπερβαίνει τα συμβατικά όρια της παραδοσιακής ρωμαϊκής ιστορίας και η ιστορική αφήγηση αποκτά πιο μακροσκοπικό χαρακτήρα, ενώ το δεύτερο βιβλίο είναι εστιασμένο θεματικά σε γεγονότα και πρόσωπα της ρωμαϊκής ιστορίας. Στην δεύτερη περίπτωση, η αφήγηση ακολουθεί κλιμακωτό σχήμα, με αποκορύφωμα τα γεγονότα της εποχής του αυτοκράτορα Τιβέριου, δηλαδή της εποχής κατά την οποία ζει και δρα ο ιστορικός.⁶³

Αξιοσημείωτη είναι και η επιλογή του Βελλήιου να τοποθετήσει την συγκεκριμένη παρέκβαση μετά την αναφορά στην καταστροφή της Καρχηδόνας και την άλωση της Κορίνθου στα 146 π.Χ., έτος το οποίο αποτελεί σημείο καμπής για την ρωμαϊκή ιστορία και εν γένει την

⁶² Η διάδοση των ποικίλων εκδοχών για την σχέση ανταγωνισμού ανάμεσα στο ομηρικό και το ησιόδειο πρόπιο οδήγησε βαθμιαία –σύμφωνα με την παράδοση– στην κανονικοποίηση μέσω του κειμένου του *Certamen Homeri et Hesiodi*, το οποίο χρονολογείται πιθανότατα στην εποχή των Αντωνίων. Οι διάφορες εκδοχές σχετικά με το ζήτημα θα ήταν ασφαλώς γνώριμες στο περιβάλλον των λογίων (*literati*) και των ρητορικών σχολών. Για το αφηγηματικό υλικό και την σχέση του ρήτορα Αλκιδάμα με το κείμενο του *Certamen*, βλ. West (1967).

⁶³ Για την λογική της κλιμάκωσης στην αφήγηση ως αυθεντικό στοιχείο του ιστορικού Βελλήιου, βλ. Marincola (1999) 317-318.

ρωμαϊκή συλλογική μνήμη.⁶⁴ Σε αυτό το μεταιχμιακό τμήμα του έργου ο Βελλήιος προχωρά στην ανάπτυξη θεωρητικού προβληματισμού για το ζήτημα της λογοτεχνικής άνθησης και την διερεύνηση πρόσφορου χρονικού πλαισίου, το οποίο ευνοεί την λογοτεχνική παραγωγή. Συγκεκριμένα, η ρητορική ερώτηση με την οποία ο ιστορικός εισάγει τον αναγνώστη στην εκτενή παρέκβαση που ακολουθεί περιλαμβάνει την εμπειρικής φύσεως διαπίστωση του ιστορικού, σύμφωνα με την οποία τα *eminentissima ingenia* (δηλαδή τα *clari operis capacia ingenia*) συμβαίνει να διακρίνονται με το έργο τους κατά την ίδια χρονική περίοδο:⁶⁵

1.16.2: *quis enim abunde mirari potest quod eminentissima cuiusque professionis ingenia in ean<dem>formam et in idem artati temporis congruere spatium et, quemadmodum <eodem> clausa campo alioue saepto diuersi generis animalia nihilo minus separata <ab> alienis in unum quaeque corpus congregantur, ita cuiusque clari operis capacia ingenia in similitudine et temporum et profectuum semet ipsa ab aliis separauerunt?*

Μετάφραση: Ποιος είναι άραγε σε θέση να εκφράσει επαρκώς την έκπληξή του για το γεγονός ότι τα επιφανέστερα πνεύματα σε κάθε τομέα του επιστητού συμβαίνει να επιδίδονται κάθε φορά στην ίδια διανοητική προσπάθεια και να συναντιούνται εντός του ίδιου περιορισμένου χρονικού διαστήματος, καθώς και για το ότι, όπως ακριβώς όταν τα ζώα από διαφορετικά είδη κλειστούν στην ίδια κιβωτό ή σε άλλη περιφραξη, εξακολουθούν να απομακρύνονται από όσα ανήκουν σε διαφορετικό είδος και συναγελάζονται με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά τους, έτσι και τα ικανά για κάθε είδους λαμπρά επιτεύγματα πνεύματα απομακρύνονται από τα υπόλοιπα και επιδίδονται σε παρόμοια έργα την ίδια χρονική περίοδο;

Η προβληματική που εισηγείται ο Βελλήιος αφορά την λογοτεχνική παραγωγή σε Ελλάδα και Ρώμη και εδράζεται στην ερμηνεία του φαινομένου της *aemulatio*.⁶⁶ Σύμφωνα με τον ιστορικό, η συγκεκριμένη ιδέα αποτελεί και την γενεσιουργό αιτία για την λογοτεχνική

⁶⁴ Για την ρητορική της ηθικής παρακμής στην ιστοριογραφία των δύο πρώτων προχριστιανικών αιώνων με κομβικής σημασίας όριο την καταστροφή της Καρχηδόνας, βλ. Bringmann (1977) 28-49. Η διάκριση σε δύο βιβλία αντιστοιχεί στην διαίρεση της επιτομής του Φλώρου στον ίδιο αριθμό βιβλίων (*bella externa* και *bella ciuilia*). Για την συμβολική λειτουργία των γεγονότων του 146 π.Χ. σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα, βλ. Purcell (1995) 133-148. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, την δομική λειτουργία που έχει η θεματική της εξάλειψης του *metus hostilis* στην ιστορική σκέψη του Σαλλούστιου, αφήνοντας ανιχνεύσιμο αποτύπωμα και στην ιστορική αφήγηση του Βελλήιου. Σύμφωνα, πάντως, με τον Biesinger (2016) 304-309, ο Βελλήιος ακολουθεί το πρότυπο του Σαλλούστιου ως προς την θεματική της πολυεπίπεδης κρίσης στην Ρώμη μετά το 146 π.Χ., επισημαίνοντας ωστόσο, τις αποκλίσεις του Βελλήιου από το άμεσο πρότυπο, κυρίως ως προς την διαφορετική σημασιοδότηση του όρου *luxuria*.

⁶⁵ Πρβλ. την αρχή (1.1) του *Bellum Catilinae* του Σαλλούστιου: *Omnis homines qui sese student praestare ceteris animalibus summa ope niti decet ne uitam silentio transeant ueluti pecora, quae natura prona atque uentri oboedientia finxit.*

⁶⁶ Για την έννοια της *aemulatio* στον *excursus* του έργου του Βελλήιου Πατέρκουλου και για παράλληλα στην λατινική γραμματεία, βλ. Alfonsi (1966) 375-378.

άνθηση σε ορισμένη χρονική περίοδο και συναρτάται με την έννοια του χρόνου, όπως διαφαίνεται και από την συσσώρευση όρων που δηλώνουν το προσδιορισμένο χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου παρατηρείται η ακμή (*annorum, aetas, temporum*). Η διερεύνηση της φύσης του φαινομένου της *aemulatio* από τον Βελλήιο δεν μπορεί να ιδωθεί ανεξάρτητα από τις ρητορικές θεωρίες για τις έννοιες της *imitatio* και της *aemulatio* και την συσχέτιση των δύο στην προϋπάρχουσα θεωρητική φιλοσοφική και ρητορική σκέψη.⁶⁷ Σε άρθρο της η Fantham (1978) ασχολείται διεξοδικά με την θεωρία της μιμήσεως, έτσι όπως συστηματοποιείται για πρώτη φορά στην λατινική γραμματεία από τον Κικέρωνα στο σύγγραμμα *De oratore* (2.87-97). Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά, «ο Κικέρων εισηγείται κάτι που παραπέμπει εν πολλοίς στην αριστοτελική μίμηση, ενταγμένο όμως σε πλαίσιο το οποίο αφορά την ρητορικού τύπου μίμηση.»⁶⁸ Από την πλευρά του, ο Βελλήιος φαίνεται πως στην παρέκβαση αυτή, αντλώντας υλικό από την σχετική συζήτηση που απασχολεί ήδη τους αρχαίους κριτικούς της λογοτεχνίας –με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά και την πραγματεία του *Περὶ μιμήσεως*– βρίσκει μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να αφομοιώσει δημιουργικά υλικό που περιλαμβάνει μεθοδολογικούς προβληματισμούς της ρητορικής θεωρίας, και ιδίως της κικερώνειας σκέψης, η οποία αντλεί κατά κύριο λόγο από τα διδάγματα του Αριστοτέλη και του Ισοκράτη. Η θεωρητική βάση της σχετικής συζήτησης είναι πρωτίστως ρητορική, ωστόσο ο Βελλήιος διευρύνει τα όρια του προβληματισμού και εφαρμόζει την ίδια ιδέα περί εξέλιξης σε κάθε λογοτεχνικό είδος και σε κάθε εκπρόσωπο που αναζητά την διάκριση στο πεδίο του.

Στο κικερώνειο σύγγραμμα *Tusculanae disputationes* (4.17) απαντά ο ορισμός της *aemulatio* ως αμφίσημα σημασιοδοτημένου (και θετικού και αρνητικού) τύπου ανθρώπινης συμπεριφοράς, ο οποίος εδράζεται στην επενέργεια της *imitatio* (*nam et imitatio uirtutis aemulatio dicitur—sed ea nihil hoc loco utimur*). Μετά τον Κικέρωνα, η πιο χαρακτηριστική περίπτωση συνεμφάνισης και λογικής συσχέτισης αυτών των δύο τεχνικών όρων είναι η

⁶⁷ Το φιλοσοφικό υπόβαθρο ανιχνεύεται στις παραδοσιακές θεωρίες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη οι οποίες θέτουν στο επίκεντρο της εξέτασης την έννοια της μίμησης ως θεμελιώδη για κάθε μορφή τέχνης. Επί παραδείγματι, στο *Περὶ Ποιητικῆς* του Αριστοτέλη η μίμηση νοείται ως γενεσιουργός αιτία της ποιητικής δημιουργίας (1448b: *τό τε γὰρ μιμῆσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστὶ*). Αργότερα η ανάπτυξη της ρητορικής θεωρίας και της φιλολογικής δραστηριότητας εμπλέκει τις έννοιες της μιμήσεως και της ζήλωσεως. Βλ. [Longinus], *Subl.* 13.2: *τῶν ἔμπροσθεν μεγάλων συγγραφέων καὶ ποιητῶν μίμησίν τε καὶ ζήλωσιν*, 14.1: *προσπίπτοντα γὰρ ἡμῖν κατὰ ζῆλον ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα καὶ οἷον διαπρέποντα τὰς ψυχὰς ἀνοίσει πῶς πρὸς τὰ ἀνειδωλοποιούμενα μέτρα* (όπου τονίζεται η ιδιότητα της *aemulatio* να οπτικοποιεί την διαδικασία της λογοτεχνικής δημιουργίας). Για την θεωρία περί ὕψους και τον ρόλο της *aemulatio* στην σχετική θεωρητική συζήτηση, βλ. το διαφωτιστικό άρθρο του Segal (1959).

⁶⁸ Βλ. Fantham (1978) 10: “Cicero has introduced something like the Aristotelian mimesis into a context concerned with the rhetorical type of imitation”. Η ίδια καταλήγει στην διαπίστωση ότι ο Βελλήιος φαίνεται πως εναρμονίζεται με την σχηματική παρουσίαση της εξέλιξης της ρητορικής που ανιχνεύεται στον Κικέρωνα.

παρέκβαση του Βελλήιου, με θέμα λογοτεχνικού αλλά και εν γένει πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Ο Βελλήιος εμβολιάζει την ιστορική του αφήγηση με την πραγμάτευση του φαινομένου της *aemulatio* στο πεδίο της λογοτεχνικής παραγωγής, προσδίδοντας σε αυτό ψυχολογική και ανθρωπολογική διάσταση, η οποία ανάγεται ευθέως στο κικερώνειο πρότυπο.⁶⁹ Ο δομικός άξονας του προβληματισμού του ιστορικού για το φαινόμενο της *aemulatio* έγκειται, σύμφωνα με τον Βελλήιο, στην εξής παρατήρηση: η εκδήλωση του ίδιου φαινομένου αφορά κατ' αναλογία και τους εκπροσώπους της ρωμαϊκής λογοτεχνίας. Χάρη στον τρόπο παρουσίασης τον οποίο επιλέγει ο Βελλήιος προκύπτει η έμμεση σύγκριση των ελληνικών και ρωμαϊκών λογοτεχνικών ειδών, ενώ συγχρόνως ευνοείται η ομαλή μετάβαση στα αμιγώς ρωμαϊκά θέματα που θα απασχολήσουν το δεύτερο βιβλίο του έργου.

Σύμφωνα με την τάση ιεράρχησης της λογοτεχνικής παραγωγής με αναφορά σε συγγραφείς και λογοτεχνικά είδη, η οποία εκπηγάζει από την εκπαιδευτική-διδασκτική δραστηριότητα στις ρητορικές σχολές της Ρώμης, ο ιστορικός αντιπαραβάλλει στους κορυφαίους εκπροσώπους της αρχαιοελληνικής τραγωδίας, της κωμωδίας –με την επιμέρους διάκριση σε Παλαιά και Νέα Κωμωδία–, της φιλοσοφίας και της ρητορείας, τους Ρωμαίους ομοτέχνους τους:⁷⁰

1.16.3-1.17.4: *una neque multorum annorum spatio diuisa aetas per diuini spiritus uiros, Aeschylum Sophoclen Euripiden, inlustrauit tragoediam; una priscam illam et ueterem sub Cratino Aristophaneque et Eupolide comoediam; ac nouam [comicom] Menander aequalesque eius aetatis magis quam operis Philemon ac Diphilus et inuenere intra paucissimos annos neque imitandam reliquere. philosophorum quoque ingenia Socratico ore defluentia omnium quos paulo ante enumerauimus quanto post Platonis Aristotelisque mortem florere spatio? quid ante Isocraten, quid post eius auditores eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem artatum angustiis temporum ut nemo memoria dignus alter ab altero uideri nequiuerint.*

Neque hoc in Graecis quam in Romanis euenit magis, nam nisi aspera ac rudia repetas et inuenti laudanda nomine, in Accio circaque eum Romana tragoedia est; dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium Terentiumque et Afranium suppari aetate nituerunt. historicos et <iam>, ut Liuium quoque priorum aetati adstruas, praeter Catonem et quosdam ueteres et

⁶⁹ Πρβλ. Quint. 1.2.21 κ.εξ. (για την *aemulatio*), καθώς και το περίφημο κεφάλαιο 10.2 του έργου (για την *imitatio* σε συμφραζόμενα ρητορικής εκπαίδευσης). Ο Dugan (2005) 197-202 σημειώνει ότι οι δύο έννοιες διατρέχουν την σχετική συζήτηση για την εξέλιξη της ρητορικής στον *Brutus* του Κικέρωνα.

⁷⁰ Πρβλ. το κεφάλαιο 10.1 στο έργο του Κοϊντλιανού που είναι αφιερωμένο στην ιστορία της λογοτεχνίας ως απαραίτητο γνωστικό υπόβαθρο κάθε εκπαιδευόμενου ρήτορα.

*obscurus minus LXXX annis circumdatum aevum tulit, ut nec poetarum in antiquius ceterisque processit ubertas. at oratio ac uis forensis perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem separetur Cato (pace P. Crassi Scipionisque et Laelii et Gracchorum et Fanii et Seruii Galbae dixerim), ita uniuersa sub **principis operis** sui erupit Tullio, ut delectari ante eum paucissimis, mirari uero neminem possis nisi aut ab illo uisum aut qui illum uiderit. hoc idem euenisse grammaticis plasticis pictoribus sculptoribus quisquis temporum institerit notis reperiet, **eminentiam cuiusque operis artissimis temporum claustris circumdatam.***

Μετάφραση: Μία και μόνη περίοδος, και μάλιστα ολιγόχρονη, ευνόησε την ακμή της τραγωδίας χάρη σε θεόπνευστους άνδρες, τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη· το ίδιο ισχύει και για την πρόιμη μορφή της κωμωδίας (ενν. την Παλαιά Αττική Κωμωδία), την οποία εκπροσωπούν ο Κρατίνος, ο Αριστοφάνης και ο Εύπολις· αλλά και την Νέα Κωμωδία, την οποία διαμόρφωσε μέσα σε ελάχιστα χρόνια ο Μένανδρος μαζί με τους συγχρόνους αλλά όχι εφάμιλλούς του, τον Φιλήμονα και τον Δίφιλο, και κληροδότησε έργα που δεν μπορεί να μιμηθεί κανείς. Ακόμα κι όλα τα πνεύματα των σπουδαίων φιλοσόφων που απορρέουν από τις ρήσεις του Σωκράτη και τους μνημονεύσαμε προ ολίγου, για πόσο χρονικό διάστημα άνθησαν μετά τον θάνατο του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη; Άραγε πόσο διακρίθηκαν οι ρήτορες πριν από τον Ισοκράτη, ή ύστερα, από όσους μαθήτευσαν σε αυτόν και τους μαθητές των τελευταίων; Επομένως, συνυπήρχαν όλοι αυτοί σε τόσο στενά χρονικά διαστήματα, ώστε ούτε ένας από όσους αξίζει να μνημονεύσει κανείς δεν συνέβαινε να μην μπορεί να έρθει σε επαφή με τον άλλον.

Αυτό το φαινόμενο δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνο των Ελλήνων αλλά και των Ρωμαίων, γιατί εκτός από την τραχιά και ακατέργαστη μορφή των πρώιμων συνθέσεων, που είναι αξιέπαινες μόνο χάρη στο όνομα του ευρετή τους, η ρωμαϊκή τραγωδία επικεντρώνεται στον Άκκιο ή γύρω από το όνομά του· και οι χαριτωμένοι αστειύμοι που διακρίνουν το αμιγώς ρωμαϊκό χιούμορ έφθασαν στο αποκορύφωμα της λάμψης τους την ίδια περίπου περίοδο με τον Καϊκίλιο, τον Τερέντιο και τον Αφράνιο. Όσο για τους ιστορικούς, κι εκείνοι άνθησαν σε οριοθετημένη χρονική περίοδο λιγότερων από ογδόντα χρόνων, ιδίως αν κατατάξει κανείς τον Λίβιο στους προγενέστερους εκπροσώπους του είδους και εξαιρέσει τον Κάτωνα και ορισμένους άλλους παλαιούς και άσημους συγγραφείς. Το ίδιο ισχύει και για την παραγωγική για τους ποιητές περίοδο, η οποία δεν εκτείνεται ούτε στο απώτερο παρελθόν ούτε εγγύτερα στο παρόν. Έπειτα η ρητορεία, η δεινότητα στις δημόσιες αγορεύσεις και η ευγλωττία στον πεζό λόγο –αν εξαιρέσει κανείς την περίπτωση του Κάτωνα και με κάθε σεβασμό προς τον Π. Κράσσο, τον Σκιπίωνα, τον Λαίλιο, τους Γράκχους, τον Φάννιο, και τον Σέρβιο Γάλβα– όλες

τους συλλήβδην τόσο πολύ άνησαν υπό τον αρχηγέτη του είδους, τον Κικέρωνα, ώστε ελάχιστη ευχαρίστηση αισθάνεται κανείς από τους προγενέστερους, ενώ δύσκολα μπορείς να θαυμάσεις κάποιον που είτε δεν είχε δει ο ίδιος τον Κικέρωνα είτε δεν τον είχε δει ο Κικέρων. Αυτό ακριβώς θα ανακαλύψει όποιος εξετάσει προσεκτικά τα χαρακτηριστικά κάθε εποχής και στην περίπτωση των γραμματικών, των αγγειοπλαστών, των ζωγράφων και των γλυπτών, ότι δηλαδή σε κάθε μορφή τέχνης το εξαιρετικό (το στοιχείο της υπεροχής) περικλείεται σε πολύ στενά χρονικά όρια.

Η αξιοποίηση του αντιθετικού ζεύγους *priscus, uetus / nouus*, σε συνδυασμό με την εκ νέου χρήση του όρου *aequalis*, επιτρέπει την συμβατική περιοδολόγηση και υποστηρίζει το σκεπτικό του Βελλήιου για την δυναμική της *aemulatio* ανάμεσα στους συγγραφείς και τα λογοτεχνικά είδη.⁷¹ Επί τη βάση της ορολογίας σχετικά με το χρονικό πλαίσιο δράσης των συγγραφέων στοιχειοθετείται η περιγραφή του Βελλήιου για το φαινόμενο της *aemulatio*, το οποίο αναδεικνύει το ανταγωνιστικό περιβάλλον, καθώς και τις σχέσεις διαδοχής σε κάθε λογοτεχνικό είδος. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Βελλήιος, μολονότι εξαιρεί ή αποσιωπά ορισμένα λογοτεχνικά είδη και τους επιφανέστερους εκπροσώπους τους, επιλέγει να αναφέρει ειδικά για την περίπτωση της Ρώμης τους εκπροσώπους του ιστοριογραφικού είδους, χωρίς μάλιστα να έχει προηγηθεί ξεχωριστή μνεία στους Έλληνες ιστοριογράφους.⁷² Το γεγονός αυτό ενισχύει την εντύπωση για την συνειδητή ανάκληση των άμεσων προτύπων του στο ιστοριογραφικό είδος, δηλώνοντας εμμέσως και την εφαρμογή της *aemulatio* για τον ίδιο ως συγγραφέα ιστορικού έργου που διαδέχεται επιφανείς εκπροσώπους του είδους και καλείται να αναμετρηθεί με αναγνωρίσιμους συγγραφείς-πρότυπα.

Η παρουσίαση των εκπροσώπων της ρωμαϊκής λογοτεχνίας ολοκληρώνεται με το είδος της ρητορείας. Εδώ ο ιστορικός αναφέρει εν είδει καταλόγου μια σειρά από ονόματα Ρωμαίων ρητόρων οι οποίοι διακρίθηκαν κατά την ρεπουμπλικανική περίοδο, με σκοπό να υπερτονίσει το μεγαλείο του Κικέρωνα, το όνομα του οποίου τοποθετείται τελευταίο στην σειρά. Για τον Βελλήιο ο Κικέρων παρουσιάζεται εδώ με τρόπο αντίστοιχο της περίπτωσης του Ομήρου στην πρώτη παρέκβαση, ενώ ο όρος *princeps* θα αποδοθεί σε επόμενη παρέκβαση και στον Βεργίλιο. Η εκτίμηση του ιστορικού για τον Κικέρωνα αποδεικνύεται όχι μόνο από το γεγονός ότι

⁷¹ Για την λειτουργία του αντιθετικού ζεύγους *uetus / nouus poeta* ως δείκτη του ανταγωνιστικού λογοτεχνικού περιβάλλοντος, βλ. Παραϊοαννου (2014β) 43-49.

⁷² Για την απουσία των ονομάτων του Έννιου και του Πλαύτου από την παρέκβαση του Βελλήιου, βλ. Ροσίνα Ρέρεζ (1976) 235-238. Ο ίδιος δίνει την εξήγησή ότι πιθανόν ο Βελλήιος να τους θεωρούσε *ueteres* για την εποχή του, ενώ προβαίνει και σε σύγκριση με τους αντίστοιχους λογοτεχνικούς κανόνες του Ορατίου και του Κοϊντιλιανού.

αφιερώνει ξεχωριστή αναφορά στο όνομά του στο τέλος του καταλόγου των ρητόρων, αλλά και από την επιλογή του κατάλληλου λεξιλογίου, που στοχεύει στην αντιπαράβολή του Κικέρωνα προς κάθε άλλο ρήτορα, σύγχρονο ή προγενέστερό του (*at oratio ac uis forensis perfectumque prosae eloquentiae decus, ..., ut delectari ante eum paucissimis, mirari uero neminem possis nisi aut ab illo uisum aut qui illum uiderit*).⁷³ Όσο για τις επίμονες και επαναλαμβανόμενες αναφορές του Βελλήιου στο σύντομο χρονικό διάστημα εντός του οποίου μπορεί να συντελεστεί η λογοτεχνική άνθηση, ενδεχομένως να αποτελούν και συγκεκαλυμμένα, έμμεση παραδοχή της παρακμής η οποία παρατηρείται στην λογοτεχνία της εποχής του. Άλλωστε, η σχετική συζήτηση για την παρακμή της ρητορείας στην μετά τον Κικέρωνα εποχή απασχολεί ήδη μια σειρά από συγγραφείς οι οποίοι διαπιστώνουν αυτή την δυσάρεστη εξέλιξη και αποπειρώνται να διερευνήσουν τις πιθανές αιτίες του φαινομένου.⁷⁴ Με τις παρατηρήσεις του σε αυτή την παρέκβαση ο Βελλήιος εξετάζει (ή προετοιμάζει), μέσω πιο διευρυμένης και μακροσκοπικής θεώρησης για την εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών, αυτό που πρόκειται να θίξουν στα έργα τους, ειδικά για την ρητορεία των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων, ο Κοϊντιλιανός και ο Τάκιτος.

Πώς, όμως, δικαιολογεί ο Βελλήιος το ενδιαφέρον του να προεκτείνει την συλλογιστική του επ' αφορμή της διερεύνησης του φαινομένου της *aemulatio*; Ο ίδιος δηλώνει ότι προτίθεται να εξηγήσει την παρατήρησή του ότι η ακμή στα λογοτεχνικά είδη εντοπίζεται σε μία και μόνο εποχή, εστιάζοντας στην διάκριση ανάμεσα στις έννοιες της *ueritas* και της *uerisimilitudo*. Ο συνειδητός αυτός διαχωρισμός που εισηγείται ο ιστορικός ως αρχή για την εξέταση των αιτιών του φαινομένου ανακαλεί την κικερώνεια ρητορική θεωρία, στην οποία το *ueri simile* απαντά κατά κόρον ως *terminus technicus*.⁷⁵ Ο κλασικός ορισμός της *inuentio* ως κανόνα της ρητορικής θεωρίας στο κικερώνιο σύγγραμμα *De inuentione* (1.9) και η πανομοιότυπη εκδοχή του στην ανώνυμου συγγραφέα πραγματεία *Rhetorica ad Herennium* (1.3) περιλαμβάνουν ήδη την έννοια της αληθοφάνειας ως συστατικό στοιχείο για την συγκρότηση πειστικής

⁷³ Σύμφωνα με τον Woodman (1988) 141-143, ο ρητορικός χαρακτήρας του έργου του Βελλήιου επιβεβαιώνεται κυρίως στα σημεία που ο Βελλήιος αναφέρεται ειδικά στο πρόσωπο του Κικέρωνα.

⁷⁴ Για την παρακμή της ρητορείας ως λογοτεχνικό θέμα, βλ. Petron. *Sat.* 1-4, 88, 118, Tac. *Dial.* 24-41, Sen. *Controu., praef.* 6-7, Plin. *HN* 14.2-6, Pers. 1.15-18, 32-36, 121, Iuu. 1.1-4, 12-14, [Longinus] *Subl.* 44. Το σχετικό θέμα συζητούν οι Williams (1978) 6-51, Heldmann (1982) 213-299 και Kennedy (¹2014) 297-307. Για το ίδιο θέμα στον Σενέκα τον Πρεσβύτερο, βλ. Sussman (1972) 195-210, με ειδική αναφορά και στον Βελλήιο. Η Elefante (1997) 45-47 σημειώνει ότι οι κρίσεις του Βελλήιου για την παρακμή της ρητορείας συντονίζονται με το πνεύμα της εποχής του Τιβέριου και διακρίνονται για τον ρητορικό χαρακτήρα τους. Θα πρέπει, ωστόσο, να συνοπολογίσουμε στην σχετική συζήτηση και την πρώιμη νύξη του Κικέρωνα για την παρακμή της ρητορείας (*Off.* 2.67: *Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem,...*).

⁷⁵ Για το *ueri simile* ως ρητορικό όρο στο φιλοσοφικό και ρητορικό σύστημα του Κικέρωνα, βλ. Fuhrer (1993) 107-114.

επιχειρηματολογίας σε έναν ρητορικό λόγο. (*Inuentio est excogitatio rerum uerarum aut ueri similitum, quae causam probabilem reddant*). Στην ιστορική σκέψη του Βελλήιου, το πνεύμα αυτής της λογικής διάκρισης εφαρμόζεται για την ανάπτυξη της συλλογιστικής του στο πλαίσιο της παρέκβασης για το φαινόμενο της *aemulatio*.⁷⁶ Οι θεωρητικές παρατηρήσεις για την κυκλική διαδοχή σε σχέση με την ακμή και την παρακμή στα λογοτεχνικά είδη είναι προϊόν λογικής διεργασίας και αναζήτησης αληθοφανών εξηγήσεων, οι οποίες τοποθετούν το ζήτημα της *aemulatio* στο επίκεντρο της παρέκβασης και του ιστορικού έργου ως συνόλου. Αυτό που ουσιαστικά επιχειρεί ο Βελλήιος μέσω της καταγραφής των συγκεκριμένων παρατηρήσεων είναι να εξηγήσει λογικά ένα φαινόμενο, αξιοποιώντας το κικερώνειο υπόβαθρο σχετικά με τον ορισμό της *inuentio*, βάσει του οποίου οι έννοιες της *ueritas* και της *uerisimilitudo* παρουσιάζονται αλληλένδετες:

1.17.5-7: *Huius ergo ꝑrecedentis inque saeculum ꝑ ingeniorum similitudinis congregantisque se et in studium par et in emolumentum causas cum saepe requiro, numquam reperio quas esse ueras confidam, sed fortasse ueri similes, inter quas has maxime. alit aemulatio ingenia, et nunc inuidia, nunc admiratio imitationem accendit, matureque quod summo studio petitum est ascendit in summum, difficilisque in perfecto mora est, naturaliter quod procedere non potest recedit. et ut primo ad consequendos quos priores ducimus accendimur, ita ubi aut praeteriri aut aequari eos posse desperauimus, studium cum spe senescit, et quod adsequi non potest sequi desinit et uelut occupatam relinquens materiam quaerit nouam, praeteritoque eo in quo eminere non possumus aliquid in quo niteamus conquirimus, sequiturque ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.*

Μετάφραση: Μολονότι αναζητώ συχνά τις αιτίες για τις οποίες παρόμοια δημιουργικά πνεύματα συνυπάρχουν την ίδια εποχή και συμβαδίζουν τόσο στον μόχθο τους όσο και στην επιτυχία τους, ακόμη δεν έχω ανακαλύψει ποιες είναι οι αληθινές στις οποίες μπορώ να βασιστώ, αλλά έχω βρει κάποιες αρκετά αληθοφανείς, μεταξύ των οποίων πρωτίστως τις εξής: ο ανταγωνισμός θρέφει τα δημιουργικά πνεύματα, και τότε ο φθόνος τότε ο θαυμασμός πυροδοτούν την δημιουργική πρόσληψη, και σε πιο όψιμη φάση ο μέγιστος κόπος που καταβάλλει κάποιος οδηγεί σταδιακά στο βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα· ωστόσο, είναι δύσκολο να προσεγγίσει κανείς την τελειότητα, γι' αυτό και, σύμφωνα με τους νόμους της φύσης, ό,τι δεν μπορεί να εξελιχθεί υποχωρεί. Γι' αυτό και στην αρχή έχουμε τον διακαή πόθο να ανταγωνιζόμαστε αυτούς που θεωρούμε πρωτοπόρους και, όταν φθάνουμε σε εκείνο το

⁷⁶ Πρβλ. Liv. 3.47.5: *ueri similem inuenio* (ο Λίβιος δηλώνει ότι αναζητά την αληθοφάνεια, η οποία προβάλλεται ως κριτήριο για την ιστορική καταγραφή).

στάδιο της απελπισίας που δεν είμαστε σε θέση ούτε να τους υπερβούμε ούτε να τους ισοσκελίσουμε, ο ζήλος μας φθίνει, μαζί με τις ελπίδες που καλλιεργούμε. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παύει κανείς να κυνηγά αυτό που δεν μπορεί να κατακτήσει και, θεωρώντας ότι το πεδίο αυτό έχει πληρωθεί, αναζητά στην θέση του ένα καινούργιο. Παραμερίζοντας έτσι το πεδίο στο οποίο δεν μπορούμε να διακριθούμε, αναζητούμε κάποιο άλλο το οποίο θα μας επιτρέψει να λάμψουμε. Επακόλουθο αυτών λοιπόν είναι ότι οι συχνές και ασταθείς εναλλαγές αποτελούν την μεγαλύτερη τροχοπέδη προς την τελειότητα.

Το συγκεκριμένο χωρίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το πιο ενδεικτικό για την υποστήριξη της άποψης ότι το ιστορικό έργο του Βελλήιου αποτελεί ένα *opus oratorium maxime*, επιβεβαιώνοντας την περίφημη κικερώνεια ρήση για το ιστοριογραφικό είδος. Η κάλυψη ενός θέματος που παραδοσιακά απασχολεί τους αρχαίους κριτικούς και τους ρητοροδιδασκάλους παρέχει στον ιστορικό την κατάλληλη ευκαιρία να αποδείξει στο κοινό του ότι διαθέτει το στοιχείο που επισφραγίζει την ειδολογική συγγένεια ανάμεσα στην ρητορεία και την ιστοριογραφία. Στο έργο *De oratore* του Κικέρωνα (2.51-64) αναπτύσσεται η κικερώνεια «φιλοσοφία της ιστορίας»⁷⁷, σύμφωνα με την οποία η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στους πρώτους Ρωμαίους ιστορικούς και σε όσους τους διαδέχθηκαν –αρχής γενομένης από τον Καίλιο Αντίπατρο– έγκειται στην ύπαρξη (ή μη) του *ornatus*, δηλαδή στην ρητορική διάνθιση της ιστορικής αφήγησης και στην κατάλληλη υφολογική επεξεργασία.⁷⁸ Τα τμήματα των παρεκβάσεων για την λογοτεχνία στο ιστορικό έργο του Βελλήιου φαίνεται ότι

⁷⁷ Βλ. την ομότιτλη μονογραφία του Fox (2007), ο οποίος επιχειρεί να συστηματοποιήσει τις θεωρητικές παρατηρήσεις του Κικέρωνα που αξιοποιούν ως υπόβαθρο το ιστορικό υλικό ή/και αναδεικνύουν τις λειτουργίες της ιστορικής παρουσίας στον φιλοσοφικό λόγο. Στο πέμπτο κεφάλαιο του έργου ο Fox διατυπώνει την θέση ότι το ιστοριογραφικό είδος δεν ετεροπροσδιορίζεται από το θεωρητικό υπόβαθρο της ρητορείας, αλλά, βασιζόμενος στο οικείο απόσπασμα από το *De oratore* του Κικέρωνα, ερμηνεύει την σχέση των δύο ειδών υπό το πρίσμα είτε της ανάγκης είτε της δυνατότητας για ρητορική διάνθιση του ιστορικού λόγου. Στον αντίποδα αυτής της θέσης βλ. Wiseman (1979) 27-40 και Woodman (1988), οι οποίοι εστιάζουν περισσότερο στις οφειλές του ιστοριογραφικού είδους στο *oratorium genus*.

⁷⁸ Βλ. χαρακτηριστικά την κριτική για το ύφος γραφής των πρώιμων Ρωμαίων χρονογράφων που περιορίζονταν στην απλή –καταλογικού τύπου– καταγραφή των γεγονότων (Cic. *De or.* 53: *Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt.*). Για τις θέσεις του Κικέρωνα για την ιστοριογραφία, βλ. Fleck (1993) 15-37, όπου εξετάζεται η θέση υπέρ της ενότητας (Einheit) της ρητορείας και της ιστοριογραφίας στο *De oratore*, ενώ αναδεικνύεται και το φιλοσοφικό, νομικό και ιστορικό υπόβαθρο του *Brutus*. Για τον *ornatus* που συνέχει τα *exempla* του έργου του Βελλήιου και λειτουργεί ως συντελεστής της αφηγηματικής δυναμικής του έργου βλ. Manzano & Asunción (2003) 343-356. Για την ερμηνεία του χωρίου από το *De oratore*, βλ. Woodman (1988) 75-80, Northwood (2008) 228-244 και Woodman (2008) 23-31, ο οποίος παρέχει ορισμένες διευκρινίσεις για την επιχειρηματολογία του και απαντά ανοιχτά στην κριτική του Northwood. Εδώ διαφωνώ με την θέση του Woodman (1988) 78 ότι η ρήση του Αντώνιου στο επίμαχο χωρίο για τους *exornatores rerum* και την διαφοροποίηση του Καίλιου Αντίπατρου δεν σχετίζεται καθόλου με ζήτημα ύφους αλλά μόνο με το περιεχόμενο. Γνωρίζουμε, όμως, από τα πενήντρά αποσπάσματα που έχουμε στην διάθεσή μας ότι ο Καίλιος Αντίπατρος έδειχνε ιδιαίτερη επιμέλεια στην προσεκτική επιλογή λεξιλογίου –με χρήση σπάνιων λέξεων– και στην αξιοποίηση δραματικών μέσων, τα οποία μαρτυρούν ως ένα βαθμό την ρητορική εκζήτηση στην οποία αποσκοπούσε.

πληρούν το συγκεκριμένο κριτήριο και αναδεικνύουν υποδειγματικά τον ρητορικό χαρακτήρα του έργου, εφόσον ο Βελλήιος δεν παραλείπει να επιδεικνύει στα συγκεκριμένα τμήματα την ρητορική του παιδεία τόσο σε επίπεδο θεματικής όσο και σε επίπεδο υφολογικών επιλογών, καθώς και συντακτικών δομών. Αρκεί να εστιάσει κανείς, εν προκειμένω, στο ρητορικό αποτέλεσμα που παράγεται χάρη στην παρήχηση του «qu» και του «pr» (*require, aequari, adsequi, relinquens, praeteritoque eo in quo, aliquid in quo conquirimus/procedere, primo, priores, praeteriri*), αλλά και χάρη στην ευρεία χρήση της αντίθεσης σε συντακτικά σχήματα που ανακαλούν την κικερώνεια *concinntitas*⁷⁹ (*cum requiro – numquam reperio, alit aemulatio ingenia – imitationem accendit, summo studio – ascendit in summum, quod procedere – non potest recedit, quod adsequi – non potest sequi, consequendos quos priores ducimus – materiam quaerit nouam*). Ο Βελλήιος ενδιαφέρεται όχι μόνο να εξετάσει ένα ζήτημα λογοτεχνικής κριτικής και ρητορικής θεωρίας, αλλά και να το περιβάλει με ιδιαίτερα επιμελημένο ύφος που αντανακλά την ρητορική του εκπαίδευση.

Η υφολογική επεξεργασία του χωρίου εξυπηρετεί, πάντως, την επιλογή του ιστορικού να καταγράψει σε πρώτο ρηματικό πρόσωπο τις παρατηρήσεις του για την διαδικασία συγγραφής λογοτεχνίας. Ο προσωπικός χαρακτήρας του χωρίου μπορεί να λειτουργήσει διαφωτιστικά για την προβολή του τρόπου με τον οποίο ο ίδιος ο ιστορικός αντιμετωπίζει την συγγραφή ιστορικού έργου και προσεγγίζει την ιστοριογραφία ως λογοτεχνικό είδος. Η ερμηνεία του λογοτεχνικού ανταγωνισμού γίνεται από τον ιστορικό με όρους ενός φυσικού νόμου ο οποίος επιφυλάσσει βραχύβια ακμή για τα λογοτεχνικά είδη και τους συγγραφείς που τα υπηρετούν (*mature que quod summo studio petitum est ascendit in summum/naturaliter quod procedere non potest recedit*).⁸⁰ Η περιγραφή της ψυχολογικής διαδικασίας που ενεργοποιεί η *aemulatio* αποτυπώνει εναργώς αυτό που ο Bloom έχει ορίσει σε ποιητολογικά, βέβαια, συμφραζόμενα ως «αγωνία της επίδρασης»⁸¹. Αυτό που κατά βάση απασχολεί τον ιστορικό είναι το ζήτημα της ειδολογικής επιγονικότητας και η σχέση διαλόγου που αναπτύσσεται αναπόφευκτα με τα εκάστοτε πρότυπα στην επιδίωξη του συγγραφέα-επιγόνου για λογοτεχνική πρωτοτυπία. Σύμφωνα με τον Βελλήιο, η αναζήτηση αυθεντικού τρόπου λογοτεχνικής έκφρασης προκύπτει από την συνειδητοποίηση της αδυναμίας υπέρβασης των καθιερωμένων προτύπων, δηλαδή εκείνων που ο ίδιος χαρακτηρίζει στις παρεκβάσεις του για την λογοτεχνία ως *eminentissima*

⁷⁹ Για τον ορισμό της *concinntitas*, χαρακτηριστικό της οποίας είναι η συμμετρική δομή και η ισορροπημένη συντακτική οργάνωση που παράγει αρμονικό ρυθμικό αποτέλεσμα, βλ. ενδεικτικά Cic. *Orat.* 164-165, 219-220.

⁸⁰ Πρβλ. Hor. *Ep.* 2.1.99-100 (η εξέλιξη του ελληνικού πολιτισμού περιγράφεται με όρους που παραπέμπουν στον βιολογικό κύκλο του ανθρώπου, όπως *puella, infans, mature*).

⁸¹ Βλ. Bloom (1973) [μεταφρασμένο στην Νέα Ελληνική από τον Δ. Δημηρούλη, Αθήνα 1989].

ingenia. Εάν δεχθούμε ότι ο Βελλήιος αυτοδικαιολογείται εμμέσως στο σημείο αυτό –το οποίο σε αυτή την περίπτωση λειτουργεί ως δεύτερο προσώμιο για το έργο (ή, ακριβέστερα, ως υποκατάστατο για το μη σωζόμενο πρώτο)– για τους περιορισμούς του ιστοριογραφικού είδους και για την επιλογή του υπο-είδους της επιτομής, τότε το επίθετο *nouus* αντανάκλα την συνειδητή διαφοροποίηση από τους προκατόχους του είδους, αλλά και την αναγνώριση των τελευταίων ως *priores*. Το μεταλογοτεχνικό φορτίο της επιλεγμένης ορολογίας (*praeteriri, aequari, eminere, niteamus*) καθιστά σαφές ότι η συγκεκριμένη παρέκβαση ενσωματώνει μία υποδειγματική έκφραση της λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας του Βελλήιου. Η έμφαση στην ανταγωνιστική σχέση με το εκάστοτε λογοτεχνικό πρότυπο διαμορφώνει τους όρους για την αυτοπροβολή του Βελλήιου ως συγγραφέα που επιχειρεί να τονίσει το στοιχείο της συγγραφικής πρωτοτυπίας και να παρουσιάσει στο κοινό το πνεύμα της επιλογής του να συγγράψει ιστορική επιτομή.⁸² Υπό αυτό το πρίσμα, το συγκεκριμένο χωρίο αποκτά προγραμματική λειτουργία για το σύνολο του έργου και οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι η θέση του ανάμεσα στα δύο τμήματα της επιτομής δεν είναι τυχαία.

Η εκτενής παρέκβαση για το φαινόμενο της *aemulatio*, το τέλος της οποίας σηματοδοτεί και το κλείσιμο του πρώτου μέρους του έργου, ολοκληρώνεται με την αναφορά του ιστορικού στο παράδειγμα της Αθήνας. Ο Βελλήιος εξαιρεί στο σημείο αυτό την Αθήνα ως την μοναδική ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις η οποία ευνόησε την καλλιέργεια των διάφορων λογοτεχνικών ειδών. Η πολιτισμική αξία της Αθήνας συναρτάται, μάλιστα, με την ακμή της αττικής ρητορείας, για την οποία ο Βελλήιος εκδηλώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον:⁸³

1.18: *Transit admiratio ab condicione temporum [et] ad urbium. una urbs Attica pluribus <praest>antis eloquentiae quam uniuersa Graecia <hominibus> operibusque floruit, adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias ciuitates, ingenia uero solis Atheniensium muris clausa existimes. neque hoc ego magis miratus sim quam neminem Argiium Thebanum Lacedaemonium oratorem aut dum uixit auctoritate aut post mortem memoria dignum*

⁸² Όπως εύστοχα διαπιστώνει ο Citroni (2006) 220, «από τον Λίβιο Ανδρόνικο έως την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο ο ρητός ή άρρητος στόχος κάθε Λατίνου συγγραφέα ο οποίος είναι πεπεισμένος για την ποιότητα του έργου του είναι να αναγνωριστεί ως άξιος μιμητής ενός σπουδαίου συγγραφέα του ελληνικού κανόνα, και, ως εκ τούτου, να ενταχθεί σε ρωμαϊκό κανόνα, καταλαμβάνοντας κάποια από τις θέσεις που έχουν καθιερωθεί από τον ελληνικό κανόνα».

⁸³ Ο Russo (2008) 306 υποστηρίζει ότι ο Βελλήιος δεν ενδιαφέρεται τόσο για τον έπαινο της Αθήνας χάρη στην έντονη λογοτεχνική δραστηριότητα όσο για την κριτική εναντίον των υπόλοιπων ελληνικών πόλεων που αφορά την ένδεια στο πεδίο της λογοτεχνικής παραγωγής. Εάν δεχθούμε την συγκεκριμένη παρατήρηση ως ορθή, τότε μπορεί να στοιχειοθετηθεί επαρκέστερα η ιδέα της αντιθετικής παρουσίασης του ελληνικού και του ρωμαϊκού πολιτισμικού παραδείγματος εκ μέρους του Βελλήιου.

existimatum. quae urbes f̄et in Italia talium f̄ studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari inluminaret; nam Alcmana Lacones falso sibi uindicant.

Μετάφραση: Ο θαυμασμός μας στην συνέχεια μεταφέρεται από όσα αφορούν τις εποχές στα όσα ισχύουν για τις πόλεις. Ως προς την ευγλωττία, μία και μοναδική πόλη της Αττικής ξεπέρασε όλες τις υπόλοιπες ελληνικές τόσο στον αριθμό των ανθρώπων που την καλλιέργησαν όσο και στην παραγωγή ανάλογων έργων. Και μάλιστα αυτό ισχύει σε τέτοιο βαθμό που θα έλεγε κανείς ότι, παρόλο που το ανθρώπινο σώμα βρίσκεται σε κάθε ελληνική πολιτεία, τα δημιουργικά πνεύματα θαρρείς πως περιορίζονται εντός των αθηναϊκών τειχών. Ούτε βέβαια με εκπλήσσει το γεγονός ότι ούτε ένας με καταγωγή από το Άργος ή την Θήβα ή την Λακεδαίμονα δεν διακρίθηκε ως σπουδαίος ρήτορας όσο ζούσε ούτε κρίθηκε άξιος να μνημονεύεται μετά θάνατον. Οι συγκεκριμένες πόλεις αλλά και όσες βρίσκονται στην Ιταλία υπήρξαν άγονες ως προς την λογοτεχνική παραγωγή, εκτός από την Θήβα στην οποία προσέδωσε λάμψη ο ποιητικός λόγος του Πινδάρου. Διότι στην περίπτωση του Αλκμάνα, οι Λακεδαιμόνιοι τον διεκδικούν χωρίς να ευσταθεί κάτι τέτοιο.

Εδώ ο Βελλήιος αξιοποιεί προδήλως για άλλη μία φορά το κικερώνειο πρότυπο, ενσωματώνοντας στην παρέκβαση την ιδέα ότι η Αθήνα αποτελεί το λίκνο της λογοτεχνικής δραστηριότητας, και ιδίως της ρητορείας. Συγκεκριμένα, στον *Brutus* (50) ο Κικέρων εστιάζει στην προβολή της ρητορικής επιδεξιότητας ως αυθεντικά αθηναϊκού επιτεύγματος, προχωρώντας μάλιστα σε σύγκριση της Αθήνας με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις.⁸⁴ Η ίδια συζήτηση για την ακμή της ρητορείας στο αθηναϊκό περιβάλλον απαντά αργότερα και στο έργο *Dialogus de oratoribus* (40.4) του Τάκιτου.⁸⁵ Στα ιστοριογραφικά συμφραζόμενα, όμως, η περίπτωση του Βελλήιου είναι μοναδική και φανερώνει την εξοικείωση του ιστορικού με τον θεωρητικό ρητορικό στοχασμό, όπως αυτός εκπροσωπείται κατ' εξοχήν από την μορφή του Κικέρωνα. Ο Βελλήιος θεματοποιεί στο πλαίσιο της παρέκβασης την ιδέα της *eloquentia*, ανιχνεύοντας τις αθηναϊκές καταβολές της, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η σχετική συζήτηση στο λογοτεχνικό είδος της ρητορείας. Η συγκεκριμένη επισήμανση ευνοεί την έμμεση σύγκριση με το επίπεδο καλλιέργειας της ρητορείας στο ρωμαϊκό περιβάλλον, εντός του οποίου ο Κικέρων κατέχει δικαιωματικά περίοπτη θέση. Έτσι, ο Κικέρων φαίνεται να είναι αφενός η

⁸⁴ Cic. *Brut.* 50: *Hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argium oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit fuisse temporibus illis?* Βλ. ιδίως Heldmann (1982) 54-56 για την συζήτηση σχετικά με την υπεροχή της Αθήνας στο πεδίο της ρητορείας ως λογοτεχνικό τόπο.

⁸⁵ Tac. *Dial.* 40.3-4: *Quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum ciuitatum seuerissima disciplina et seuerissimae leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum aut ullius gentis quae certo imperio contenta fuerit eloquentiam nouimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque ciuitas...*

άμεση πηγή του Βελλήιου για τα θέματα που άπτονται της ιστορίας της λογοτεχνίας, αφετέρου καταλαμβάνει την θέση του πρωταγωνιστικού προσώπου στις παρεκβάσεις του δεύτερου μέρους του έργου, στις οποίες η συζήτηση αφορά κυρίως το είδος της ρητορείας. Πάντως, η επιλογή του ιστορικού να τοποθετήσει την αναφορά στο αθηναϊκό παράδειγμα στο τέλος της συγκεκριμένης παρέκβασης επιτελεί διττή αφηγηματική λειτουργία: αφενός επαναφέρει κυκλικά το ζήτημα της ανίχνευσης του φαινομένου της *aemulatio* και στο ελληνικό περιβάλλον, αφετέρου συντελεί –μέσω τεχνητής αντίθεσης– στην ομαλή μετάβαση στο δεύτερο βιβλίο του ιστορικού έργου, το οποίο θα αφιερωθεί εξ ολοκλήρου στην Ρώμη.

2.9: Ο *excursus* για την λογοτεχνική παραγωγή κατά την ρεπουμπλικανική περίοδο: το είδος της ρητορείας και ο ρωμαϊκός λογοτεχνικός κανόνας

Οι παρεκβάσεις στο δεύτερο βιβλίο του ιστορικού έργου του Βελλήιου αφορούν αποκλειστικά την ρωμαϊκή λογοτεχνία, και ιδίως την λογοτεχνική παραγωγή της ρεπουμπλικανικής περιόδου και της εποχής του Αυγούστου. Η ιστορική αφήγηση διακόπτεται στην μετά τους Γράκχους περίοδο με την προσθήκη της παρέκβασης για τους εκπροσώπους της πολιτισμικής ζωής της Ρώμης στα χρόνια της *Res publica*.

Η αρχική χρονική δήλωση (*Eodem tractu temporum*) οριοθετεί και το χρονικό εύρος του καταλόγου των εκπροσώπων που θα αναφερθούν σε αυτό το σημείο, ανταποκρινόμενη στην συμβατικά καθορισμένη περίοδο που καλύπτεται -στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης- από την αρχή του δεύτερου βιβλίου μέχρι και την επόμενη παρέκβαση, δηλαδή από την καταστροφή της Καρχηδόνας μέχρι την εποχή του Σύλλα.⁸⁶ Η επιλογή του Βελλήιου να παραθέσει στην αρχή έναν κατάλογο με τους διακεκριμένους ρήτορες της περιόδου δικαιολογείται αφενός από την άρρηκτη σύνδεση του είδους της ρητορείας με την πολιτική δραστηριότητα, ιδίως στα χρόνια της *Res publica*, αλλά και κατά πάσα πιθανότητα από το ενισχυμένο ενδιαφέρον του ιστορικού για το συγκεκριμένο είδος, όπως ο ίδιος έχει αφήσει να

⁸⁶ Η κατηγοριοποίηση του Βελλήιου για την ρητορική παραγωγή της περιόδου γίνεται με ορόσημο την μορφή του Σύλλα. Με την μορφή του Σύλλα συνδέεται, άλλωστε, η παράδοση της μεταφοράς της βιβλιοθήκης του Απελικώνα στην Ρώμη μετά την κατάληψη της Αθήνας στα 86 π.Χ. Εάν βασιστούμε στα στοιχεία που παραδίδουν ο Στράβων, ο Πλούταρχος και ο Λουκιανός για το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης, γνωρίζουμε ότι περιείχε όλα τα έργα του Αριστοτέλη, του Θεόφραστου και ποικίλες ρητορικές πραγματείες (Str. 13.1.54, Plut. Sull. 26.1, Luc. Ind. 4). Δεν αποκλείεται οι σημειώσεις του Βελλήιου να αντλούν εμμέσως από τέτοιου είδους ρητορικές πραγματείες, όπως εκείνες που περιλαμβάνονταν στην βιβλιοθήκη του Απελικώνα και συνδιαμόρφωσαν σε ορισμένο βαθμό το διδακτικό υλικό στις σχολές ρητορικής στα κατοπινά χρόνια. Για το θέμα, βλ. ενδεικτικά Kuin (2018) 626-631.

διαφανεί από τις παρατηρήσεις του στο πρώτο βιβλίο.⁸⁷ Το ενδιαφέρον αυτό θα καταδειχθεί ακόμη περισσότερο στην τελική παρέκβαση του δεύτερου βιβλίου και του έργου εν συνόλω, η οποία θα αφιερωθεί στην μορφή του Κικέρωνα και στον έπαινο για την προσωπικότητα του τελευταίου.

Η αίσθηση της συνέχειας ανάμεσα στις λογοτεχνικές παρεκβάσεις τις οποίες εντάσσει ο Βελλήιος στο έργο του επιτείνεται κατ' αρχάς από την μεταφορική χρήση παρεμφερών όρων που δηλώνουν την λογοτεχνική άνθηση (*nituerunt, celebrior, celebre, celebrem, commendabilem*), κατόπιν από την ανάδειξη προσωπικοτήτων με ιδιαίτερη αξία για το πολιτισμικό γίγνεσθαι (*ingeniis, clara...ingenia, ingeniorum*), και, τέλος, από την τυπολογία της συμπαράθεσης ονομάτων τα οποία τοποθετούνται κάθε φορά σε χρονικό πλαίσιο με συμβατικά όρια. Ορισμένα από τα ονόματα των ρητόρων τα οποία εντάσσονται στην συμβατική περιοδολόγηση του Βελλήιου έχουν ήδη αναφερθεί παρενθετικά στην τελευταία παρέκβαση του πρώτου βιβλίου.⁸⁸ Η λειτουργία αυτών των αναφορών είναι κυρίως συμπληρωματική, προκειμένου να αναδειχθεί ακόμη περισσότερο η εξέχουσα μορφή του Κικέρωνα ως προς το χάρισμα της ευγλωττίας. Εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι όλα τα ονόματα των ρητόρων της *Res publica* που καταγράφονται εδώ εν είδει καταλόγου, αλλά και στην επόμενη παρέκβαση, μπορούν να ανιχνευθούν στον *Brutus* του Κικέρωνα, όπου το ενδιαφέρον προσανατολίζεται στην παρουσίαση ενός εξελικτικού σχήματος για το είδος της ρητορείας στην Ρώμη με κριτήριο την *eloquentia*.⁸⁹ Η επιλογή των ονομάτων από τον ιστορικό φαίνεται πως πληροί το κικερώνειο κριτήριο, δεδομένης της παρατήρησης του ιστορικού σχετικά με την ρητορική επιδεξιότητα του *Q. Mucius Scaeuola*, για την οποία φαίνεται ότι έχει αντλήσει από το κικερώνειο πρότυπο (*Brutus* 102):⁹⁰

2.9.1-6: *Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Aemilianus Laeliusque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papius; nec praetereundus Metellus Numidicus et Scaurus, et ante omnes L. Crassus et M. Antonius; quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar*

⁸⁷ Βλ. Starr (1981) 174 για την εύστοχη παρατήρηση ότι η φύση του έργου του Βελλήιου καθορίζεται εν πολλοίς από τα ίδια τα ενδιαφέροντα του ιστορικού.

⁸⁸ Εδώ προστίθενται τα εξής ονόματα ρητόρων: Παπίριος Γάρβων, Μέτελλος Νουμίδικος, Σκαύρος, Λ. Κράσος, Μ. Αντώνιος.

⁸⁹ Είναι ενδιαφέρουσα η λειτουργία της προσωποποιημένης *Eloquentia* στο εξελικτικό μοντέλο που εισηγείται ο Κικέρων για το είδος της ρητορείας σε σχέση με τα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα της *Res publica*. Βλ. ενδεικτικά το άρθρο της Stroup (2003).

⁹⁰ Cic. *Brut.* 102: *Is oratorum in numero non fuit, iuris ciuilibis intelligentia atque omni prudentiae genere praestitit.* Η *iuris scientia* κατά τον Βελλήιο αντιστοιχεί στην *iuris ciuilibis intelligentia* κατά την διατύπωση του Κικέρωνα. Ως προς το πνεύμα της λογοτεχνικής κρίσης, η σύγκριση οδηγεί αναπόφευκτα σε αλληλοεπικαλύψεις οι οποίες ενισχύουν την υπόθεση περί αξιοποίησης του κικερώνειου *Brutus* ως άμεσης ή έμμεσης πηγής για τους λογοτεχνικούς *excursus* του Βελλήιου.

Strabo, P. Sulpicius; nam Q. Mucius iuris scientia quam proprie eloquentiae nomine celebrior fuit.

Μετάφραση: Το ίδιο χρονικό διάστημα άνησαν και οι εξής ρήτορες: ο Σκιπίωνας Αιμιλιανός, ο Λαίλιος, ο Σέργιος Γάλβας, οι δύο Γράκχοι, ο Γ. Φάννιος και ο Παπίριος Γάρβων· δεν πρέπει να παραλείψουμε από αυτή την λίστα τα ονόματα του Μέτελλου Νουμίδικου και του Σκαύρου, και πρωτίστως του Λ. Κράσσου και του Μ. Αντώνιου· τους διαδέχθηκαν και χρονολογικά και από άποψη δημιουργικού πνεύματος ο Γ. Καίσαρας Στράβων και ο Π. Σουλπίκιος· όσο για τον Κ. Μούκιο, το όνομά του έγινε περισσότερο ξακουστό για την νομομάθεια του ίδιου παρά για την ευλωτία του.

Αυτό που φαίνεται να εξυπηρετεί σε μεγάλο βαθμό την κατάταξη των ονομάτων στις λογοτεχνικές παρεκβάσεις, αλλά και να συνεισφέρει στην σαφήνεια της ιστορικής παρουσίας, είναι η αξιοποίηση όρων που τονίζουν την έννοια του χρόνου με μεταβατική λειτουργία και εξυπηρετούν την συγχρονική μέθοδο του Βελλήιου (*quorum aetati, per idem aevi spatium*).⁹¹ Άλλωστε, κάτι τέτοιο έχει απασχολήσει ήδη τον ιστορικό στις θεωρητικές παρατηρήσεις του που συνοψίζονται στην εκτενή παρέκβαση του πρώτου βιβλίου και έχουν ως αντικείμενο την συνάφεια του χρόνου με την εμφάνιση εξεχουσών προσωπικοτήτων στον χώρο της λογοτεχνίας.⁹² Με γνώμονα, λοιπόν, το οριοθετημένο χρονικό πλαίσιο –άλλωστε, όπως διευκρινίστηκε, η συζήτηση αφορά πλέον την λογοτεχνία αποκλειστικά στο ρωμαϊκό περιβάλλον– ο ιστορικός στρέφει το ενδιαφέρον του στα υπόλοιπα λογοτεχνικά είδη τα οποία ήκμασαν κατά την περίοδο της *Res publica*.

Η κατηγοριοποίηση ανά λογοτεχνικά είδη και η επιγραμματική αναφορά στους εκάστοτε Ρωμαίους εκπροσώπους παραπέμπει στο πνεύμα ενός λογοτεχνικού κανόνα και παρέχει πανοραμική θεώρηση του λογοτεχνικού φαινομένου στο περιβάλλον της Ρώμης.⁹³ Η εκ νέου αναφορά του Βελλήιου στα ονόματα του Άκκιου και του Αφράνιου ανακαλεί την παρέκβαση

⁹¹ Για την λειτουργία των χρονικών συνδέσμων στα έργα των Ρωμαίων ιστορικών, βλ. Chausserie-Laprée (1969).

⁹² Στους λογοτεχνικούς *excursus* του Βελλήιου παρατηρούμε ότι συνδυάζεται η συγχρονική μέθοδος (ομαδοποίηση των σύγχρονων συγγραφέων ανά λογοτεχνικό είδος σε κάθε *excursus*) και η διαχρονική μέθοδος (η εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών και η διαδοχή των συγγραφέων στο πλαίσιο κάθε *excursus*). Υπό αυτή την έννοια οι *excursus* του Βελλήιου εισάγουν στο αφηγηματικό σχήμα του ιστορικού την ιδέα της κυκλικότητας του ιστορικού χρόνου, εφόσον ανασυνθέτουν μέσω της περιοδολόγησης το λογοτεχνικό παρελθόν και το συνάπτουν με την γραμμική εξέλιξη της κυρίως αφήγησης. Για την εφαρμογή ανάλογου φιλοσοφικού μοντέλου στην ιστοριογραφική σκέψη του Σαλλούστιου, βλ. Παραιοαννου (2014α) 113-139.

⁹³ Για το λογοτεχνικό είδος ως παράγοντα (ανα)διαμόρφωσης ενός λογοτεχνικού κανόνα, βλ. Fowler (1979) 97-119. Πολύτιμο για την κατανόηση της υποδοχής και της επεξεργασίας του αλεξανδρινού κανόνα στην λογοτεχνία της αυγούστειας περιόδου παραμένει το άρθρο του Zetzl (1980). Βλ. επίσης Habinek (1998) 94-98 για ορισμένες καίριες επισημάνσεις σχετικά με το αυξανόμενο ενδιαφέρον για λογοτεχνικούς κανόνες και χρονολογικά συστήματα το οποίο παρατηρείται στα χρόνια του Αυγούστου και στην πρώτη αυτοκρατορική περίοδο. Το θέμα των λογοτεχνικών κανόνων στην ρωμαϊκή λογοτεχνία πραγματεύεται και ο Citroni (2006) 204-234.

του πρώτου βιβλίου για την εφαρμογή της *aemulatio* στο πεδίο της λογοτεχνικής παραγωγής στην Ρώμη. Σε γενικές γραμμές, πάντως, η σχηματική παρουσίαση του Βελλήιου μαρτυρεί εκ νέου τον βαθμό εξοικείωσής του με τους καταλόγους αρχαίων γραμματικών και κριτικών της λογοτεχνίας, από τα συγγράμματα των οποίων πιθανόν να άντλησε και ο θεωρητικός της ρητορικής Κοϊντιλιανός για την σύνταξη της αναλυτικής επισκόπησης της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής λογοτεχνίας την οποία επιχειρεί στο δέκατο βιβλίο της *Institutio oratoria*.⁹⁴ Οι επιλογές του Βελλήιου δίνουν απλώς μια αδρομερή εικόνα της λογοτεχνικής παραγωγής σε Ελλάδα και Ρώμη και οι παρατηρήσεις του φαίνεται πως απηχούν περισσότερο την ιδέα περί εξέλιξης των ειδών που ενδιαφέρει πρωτίτως τον Κικέρωνα στον *Brutus*.⁹⁵

Στην σχηματοποιημένη εκδοχή του Βελλήιου για την λογοτεχνική άνθηση στην Ρώμη ακολουθείται ως ένα βαθμό ο τυπικός διαχωρισμός σε ποιητικά και πεζογραφικά είδη. Πρώτο στην σειρά αναφέρεται το όνομα του Αφράνιου ως εκπροσώπου της *fabula togata*, κατόπιν τα ονόματα του Πακούβιου και του Άκκιου για το είδος της *tragoedia*. Ειδικά για τον Άκκιο η απόφαση του Βελλήιου διαπνέεται από την κυρίαρχη ιδέα της *aemulatio* και παραπέμπει ευθέως στην παρέκβαση του πρώτου βιβλίου, στην οποία γίνεται λόγος για την σύγκριση και τον λογοτεχνικό ανταγωνισμό ανάμεσα στα ελληνικά και τα αντίστοιχα ρωμαϊκά πρότυπα. Δεν αποκλείεται ο ιστορικός να είχε υπ' όψιν του και την μαρτυρία του Βάρρωνα (*De lingua latina* 10.70), σύμφωνα με την οποία ο Άκκιος διακρίνεται από την τάση για ευρεία χρήση ελληνικών τύπων:⁹⁶

2.9.7-10: *Clara etiam per idem aevi spatium fuere ingenia in togatis Afranii, in tragoediis Pacuuii atque Accii, usque in Graecorum ingeniorum comparationem euecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum, adeo quidem ut in illis limae, in hoc paene plus uideatur fuisse sanguinis.*

⁹⁴ Για τις λογοτεχνικές κρίσεις του Κοϊντιλιανού, βλ. Bolaffi (1957) 263-274. Η παράδοση των λογοτεχνικών κανόνων και η ιδέα της εφαρμογής ενός αξιολογικού κριτηρίου για την ταξινόμηση της αρχαιοελληνικής λογοτεχνίας ανάγονται στους αλεξανδρινούς γραμματικούς, Αρίσταρχο και Αριστοφάνη Βυζάντιο, οι οποίοι επιδόθηκαν στην σύνταξη καταλόγων με εκπροσώπους από τα διάφορα ποιητικά και πεζογραφικά είδη. Τέτοιου είδους λογοτεχνικοί κανόνες και κατάλογοι ποιητών και πεζογραφών διαδόθηκαν στην Ρώμη και άσκησαν καθοριστική επίδραση στην ανάπτυξη του θεωρητικού προβληματισμού για την ρωμαϊκή λογοτεχνία στο πλαίσιο της ρητορικής διδασκαλίας. Παρόλο που δεν είμαστε σε θέση να αποφανθούμε με ασφάλεια για τις άμεσες ή έμμεσες πηγές των κριτικών παρατηρήσεων του Βελλήιου ή/και του Κοϊντιλιανού, το σύγγραμμα *Περί μιμήσεως* του Διονυσίου του Αλικαρνασσεά παρέχει διαφωτιστικά παράλληλα και μας δίνει την ευκαιρία, όπως σημαίνα ο O'Sullivan (1997) 40, να ανιχνεύσουμε μια ευρύτερη τάση στην κατάρτιση τέτοιων καταλόγων, η οποία σχετίζεται με την παρουσίαση προτύπων για ρητορική μίμηση.

⁹⁵ Για την ιδέα της διαδοχής των γενεών και της εξέλιξης στον *Brutus* του Κικέρωνα, βλ. Rambaud (1953) 100-103.

⁹⁶ Varro, *Ling.* 10.70: *Accius haec in tragoediis...et ad formas Graecas uerborum magis reuocare, ...*

Μετάφραση: Άλλα λαμπρά πνεύματα της ίδιας εποχής ήταν τα ακόλουθα: στο είδος της *fabula togata* (κωμωδίας που βασίζεται σε ρωμαϊκά πρότυπα) ο Αφράνιος, στις τραγωδίες με ελληνικές υποθέσεις ο Πακούβιος και ο Άκκιος. Ο δεύτερος μάλιστα έφθασε στο σημείο να συναγωνίζεται τους χαρισματικούς Έλληνες εκπροσώπους του είδους και κατέκτησε ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους χάρη στο έργο του, με την διαφορά ότι τα έργα των πρώτων ήταν πιο καλά επεξεργασμένα, ενώ του Άκκιου δίνουν την εντύπωση ότι έχουν περισσότερο αίμα.

Στο πλαίσιο της αξιοποίησης όρων λογοτεχνικής κριτικής οι οποίοι χρησιμοποιούνται με την μεταφορική τους σημασία για την αξιολόγηση εκπροσώπων από κάθε λογοτεχνικό είδος, αξίζει να σταθούμε στον όρο *limae*. Η χρήση του ανακαλεί την καλλιμάχεια ποιητική και παραπέμπει στο ορατιανό χωρίο από την *Ars poetica* (291-292), μολονότι το όνομα του Οράτιου –μεταξύ άλλων– απουσιάζει από τις παρεκβάσεις του Βελλήιου.⁹⁷ Με το σχήμα της αντίθεσης ο εξίσου ποιητολογικά φορτισμένος όρος *sanguis* χαρακτηρίζει το έργο του Άκκιου και αντιπαραβάλλεται προς τον όρο *limae*, ο οποίος εν προκειμένω αποδίδεται στα ελληνικά πρότυπα με τα οποία συγκρίνεται ο εκπρόσωπος του αρχαϊκού τραγικού είδους στην Ρώμη.⁹⁸ Η υφολογική επεξεργασία του χωρίου αναδεικνύει περαιτέρω τους *terminus technici* ενός ιστορικού που καταπιάνεται με ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής και επιθυμεί να αυτοτοποθετηθεί ως ένας ιστορικός ο οποίος ενδιαφέρεται –άρα προτρέπει και το κοινό του να ενδιαφερθεί– για θέματα προερχόμενα παραδοσιακά από τον χώρο της ρητορικής θεωρίας.

Το είδος της ρωμαϊκής σάτιρας, για το οποίο παρέμεινε γνωστή η ρήση του Κοϊντιλιανού περί της αμιγώς ρωμαϊκής προέλευσης του είδους (10.1.93: *Satura quidem tota nostra est...*), θα συνδεθεί με το όνομα του Λουκίλιου. Ενδιαφέρουσα, εν προκειμένω, είναι η επιλογή του ιστορικού να αναφερθεί στα στρατιωτικά καθήκοντα του φερόμενου ως πατέρα της ρωμαϊκής σάτιρας. Οι λογοτεχνικές κρίσεις εντός της παρέκβασης διαπλέκονται με βιογραφικό υλικό σχετικά με την πολιτική και στρατιωτική δράση, δηλαδή με υλικό το οποίο αποτελεί τον πυρήνα της παραδοσιακού τύπου ιστορικής αφήγησης:

⁹⁷ Hor. *Ars P.* 291: ...*poetarum limae labor*... Για την απουσία του ονόματος του Οράτιου ως απόρροια της αντίδρασης του Τιβέριου στο περιεχόμενο των ωδών 4.4 και 4.14, βλ. Goar (1976) 43-54.

⁹⁸ Πρβλ. Tac. *Dial.* 21.7-8: ...*sed temperatus ac bonus sanguis*... (εδώ ο όρος *sanguis* αξιοποιείται με την ίδια ποιητολογική λειτουργία και φανερώνει τις αισθητικές προτιμήσεις του Άκκιου με αφορμή την συζήτηση για το λογοτεχνικό ύφος του Πακούβιου και του Άκκιου).

2.9.11-14: *celebre et Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano Numantino bello eques miliauerat. quo quidem tempore iuuenes adhuc Iugurtha ac Marius sub eodem Africano militantes in iisdem castris didicere quae postea in contrariis facerent.*

Μετάφραση: Δημοφιλία γνώρισε επίσης και το όνομα του Λουκίλιου, ο οποίος υπηρέτησε μάλιστα ως ιππέας υπό την ηγεσία του Π. Αφρικανού στον πόλεμο της Νουμαντίας. Στο ίδιο χρονικό διάστημα οι νεαροί ακόμα Ιουγούρθας και Μάριος, υπηρετούντες κι αυτοί τον Π. Αφρικανό, έλαβαν την ίδια στρατιωτική εκπαίδευση που αργότερα επρόκειτο να επιδείξουν σε αντίπαλα στρατόπεδα.

Με αυτό τον τρόπο ευνοείται και η ομαλή μετάβαση στο ιστοριογραφικό είδος και τους Ρωμαίους εκπροσώπους της εποχής. Η παράθεση των ονομάτων των ιστορικών ακολουθεί μία σχετική χρονολόγηση βασισμένη στο αντιθετικό δίπολο *uetustior / aequalis*, μέσω του οποίου ο ιστορικός προσπαθεί να ικανοποιήσει την ανάγκη του για διαρκή περιοδολόγηση και τήρηση ορισμένης χρονικής διαδοχής.⁹⁹ Στο πλαίσιο του καταλόγου των Ρωμαίων ιστοριογράφων ο Βελλήιος περιορίζεται σε ονομαστική αναφορά, χωρίς αξιολογικές κρίσεις που εδράζονται σε όρους λογοτεχνικής κριτικής. Προηγείται το όνομα του ιστορικού Σισήννα, για την πνευματική καλλιέργεια του οποίου είναι χαρακτηριστικές οι αποφάνσεις που απαντούν στα έργα του Κικέρωνα και του Σαλλούστιου.¹⁰⁰ Το όνομα του Σισήννα και η συγγραφική του δράση λειτουργεί εδώ ως σημείο αναφοράς και ως χρονολογικός δείκτης για την παράθεση των ονομάτων των υπόλοιπων ιστορικών της ίδιας εποχής:

2.9.14-17: *historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuuenis, sed opus belli ciuilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est. uetustior Sisenna fuit Coelius, aequalis Sennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius Antias.*

Μετάφραση: Τότε ο Σισήννας, ο συγγραφέας των *Historiae*, ήταν ακόμη νέος, τα έργα του όμως για τον Συμμαχικό πόλεμο και τον εμφύλιο πόλεμο με πρωταγωνιστή τον Σύλλα τα δημοσίευσε κάμποσα χρόνια αργότερα, σε προχωρημένη πλέον ηλικία. Ο Καίλιος Αντίπατρος ήταν προγενέστερος του Σισήννα, ενώ σύγχρονοι του τελευταίου ήταν οι Ρουτίλιος, Κλαύδιος Κοαδριγάριος και Βαλέριος Αντίας.

⁹⁹ Η επανάληψη του όρου *aetas* στις παρεκβάσεις για την λογοτεχνία εξυπηρετεί σαφώς την πρόθεση του Βελλήιου να ομαδοποιήσει τα ονόματα των εκπροσώπων από τα διάφορα λογοτεχνικά είδη και να συναρμόσει το υλικό των παρεκβάσεων με το υλικό της κυρίως ιστορικής αφήγησης. Πρβλ. Cic. *Brut.* 74: *qui me inflammavit studio illustrium hominum aetates et tempora persequendi* (ο Κικέρων εξομολογείται στον Βρούτο ότι το ενδιαφέρον του για την συγκέντρωση υλικού σχετικά με τις επιφανείς προσωπικότητες σε κάθε εποχή εκπηγάζει από τον Αττικό και τα ανάλογα ενδιαφέροντά του).

¹⁰⁰ Πρβλ. Cic. *Leg.* 1.7, *Brut.* 228, *Sall. Iug.* 95.2.

Το κριτήριο για την επιλογή των ονομάτων φαίνεται ότι είναι η ρητορική τους παιδεία και η αναγνώριση του ρητορικού ύφους στα έργα τους: ο Καίλιος Αντίπατρος ως εισηγητής της ιστορικής μονογραφίας στην Ρώμη διακρίθηκε για το περίτεχνο ύφος της ιστορικής του αφήγησης και το έργο του εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από τον Κικέρωνα, ο Ρουτίλιος Ρούφος έλαβε ρητορική και φιλοσοφική παιδεία, ενώ οι προγενέστεροι του Λίβιου χρονογράφοι Κλαύδιος Κοαδριγάριος και Βαλέριος Αντίας διάρθρωσαν την ιστορική τους αφήγηση αξιοποιώντας και εκείνοι ρητορικές τεχνικές.¹⁰¹ Επομένως, η επιλογή των συγκεκριμένων ονομάτων από τον ιστορικό και η συμπερίληψή τους στην παρέκβαση για την περίοδο με ορόσημο τον Σύλλα δεν αποκλείεται να ανταποκρίνεται στο κριτήριο της διάνθισης της ιστορικής αφήγησης με ρητορικά σχήματα και τεχνικές, για τα οποία το ενδιαφέρον του Βελλήιου είναι πρόδηλο. Με άλλα λόγια, το στοιχείο της ρητορικότητας βαραίνει στις λογοτεχνικές κρίσεις του Βελλήιου και δίνει συγκεκριμένη κατεύθυνση στο περιεχόμενο των λογοτεχνικών παρεκβάσεων του ιστορικού έργου.

Η τελευταία αναφορά σε λογοτεχνικό είδος και συγγραφέα, στο πλαίσιο αυτής της παρέκβασης, σχετίζεται με το όνομα του Πομπώνιου και το είδος της *fabula Atellana*.¹⁰² Τα προσδιοριστικά επίθετα τα οποία επιλέγονται από τον Βελλήιο και τα αναγκαία συμπληρώματα που εξειδικεύουν τις αρετές του Πομπώνιου συντελούν σε περιεκτική αποτίμηση της λογοτεχνικής αξίας του συγκεκριμένου δημιουργού:

2.17-19: *sane non ignoremus eadem aetate fuisse Pomponium sensibus celebrem, uerbis rudem et nouitate inuenti a se operis commendabilem.*

Μετάφραση: Ας μην λησμονήσουμε και τον σύγχρονο με αυτούς Πομπώνιο, ο οποίος, αν και διακρίνεται για το τραχύ του ύφος, φημίζεται για το περιεχόμενο του έργου του, ενώ του αξίζει έπαινος και για το νέο λογοτεχνικό είδος το οποίο επινόησε.

Η συντακτική δομή της πρότασης στην οποία συνοψίζονται οι παρατηρήσεις για τον Πομπώνιο εξυπηρετεί το ρητορικό αποτέλεσμα στο οποίο προδήλως στοχεύει ο Βελλήιος. Πιο συγκεκριμένα, στην φρασεολογία του ιστορικού παρατηρούμε ότι περιλαμβάνονται *termini technici* της αρχαίας λογοτεχνικής κριτικής οι οποίοι παρατάσσονται με περίτεχνο τρόπο: στα

¹⁰¹ Για τον Καίλιο Αντίπατρο, βλ. Cic. *Brut.* 102, *De or.* 2.54. Για τον Ρουτίλιο Ρούφο, βλ. ιδίως *Brut.* 110-116. Για την συνεμφάνιση του Κλαύδιου Κοαδριγάριου και του Βαλέριου Αντία σε λογοτεχνικές κρίσεις για την ιστορική τους γραφή, βλ. Liv. 38.23.8 και Fronto, *Ep.* 134.

¹⁰² Μολονότι η μαρτυρία του Βελλήιου για την καθέρωση νέου λογοτεχνικού είδους από τον Πομπώνιο στερείται αξιοπιστίας, οι πρωτότυπες τεχνικές του και η νέα πνοή που έδωσε στην λαϊκή φάρσα φαίνεται πως βρήκαν μιμητές, όπως ο Λαβέριος και ο ίδιος ο Κικέρων (Sen. *Controu.* 7.3.9). Βλ. σχετικά Hellegouarc'h (2003) *ad loc.*, Schmitzer (2000) 92.

επιλεγμένα φραστικά σύνολα προηγούνται οι αφαιρετικές της αναφοράς και ακολουθούν τα προσδιοριστικά επίθετα, ενώ το τρίτο ζεύγος αποδίδεται σε εμπλουτισμένη μορφή (*sensibus celebrem, uerbis rudem et nouitate inuenti a se operis commendabilem*). Είναι αξιοσημείωτο το ηχητικό αποτέλεσμα που προκαλείται από τα επίθετα που βρίσκονται σε αιτιατική πτώση και παρουσιάζουν κοινή κατάληξη, σε αντιδιαστολή με τα συμπληρώματά τους σε αφαιρετική, τα οποία διακρίνονται από μορφολογική ποικιλία. Μάλιστα, η καταληκτική διατύπωση του Βελλήιου –με την παράταξη των όρων και την αντιθετική σχέση ανάμεσα στα δύο πρώτα ζεύγη– ανακαλεί τις κικερώνειες *clausulae* ως ρητορικό μηχανισμό που εστιάζει στην ρυθμική απόδοση του πεζού λόγου.¹⁰³ Τέτοια στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ιστορικός ενδιαφέρεται για ρητορικά περίτεχνη έκφραση, καταφεύγοντας σε επιλογές που ανάγονται στο υφολογικό πρότυπο του Κικέρωνα και υφίστανται συνεχή επεξεργασία κατά την Αργυρή περίοδο της ρωμαϊκής λογοτεχνίας.

2.36: Ο *excursus* για την *aurea aetas* υπό το φως του Κικέρωνα

Η τελευταία παρέκβαση για την λογοτεχνική παραγωγή στην Ρώμη οριοθετείται χρονικά χάρη στην συσχέτιση δύο εμβληματικών μορφών της ρωμαϊκής ιστορίας, του Κικέρωνα και του Οκταβιανού, του μετέπειτα επισήμως αποκαλούμενου Αυγούστου. Ο Βελλήιος αναδεικνύει και αξιοποιεί την ιστορική συγκυρία της υπατείας του Κικέρωνα (*consulatus Ciceronis*) και της γέννησης του Αυγούστου (*natus eo anno diuus Augustus*), κατά το έτος 63 π.Χ, ως χρονικό ορόσημο κομβικής σημασίας για την μετάβαση στην θεματική της παρέκβασης, επιχειρώντας έτσι να συνδέσει αρμονικά τον πυρήνα της ιστορικής αφήγησης με τις λογοτεχνικές κρίσεις τις οποίες διατυπώνει στις σχετικές παρεκβάσεις. Η επιδέξια συσχέτιση του ονόματος του Κικέρωνα με την περίοδο κατά την οποία η λογοτεχνική δραστηριότητα στην Ρώμη βρίσκεται στο απόγειό της συνηγορεί υπέρ της στάσης θαυμασμού του Βελλήιου προς τον Κικέρωνα ως ιστορική προσωπικότητα και ως ρήτορα-στοχαστή.¹⁰⁴ Ο

¹⁰³ Παρά το γεγονός ότι η έρευνα έχει ασχοληθεί με τον ρυθμικό πεζό λόγο των ιστοριογράφων του ρωμαϊκού κανόνα, δυστυχώς απουσιάζει μέχρι σήμερα αντίστοιχη πραγμάτευση για τις *clausulae* στον Βελλήιο, οι οποίες είναι κάθε άλλο παρά ευάρθρες. Ορισμένα χρήσιμα δεδομένα για τις προτιμήσεις του Βελλήιου ως προς ορισμένα ρυθμικά σχήματα προσφέρει ο Allí (1979) 126-127, ενώ με το θέμα ασχολείται και ο Oakley (2020) στην πρόσφατη συμβολή του για το ύφος των ιστορικών της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου. Για τις *clausulae* στους λόγους του Κικέρωνα παραμένει αξιόπεραστη ως προς το πλήθος των δεδομένων η έρευνα του Zielinski (1904) 591-844, χωρίς να παραγνωρίζονται φυσικά οι μεθοδολογικές ενστάσεις που εγείρουν οι Keeline και Kirby (2019) 161-204.

¹⁰⁴ Για την λογοτεχνική φήμη του Κικέρωνα στην Αργυρή περίοδο της ρωμαϊκής λογοτεχνίας, βλ. Winterbottom (2019) 80-86. Σύμφωνα με τον ίδιο, η αξιοποίηση του κικερώνειου προτύπου από μεταγενέστερους συγγραφείς

Κικέρων προβάλλεται, έτσι, ως εισηγητής μίας εποχής η οποία συνδέεται με αξιοσημείωτα λογοτεχνικά επιτεύγματα, αλλά και ως ο συνδετικός παράγοντας ανάμεσα στην εποχή της *Res publica* και τους χρόνους του Αυγούστου, καταλαμβάνοντας κομβική θέση στο ιστορικό έργο του Βελλήιου, η οποία θα φανεί εναργέστερα στον *laus Ciceronis* που ακολουθεί.¹⁰⁵

Το όνομα του Κικέρωνα προτάσσεται σε έναν κατάλογο με ονόματα ρητόρων που διακρίνονται στο είδος της ρητορείας την εποχή της *Res publica*. Οι αδρές γραμμές της περιοδολόγησης που ακολουθεί ο Βελλήιος εναρμονίζονται με το πνεύμα της εξέλιξης της ρητορείας στον *Brutus* του Κικέρωνα, ενώ το όνομα του Κικέρωνα φαίνεται να καθορίζει την ομαδοποίηση που επιχειρεί ο ιστορικός. Διαφωτιστική είναι η συγκριτική εξέταση της van der Blom, η οποία συγκεντρώνει σε έναν πίνακα τα ονόματα των ρητόρων της ρεπουμπλικανικής περιόδου, έτσι όπως εντοπίζονται σε έργα της αυτοκρατορικής περιόδου τα οποία εμφανίζουν κοινή θεματική με τις λογοτεχνικές παρεκβάσεις του Βελλήιου.¹⁰⁶ Αναμφίβολα, ο *Brutus* του Κικέρωνα θεωρείται σημείο αναφοράς και υπόβαθρο για τους καταλόγους ρητόρων οι οποίοι εμφανίζονται σε μεταγενέστερα κείμενα της αυτοκρατορικής περιόδου, με αποτέλεσμα να στοιχειοθετείται η υπόθεση περί ορισμένης λογοτεχνικής παράδοσης στην οποία προσδέεται και ο ιστορικός Βελλήιος. Στον δικό του κατάλογο ρητόρων ο ιστορικός περιορίζεται –όπως και στην προηγούμενη παρέκβαση– σε απλή ονομαστική αναφορά, χωρίς να προβαίνει σε παρατηρήσεις για την ρητορική δεινότητα των προσωπικοτήτων που παραθέτει, ευνοώντας – και δικαιολογώντας– έτσι την ξεχωριστή αναφορά στο πρόσωπο του Κικέρωνα:

2.36.2: *Iam paene superuacaneum uideri potest eminentium ingeniorum notare tempora. quis enim ignorat diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore Ciceronem Hortensium, antequam Crassum Antonium Sulpicium, moxque Brutum Calidum Caelium Caluum, et proximum Ciceroni Caesarem eorumque uelut alumnus Coruinum ac Pollionem Asinium,...*

Μετάφραση: Ίσως να φαίνεται περιττό σε αυτό το σημείο να καταγράψω την χρονική περίοδο κατά την οποία άνθησαν εξαιρετικά λογοτεχνικά ταλέντα. Γιατί ποιος, άραγε, δεν γνωρίζει ότι στην συγκεκριμένη εποχή, με ορισμένες χρονικές αποκλίσεις μεταξύ τους, άνθησαν ο Κικέρων,

αποτυπώνεται κατά βάση σε τρία σημεία: στο ρυθμικό σύστημα των *numeri*, στις *figurae sententiarum* και σε υφολογικά σχήματα που ανακαλούν τον Γοργία, τον Ισοκράτη και τον Δημοσθένη, καθώς και στην πρόκληση συναισθημάτων.

¹⁰⁵ Για την στάση των συγγραφέων της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου απέναντι στο κικερώνιο ύφος και την επιρροή που άσκησε ο ίδιος ο Κικέρων σε συγγραφείς, όπως ο Πλίνιος ο Νεότερος και ο Κοϊντίλιανός, βλ. La Bua (2019) 112-125. Χαρακτηριστική για την αξία του κικερώνιου προτύπου είναι η αναφορά του στον Κικέρωνα ως πρότυπο ύφους για τον Κοϊντίλιανό.

¹⁰⁶ Βλ. van der Blom (2017) 231-252. Με βάση τον κατάλογο του Βελλήιου παρατηρούμε ότι όλα τα ονόματα των ρητόρων της *Res publica* εντοπίζονται και στον *Brutus* εκτός από τον Μεσσάλλα και τον Ασίνιο Πολλίωνα. Για πλήρη κατάλογο των ρητόρων οι οποίοι κατονομάζονται στον *Brutus* του Κικέρωνα, βλ. Sumner (1973) 11-27.

ο Ορτήνσιος, λίγο νωρίτερα ο Κράσος, ο Αντώνιος, ο Σουλπίκιος και λίγο αργότερα ο Βρούτος, ο Καλίδιος, ο Καίλιος, ο Κάλβος και ο Καίσαρας, που κατατάσσεται αμέσως μετά τον Κικέρωνα, και μαζί τους οι οιοινεί μαθητές τους, ο (Μεσσάλας) Κορβίνος και ο Ασίνιος Πολλίων,...

Από αυτή την συμπερίληψη ονομάτων, τα οποία αντλούν την αξία τους από την επιλογή του ιστορικού να τα εντάξει στο σχήμα μίας λογοτεχνικά ανθηρής περιόδου, ξεχωρίζει το όνομα του Ιουλίου Καίσαρα. Η αποτίμηση των ρητορικών του ικανοτήτων προκύπτει εμμέσως λόγω της σύγκρισής του με τον Κικέρωνα, η οποία μπορεί να ιδωθεί ως *locus communis*, εφόσον απαντά και σε άλλα κείμενα της αυτοκρατορικής περιόδου.¹⁰⁷ Το κριτήριο για την εγγύτητα των δύο παρουσιάζεται τόσο ως χρονικό όσο και ως ποιοτικό, ενώ μπορούμε να σημειώσουμε ότι το όνομα του Κικέρωνα καθίσταται εδώ ένας πρώτης τάξεως δείκτης για την αξιολογική κρίση του Βελλήιου (*proximum Ciceroni Caesarem*). Η ειδική αναφορά και η συνεξέταση του τελευταίου ζεύγους ρητόρων, του Ασίνιου Πολλίωνα και του Μεσσάλλα Κορβίνου, μπορεί να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι και οι δύο υπήρξαν πάτρωνες και συμμετείχαν σε λογοτεχνικούς κύκλους με άλλους φερέλπιδες δημιουργούς, ενώ σε πιο λεπτομερή αποτίμηση των ρητορικών τους ικανοτήτων προβαίνει ο Κοϊντιλιανός¹⁰⁸, ο οποίος μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι δυο τους κλήθηκαν να υπερασπιστούν τους ίδιους *clientes* με τους λόγους τους.¹⁰⁹ Ο χαρακτηρισμός που τους αποδίδεται από τον Βελλήιο υποδηλώνει ενδεχομένως ότι υπήρξαν ως ένα βαθμό μιμητές του ύφους των προγενέστερων τους ρητόρων, Κικέρωνα και Ιουλίου Καίσαρα, οι οποίοι αναδείχθηκαν ως πρότυπες μορφές στο είδος της ρητορείας. Δεν είναι τυχαία, πάντως, η συνεμφάνισή τους σε κείμενα λογοτεχνικής κριτικής, γεγονός που εγείρει το ενδεχόμενο για κοινή πηγή από την οποία αντλεί και ο ίδιος ο Βελλήιος. Το βέβαιο είναι ότι τα δυσδιάκριτα όρια στην περιοδολόγηση δεν αφορούν μόνο την περίπτωση του Βελλήιου, εφόσον και στις λίστες των υπόλοιπων συγγραφέων που ασχολούνται διεξοδικότερα με ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής οι δύο προαναφερθέντες ρήτορες κατατάσσονται ενδεικτικά στους ρήτορες της περιόδου της *Res publica*, ενώ στην πραγματικότητα ανήκουν και στην εποχή του Αυγούστου.

¹⁰⁷ Πρβλ. Tac. *Dial.* 21.5 (*non melius quam Cicero, sed felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt*), Quint. 10.1.114 (*C. uero Caesar si foro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur*). Πρβλ. επίσης Plut. *Caes.* 3.1-2, όπου περιγράφεται η σχέση του Ιουλίου Καίσαρα με την ρητορεία.

¹⁰⁸ Quint. 12.11.28: *An Pollio et Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiae agere coeperunt, panum in uita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriae tradiderunt?*

¹⁰⁹ Quint. 10.1.24: *...et Pollio et Messala defenderunt eosdem...*: πρβλ. επίσης Tac. *Dial.* 12.17: *nec ullus Asinii aut Messallae liber tam inlustris est quam Medea Ouidii aut uarii Thyestes*.

Με τις επόμενες επιγραμματικές κρίσεις του ιστορικού ολοκληρώνεται το μέρος που αφορά στις λογοτεχνικές προσωπικότητες που θεωρείται ότι ανήκουν στην γενιά του Κικέρωνα. Ο Βελλήιος αποδίδει στον Σαλλούστιο τον χαρακτηρισμό *aemulus Thucydidis*, επαναφέροντας το θέμα του λογοτεχνικού ανταγωνισμού και της –εν πολλοίς αναπόφευκτης– αναζήτησης ελληνικών προτύπων για την αποτίμηση των λογοτεχνικών ειδών στο ρωμαϊκό περιβάλλον.¹¹⁰ Το γεγονός ότι η απόφαση του Βελλήιου για τον Σαλλούστιο απαντά με παρόμοια διατύπωση στα έργα του Σενέκα του Πρεσβύτερου και του Κοϊντιλιανού –στα οποία το αποτύπωμα του Κικέρωνα είναι αδιαμφισβήτητο– μάς επιτρέπει να υποθέσουμε ότι τέτοιου είδους αξιολογήσεις ήταν συχνές και αποτελούσαν υλικό για εξάσκηση στο περιβάλλον των ρητορικών σχολών της αυτοκρατορικής περιόδου. Πάντως, η μετάβαση από την συζήτηση για τους συγχρόνους του Κικέρωνα ρήτορες στον ιστορικό Σαλλούστιο ευνοείται και από το γεγονός ότι ο Ασίνιος Πολλίων διακρίθηκε ως ιστορικός με το έργο του *Historiae*. Αναφορικά με τις αποφάνσεις για τους ποιητές της ίδιας περιόδου, τα ονόματα που επιλέγονται από τον Βελλήιο συγκλίνουν στον βαθμό που τα έργα τους ακολουθούν την αλεξανδρινή παράδοση και ποιητική, ενισχύοντας την υπόθεση περί της άντλησής τους από έναν λογοτεχνικό κανόνα νεωτερικών ποιητών.¹¹¹ Ο αξιολογικός διαχωρισμός στον οποίο προβαίνει ο Βελλήιος με αφορμή το όνομα του Κάτουλλου υποδεικνύει και την προτίμησή του στο πρόσωπο του τελευταίου, για τον οποίο αφιερώνει μία ιδιαίτερα θετική κρίση σχετικά με το έργο του αλλά και συνολικά με το είδος που εκπροσωπεί:

2.36.2: ...*auctoresque carminum Varronem ac Lucretiumque neque ullo in suscepti operis sui genere minorem Catullum.*

Μετάφραση: Και οι ποιητές Βάρρων, Λουκρήτιος, και φυσικά ο Κάτουλλος, ο οποίος επ' ουδενί δεν μπορεί να θεωρηθεί ελάσσων στο είδος που εκπροσωπεί με το έργο του.

Η emphatic επανάληψη του επιρρήματος *raene* και η τεχνητή παραλληλία στις εισαγωγικές φράσεις του Βελλήιου για τις λογοτεχνικές περιόδους που συνδέονται με τον

¹¹⁰ Πρβλ. Quint. 10.1.101: *Nec opponere Thucydidis Sallustium uerear, nec indignetur sibi Herodotus aequari Titum Livium: cum sit praecipua in Thucydide uirtus breuitas, hac eum Sallustius uicit et in suis illum castris cecidit.* Πρβλ. επίσης Sen. *Controu.* 9.1.13-14 για τον έπαινο της *breuitas Sallustiana*, χάρη στην οποία ο Ρωμαίος ιστορικός ξεπερνά τον Θουκυδίδη. Σύμφωνα με τον Κοϊντιλιανό (Quint. 10.1.123), ο Κικέρων χαρακτηρίζεται ως *Platonis aemulus*.

¹¹¹ Ο Βελλήιος κατατάσσει στους εκπροσώπους της ποίησης της ύστερης περιόδου της *Res publica* τον Λουκρήτιο, τον Βάρωνα και τον Κάτουλλο. Μολονότι δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι ο Βελλήιος αναφέρεται εδώ στον Βάρωνα τον Ατακινό και όχι στον εγκυκλοπαιδιστή Βάρωνα Ρεατίνο, κλίνω υπέρ της πρώτης εκδοχής, η οποία επιβεβαιώνεται από την ομαδοποίηση του Κοϊντιλιανού στον αντίστοιχο κανόνα (10.1.87). Πρβλ. επίσης τον κατάλογο των ποιητών στα *Tristia* του Οβιδίου (2.425-440), όπου συμπεριλαμβάνονται και οι τρεις ποιητές της λίστας του Βελλήιου. Για τον βαθμό στον οποίο ο Βάρων ο Ατακινός ακολουθεί την αλεξανδρινή παράδοση, βλ. Crowther (1987) 262-268.

Κικέρωνα και τον Αύγουστο αντίστοιχα (*Iam paene superuacaneum / paene stulta*), προδίδουν τον ρητορικό τόνο της παρέκβασης και εξυπηρετούν την ανάγκη για οργάνωση του διαθέσιμου υλικού. Με τις επιλογές αυτές ο ιστορικός συνδέει τα δύο τμήματα της παρέκβασης και εξετάζει τις δύο περιόδους λογοτεχνικής άνθησης υπό ένα ενιαίο πρίσμα, υπερτονίζοντας την αξία του ρωμαϊκού λογοτεχνικού παραδείγματος και την συγκυρία της κορύφωσης της λογοτεχνικής προόδου στο ρωμαϊκό περιβάλλον. Σύμφωνα με την κρίση του Βελλήιου, το λογοτεχνικό τοπίο της εποχής του Αυγούστου διαμορφώνεται βάσει των ονομάτων που συμπεριλαμβάνονται στον ενδεικτικό κατάλογο που παραθέτει. Από αυτούς πρώτος διακρίνεται ο Βεργίλιος, στον οποίο θα αποδοθεί ο χαρακτηρισμός *princeps carminum*.¹¹² Η πανομοιότυπη αξιολογική περιγραφή για τον Βεργίλιο με αυτήν που αφορούσε τον Κικέρωνα ήδη στο πρώτο βιβλίο (*ita uniuersa sub principe operis sui erupit Tullio*) δεν μπορεί παρά να είναι ενδεικτική της ιδιαίτερης εκτίμησης που τρέφει ο ιστορικός προς τις δύο κορυφαίες λογοτεχνικές μορφές της ρωμαϊκής λογοτεχνίας, αλλά και μιας γενικότερης, ίσως, τάσης προς συγκεκριμένους συγγραφείς, το έργο των οποίων γνωρίζει ευρεία διάδοση και δημοφιλία.

Το αξιολογικό κριτήριο το οποίο θέτει εν προκειμένω ο Βελλήιος για την επιλογή των ονομάτων που εντάσσονται στον κατάλογο των κορυφαίων συγγραφέων της εποχής του Αυγούστου συναρτάται, όπως δηλώνει ο ίδιος, με το λογοτεχνικό είδος το οποίο εκπροσωπούν. Το πρώτο ζεύγος ονομάτων, ο Βεργίλιος και ο Ραβίριος, συνδέεται με το επικό είδος, ακολουθεί ο Λίβιος ως εκπρόσωπος της ιστοριογραφίας στην γενιά του Αυγούστου και τέλος οι ποιητές Τίβουλλος και Οβίδιος, οι οποίοι διακρίθηκαν για την ελεγειακή ποιητική παραγωγή τους.¹¹³

2.36.3: *paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quae maxime nostri aevi eminent princeps carminum Vergilius Rabiriusque et consecutus Sallustium Liuius Tibullusque et Naso, ...*

Μετάφραση: Είναι σχεδόν ανόητο να συνεχίσω με την απαρίθμηση όλων αυτών των λαμπρών πνευμάτων που σχεδόν στέκονται απέναντί μας, εκ των οποίων οι πιο σπουδαίοι της εποχής μας είναι ο Βεργίλιος, ο αρχηγέτης της ποίησης, ο Ραβίριος, ο Λίβιος, που ακολουθεί το παράδειγμα του Σαλλούστιου, καθώς και οι Τίβουλλος και (Οβίδιος) Νάσων.

¹¹² Για τον *princeps* ως όρο λογοτεχνικής κριτικής, βλ. ενδεικτικά Cic. *Brut.* 141 (για τον Δημοσθένη) και Quint. 10.1.59 (για τον Καλλίμαχο), 10.1.61 (για τον Πίνδαρο), 10.1.98 (για τον τραγικό ποιητή Πομπώνιο).

¹¹³ Εκτός από την απουσία των ονομάτων του Έννιου και του Πλάτου στην παρέκβαση του πρώτου βιβλίου, εδώ διαπιστώνουμε ότι απουσιάζουν επίσης τα ονόματα του Οράτιου και του Προπέρτιου. Αξίζει να συσχετίσουμε την απουσία του ονόματος του Προπέρτιου με την ρήση του Κοϊντιλιανού για τον Προπέρτιο (10.1.93: *sunt qui Propertium malint*), η οποία μάλλον επιβεβαιώνει την ισχύη απήχηση του έργου του ελεγειακού ποιητή στους κριτικούς ή/και το κοινό της εποχής του Κοϊντιλιανού.

Η τοποθέτηση του Ραβίριου πλάι στο όνομα του κορυφαίου Ρωμαίου επικού ποιητή φαίνεται εκ πρώτης όψεως παράδοξη, ωστόσο η ενασχόληση του επικού ποιητή με την μάχη στο Άκτιο (στο χαμένο σήμερα *Carmen de bello Actiaco*) αλλά και η ρητορική διάσταση του έργου του μάλλον είχαν βαρύνουσα σημασία στο σκεπτικό του ιστορικού για την κατάρτιση του καταλόγου.¹¹⁴ Η αναφορά του Βελλήιου στον ιστορικό Λίβιο αφενός αποδίδει την χρονική σχέση με το πρότυπο του Σαλλούστιου αφετέρου υποδεικνύει την σχέση διαδοχής και επίδρασης σε λογοτεχνικό επίπεδο, η οποία αναδεικνύεται και στην ιστορία της λογοτεχνίας στο έργο του Κοϊντιλιανού.¹¹⁵ Με την χρήση της μετοχής *consecutus* ο ιστορικός υποβάλλει την αίσθηση της συνέχισης της παράδοσης στο λογοτεχνικό είδος που εκπροσωπεί και ο ίδιος, επαναφέροντας έτσι την ιδέα της λογοτεχνικής μίμησης, αυτή την φορά ως χαρακτηριστικό σύμφυτο με το έργο της ιστορικής συγγραφής. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Βελλήιος διαπιστώνει την άμεση εξάρτηση των λογοτεχνικών του προτύπων, ενώ ταυτόχρονα με την παρατήρησή του αυτή ενισχύει την εντύπωση ότι επιθυμεί να τοποθετήσει εαυτόν ως συνεχιστή των προτύπων του στο ιστοριογραφικό είδος. Μάλιστα, η αξιοποίηση του ονόματος του Σαλλούστιου ως δείκτη για την κριτική αναφορά στο όνομα του Λίβιου μπορεί να εκληφθεί ως στοιχείο της ιδιαίτερης προτίμησης που επιδεικνύει ο ίδιος ο Βελλήιος για τον Σαλλούστιο ως προκάτοχο στο ιστοριογραφικό είδος, εφόσον ληφθεί υπ' όψιν και η αρχική σύνδεση του Σαλλούστιου με το ελληνικό πρότυπο, τον ιστορικό Θουκυδίδη. Ο κατάλογος των εκπροσώπων της αυγούστειας περιόδου κλείνει με την αναφορά στους ελεγειακούς ποιητές Τίβουλλο και Οβίδιο. Η συνεμφάνισή τους ως ζεύγους με βάση τον ειδολογικό προσδιορισμό που προτείνει ο Βελλήιος είναι ευεξήγητη, δεδομένης τόσο της στενής σχέσης προγόνου-επιγόνου με τον Τίβουλλο όσο και της κοινής παρουσίας τους στον λογοτεχνικό κύκλο του πάτρωνα Μεσσάλλα.

Η καταληκτική φράση, με την οποία ο Βελλήιος ολοκληρώνει την παρέκβαση για την λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου του Κικέρωνα και του Αυγούστου, συνιστά ένα σχόλιο του ιστορικού για τους περιορισμούς που τίθενται στο πλαίσιο της κατάρτισης τέτοιων λογοτεχνικών κανόνων (*nam uiuorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est*). Με το δομημένο αντιθετικό σχήμα ο Βελλήιος δηλώνει emphatically ότι οι σύγχρονοι του Βελλήιου

¹¹⁴ Βλ. Hellegouarc'h (2003) 186, σημ. 11.

¹¹⁵ Quint. 10.1.102: *Nam mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nonianus, pares eos magis quam similes.*

συγγραφείς, παρά την λογοτεχνική τους αξία, δεν επιδέχονται αξιολογικές κρίσεις, αναπαράγοντας έτσι έναν *locus communis* στα συμφραζόμενα της λογοτεχνικής κριτικής.¹¹⁶

2.64: Ο *laus Ciceronis* ως *excursus*

Με την τελευταία παρέκβαση του δεύτερου βιβλίου, η οποία αφορά την λογοτεχνική παραγωγή της εποχής του Κικέρωνα και του Αυγούστου, ο Βελλήιος ολοκληρώνει την σχηματική παρουσίαση της εξέλιξης των λογοτεχνικών ειδών στην Ρώμη. Εντούτοις, η ροή της κυρίως ιστορικής αφήγησης θα διακοπεί ξανά στο σημείο της παρουσίασης του θανάτου του Κικέρωνα, το οποίο αντιμετωπίζεται από τον ιστορικό ως γεγονός υψηλού συμβολισμού για την ρωμαϊκή ιστορία. Η ιστορική συγκυρία (44-43 π.Χ.) της εκφώνησης των *orationes Philippicae* (Φιλιππικοί λόγοι) του Κικέρωνα, καρπού της ώριμης περιόδου της ρητορικής του παραγωγής, συνθέτει το πλαίσιο –και δίνει την αφορμή στον Βελλήιο– για τον έπαινο της *eloquentia* του Κικέρωνα.¹¹⁷ Η ανάδειξη της ρητορικής δεινότητας του Κικέρωνα επιτυγχάνεται με την χρήση μεταφορικού λεξιλογίου, το οποίο αισθητοποιεί την υπεροχή του ρήτορα έναντι κάθε αντιπάλου του και συνηγορεί υπέρ της στάσης θαυμασμού του ιστορικού προς το πρόσωπό του:

2.64.3-4: *Haec sunt tempora quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas Antonii memoriae inussit notas, sed hic fulgentissimo et caelesti ore, at tribunus Cannutius canina rabie lacerabat Antonium. utrique uindicta libertatis morte stetit; sed tribune sanguine commissa proscriptio, Ciceronis uel <ut> satiatio Antonio paene finita. Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, ut ante fuerat Antonius.*

Μετάφραση: Αυτή είναι και η περίοδος κατά την οποία ο Κικέρων στιγμάτισε, με μια σειρά από καταγγελτικούς λόγους, την μνήμη του Μ. Αντωνίου εις το διηνεκές. Από την μια πλευρά ο Κικέρων κατακεραύνωσε τον Μ. Αντώνιο με τον θεόπνευστο λόγο του, από την άλλη ο Καννούτιος ως δήμαρχος (του λαού) τον κατακρεούργησε με τις λυσσασμένες υλακές του. Αμφότεροι πλήρωσαν με την ίδια τους την ζωή το τίμημα της ελευθερίας. Η προγραφή άρχισε

¹¹⁶ Όπως παραδίδει ο Κοϊντίλιανός, οι Αλεξανδρινοί γραμματικοί εφάρμοζαν κατά την σύνταξη των λογοτεχνικών κανόνων την αρχή, σύμφωνα με την οποία δεν συμπεριλάμβαναν συγγραφείς εν ζωή (Quint. 10.1.54: *quia Aristarchus atque Aristophanes poetarum iudices neminem sui temporis in numerum redegerunt.*).

¹¹⁷ Για τον ρόλο του Κικέρωνα στο έργο του Βελλήιου, βλ. Schmitzer (2000) 184-189. Βλ. επίσης Yakobson (2019) 286-291 για τον έπαινο του Κικέρωνα και την εξιδανικευτική παρουσίαση του Βελλήιου που εστιάζει στον Κικέρωνα ως υπερασπιστή της ρωμαϊκής *libertas*. Για την μορφή του Κικέρωνα ως συντελεστή στην σφυρηλάτηση της ρωμαϊκής ταυτότητας, βλ. Dench (2013) 122-138.

με την σφαγή του δημάρχου και τελείωσε με αυτήν του Κικέρωνα, με το αίσθημα εκδίκησης του Μ. Αντωνίου να έχει πλέον κορεστεί. Ο Βελλίδος στην συνέχεια κηρύχθηκε από την Σύγκλητο εχθρός της πατρίδας, όπως ακριβώς ενωρίτερα είχε κηρυχθεί ο Μ. Αντώνιος.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα μπορεί να θεωρηθεί «υβριδική» παρέκβαση, δεδομένου ότι αφενός ο ιστορικός καταγράφει το ιστορικό γεγονός και τις συνθήκες εκφώνησης των λόγων εναντίον του Μ. Αντωνίου, αφετέρου αποφαινεται για τις ρητορικές ικανότητες του Κικέρωνα. Εάν δεχθούμε ότι στο σημείο αυτό ο Βελλήιος δεν περιορίζεται απλώς στην καταγραφή της πληροφορίας σχετικά με την σειρά των γεγονότων που εμπλέκουν τον Κικέρωνα και τον Μ. Αντώνιο, αλλά προσθέτει το σχόλιό του για τις ρητορικές ικανότητες του Κικέρωνα, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε την διατύπωσή του ως ένα επιπλέον ίχνος λογοτεχνικής κριτικής. Οι ρητορικοί λόγοι του Κικέρωνα συνιστούν ένα *corpus* λογοτεχνικών κειμένων που διακρίνονται από επεξεργασμένο ύφος και προσεκτικά επιλεγμένο λεξιλόγιο ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση εκφώνησης. Με αφορμή, λοιπόν, το γεγονός του θανάτου του Κικέρωνα, ο Βελλήιος αξιολογεί τον ρήτορα-συγγραφέα Κικέρωνα στο πλαίσιο μίας υποτυπώδους *laudatio funebris* εν είδει παρέκβασης στο έργο. Υπό το πρίσμα αυτό, μπορεί να υποστηριχθεί η θέση ότι ο ιστορικός επιλέγει το πρόσωπο του Κικέρωνα ως σημείο τομής ανάμεσα στην θεματική των παρεκβάσεων για την λογοτεχνία, οι οποίες, όπως είδαμε, αφομοιώνουν και απηχούν τον κικερώνειο θεωρητικό στοχασμό, και στην κυρίως ιστορική αφήγηση, στην οποία το ενδιαφέρον στρέφεται στην προσωπικότητα του Κικέρωνα και τον κομβικό της ρόλο για την ρωμαϊκή ιστορία.

Για τον Βελλήιο η αναφορά στο ιστορικό γεγονός του θανάτου του κορυφαίου ρήτορα και στοχαστή προϋποθέτει την αφιέρωση ενός σύντομου επαίνου (*laus*) για την προσωπικότητα και τις αρετές του. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι το θέμα του θανάτου του Κικέρωνα εντάσσεται στην ρητορική εκπαίδευση που λαμβάνει χώρα την εποχή του Βελλήιου, στο πλαίσιο της οποίας οι εκπαιδευόμενοι εξασκούσαν στην επεξεργασία και την εκφώνηση υποθετικών ρητορικών λόγων με ποικίλη θεματολογία.¹¹⁸ Η άντληση υλικού προς αξιοποίηση από ιστορικά

¹¹⁸ Για τον θάνατο του Κικέρωνα ως δημοφιλές θέμα σε σχολές ρητορικής την εποχή του Βελλήιου, βλ. Keeline (2018) 118-125, ο οποίος σημειώνει ότι το ύφος του Βελλήιου κατά την περιγραφή του θανάτου του Κικέρωνα παραπέμπει ευθέως στο ύφος του Σενέκα του Πρεσβύτερου στις *declamationes* του. Το θέμα του θανάτου του Κικέρωνα έχει συνδεθεί με την ανάπτυξη του είδους της *declamatio* στην Ρώμη κατά την μετάβαση από την ύστερη περίοδο της *Res publica* στους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους. Η μελέτη αναφοράς για την λογοτεχνική παράδοση γύρω από τον θάνατο του Κικέρωνα είναι αυτή της Homeyer (1964). Στην μονογραφία του Kennedy για τον Κοϊντίλιανό, η οποία κυκλοφορήθηκε προσφάτως σε ελληνική μετάφραση και επιστημονική επιμέλεια της Σ. Γεωργακοπούλου (2020), επιχειρείται να προσδιοριστεί το περιεχόμενο του όρου *declamatio* (*φωνασκία*) σε σχέση με την ρωμαϊκή πρακτική στις σχολές ρητορικής της Ρώμης, ενώ γίνεται αναφορά και στα παραδοσιακά θέματα των υποθετικών ρητορικών λόγων. Ιδιαίτερα χρήσιμη για το θέμα είναι η επικαιροποιημένη

γεγονότα, όπως αυτό του θανάτου του Κικέρωνα, αποτελεί συνήθη πρακτική στις ρητορικές σχολές της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου. Έχοντας αυτό κατά νου, μπορούμε να δικαιολογήσουμε την εστίαση του ιστορικού στο συγκεκριμένο γεγονός, αλλά και να ανιχνεύσουμε τον ρητορικό σχεδιασμό στην πραγμάτευσή του. Το λεξιλόγιο που επιλέγει ο Βελλήιος για να αναφερθεί στον Κικέρωνα και να αντιπαραβάλει την ρητορική δεινότητα του τελευταίου προς το *scelus* που διέπραξε ο Μ. Αντώνιος, ανακαλεί τις ρητορικές διατυπώσεις του ίδιου του Κικέρωνα στους λόγους του εναντίον του αντιπάλου του.¹¹⁹ Με αυτό τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα στον ιστορικό όχι μόνο να οδηγηθεί σε εναργή ανασύνθεση του ιστορικού γεγονότος που καταγράφει, αλλά και να φανερώσει την εξοικείωσή του με το κικερώνιο ύφος και την αντίστοιχη φρασεολογία.¹²⁰ Μάλιστα, το ρητορικό αποτέλεσμα επιτείνεται από την τεχνική της αντίθεσης που επιστρατεύει ο ιστορικός για την απόδοση της σκηνης του θανάτου του Κικέρωνα, σύμφωνα με την οποία ο Μ. Αντώνιος προβάλλεται ως αντιπρότυπο βιογραφούμενου άνδρα, ενώ ο Κικέρων εξυμνείται ως γνήσιος εκφραστής της *uox publica*. Από τα παραπάνω επιβεβαιώνεται, επομένως, η διττή λειτουργία της παρέκβασης για τον *laus Ciceronis*: α. με την ένταξη της συγκεκριμένης παρέκβασης στο δεύτερο βιβλίο του ιστορικού του έργου ο Βελλήιος διαλέγεται με το κικερώνιο πρότυπο τόσο θεματικά όσο και υφολογικά, αποδεικνύοντας τον γνήσιο θαυμασμό του για τον κορυφαίο ρήτορα και στοχαστή, β. ο Βελλήιος ενσωματώνει στο πλαίσιο της αναφοράς του στον Κικέρωνα στοιχεία από την ρητορική διδασκαλία της εποχής του, αφήνοντας έτσι να διαφανούν ίχνη της ρητορικής του παιδείας.

και εμπλουτισμένη από την επιμελήτρια βιβλιογραφική εισαγωγή στην αρχή του αντίστοιχου κεφαλαίου για την *declamatio*.

¹¹⁹ Πρβλ. Cic. *Cat.* 1.13: *quae nota domesticae turpitudinis non inusta uitae tuae est?*, *Phil.* 14.7: *urbanorum maledicta litium, non inustae belli interneciui notae*. Η φράση *caelesti ore* θα επανέλθει στο 2.66, όπου ο Βελλήιος θα χαρακτηρίσει τον τελευταίο με την φράση *caelestissimi oris et clarissimi capitis*. Αναφορικά με τον τύπο *fulgentissimo*, αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Βελλήιος χρησιμοποιεί τον ίδιο όρο εντός του έργου, προκειμένου να χαρακτηρίσει τον Καίσαρα (2.39.1) και τον Μεσσάλλα (2.71.1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Οι μεταλογοτεχνικές αναφορές στο ιστορικό έργο του Βελλήιου

Μία από τις ιδιαιτερότητες του Βελλήιου ως συγγραφέα ιστορικού έργου, η οποία μπορεί να εκληφθεί και ως δείκτης της αυθεντικότητάς του, ή, πιο εύστοχα, της ανάγκης του για αναζήτηση αυθεντικής λογοτεχνικής έκφρασης, είναι ο σταθερός και πολυπρισματικός αναστοχασμός του για την ιστορική αφήγηση ως κείμενο που βρίσκεται στο στάδιο της προετοιμασίας, προκειμένου να παραδοθεί στο αναγνωστικό κοινό. Η αφηγηματική *persona* επανέρχεται συχνά σε όρους-κλειδιά που χαρακτηρίζουν τον τρόπο παρουσίασης του υλικού και, κατ' επέκταση, δίνουν την ευκαιρία στον Βελλήιο να αυτοπροβληθεί ως ιστορικός που υπηρετεί το υπο-είδος της επιτομής με πρωτότυπο τρόπο. Η διαλεκτική σχέση μορφής και περιεχομένου, όπως αυτή προβάλλεται μέσω επαναλαμβανόμενων αναφορών εντός του έργου στις αφηγηματικές επιλογές του ιστορικού, υποψιάζει τον σύγχρονο αναγνώστη για το λογοτεχνικό πρόγραμμα του ιστορικού, για το οποίο δυστυχώς δεν μπορούμε να έχουμε ευκρινή εικόνα λόγω του μη σωζόμενου προοιμίου. Ωστόσο, ο ιστορικός δεν παραλείπει να επανέρχεται στις βασικές αρχές της συγγραφικής μεθοδολογίας του, οι οποίες συνοψίζονται σε επιλεγμένους *termini technici* από την παράδοση της ρητορικής θεωρίας και της λογοτεχνικής κριτικής. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αξιοποιηθούν στοιχεία από την πρόσφατη έρευνα στο έργο του Βελλήιου, αλλά η προτεραιότητα –στο πλαίσιο της παρούσας ερμηνευτικής προσέγγισης– θα δοθεί σε ανεξερεύνητες ως τώρα πτυχές της ρητορικότητας του κειμένου του Βελλήιου που λειτουργούν πρωτίστως προς όφελος της αυτοπαρουσίασης του ίδιου ως ιστορικού των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων.

2.1 Η *breuitas* και η *festinatio* ως μεθοδολογικοί άξονες συγγραφής

Η ένταξη του ιστορικού έργου του Βελλήιου στο λογοτεχνικό υπο-είδος της επιτομής συνεπάγεται και ορισμένους περιορισμούς στην ανάπτυξη της ιστορικής αφήγησης, τους οποίους φαίνεται ότι συνειδητά επικαλείται ο ιστορικός κατά την διαδικασία συγγραφής του έργου. Η συχνότητα με την οποία ο ιστορικός αναφέρεται τόσο στην συντομία ως συστατικό στοιχείο της αφήγησης (*breuitas*) όσο και στην ανάγκη του ίδιου να επισπεύσει την πραγμάτευση των θεμάτων που καλύπτουν την κυρίως ιστορική αφήγηση (*festinatio*) καθιστά την περίπτωση του Βελλήιου μοναδική –τουλάχιστον με βάση την σωζόμενη παράδοση– ως προς την συνδυαστική αξιοποίηση αυτών των στοιχείων προς όφελος της οργάνωσης της

ιστορικής αφήγησης, γεγονός που μαρτυρεί εν προκειμένω τον υψηλό βαθμό λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας του. Στον αντίποδα της παραδοσιακής θεώρησης, σύμφωνα με την οποία οι αναφορές αυτές συναρτώνται με το στενό χρονικό περιθώριο που είχε στην διάθεσή του ο Βελλήιος για να συγκεντρώσει το κατάλληλο υλικό και να επιδοθεί στην συγγραφή έργου προς τιμήν του αποδέκτη του, Βινίκιου, η σύγχρονη έρευνα εστιάζει εν πολλοίς στην ευρύτερη αξία των όρων για την αρχαία λογοτεχνική κριτική και στην ειδική λειτουργία τους ως ρητορικών μηχανισμών στο έργο του Βελλήιου.¹²¹ Αξίζει, ωστόσο, να αναδειχθεί περαιτέρω ο τρόπος με τον οποίο ο Βελλήιος επιτυγχάνει τον αυτοπροσδιορισμό του βάσει των κριτηρίων που θέτει ο ίδιος για την συγγραφή του ιστορικού έργου.

Ήδη από τις απαρχές της λογοτεχνικής διαμόρφωσης του ιστοριογραφικού είδους στην Ρώμη κυριαρχεί η ιδέα της *συντομίας* ως υφολογικού χαρακτηριστικού της αφήγησης.¹²² Η περίπτωση του Κάτωνα είναι ενδεικτική της προτίμησης για ένα πεζογραφικό ύφος που τηρεί την αρχή της *breuitas*, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την απουσία ρητορικών στοιχείων, όπως η επανάληψη ή η συχνή χρήση επιθέτων.¹²³ Στον απόηχο της περιώνυμης *breuitas Catonis* το

¹²¹ Ο Sumner (1970) 284-285 συγκαταλέγεται σε εκείνους τους μελετητές που συσχετίζουν τις αναφορές του ιστορικού στην συντομία του έργου και στον περιορισμένο χρόνο που διαθέτει για την εκτενή πραγμάτωση ορισμένων θεμάτων με την προθεσμία δημοσίευσης του έργου εντός του χρονικού διαστήματος στο οποίο ο Βινίκιος παραμένει *consul*. Η συγκεκριμένη θέση απορρίπτεται κατ' εξοχήν από τον Woodman (1975), ο οποίος εξετάζει την σχετική ορολογία με γνώμονα την αρχαία λογοτεχνική θεωρία και κριτική και διαπιστώνει ότι η παρουσία των όρων *breuitas* και *festinatio* στο έργο του Βελλήιου αφορά πρωτίστως την περιγραφή του τρόπου επιλογής του υλικού για την ιστορική καταγραφή. Στο ίδιο πνεύμα ο Lobur (2007) επιχειρηματολογεί υπέρ της άποψης ότι οι επανειλημμένες αναφορές του Βελλήιου στην *breuitas* και την *festinatio* εξηγούνται στο πλαίσιο της ρητορικής στρατηγικής την οποία αξιοποιεί ο Βελλήιος με σκοπό την προβολή της λογιωσύνης του, ενώ παράλληλα μέσω αυτών ενισχύεται η προσπάθειά του να καθιερωθεί ως συγγραφέας στο πλαίσιο του ανταγωνιστικού πολιτισμικού περιβάλλοντος της εποχής του.

¹²² Για τον ορισμό της *breuitas* στην αρχαία ρητορική θεωρία, βλ. *Rhet. Her.* 1.14 (*Rem breuiter narrare...*), Cic. *Inv.* 1.28 (*ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit*), *Orat.* 1.22 (*rem breuiter exponere et probabiliter et aperte...*) *De or.* 2.326 (*Narrare uero rem quod breuiter iubent, ...*), Quint. 4.2. 40-47 (*Breuis est narratio...*). Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι παραπάνω ορισμοί αναφέρονται στην *breuitas* ως υφολογικό χαρακτηριστικό της αφήγησης και όχι στην *breuitas* με την έννοια της βραχυλογίας *stricto sensu*, δηλαδή ως *uirtus dicendi* (ἀρετή τῆς λέξεως). Βλ. επίσης Lausberg (1990) 169-177, *HWRh* s.v. “*breuitas*” [Kallendorf, 1994]. Η Dziuba (2008) 317-328 εξετάζει την σχέση του όρου με την ρωμαϊκή ιστοριογραφία και διακρίνει δύο συγκεκριμένους τύπους της *breuitas* στην παράδοση του είδους: ο πρώτος σχετίζεται με την απουσία *ornatus* και εντοπίζεται στους πρόωμους ιστορικούς, ενώ ο δεύτερος συσχετίζει την *breuitas* ως υφολογικό χαρακτηριστικό της ιστορικής γραφής με την ρητορική επένδυση του λόγου. Για εμπειριστατωμένη ανάλυση όλων των χωρίων στο έργο του Βελλήιου που αφορούν την ιδέα της *breuitas*, βλ. Bocchi (2015) 7-42. Ιδιαίτερα διαφωτιστικά είναι τα συμπεράσματα του Bocchi για τον ρόλο των όρων *breuitas* και *festinatio* σε σχέση με το δίπολο «αφηγητής-αναγνώστης του έργου».

¹²³ Ο Πλούταρχος παραδίδει ένα σχόλιο του ίδιου του Κάτωνα για την εντύπωση την οποία άφησε ο τελευταίος στους Αθηναίους με τον λόγο του στην Αθήνα. Συγκεκριμένα, αναδιηγείται ότι οι Αθηναίοι έμειναν έκπληκτοι με την ταχύτητα στην ροή του λόγου και την συντομία στην διατύπωση, η οποία επιβεβαιωνόταν από το γεγονός ότι ο Έλληνας διερμηνέας χρειαζόταν να μακρολογήσει για να αποδώσει όσα ο Κάτων είχε εκφέρει με χαρακτηριστική συντομία. (*Cat. Mai.* 12.5: *θανμάσαι δέ φησι τοὺς Ἀθηναίους τὸ τάχος αὐτοῦ καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς φράσεως: ἃ γὰρ αὐτὸς ἐξέφερε βραχέως, τὸν ἐρμηνέα μακρῶς καὶ διὰ πολλῶν ἀπαγγέλλειν τὸ δ' ὅλον οἶεσθαι τὰ ῥήματα τοῖς μὲν Ἑλλῆσιν ἀπὸ χειλέων, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ἀπὸ καρδίας φέρεσθαι.*). Επίσης, ο Πλίνιος ο Νεότερος αναφέρει σε επιστολή του ότι η *breuitas* ήταν χαρακτηριστικό των λόγων που εκφουδύσαν οι αδερφοί Γράκχοι και ο Κάτων ο Πρεσβύτερος (*Ep.* 1.20.4: *ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimae sunt circumcisae et breues*). Πρβλ. επίσης Nep. *Cato* 3.4: *atque haec omnia capitulatim sunt dicta* (εδώ ο όρος

όνομα του Σαλλούστιου έχει απασχολήσει την αρχαία λογοτεχνική κριτική –μεταξύ άλλων– για δύο λόγους: αφενός για την μίμηση του θουκυδίδειου προτύπου στην ιστορική προσέγγιση που υιοθετεί, αφετέρου για το υφολογικό χαρακτηριστικό της *breuitas*, το οποίο ανιχνεύεται κατ' εξοχήν στο ελληνικό πρότυπο.¹²⁴ Η υιοθέτηση της *breuitas* από τον Σαλλούστιο αποδίδει την συνειδητή μίμηση του κατόνιου προτύπου τόσο σε επίπεδο συντακτικών δομών όσο και ως προς το ίδιο το λογοτεχνικό ύφος του ιστορικού, το οποίο θα επηρεάσει έντονα και τον Βελλήιο. Από την ύστερη φάση της *Res publica* και, κυρίως, στην αυτοκρατορική περίοδο διαπιστώνεται η ροπή προς την συγγραφή ιστορικών επιτομών, στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται ότι επανεκτιμάται το χαρακτηριστικό της *breuitas*. Η πρακτική ανάγκη οργάνωσης του ιστορικού υλικού οδηγεί τους περισσότερους συγγραφείς ιστορικών έργων στην λύση της *breuitas* ως της πλέον πρόσφορης μεθόδου για την πραγμάτευση του ογκώδους υλικού και την δομική συνοχή της εκάστοτε ιστορικής αφήγησης. Υπό αυτό το πρίσμα, το κείμενο του Βελλήιου είναι αναμφίβολα η ιδανική μελέτη περίπτωσης για την κατανόηση της θέσης και του ρόλου της *breuitas* στον αφηγηματικό σχεδιασμό ενός ιστορικού της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου.

Στο 2.55 ο Βελλήιος υπενθυμίζει την υπόσχεσή του για τήρηση της *breuitas* κατά την ανάπτυξη της ιστορικής αφήγησης. Η *promissa breuitas* παραπέμπει στον προγραμματικό χαρακτήρα του μη σωζόμενου προοιμίου του έργου, στο οποίο ο ιστορικός θα προχωρούσε στην έκθεση της μεθοδολογίας συγγραφής του έργου και στην αποκάλυψη των προθέσεών του για το *opus* που επρόκειτο να παραδοθεί στο αναγνωστικό κοινό. Εκκινώντας από την φρασεολογία του Βελλήιου για την πιθανή προλογική αναφορά στην *breuitas* του έργου, μπορούμε να εντοπίσουμε την ίδια ιδέα και σε προγραμματικά προοίμια ή/και σε επιλόγους έργων από συγγραφείς σύγχρονους και μεταγενέστερους του Βελλήιου.¹²⁵ Η *breuitas* ανάγεται σε ενδεδειγμένη συγγραφική μέθοδο και αποκτά προγραμματική λειτουργία σε επιτομές ή/και ειδικά εγχειρίδια για πρακτική ή/και σχολική χρήση. Αυτό που ενδιαφέρει σε γενικές γραμμές

capitulatim αποδίδει την διάρθρωση της αφήγησης στο έργο του Κάτωνα *Origines* κατά θεματική περιοχή και είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ιδέα της *breuitas* στην αφήγηση).

¹²⁴ Για την *breuitas* ως υφολογικό χαρακτηριστικό που αποδίδεται κατά κοινή ομολογία στον Σαλλούστιο από την αρχαία λογοτεχνική κριτική, βλ. Sen. *Controu.* 9.1.13: *Cum sit in Thucydide uirtus breuitas, hac eum Sallustius uicit et in suis illum castris cecidit*; (ο Σενέκας ο Πρεσβύτερος αναγνωρίζει την *breuitas* ως στοιχείο της *aemulatio* ανάμεσα στο ελληνικό πρότυπο και τον Ρωμαίο επίγονο)· ο Κοϊντιλιανός αναφέρεται στην *breuitas Sallustiana* (4.2.45, 10.1.32) ή, εναλλακτικά, στην *uelocitas Sallustiana* (8.3.82 10.1.102). Τέλος, στην αξιολογική κρίση του Σενέκα του Νεότερου για τον τρόπο γραφής του Σαλλούστιου γίνεται λόγος για την *obscura breuitas* (*Ep.* 1 14.17) που διακρίνει το έργο του ιστορικού.

¹²⁵ Βλ. Janson (1964) 96-97, 154-155 για την δήλωση περί *συντομίας* σε προγραμματικά χωρία συγγραφέων της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου και, στην συνέχεια, για την ήδη διαμορφωμένη λογοτεχνική παράδοση στην ύστερη αρχαιότητα και στην μεσαιωνική εποχή.

του συγγραφείς έργων τέτοιου είδους και ύφους είναι αφενός η διαχείριση του ογκώδους υλικού το οποίο αντλούν από τις πηγές τους, αφετέρου η απαλλαγή του επίδοξου αναγνώστη από τον *labor* της ανάγνωσης και της ενδελεχούς εξέτασης των πληροφοριών.¹²⁶ Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Βελλήιος για την οργάνωση της δικής του ιστορικής αφήγησης, η οποία εξαρτάται άμεσα από την διακηρυγμένη ιδέα της *συντομίας*. Πάντως, η απουσία ενός αντίστοιχου προγραμματικού προοιμίου στο σωζόμενο έργο αντισταθμίζεται από τις συνεχείς αναφορές του ιστορικού εντός του έργου στους περιορισμούς που έχει θέσει στον αφηγηματικό σχεδιασμό του. Η συνειδητή και εμφατική υπενθύμιση του στόχου της *breuitas* εκ μέρους του ιστορικού επιβεβαιώνει την ιδιαίτερη αφηγηματική λειτουργία του, δίνοντας την ευκαιρία στον Βελλήιο να προβάλλει διαρκώς τον έλεγχο που ασκεί επί του υλικού του.

Η οργανική ένταξη της *breuitas* στην ιστορική αφήγηση του Βελλήιου καθίσταται εμφανής στον τρόπο με τον οποίο ο ιστορικός παρουσιάζει το βιογραφικό υλικό το οποίο ενσωματώνει στο έργο του. Το βιογραφικό ενδιαφέρον του ιστορικού επενδύεται ρητορικά από αναφορές στην ανάγκη για συνοπτική έκθεση του υλικού, η οποία, όπως αφήνεται να διαφανεί κάθε άλλο παρά αφαιρεί από την αξία των πληροφοριών που συνθέτουν τα μικρο-πορτρέτα των *uiri clarissimi*. Η εγκωμιαστική αναφορά στον Πομπήιο είναι ενδεικτική της προσπάθειας του ιστορικού να συνδέσει την *uirtus* του βιογραφούμενου προσώπου με τους συγγραφικούς περιορισμούς που έχει θέσει ο ιστορικός εκ προοιμίου, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται ο τρόπος ιστορικής παρουσίασης που υιοθετείται από τον Βελλήιο στο πλαίσιο της επιτομής:

2.29.2: *cuius uiri magnitudo multorum uoluminum instar exigit, sed operis modus paucis eum narrari iubet.*

¹²⁶ Πρβλ. Val. Max. 1, *praef.*: *facta simul ac dicta memoratu digna, quae apud alios latius diffusa sunt quam ut breuiter cognosci possint, ..., ut documenta sumere uolentibus longae inquisitionis labor absit*. Ο Βαλέριος Μάξιμος, σύγχρονος του Βελλήιου συγγραφέας μιας συλλογής από *exempla* και εμφανώς επηρεασμένος από την παράδοση του Νέπωτα, ανακοινώνει την συγγραφική του πρόθεση στην αρχή του έργου, το οποίο έχει ως αποδέκτη τον ίδιο τον αυτοκράτορα Τιβέριο. Ο Βαλέριος Μάξιμος διευκρινίζει εξαρχής ότι α. το έργο του αποτελεί προϊόν εκλογής υλικού το οποίο έχει καλυφθεί με διαφορετικό τρόπο από άλλους συγγραφείς· ο ίδιος δηλώνει πιστός στην *breuitas*, σε αντίθεση με άλλους συγγραφείς που έχουν αναφερθεί στο ίδιο αντικείμενο (*facta et dicta memoratu digna*) πιο εκτενώς (*latius*): β. η συγγραφική του δραστηριότητα προτάσσει το *utile*, πρόσον σκοπός της είναι η απαλλαγή του αναγνώστη από το εργώδες εγχείρημα μιας συστηματικής έρευνας. Ως εκ τούτου, η *praefatio* του Βαλέριου Μάξιμου αναδεικνύει την σχέση εξάρτησης που διαπιστώνεται και στον Βελλήιο ανάμεσα στο *utile* ως συγγραφική πρόθεση και στην *breuitas* ως ενδεδειγμένη μέθοδο για την επίταξη του πρακτικού στόχου. Για τις ομοιότητες αλλά και τις διαφορές ανάμεσα στα έργα του Βελλήιου και του Βαλέριου Μάξιμου, με εστίαση στις κοινές πηγές, στο κοινό λογοτεχνικό περιβάλλον, καθώς και ορισμένες διαφοροποιήσεις ως προς το συγγραφικό ύφος του καθενός, βλ. Paladini (1957) 232-251.

Μετάφραση: Το μεγαλείο αυτού του άνδρα δεν είναι δυνατόν να χωρέσει σε λίγα μόνο βιβλία, όμως ο σχεδιασμός του έργου μου με αναγκάζει να επιλέξω την σύντομη οδό στην αφήγησή μου.

Το πρόταγμα του *paucis narrari* αποτελεί κεντρική ειδολογική επιλογή η οποία αφορά την στοχοθεσία του ιστορικού, όπως ενδεχομένως θα διευκρινιζόταν στο προοίμιο του έργου. Στο δεύτερο βιβλίο η *breuitas* του έργου συσχετίζεται εντέχνως με την προσωπογράφηση των εξεχουσών προσωπικοτήτων της Ρώμης και δεν αποκλείει την ρητορική επένδυση των μικρο-πορτρέτων. Η *breuitas narrandi* (συνοπτική έκθεση των γεγονότων) ως διακριτικό στοιχείο της αφήγησης στην επιτομή του Βελλήιου δεν συνεπάγεται αυστηρά την συντομία στην διατύπωση (*breuitas dicendi*), εφόσον ο ιστορικός διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του για την ρητορική επεξεργασία της αφήγησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ευνοείται η προβολή της ρητορικής του παιδείας παρά την εκπεφρασμένη επιδίωξη για τον συνοπτικό χαρακτήρα της αφήγησης. Στο παράδειγμα του Πομπήιου η επιλογή του σχήματος της αντίθεσης και η θέση του ζεύγους το οποίο σχετίζεται με αμιγώς ποσοτικά κριτήρια (*multorum / paucis*) αναδεικνύουν εμμέσως και την ποιοτική ανωτερότητα του Πομπήιου ως ένδοξου *uir* που αξίζει τον έπαινο με τον οποίο τον περιβάλλει ο ιστορικός στην επιγραμματική αναφορά του. Η συγκεκριμένη διατύπωση γίνεται κατανοητή στο πλαίσιο της *captatio beneuolentiae* την οποία επιστρατεύει ο ιστορικός, γεγονός που εμπλέκει την *breuitas* του έργου στην προσπάθειά του Βελλήιου να αποδώσει το μεγαλείο του Πομπήιου.

Εάν λάβουμε υπ' όψιν μας την έντονη επιρροή του Βελλήιου από το πρότυπο του Κορνήλιου Νέπωτα, του συγγραφέα που επιδόθηκε *inter alia* στην συγγραφή ενός ιστοριογραφικού έργου με παγκόσμια εμβέλεια, καθώς και την διακηρυγμένη επιθυμία του ίδιου για την επίτευξη της *breuitas* κατά την εφαρμογή της βιογραφικής μεθόδου του,¹²⁷ τότε μπορούμε να εξηγήσουμε την ευδιάκριτη εστίαση του ιστορικού στην αξία της προσωπικότητας, η οποία εξυπηρετείται από τον χειρισμό της *breuitas* στο δεύτερο βιβλίο.¹²⁸ Ίσως το πιο ενδεικτικό από τα μικρο-πορτρέτα που στήνονται στην πορεία της ιστορικής αφήγησης (πλην του αυτοκράτορα Τιβέριου) είναι εκείνο του Ιουλίου Καίσαρα, ο οποίος καταλαμβάνει καίρια θέση στο ιστορικό έργο του Βελλήιου και δίνει το έναυσμα για την κλιμάκωση μέχρι το μέρος που αφιερώνεται στον σύγχρονο του Βελλήιου αυτοκράτορα. Η πρόταξη του *longum narrare* λειτουργεί αντίστροφα: υπενθυμίζει εξ αντιθέτου τον

¹²⁷ Για προσεκτική εξέταση των προγραμματικών χωρίων στην σωζόμενη βιογραφία του Κορνήλιου Νέπωτα, βλ. Tuplin (2000) 132-142.

¹²⁸ Για την θέση του Κορνήλιου Νέπωτα στην παράδοση του βιογραφικού είδους, τα δείγματα ρητορικού ύφους και την αντιμετώπιση του έργου του από τους σύγχρονους μελετητές, βλ. Titchener (2003) 85-99.

αφηγηματικό άξονα του *rem breuiter narrare*, ο οποίος εναρμονίζεται με τον ρητορικό ορισμό της *breuitas* και δικαιολογεί την απόφαση του ιστορικού να προβεί στον έμμεσο χαρακτηρισμό του Ιουλίου Καίσαρα μέσω ενός ενδεικτικού *exemplum*, παραπέμποντας στην λογική πορεία *a minore ad maius*. Βάσει της συγκεκριμένης μεθόδου ο Βελλήιος δίνει την εντύπωση ότι παραμένει επιλεκτικός ως προς το υλικό που καταγράφει στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης, ενώ συγχρόνως εξυπηρετείται η πρόθεσή του να αναδείξει την *uirtus* του βιογραφούμενου μέσω ενός ενδεικτικού και φαινομενικά ελάσσονος σημασίας παραδείγματος:

2.42.1: *longum est narrare quid et quotiens ausus sit, quanto opere conata eius <is> qui obtinebat Asiam magistratus populi Romani motu suo destituerit: illud referatur, documentum tanti mox euasuri uiri.*

Μετάφραση: Θα μακρηγορούσα αν αποφάσιζα να αναφερθώ αναλυτικά στην φύση και το πλήθος των επιχειρήσεών του (ενν. του Ιούλιου Καίσαρα), καθώς και στις προσπάθειες που κατέβαλε αυτοβούλως ο κυβερνήτης της Ασίας να τον εμποδίσει· ας αναφερθεί μονάχα το εξής επεισόδιο, το οποίο συνιστά και ένα προανάκρουσμα του μελλοντικού μεγαλείου αυτού του άνδρα.

Επιπλέον, η ιδέα της *breuitas* υποβάλλεται από τον ιστορικό και εν είδει εισαγωγικού-μεταβατικού σχολίου για την σύντομη παρέκβαση η οποία εντάσσεται στην αφήγηση. Πριν από τα δύο κεφάλαια που αφιερώνει ο Βελλήιος στην παρέκβαση γεωγραφικού χαρακτήρα που αφορά τα ονόματα ρωμαϊκών επαρχιών και κορυφαίων στρατηγών, τοποθετείται η δήλωση του ιστορικού, σύμφωνα με την οποία το ίδιο το έργο επιτρέπει την παράθεση πληροφοριών εν είδει επιγραμματικής αναφοράς:

2.38.1: *Haud absurdum uidetur **propositi operis** regulae **paucis percurrere** quae cuiusque ductu gens ac natio redacta in formulam prouinciae stipendiaria facta sit, **ut quae partibus notauimus facilius simul uniuersa conspici possint.***

Μετάφραση: Δεν θα φαινόταν εντελώς ασύμβατο με τον προκαθορισμένο σχεδιασμό του έργου μου να διατρέξω ακροθιγώς τις φυλές και τα έθνη που περιήλθαν σε καθεστώς επαρχιών φόρου υποτελών στην Ρώμη, καθώς και υπό την διοίκηση ποιων στρατηγών (ενν. συνέβη αυτή η μεταβολή), έτσι ώστε να μπορεί ευκολότερα κανείς να αποκτήσει συνολική εικόνα για όσα κατέγραφα λεπτομερώς.

Ο αφηγηματικός σχεδιασμός του Βελλήιου εναρμονίζεται με το *paucis percurrere*, το οποίο ως αφηγηματική επιλογή εσωκλείει σημασιολογικά τους μεθοδολογικούς άξονες

συγγραφής της επιτομής του Βελλήιου.¹²⁹ Η κυρίαρχη ιδέα της *breuitas* αποτυπώνεται εδώ με ένα ρηματικό σύνολο που υποδηλώνει την συλλειτουργία της με την ιδέα της *festinatio*, η οποία θα εξεταστεί πιο προσεκτικά στην συνέχεια. Παρά το γεγονός ότι το απαρέμφατο *percurrere* αποδίδει το περιεχόμενο της έννοιας *festinatio*, ο τύπος *raucis* εξειδικεύει το περιεχόμενο του ρηματικού τύπου και υποδηλώνει την ισχυρή παρουσία της *breuitas* στο *propositum opus* του ιστορικού. Ο ρητορικός χειρισμός της συγκεκριμένης ιδέας δίνει την ευκαιρία στον ιστορικό να αυτοπροβληθεί ως συγγραφέας ο οποίος αφενός έχει συνείδηση της ορισμένης και συνεκτικής δομής η οποία πρέπει να διακρίνει ένα ιστορικό έργο –και συγκεκριμένα την επιτομή– αφετέρου δεν παραλείπει να εκδηλώνει το ενδιαφέρον του για την επίτευξή της. Το επίρρημα *facilius* συνοψίζει το σκεπτικό του ιστορικού για την εμβόλιμη ένταξη στην κυρίως ιστορική αφήγηση υλικού το οποίο αφορά σε καταλόγους επαρχιών της Ρώμης. Η μέριμνα του συγγραφέα για την χρηστική διάσταση που θα έχει η επιτομή για τον αναγνώστη, δηλαδή για το *utile*, λογίζεται εν προκειμένω ως *facilitas*, η οποία ως *terminus technicus* παραπέμπει στην ρωμαϊκή ρητορική θεωρία.¹³⁰ Η *facilitas*, νοούμενη τόσο ως η ευχέρεια του Βελλήιου κατά την συγγραφή και την ρητορική ανάγνωση του έργου όσο και ως η συνεπαγόμενη ευχέρεια του αναγνώστη να προσεγγίσει την επιτομή, απορρέει από την *breuitas* ως διακηρυγμένο στόχο του ιστορικού, η επίτευξη του οποίου καθορίζει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της συγγραφής. Η ιδέα της *breuitas* προβάλλεται από τον Βελλήιο ως *sine qua non* συνθήκη για την τελική διαμόρφωση του *propositum opus* ως επιτομής και την παράδοσή της στο αναγνωστικό κοινό. Αναφορικά με τον προγραμματικό χαρακτήρα της δήλωσης του Βελλήιου για την συγκεκριμένη ιδέα, αυτός επιβεβαιώνεται και ενισχύεται από την ίδια την ανάγκη του ιστορικού να επεξηγήσει τον προσανατολισμό της συγγραφικής διαδικασίας, ο οποίος φαίνεται ότι λαμβάνει υπ’ όψιν τον ρόλο και τις προτιμήσεις του *lector* της επιτομής. Με άλλα λόγια, στο σημείο αυτό ο Βελλήιος σπεύδει να συγκεράσει την *intentio auctoris* και την *intentio lectoris* με γνώμονα το στοιχείο του *utile*, το οποίο ανάγεται από τον ίδιο σε διακριτικό στοιχείο της ειδολογικής ταυτότητας του έργου.

Στο ιστορικό έργο του Βελλήιου η έννοια της *breuitas* είναι αλληλένδετη με την έννοια της *festinatio*, η οποία αξιοποιείται με μοναδικό τρόπο από τον ιστορικό για την έκθεση του

¹²⁹ Ο τύπος *percurrere* παραπέμπει στην *percursio* ως *terminus technicus* στην ρητορική θεωρία. Η ιδέα της σύντομης απαρίθμησης των στοιχείων ενός καταλόγου αντί για την λεπτομερή αναφορά σε κάθε στοιχείο ξεχωριστά, η οποία αξιοποιείται εδώ από τον Βελλήιο για την ένταξη καταλόγου στην ιστορική αφήγηση, συνοψίζεται στον όρο *percursio* ως λατινική απόδοση του αρχαιοελληνικού όρου *ἐπιτροχασμός*. Βλ. Lausberg (1990) 435-436, *HWRh* s.v. “*percursio*” [Czapla, 2003].

¹³⁰ Για την σημασιολογική εξέλιξη του όρου *facilitas* και την εφαρμογή του στην ρητορική θεωρία, ιδίως στον Κοϊντιλιανό, ο οποίος ασχολείται με την συγκεκριμένη ιδέα στο δέκατο βιβλίο του έργου του, βλ. Raschieri (2018) 109-134.

λογοτεχνικού προγράμματος. Η συνδυαστική χρήση των δύο εννοιών προσδιορίζει τόσο την έκταση της αφήγησης όσο και τον ρυθμό ανάπτυξης των επιλεγμένων θεμάτων.¹³¹ Ως προς τον όρο *festinatio*, έχει εύστοχα αναδειχθεί η εννοιολογική σχέση του με τον αρχαιοελληνικό όρο *τάχος*, ο οποίος εξετάζεται από τον Λουκιανό ως *terminus technicus* για μία θεωρητική αρχή στην συγγραφή ιστορικού έργου.¹³² Αξίζει να σημειωθεί ότι το ειδολογικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το έργο του Βελλήιου δίνει εκ των πραγμάτων προτεραιότητα στην επιλογή του υλικού και στην συνακόλουθη οργάνωσή του με συνοπτικό τρόπο. Η συνεξέταση της *festinatio* με τον όρο *breuitas* δεν είναι τυχαία, εφόσον το ίδιο το υπο-είδος της επιτομής υποδηλώνει την σημασιολογική συγγένεια και, πρωτίστως, την λειτουργική τους συνάφεια εντός της ιστορικής αφήγησης. Η αρχή της *breuitas* προϋποθέτει και υπονοεί την τήρηση της *festinatio*. Αντιστρόφως, η υιοθέτηση της *festinatio* διαμορφώνει τις προϋποθέσεις –ως ικανή και αναγκαία συνθήκη– για την κατάκτηση της *breuitas*. Αμφότερες οι δύο έννοιες φέρουν και αναπαράγουν την ειδολογική ταυτότητα του έργου. Μέσω αυτών ο Βελλήιος επιτυγχάνει τον λογοτεχνικό αυτοπροσδιορισμό του, εφόσον κοινοποιείται στον αναγνώστη το ενδιαφέρον του για το στοιχείο του *utile* στην συγγραφή μιας επιτομής ρωμαϊκής ιστορίας. Φυσικά, η έννοια της *festinatio* δεν πρωτοεμφανίζεται στο έργο του Βελλήιου, αλλά απαντά συχνά –όπως και η ιδέα της *breuitas*– σε *praefationes* έργων ή/και σε προγραμματικές παρατηρήσεις των συγγραφέων οι οποίοι εκδηλώνουν την ανησυχία τους για την αναγνωστική ανταπόκριση.¹³³ Ωστόσο, η σταθερή εστίαση του συγγραφέα στην ιδέα της *συντομίας* προσδίδει στον όρο

¹³¹ Πρβλ. Cic. Att. 9.6A *festinationi meae breuitatique litterarum ignosces*. Η συγκεκριμένη καταληκτική φράση προέρχεται από επιστολή του Ιουλίου Καίσαρα με παραλήπτη τον Κικέρωνα, η οποία συμπεριλαμβάνεται στην συλλογή επιστολών του Κικέρωνα προς τον Αττικό. Η απέριτη διατύπωση του Ιουλίου Καίσαρα συνάδει με τον τρόπο γραφής ενός προσώπου που βρίσκεται σε ενεργό στρατιωτική δράση. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για επιστολική σύμβαση στο κλείσιμο της επιστολής, σύμφωνα με την οποία ο αποστολέας απολογείται για τον χώρο που διέθεσε και για τον χρόνο που αφιέρωσε κατά την σύνταξη της επιστολής. Το βέβαιο είναι ότι στην περίπτωση του Βελλήιου οι αναφορές στους δύο όρους διακρίνονται από υψηλό βαθμό επεξεργασίας ο οποίος μαρτυρεί τις οφειλές του ιστορικού στην ρητορική εκπαίδευση της εποχής.

¹³² Βλ. ενδεικτικά Schmitzer (2000) 33, Lobur (2007) 216. Στην θεωρητική σκέψη του Λουκιανού ο όρος *τάχος* θεωρείται ενδεικτική λύση για την οργάνωση κάθε ιστορικής αφήγησης με γνώμονα την εστίαση στα σημαντικότερα γεγονότα και την αντίστοιχη συνοπτική παρουσίαση των πιο επουσιωδών (*Hist. conscr.* 56.1: *Τάχος ἐπὶ πᾶσι χρήσιμον, καὶ μάλιστα εἰ μὴ ἀπορία τῶν λεκτέων εἶη*).

¹³³ Η πρωιμότερη ανάλογη χρήση του όρου απαντά στο έργο του Κορνήλιου Νέπωτα (*praef.* 8: *Sed hic plura persequi cum magnitudo uoluminis prohibet, tum festinatio ut ea explicem quae exorsus sum. Qua re ad propositum uenimus et in hoc exponemus libro de uita excellentium imperatorum.*). Στην *praefatio* του πρώτου βιβλίου ο Λίβιος εκφράζει την ανησυχία του για τις λογοτεχνικές προτιμήσεις των αναγνωστών οι οποίοι χαρακτηρίζονται *festinantes* (*praef.* 4: *et legentium plerisque haud dubito quin primae origine proximaque originibus minus praebitura uoluptatis sint, festinantibus ad haec noua, quibus iam pridem praeualentis populi uires se ipsae conficiunt.*). Η εφαρμογή της *festinatio* ως ένδειξη του προσανατολισμού των συγγραφέων στην χρηστική αξία των συγγραμμάτων τους επιβεβαιώνεται από τα ακόλουθα χωρία: Sen. *QNat.* 3, *praef.* 4: *Festinemus et opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus*, Plin. *HN* 3.42: *legentes tantum quaeso meminerint ad singula toto orbe edissertanda festinari*. Για την σχέση της *festinatio* ως λογοτεχνικού μοτίβου με το επιστολικό είδος και την εμφάνισή της στα πανηγυρικά συμφραζόμενα της φλαβιανής ποίησης, βλ. Merli (2017) 139-156.

festinatio ανάλογη αξία με τον όρο *breuitas*. Είναι χαρακτηριστικός ο αυτοπροσδιορισμός του Βελλήιου μέσω της μετοχής *festinans* σε δύο από τις τέσσερις περιπτώσεις εμφάνισης του όρου, γεγονός που ενισχύει την συγγραφική παρουσία εντός της αφήγησης. Στο 1.16 ο Βελλήιος προτάσσει την αναφορά στους περιορισμούς της ιστορικής αφήγησης εν είδει εισαγωγικού σχολίου για τον *excursus* που πραγματεύεται το ζήτημα της λογοτεχνικής άνθησης και την διερεύνηση των όρων *imitatio* και *aemulatio*. Η έκταση του θέματος που πρόκειται να πραγματευθεί φαινομενικά αντίκειται στα όρια του υπο-είδους της επιτομής, γεγονός που οδηγεί τον ιστορικό στην αυτοδικαιολόγηση μέσω της επισήμανσης των περιορισμών που έχει θέσει στο έργο του:

1.16.1: ***Cum haec particula operis uelut formam propositi excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecepti festinatione, quae me rotae proniue gurgitis ac uerticis modo nusquam patitur consistere, paene magis necessaria praetereunda quam superuacua amplectenda, nequeo tamen temperare mihi quin rem saepe agitatam animo meo neque ad liquidum ratione perductam signem stilo.***

Μετάφραση: Μολονότι αυτό το τμήμα του έργου μου ίσως να έχει υπερβεί τον προκαθορισμένο σχεδιασμό, και αντιλαμβανόμενος, επίσης, ότι λόγω αυτής της αιφνίδιας σπουδής που επιδεικνύω –την οποία θα παρομοίαζα με έναν τροχό ή έναν ορμητικό καταρράκτη που δεν με αφήνει στιγμή να ξαποστάσω– είμαι σχεδόν υποχρεωμένος να παραλείψω ορισμένες πολύ σημαντικές πληροφορίες παρά να προσθέσω περιττές λεπτομέρειες, δεν μπορώ παρόλα αυτά να αυτοσυγκρατηθώ και να μην καταγράψω τις σκέψεις μου για ένα ζήτημα που συχνά έχει απασχολήσει την σκέψη μου αλλά δεν έχει τύχει επαρκούς ανάλυσης.

Το συγκεκριμένο χωρίο ισοδυναμεί με μακροσκελή περίοδο λόγου, στην οποία ο Βελλήιος επιχειρεί να εντάξει στην ιστορική αφήγηση ένα τμήμα στο οποίο εκτίθεται η συλλογιστική του για το θέμα της *aemulatio*. Η προσεκτική επιλογή των όρων και η συντακτική οργάνωση της περιόδου ενισχύουν την εντύπωση ότι ο Βελλήιος ενδιαφέρεται για την ρητορική δυναμική της αφήγησης. Η πρόταξη των δύο δευτερευουσών εναντιωματικών προτάσεων ισορροπεί συμμετρικά με τους δύο λόγους τους οποίους επικαλείται ο Βελλήιος για την ένταξη του θέματος το οποίο πρόκειται να πραγματευθεί στο περιεχόμενο της επιτομής (*rem saepe agitatam animo meo neque ad liquidum ratione perductam*). Στην πρώτη δευτερεύουσα πρόταση η *particula operis* παραπέμπει στην κατάτμηση της αφήγησης και την λεπτομερειακή καταγραφή εκ μέρους του ιστορικού, ο οποίος δηλώνει ότι το περιεχόμενο του

έργου του εξαρτάται απολύτως από τον ειδολογικό προσδιορισμό του (*formam propositi*).¹³⁴ Η επαυξημένη δεύτερη κατά σειρά εναντιωματική πρόταση εξηγείται από την έμφαση του ιστορικού στον ορισμό της *festinatio* και στην περιγραφή του τρόπου με τον οποίο ο συγκεκριμένος όρος επενεργεί στον συγγραφικό σχεδιασμό και στην ιστορική γραφή του Βελλήιου. Η σημασία που αποδίδεται στο θέμα της παρέκβασης, το οποίο άπτεται των ρητορικών ενδιαφερόντων του ιστορικού, υπερτονίζεται από την φαινομενική άρνηση του ιστορικού να προβεί σε λεπτομέρειες οι οποίες θα ξέφευγαν από τις ειδολογικές δεσμεύσεις της *breuitas* και της *festinatio*, γεγονός που οδηγεί έντεχνα στην εκτενή παρέκβαση του πρώτου βιβλίου.

Ο μεταλογοτεχνικός χαρακτήρας της αναφοράς του Βελλήιου στο 1.16.1 του έργου υποστηρίζεται από την παρομοίωση μέσω της οποίας ο ιστορικός περιγράφει συνοπτικά την διαδικασία της συγγραφής (*quae me rotae proniue gurgitis ac uerticis modo nusquam patitur consistere*). Ο Βελλήιος έχει πλήρη συνείδηση της θέσης της *festinatio* στο *opus* του και της λειτουργίας της κατά την διαμόρφωσή του, γεγονός που καθίσταται εμφανές από το αφηγηματικό σχόλιο του ιστορικού. Πιο συγκεκριμένα, η λειτουργία της *festinatio* στο έργο εξηγείται μέσω της χρήσης δύο κατ' εξοχήν ποιητικών όρων (*rotae, gurgitis*) οι οποίοι επανέρχονται σε επικά συμφραζόμενα.¹³⁵ Οι επιλεγμένοι όροι τοποθετούνται σε απόσταση λίγων στίχων στο πλαίσιο της προφητείας του Αγχίση για την ανθρώπινη ψυχή στο έκτο βιβλίο της Αινειάδας,¹³⁶ ενώ είναι ευδιάκριτη η γειννιάσή τους στην παρομοίωση του Βελλήιου, η οποία αφορά την απήχηση της *festinatio* στο ύφος γραφής του ίδιου. Μάλιστα, στο συγκεκριμένο σημείο γίνεται εμφανής ο προσωπικός τόνος της διατύπωσης του Βελλήιου μέσω της χρήσης των τύπων της προσωπικής αντωνυμίας (*mihī, me*), οι οποίοι περιβάλλουν τον όρο *festinatio*. Υπό αυτό το πρίσμα, η μεταλογοτεχνική διάσταση της διατύπωσης του Βελλήιου λειτουργεί προς όφελος της αυτοπροβολής του Βελλήιου και μπορεί να διαρθρωθεί σε δύο επίπεδα: ενδοκειμενικά, ενισχύεται η προβολή του συγγραφικού υποκειμένου μέσω της

¹³⁴ Πρβλ. τον ορισμό της *breuitas* στην πραγματεία *Rhetorica ad Herennium*, σύμφωνα με τον οποίο ένα από τα χαρακτηριστικά που προϋποθέτουν μια *narratio brevis* είναι η περιληπτική έκθεση των γεγονότων (*κεφαλαιωδώς*) και όχι η αφηγηματική οργάνωση *κατά μέρος*, δηλαδή η ανάπτυξη επιμέρους τμημάτων του υλικού (1.9: *Rem breuiter narrare poterimus si inde incipiemus narrare unde necesse erit; et si non ab ultimo initio repetere uolemus; et si summam, non particulatim narrabimus;...deinceps dicamus, hoc modo:...adulit*). Ο χαρακτηρισμός *particula* για τον *excursus* που ακολουθεί συνιστά πρόσθετη ένδειξη για τον βαθμό στον οποίο ο Βελλήιος έχει αφομοιώσει τα διδάγματα της ρητορικής θεωρίας και επιχειρεί να τα εφαρμόσει στην δική του επιτομή.

¹³⁵ Βλ. *OLD* s.v. “*gurgis*” 2 και “*rota*” 1b, c αντίστοιχα.

¹³⁶ Verg. *Aen.* 6.741 (*suspensae ad uentos, aliis sub gurgite uasto*), 6.748 (*has omnis, ubi mille rotam uoluere per annos*). Συνολικά, ο όρος *gurgis* απαντά είκοσι φορές στην *Αινειάδα*, οι τέσσερις εκ των οποίων αφορούν παρομοιώσεις (2.497, 6.310, 11.298, 624).

σύνδεσής του με τον όρο *festinatio* ο οποίος ανάγεται σε μεθοδολογικό άξονα για την συγγραφή της επιτομής· διακειμενικά, η ανάκληση του βεργιλιανού προτύπου με σκοπό την έντεχνη απόδοση της σχέσης της *festinatio* με το συγγραφικό υποκείμενο συνηγορεί υπέρ του προσδιορισμού του Βελλήιου ως *auctor doctus*, εφόσον φανερώνει την εξοικείωσή του ιστορικού με την λογοτεχνική παράδοση πέρα από τα όρια του ιστοριογραφικού είδους το οποίο εκπροσωπεί.

Παρατηρούμε ότι η εστίαση στον όρο *festinatio* αποτυπώνει εναργώς την φάση της συγγραφικής διαδικασίας και την σχέση που διακρίνει τον ίδιο τον Βελλήιο ως *auctor* με το γραπτό (ή/και προφορικό) κείμενο το οποίο προετοιμάζει. Η δήλωση της συγγραφικής αυτοσυνειδησίας του Βελλήιου στο 1.16.1 υποστηρίζεται από την συντακτική οργάνωση της περιόδου. Οι δύο διαδοχικές δευτερεύουσες προτάσεις –η δεύτερη εκ των οποίων αποτελεί συμπλήρωμα ή/και επεξήγηση της πρώτης– οδηγούν κλιμακωτά σε μία κύρια πρόταση, η οποία με την σειρά της καταλήγει σε μία πρόταση του *quin*. Η τελευταία εξαρτημένη πρόταση αποτελεί το κέντρο βάρους ολόκληρης της περιόδου τόσο λόγω του αιτιολογικού χαρακτήρα της διατύπωσης όσο και λόγω της εμφιατικής τοποθέτησης του ρήματος στο τέλος της φράσης μαζί με την αφαιρετική του οργάνου ως αναγκαίο προσδιοριστικό όρο. Το φραστικό σύνολο *signem stilo* υπενθυμίζει στον αναγνώστη την παρουσία του αφηγητή, ο οποίος δικαιολογεί την επιλογή του να αναπτύξει έναν εκτενή *excursus* για ένα θέμα που ανταποκρίνεται στα συγγραφικά του ενδιαφέροντα. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του ιστορικού στον *stilus* ως το όργανο στο οποίο αποδίδει συνήθως ο εκάστοτε συγγραφέας την επιλογή ένταξης (ή μη) μέρους του υλικού στην υπό διαμόρφωση αφήγηση.¹³⁷ Πρόκειται για το όργανο μέσω του οποίου η ιστορική σκέψη μετουσιώνεται σε αφηγηματική πράξη, ενώ παράλληλα ο ίδιος όρος αναπτύσσει ενδοκειμενικά μετωνυμική σχέση με τον συγγραφέα του έργου, ο οποίος εφαρμόζει τις εκάστοτε αφηγηματικές επιλογές του.¹³⁸ Εάν συνεκτιμήσουμε την χρήση του πρώτου ενικού προσώπου με την μετωνυμική χρήση του *stilus*, ο οποίος επαναβεβαιώνει την δυναμική παρουσία του Βελλήιου στο έργο, τότε μπορούμε να εμβαθύνουμε στο ζήτημα της αυτοπροβολής του Βελλήιου μέσω της ιστορικής αφήγησης. Η χρήση του όρου *stilus* ως

¹³⁷ Πρβλ. 2.43.3-4: *Reliqua eius acta in urbe, ..., quo notiora sunt, minus egent stilo*. Σε αντίθεση με την διατύπωση στο 1.16 του έργου, εδώ ο όρος *stilus* αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της *recusatio* του ιστορικού. Πρόκειται για *uariatio* του μοτίβου της *recusatio* που απαντά στην αυγούστεια ποίηση και ισοδυναμεί με την απολογία του ποιητή για το γεγονός ότι δεν μπορεί να αφηγηθεί γεγονότα ή να τιμήσει τον εν ζωή αυτοκράτορα, επιτυγχάνοντας παράλληλα και το κατάλληλο ύφος. Για την εξέλιξη του μοτίβου της *recusatio* στα πανηγυρικά συμφραζόμενα της αυγούστειας ποίησης, βλ. Cameron (2017) 454-484.

¹³⁸ Βλ. OLD s.v. “*stilus*” για τις τρεις κυριότερες σημασίες του όρου: α. το υλικό γραφής· β. η διαδικασία της σύνταξης ενός κειμένου· γ. το λογοτεχνικό ύφος του εκάστοτε συγγραφέα. Πρβλ. την χρήση του όρου στην τυπική έκφραση *stilus maior* η οποία απαντά σε έργα ιστορικών της ύστερης αρχαιότητας (π.χ. Amm. 31.16.9, Eutr. 10.18.3, HA 29.15.10).

terminus technicus αναδεικνύει την ιδιότητα του συγγραφικού υποκειμένου, η οποία αλληλεπιδρά με το λογοτεχνικό είδος που υπηρετεί και τις συμβάσεις του.

Στο δεύτερο βιβλίο η έννοια της *festinatio* εξυπηρετεί περισσότερο τον βιογραφικό προσανατολισμό της ιστορικής αφήγησης. Ο Βελλήιος εστιάζει στα δρώντα πρόσωπα του ιστορικού παρελθόντος ή/και παρόντος και επιδεικνύει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα στοιχεία της προσωπικότητας ορισμένων *viri*, τα οποία διαφαίνονται κυρίως μέσω της αξιοποίησης ανεκδοτολογικού υλικού που έχει συγκεντρώσει ο ιστορικός. Κομβικό σημείο για την ιστορική αφήγηση του δεύτερου βιβλίου είναι η αναφορά στην δράση του Ιουλίου Καίσαρα, η οποία λειτουργεί ως προπομπός για το θετικό πορτρέτο του Τιβέριου στο τελευταίο μέρος του έργου.¹³⁹ Το γεγονός της υπατείας του Ιουλίου Καίσαρα δίνει την ευκαιρία στον ιστορικό να καλύψει αναδρομικά την προηγούμενη σταδιοδρομία του και, ως εκ τούτου, να σκιαγραφήσει το πορτρέτο του. Η αξία του προσώπου για την ιστορική αφήγηση επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ο ιστορικός περιβάλλει την συγκεκριμένη αναφορά με την προγραμματική αρχή της *festinatio*. Ο ιστορικός αυτοπροσδιορίζεται ως *festinans* στο πλαίσιο της μεταβατικής φράσης που οδηγεί στην παρουσίαση του πορτρέτου του Ιουλίου Καίσαρα:

2.41.1: *Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui scribenti manum inicit et quamlibet festinantem in se morari cogit.*

Μετάφραση: Έπειτα ακολούθησε η υπατεία του Ιουλίου Καίσαρα, ο οποίος τώρα ελέγχει το χέρι του γράφοντος και, όσο κι αν βιάζομαι να προχωρήσω την αφήγησή μου, με αναγκάζει να επιβραδύνω για να αναφερθώ σε αυτόν ειδικά.

Η συνεμφάνιση των αντιθετικών εννοιών *festinantem* και *morari* τονίζει εμφατικά το βιογραφικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το πρόσωπο του Ιουλίου Καίσαρα για την ιστορική αφήγηση, γεγονός που οδηγεί στην υπέρβαση των ειδολογικών περιορισμών της συγγραφής, έτσι όπως εκτίθενται επανειλημμένα εντός του έργου.¹⁴⁰ Ο Βελλήιος αυτοπροβάλλεται σκοπίμως ως ιστορικός μέσω της αρχής της *festinatio*, η οποία προσδίδει στην αφήγηση τον απαιτούμενο ρυθμό, προκειμένου να αναδειχθεί η δυναμική προσωπικότητα του Ιουλίου Καίσαρα.¹⁴¹ Ο εκφραστικός τρόπος που επιλέγεται για να διευκολυνθεί η μετάβαση στην

¹³⁹ Ο Schmitzer (2000) 157 σημειώνει εύστοχα ότι από το 2.41 του έργου και εξής επικρατεί η καταστατική αρχή της βιογραφικής δομής του έργου (“das Ordnungsprinzip der biographischen Struktur”).

¹⁴⁰ Για την λειτουργία του ρήματος *moror* στην ιστορική αφήγηση του Βελλήιου, βλ. Kramer (2005) 158, ιδίως σημ. 41.

¹⁴¹ Ο Gowing (2010β) 255 εντοπίζει ομοιότητες στον τρόπο με τον οποίο τόσο ο Βελλήιος όσο και ο Βαλέριος Μάξιμος επιχειρούν να ελέγξουν την ροή της αφήγησης και να δώσουν έμφαση σε συγκεκριμένο μέρος του υλικού. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο ο Βελλήιος εστιάζει στην δράση του Ιουλίου Καίσαρα, παραπέμποντας στην παρόμοια φρασεολογία του Βαλέριου Μάξιμου για το πορτρέτο του Βίβουλου, Ρωμαίου

σύντομη παρέκβαση για το ήθος του Ιουλίου Καίσαρα καθιστά την ίδια την φωνή του αφηγητή όχημα για την προβολή της επιβλητικής παρουσίας του περιγραφόμενου προσώπου. Μέσω της χρήσης της παρομοίωσης ο αφηγητής και η *dramatis persona* συμφύρονται τεχνηέντως: ο πρώτος αξιοποιεί το πρόσωπο του Ιουλίου Καίσαρα για να οδηγηθεί σε συνοπτική απόδοση του πορτρέτου του, ενώ ο Ιούλιος Καίσαρας παρουσιάζεται ως εκείνο το πρόσωπο που διεκδικεί τον έλεγχο της αφήγησης και κατευθύνει για χάρη του αφηγητή το έργο προς την δική του αυτοπροβολή. Σε κάθε περίπτωση, η φρασεολογία του Βελλήιου είναι ενδεικτική της μεταλογοτεχνικής δυναμικής του πορτρέτου του Ιουλίου Καίσαρα. Ο ίδιος παρουσιάζεται να υπαγορεύει στον αφηγητή να αναφερθεί σε αυτόν, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται η παρέκκλιση από την κυρίως ιστορική αφήγηση.¹⁴²

Η επίμονη αναφορά στην *festinatio* ευνοεί, όπως είναι φανερό, την διάταξη των πορτρέτων εντός της αφήγησης μέχρι την εδραίωση της υπεροχής του Τιβέριου στο τέλος του έργου και την εκφώνηση της εγγυητικής για την εξουσία του αυτοκράτορα προσευχής εκ μέρους του συγγραφέα του έργου. Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση ενός μη Ρωμαίου *uir*, τις αρετές του οποίου εξαίρει ο ιστορικός με αφορμή την εκστρατεία του Τιβέριου στην Γερμανία:

2.108.2: *nulla festinatio huius uiri mentionem transgredi debet.*

Μετάφραση: Καμία σπουδή από πλευράς μου δεν πρέπει να με αφήσει να προσπεράσω την αναφορά σε αυτό τον άνδρα.

Ύστερα από την τυπική απολογία του Βελλήιου προς τους αναγνώστες για την προσθήκη ενός ακόμη επεισοδίου στην ιστορική αφήγηση το οποίο ενισχύει την προβολή του μεγαλείου του Τιβέριου (2.107.1: *Non tempero mihi quin tantae rerum magnitudini hoc, qualecumque est, inseram*), ακολουθεί ο χαρακτηρισμός του Μαροβόδουου (*Maroboduus*), του βασιλιά του γερμανικού φύλου των Μαρκομάννων και ισχυρού αντιπάλου της Ρώμης.¹⁴³ Για μία ακόμη

συγκλητικού και κυβερνήτη της Συρίας (4.1.15: *Ad externa iam mihi exempla transire conanti M. Bibulis, uir amplissimae dignitatis et summis honoribus functus, manus inicit*).

¹⁴² Σύμφωνα με την μαρτυρία του Πλίνιου του Πρεσβύτερου (7.91), ο Ιούλιος Καίσαρας είχε την ασυνήθιστη και επαινετή ικανότητα να υπαγορεύει πλήθος επιστολών ακόμη και υπό συνθήκες στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η ίδια ιδέα, η οποία φαίνεται να αναπαράγει έναν *locus communis* για την προσωπικότητα του Ιουλίου Καίσαρα, απαντά και στον Βελλήιο. Εν προκειμένω, η εικονοποιία αξιοποιεί τόσο την συγγραφική όσο και την στρατιωτική ιδιότητα του Βελλήιου για την αναπαράσταση της σχέσης εξουσίας που αναπτύσσεται ανάμεσα στον Ιούλιο Καίσαρα και τον ίδιο τον γράφοντα. Μια εύλογη μεταλογοτεχνική ανάγνωση του χωρίου θα μπορούσε να εστιάσει ιδίως στην σχέση του Ιουλίου Καίσαρα ως λογοτεχνικού προτύπου με τον Βελλήιο ως επίγονο, ο οποίος αποπειράται να συγγράψει στο ίδιο λογοτεχνικό είδος.

¹⁴³ Για την αποτίμηση της πολιτικής προσωπικότητας του Μαροβόδουου (*Maroboduus*), βλ. Dobias (1960) 155-166. Η αναφορά του Βελλήιου στην *magnitudo* του εχθρού της Ρώμης είναι πανομοιότυπη με τις πληροφορίες που μεταφέρει και ο Τάκιτος σχετικά με το ίδιο πρόσωπο. Μάλιστα, ο Τάκιτος παραδίδει ότι ο Τιβέριος εκφώνησε

φορά ο Βελλήιος επικαλείται προσχηματικά την αρχή της *festinatio*, προκειμένου να στρέψει την προσοχή στους αξιολογικούς χαρακτηρισμούς που επιφυλάσσει αυτή την φορά για τον μη Ρωμαίο στρατιωτικό και πολιτικό ηγέτη. Μάλιστα, το γεγονός ότι ο ίδιος ο ιστορικός συμμετείχε στην εκστρατεία στην Γερμανία υπό τον Τιβέριο δεν αποκλείει την αιτιώδη συνάφεια της αναφοράς στην *festinatio* με την πρόθεση του Βελλήιου να εντάξει στην ιστορική αφήγηση υλικό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυτοβιογραφικό, όπως αυτό εντοπίζεται στην τελευταία ενότητα του έργου. Η εμπειρική γνώση του ιστορικού για την προσωπικότητα του αντιπάλου δικαιολογεί την απόφασή του να στήσει ένα μικρο-πορτρέτο για τον Μαροβόδου, ενώ παράλληλα εξυπηρετεί την προσπάθειά του να εξάρει εξ αντιθέτου το επίτευγμα του Τιβέριου και την αξία του στο στρατιωτικό πεδίο.¹⁴⁴

Η αυτοπροβολή του ιστορικού μέσω της επίκλησης της *festinatio* διαφαίνεται υποδειγματικά στο τελικό τμήμα του έργου, το οποίο επικεντρώνεται πλήρως στην εποχή του αυτοκράτορα Τιβέριου. Το μείζον ζήτημα της διαδοχής στην αυτοκρατορική εξουσία –από τον Αύγουστο στον Τιβέριο– πλαισιώνεται με μια σειρά από ρητορικές ερωτήσεις, μέσω των οποίων ο ιστορικός υπερθεματίζει για τις αρετές του Τιβέριου (2.122: *Quis non...? quis enim dubitare...? fractis deinde...? et post cladem...?*). Εδώ ο Βελλήιος φαίνεται ότι ενδύεται την ιδιότητα ενός ρήτορα ο οποίος εκφωνεί πανηγυρικό λόγο προς τιμήν του σύγχρονου του αυτοκράτορα. Οι ρητορικές ερωτήσεις καταλήγουν, μάλιστα, στον *locus communis*, σύμφωνα με τον οποίο εκφράζεται η αδυναμία του ρήτορα να αποδώσει με τα κατάλληλα λόγια το μεγαλείο του τιμώμενου. Αυτός ο μικρο-έπαινος του Τιβέριου προηγείται της περιγραφής των συνθηκών διαδοχής και του θανάτου του Αυγούστου, επικαλύπτοντας με περίτεχνο ύφος τον δραματικό τόνο στην παρουσίαση των γεγονότων του έτους 14 μ.Χ. Η *recusatio imperii* του Τιβέριου, σύμφωνα με την οποία ο μελλοντικός αυτοκράτορας φαίνεται να δηλώνει απρόθυμος (ή, τουλάχιστον, διστακτικός) ως προς την συγκέντρωση στο πρόσωπό του των υπερεξουσιών του αυτοκρατορικού αξιώματος, παρουσιάζεται υπό το πρίσμα της *recusatio* του ίδιου του αφηγητή να καταγράψει λεπτομερώς το κλίμα το οποίο επικράτησε στην Ρώμη μετά τον θάνατο του Αυγούστου.¹⁴⁵ Ο *festinans* Βελλήιος εφαρμόζει για την αφηγηματική του *persona* μια

ομιλία ενώπιον της *senatus* στην οποία αναγνώρισε το μεγαλείο του αντιπάλου (*Extat oratio qua magnitudinem viri, uiolentiam subiectarum ei gentium et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit*). Βάσει αυτής της πληροφορίας δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ότι ο Βελλήιος αναπαρήγαγε στο δικό του έργο όσα ο ίδιος άκουσε από τον Τιβέριο –ή/και διάβασε στα *acta senatus*– σχετικά με την προσωπικότητα του Μαροβόδου (*Maroboduus*).

¹⁴⁴ Η Santoro L'Hoir (1992) 105 σημειώνει σχετικά: “This historiographical ploy serves either to excuse Roman defeats; to explain why Roman victories were so hard-won; or to inflate what might have been a routine win.”.

¹⁴⁵ Οι κυριότερες πηγές για το θέμα της *recusatio imperii* (αποποίηση της αυτοκρατορικής εξουσίας) εκ μέρους του Τιβέριου είναι οι εξής: Suet. *Tib.* 24.1, Dio 57.2.3. Tac. *Ann.* 1.7-13. Βλ. επίσης Cowan (2011) 219-252, Pettinger (2012) 157-168. Ο Pettinger εξετάζει το ψυχολογικό κίνητρο το οποίο δικαιολογεί την στάση του

ιδιότυπη *recusatio*, η οποία γίνεται κατανοητή στο ειδολογικό πλαίσιο της επιτομής και εναρμονίζεται με τις αφηγηματικές επιλογές του ιστορικού ως προς την ένταξη του επιλεγμένου υλικού σε συμφραζόμενα ιστορικής αφήγησης:

2.124.1: *Quid tunc homines timuerint, quae senatus trepidatio, quae populi confusio, quis urbis metus, in quam arto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere uacat neque cui uacat potest. id solum uoce publica dixisse <satis> habeo...*

Μετάφραση: Για τις ανησυχίες των ανθρώπων την περίοδο εκείνη, την ανασφάλεια των μελών της Συγκλήτου, την σύγχυση του λαού, το αίσθημα του φόβου που επικρατούσε στην πόλη, τα λεπτά όρια ανάμεσα στην σωτηρία και την καταστροφή, με τα οποία βρεθήκαμε αντιμέτωποι, δυστυχώς δεν έχω χρόνο να μιλήσω επειδή βιάζομαι, αλλά ούτε και κάποιος που θα είχε τον απαιτούμενο χρόνο θα μπορούσε να το κάνει. Μου αρκεί μόνο να πω το εξής, απηχώντας και την κοινή γνώμη...

Το πρόσχημα της έλλειψης χρόνου και χώρου στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης μέσω της επαναφοράς του όρου *festinatio* λειτουργεί ως εξής: α. επιτυγχάνει να ενισχύσει την αίσθηση της ιστορικής συνέχειας ανάμεσα στην αυγούστεια περίοδο και την περίοδο του Τιβέριου, εφόσον συμπυκνώνεται ο αφηγηματικός χρόνος που αφορά τα δύο ιστορικά πρόσωπα β. καθιστά την *festinatio* έναν αφηγηματικό δείκτη που οδηγεί εγγύτερα στην κορύφωση του έργου, δηλαδή στην εποχή του αυτοκράτορα Τιβέριου και στο επιλογικό τμήμα του *uotum*. Πάντως, η υφολογική επεξεργασία του χωρίου επιτυγχάνει να μεταφέρει σε αδρές γραμμές το κλίμα της ιστορικής περιόδου. Μέσω του σχήματος της αναφοράς σχολιάζεται η κατάσταση στην Ρώμη εκείνη την περίοδο, ενώ οι δύο διαδοχικές αρνήσεις (*neque mihi tam festinanti exprimere uacat neque cui uacat potest*) δημιουργούν την αίσθηση ότι ο αφηγητής επιλέγει συνειδητά να στρέψει προς διαφορετική κατεύθυνση την προσοχή του αναγνώστη.¹⁴⁶ Η επίκληση της *festinatio* όχι μόνο δεν αποστασιοποιεί τον αφηγητή από τα γεγονότα που αφηγείται αλλά τον καθιστά άμεσα εμπλεκόμενο, με αποτέλεσμα να μετατοπίζεται το ενδιαφέρον του αναγνώστη στην λεπτομέρεια που ο ίδιος έχει ξεχωρίσει ως πιο αξιοσημείωτη. Η παρέμβαση του αφηγητή διαπλέκεται με την κυρίως αφήγηση και προαναγγέλλει υπαινικτικά το *uotum* ως την σφραγίδα του Βελλήιου στο έργο.

Τιβέριου στο θέμα της διαδοχής μετά τον θάνατο του Αυγούστου, απορρίπτοντας τις παραδοσιακές ερμηνείες περί της *moderatio* ή της *dissimulatio* του αυτοκράτορα απέναντι στο ζήτημα της ανάληψης της ανώτατης εξουσίας. Ο ίδιος επιχειρηματολογεί υπέρ της θέσης ότι η *recusatio imperii* του Τιβέριου οφείλεται σε πραγματικούς πολιτικούς κινδύνους της περιόδου.

¹⁴⁶ Βλ. Woodman (1977) *ad loc.* για την σημείωση ότι η *recusatio* του ιστορικού συνιστά τεκμήριο της ιστορικής αξίας των γεγονότων τα οποία δεν καλύπτονται αφηγηματικά.

2.2 Το έργο του Βελλήιου ως *transcursus* και ο συγγραφικός αυτοπροσδιορισμός

Περίπου στο μέσο του δεύτερου βιβλίου του έργου ο Βελλήιος παρεμβάλλει στην ιστορική αφήγηση μία φράση η οποία επαναφέρει την αρχή της *breuitas* ως πρωταρχικό στόχο του ιστορικού. Ο Βελλήιος καθιστά σαφές ότι έχει επιλέξει συνειδητά το είδος της επιτομής για την καταγραφή του υλικού που έχει στην διάθεσή του. Εν είδει γνωμικής διατύπωσης ο ιστορικός αφήνει να εννοηθεί ότι κατευθύνεται διαρκώς από την υπόσχεση για συντομία η οποία θα δινόταν στο προοίμιο του έργου. Εκεί υποθέτουμε ότι ο συγγραφέας ανέπτυξε το λογοτεχνικό του πρόγραμμα και πληροφόρησε τον αναγνώστη για την μεθοδολογία της συγγραφής επιτομής και τις συγγραφικές προθέσεις του. Αξίζει να εστιάσουμε στον όρο *transcursus* τον οποίο εισηγείται ο Βελλήιος ως δηλωτικό του τρόπου με τον οποίο πραγματεύεται τον όγκο των ιστορικών πληροφοριών που δύναται να συμπεριλάβει στο έργο του, άρα και του τρόπου που αντιλαμβάνεται ο ίδιος την επιτομή ως υπο-είδος της ιστοριογραφίας.¹⁴⁷ Η προτεινόμενη λύση του *transcursus* θα διευκολύνει τον ίδιο στην επίτευξη του στόχου της *breuitas*, ο οποίος αναδεικνύεται τελικά ως προγραμματικός για το έργο του.

Δεν μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα στο ερώτημα αν η χρήση του όρου *transcursus* ως προσδιοριστικού της μεθόδου ιστορικής συγγραφής αποτελεί στοιχείο συγγραφικής πρωτοτυπίας του Βελλήιου ή εξηγείται στο πλαίσιο μιας γενικότερης τάσης των σύγχρονων του Βελλήιου ιστορικών. Από την αποσπασματικά σωζόμενη παράδοση για τους ιστορικούς της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου δεν μαρτυρείται πάντως ανάλογη χρήση. Ως όρος απαντά μόνον αργότερα στο έργο *Historia naturalis* του Πλίνιου του Πρεσβύτερου, όπου συνδέεται με τον συνολικό σχεδιασμό του έργου και την διάθεση του συγγραφέα να παραλείψει όσες πληροφορίες δεν ανταποκρίνονται στο οριζόμενο από τον ίδιο ως *institutum operis*.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Ο όρος *transcursus* έρχεται σε πλήρη αντιστοιχία προς την μεταφορά που χρησιμοποιεί ο Βελλήιος στο πρώτο βιβλίο (1.16) για την επίδραση της *festinatio* στην ιστορική καταγραφή. Βλ. επίσης OLD s.v. “*transcursus*”. Πρβλ. 2.108 για τον συνώνυμο όρο *transgredi*, ο οποίος απαντά με την ίδια σημασία στον Βαλέριο Μάξιμο (Val. Max. 8.1., *damn.* 5: *Possumus et ad illos breui deuerticulo transgredi...*).

¹⁴⁸ Plin. *HN* 3.39, 18.126, 19.154, 35.53 και 146. Το *obiter atque in transcursu* στο τρίτο βιβλίο του έργου του Πλίνιου ανακαλεί την χρήση του όρου από τον Βελλήιο στο πλαίσιο της τεχνικής αυτοδικαιολόγησης για την συντομία στην πραγμάτευση ενός θέματος. Ωστόσο, στην περίπτωση της επιτομής του Βελλήιου ο όρος ανάγεται σε κεντρική ειδολογική επιλογή και επανέρχεται ως σημασιολογικά συγγενής προς τους όρους *breuitas* και *festinatio*. Για την συσχέτιση της *festinatio* με την έννοια του *transcursus*, πρβλ. [Ps.]Quint. *Decl. Mai.* 5.6: *insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque ueneretur aggestu.*

Στο σημείο αυτό, όμως, επιχειρώ να εστιάσω στην μοναδική εμφάνιση του όρου σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα –στο πλαίσιο της αφήγησης του Βελλήιου– και να αναδείξω τον λειτουργικό ρόλο τον οποίο επιτελεί για την αυτοπαρουσίαση του Βελλήιου ως ιστορικού.¹⁴⁹ Στο 2.55 ο Βελλήιος αρνείται εμμέσως να εξιστορήσει διεξοδικά τα γεγονότα που αφορούν τις εκστρατείες του Ιουλίου Καίσαρα στην Αλεξάνδρεια, την Αφρική και την Ισπανία, δηλώνοντας ότι μια τέτοια επιλογή είναι ουσιαστικά ασύμβατη με τους ειδολογικούς περιορισμούς που έχουν παρουσιαστεί στο μη σωζόμενο προοίμιο του έργου. Στο πλαίσιο της αυτοδικαιολόγησής του ο Βελλήιος υπενθυμίζει στον αναγνώστη την πρωταρχική ανάγκη για την *συντομίαν*, η οποία ανάγεται σε θεμελιώδες στοιχείο της ειδολογικής ταυτότητας της επιτομής:

2.55.1: *Admonet promissae breuitatis fides quanto omnia transcursu dicenda sint.*

Μετάφραση: Η πίστη μου στην υπόσχεση για συντομία μου υπενθυμίζει διαρκώς πόσο συνοπτικά πρέπει να τα αφηγηθώ όλα.

Πώς δικαιολογείται, όμως, η προεξαγγελτική δήλωση του Βελλήιου σε σχέση με τα συγκεκριμένα γεγονότα τα οποία αφορούν τα κατορθώματα του Ιουλίου Καίσαρα; Ας αναφέρουμε ενδεικτικά μερικές υποθέσεις: α. ίσως πρόκειται για ένα *argumentum ex silentio* για τις άμεσες πηγές άντλησης του υλικού του, στις οποίες πιθανόν να είχαν καλυφθεί επαρκώς τα σχετικά με αυτή την περίοδο γεγονότα και για τους τρεις πολέμους που διεξήγαγε ο Ιούλιος Καίσαρας· β. με την συγκεκριμένη δήλωση ο ιστορικός ενδεχομένως αυτοδικαιολογείται για τον τρόπο που θα χειριστεί τα πολεμικά γεγονότα που συγκροτούν το μεγαλείο του Ιουλίου Καίσαρα, προς τον οποίο ο Βελλήιος απολογείται υπαινικτικά μέσω του έργου του· γ. η παράλειψη των λεπτομερειών για την πυκνή σε στρατιωτικά γεγονότα περίοδο (48-45 π.Χ.) επιλέγεται μάλλον για την εξυπηρέτηση του δραματικού σκοπού της ιστορικής αφήγησης, προκειμένου να αναδειχθεί ακόμη πιο emphaticά το γεγονός του θανάτου του Ιουλίου Καίσαρα και η *clementia Caesaris* ως κομβικό στοιχείο για την ηθογράφησή του. Και στις τρεις περιπτώσεις η μέθοδος του *transcursus* δίνει προτεραιότητα στην παρουσίαση των αρετών του πρωταγωνιστικού προσώπου, γεγονός που φανερώνει το ενδιαφέρον του Βελλήιου για τους *uiri clarissimi* ως αντικείμενο της ιστορικής αφήγησης.

Οι ανωτέρω υποθέσεις επιχειρούν να προσεγγίσουν τον τρόπο με τον οποίο ο Βελλήιος συνδέει τις δηλώσεις που αφορούν τους στόχους και τις μεθοδολογικές αρχές της συγγραφής

¹⁴⁹ Βλ. Lobur (2007) 216-217.

με γεγονότα που συναποτελούν το κυρίως τμήμα της ιστορικής αφήγησης. Η αυτοπροβολή του ιστορικού εξαρτάται από την κεντρική θέση της έννοιας της *fides*, η οποία επενεργεί στην σκέψη του ιστορικού και ελέγχει την τήρηση της αρχικής υπόσχεσης για *breuitas*.¹⁵⁰ Υπό αυτό το πρίσμα, είναι δυνατή η ερμηνεία του όρου σε τρία επίπεδα που υπονοούν τρία διαφορετικά είδη σχέσεων που αναπτύσσονται με αφορμή το ίδιο το έργο: α. η δέσμευση του Βελλήιου στον αποδέκτη Βινίκιο για την συγγραφή ιστορικής επιτομής, η οποία πιθανόν προκύπτει και από την σχέση της *amicitia* που ίσχυε για τους δύο· β. η σχέση του Βελλήιου ως συγγραφέα ενός έργου με τον αναγνώστη, στον οποίο επιθυμεί να προσφέρει ένα έργο σύμφωνα με τις προγραμματικές αρχές που έχουν κατά πάσα πιθανότητα εκτεθεί στο προοίμιο· γ. η σχέση του αφηγητή Βελλήιου με το διαθέσιμο υλικό, και ειδικά με τον Ιούλιο Καίσαρα ως πρωταγωνιστή του συγκεκριμένου τμήματος της αφήγησης. Μάλιστα, η αναφορά στην έννοια της *fides* με αφορμή τις εκστρατείες του Ιουλίου Καίσαρα ανακαλεί την χρήση του όρου από τον ίδιο τον Ιούλιο Καίσαρα στα έργα του.¹⁵¹ Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι ο όρος που αξιοποιείται και από τον Ιούλιο Καίσαρα, προκειμένου να αναφερθεί στην σχέση αφοσίωσης που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των νικηφόρων εκστρατειών του από τα κατακτημένα έθνη, επιστρατεύεται εδώ από τον Βελλήιο, με αφορμή το ζήτημα της διαχείρισης του υλικού που έχει ο ιστορικός στην διάθεσή του για τις υπόλοιπες εκστρατείες του Ιουλίου Καίσαρα. Ως εκ τούτου, η έμφαση στην χρήση του όρου *fides* προωθεί διακειμενικό διάλογο με το συγγραφικό πρότυπο του Ιουλίου Καίσαρα και λειτουργεί ως δείκτης για τον βαθμό λογιωσύνης του ίδιου του Βελλήιου, ο οποίος φαίνεται ότι τοποθετείται δημιουργικά και αναστοχαστικά επί των πηγών από τις οποίες αντλεί το υλικό του.

Η *fides* εκλαμβάνεται ως διακριτικό γνώρισμα του αφηγητή και συνδέεται, όπως παρατηρούμε, με την *breuitas*. Η συσχέτιση των όρων υπαγορεύει την ιδανική μέθοδο συγγραφής, δηλαδή τον *transcursus*, έναν όρο που ανακαλεί υπαινικτικά τον αυτοπροβαλλόμενο ως *festinans* αφηγητή. Με την συγκεκριμένη διατύπωση ενισχύεται η εντύπωση ότι οι ειδολογικοί περιορισμοί τους οποίους θέτει ο Βελλήιος στο επίκεντρο έχουν

¹⁵⁰ Για την εξέταση της έννοιας της *fides* σε ρωμαϊκά συμφραζόμενα, βλ. πρόσφατα Augoustakis et al. (2019). Μολονότι η στοχοθεσία του συλλογικού τόμου εστιάζει στο ιδανικό της *fides* στην Ρώμη της εποχής των Φλαβίων, το εισαγωγικό κεφάλαιο πραγματεύεται το ευρύ σημασιολογικό πεδίο της έννοιας και τους μετασηματισμούς τους οποίους υφίσταται στον άξονα της διαχρονίας, με κομβικό σημείο την εποχή του Αυγούστου. Για την έννοια της *fides* και τις συνδηλώσεις της (θρησκευτικές-λατρευτικές και άλλες), βλ. επίσης τις παλαιότερες πλην διόλου αμελητέες συμβολές των Fraenkel (1916), Heinze (1928) και Freyburger (1986).

¹⁵¹ Η έννοια της *fides* κατέχει κεντρική θέση στο ιδεολογικό πρόγραμμα του Ιουλίου Καίσαρα, γεγονός που επιβεβαιώνεται ήδη από το πρώτο βιβλίο του *Bellum Ciuile*. Πρβλ. Batstone & Damon (2006) 140: “The virtue that secures the kind of mutual obligations Caesar hopes to establish with his peers via the pardons at Corfinium, *fides*, is central to the picture Caesar creates of himself in the Civil War. He is concerned with its proper cultivation, its obligations, rewards, and risks.”.

δεσμευτικό χαρακτήρα για τον ίδιο: από την μια, η *fides* παρουσιάζεται ως δρων υποκείμενο το οποίο ελέγχει την μνήμη του αφηγητή, επαναφέροντας την προγραμματική δήλωση του συγγραφέα για την οργάνωση της ιστορικής αφήγησης (*promissae breuitatis*): από την άλλη, η επιλογή της παθητικής περιφραστικής σύνταξης (*dicenda sint*) υποδηλώνει ότι ο αφηγητής έχει την υποχρέωση να καταγράψει αυτή την ιστορική αφήγηση εντός περιορισμένης έκτασης. Μάλιστα, η εστίαση του αφηγητή στην *fides* φαίνεται ότι ορίζει την συνέχιση της ιστορικής αφήγησης, εφόσον ευνοείται η συσχέτιση της *fides* με την *fortuna Caesaris*, η οποία αποτελεί το σημείο επανέναρξης της ιστορικής αφήγησης.¹⁵² Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύεται ο μεταλογοτεχνικός χαρακτήρας της δήλωσης του Βελλήιου, εφόσον ο ίδιος τοποθετεί τους όρους οι οποίοι προωθούν την αυτοπαρουσίασή του πριν από την πραγμάτευση του μοτίβου της *fortuna* σε σχέση με τον πρωταγωνιστή Ιούλιο Καίσαρα.

Η επόμενη αναφορά στον *transcursus* ως μέθοδο συγγραφής του έργου γίνεται από τον Βελλήιο στο πλαίσιο της αφήγησης των γεγονότων της ναυμαχίας του Ακτίου. Ο δραματικός τόνος στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης αντανακλά την επιπρόσθετη αξία την οποία αποκτούν τα γεγονότα αυτής της περιόδου, αλλά και την σημασία τους στο πλαίσιο ενεργοποίησης της ιστορικής μνήμης εκ μέρους του ιστορικού. Το καταληκτικό σχόλιο του ιστορικού είναι ενδεικτικό της κομβικής θέσης την οποία καταλαμβάνουν στην αφήγηση τόσο η ναυμαχία στο Άκτιο όσο και ο απόηχός της σε ένα ιστορικό έργο το οποίο επικεντρώνεται – τουλάχιστον σε μεγαλύτερο βαθμό στο δεύτερο βιβλίο – στα γεγονότα της ρωμαϊκής ιστορίας.¹⁵³ Με το σχήμα του πλεονασμού, λόγω της συνεμφάνισης των όρων *transcursus* και *artatum*, τονίζεται εμφατικά η πρόθεση του ιστορικού να αυτοδικαιολογηθεί για το ειδολογικό πλαίσιο εντός του οποίου συγγράφει ρωμαϊκή ιστορία.¹⁵⁴ Ο Βελλήιος διευκρινίζει στον αναγνώστη του έργου ότι η ίδια η μέθοδος της συγγραφής της επιτομής αποκλείει την εκτενέστερη αναφορά στα γεγονότα του Ακτίου, στρέφοντας την προσοχή στο πορτρέτο του Αυγούστου:

2.86.1: *Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, ex quo in quem statum peruenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati operis exprimere ualeat?*

¹⁵² Για την συσχέτιση της *fortuna* με το πρόσωπο του Ιουλίου Καίσαρα, βλ. Miano (2018). Ο Schmitzer (2000) αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο για την εξέταση της ιδέας της *fortuna* σε σχέση με το ιστοριογραφικό μοντέλο που προτείνει ο Βελλήιος. Βλ. επίσης Lana (1952) 221-230, Hellegouarc'h (1964) 676-680. Μάλιστα, ο Τάκιος παραδίδει ότι στα 17 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Τιβέριος αφιέρωσε έναν ναό προς τιμήν της προσωποποιημένης θεότητας *Fors/Fortuna* στους *horti Caesaris* (Tac. Ann. 2.41).

¹⁵³ Για την εκδοχή του Βελλήιου σχετικά με την ναυμαχία στο Άκτιο η οποία αναπαράγει την αυγούστεια ιδεολογία και εξαιρεί τον ρόλο του Αυγούστου, βλ. Cristofoli (2018) 25-39.

¹⁵⁴ Βλ. Woodman (1983) *ad loc.*

Μετάφραση: Ποιος άραγε θα ήταν σε θέση σε ένα τόσο σύντομο έργο να αναφερθεί επιτροχάδην στο τι συνεπάγεται αυτή η μέρα για ολόκληρο τον κόσμο, καθώς και στην μεταβολή της τύχης για τον ρωμαϊκό λαό;

Η προσθήκη του προσδιοριστικού επιθέτου *artatum* δικαιολογεί την επιλεγμένη μέθοδο συγγραφής και ανακαλεί την αξιοποίηση του ίδιου όρου στον *excursus* του πρώτου βιβλίου ο οποίος πραγματεύεται το ζήτημα της λογοτεχνικής άνθησης και το περιορισμένο χρονικό διάστημα εμφάνισης και καλλιτεχνικής δραστηριότητας των κορυφαίων εκπροσώπων ανά λογοτεχνικό είδος.¹⁵⁵ Με αυτή την επιγραμματική διατύπωση ο Βελλήιος αυτοπροβάλλεται ως ιστορικός που συγγράφει μία επιτομή, εντός της οποίας το επιλεγμένο υλικό προσαρμόζεται στα δεδομένα των συγγραφικών περιορισμών, δηλαδή της *breuitas* και της *festinatio*. Μάλιστα, το σχόλιο του ιστορικού εντάσσεται στο πλαίσιο ρητορικής ερώτησης η οποία συνοψίζει εκ νέου τον κοινό τόπο της αδυναμίας του ίδιου να αποδώσει την συμβολική αξία της επιτυχίας του Οκταβιανού για το παρόν και το μέλλον της Ρώμης. Επομένως, η σύντομη αναφορά του ιστορικού λειτουργεί επιλογικά στην μικρο-αφήγηση για την επιτυχία του Ακτίου, ενώ δίνει την ευκαιρία στον Βελλήιο να υποστηρίξει τον συγγραφικό σχεδιασμό του και τις επιλογές του ως προς την οργάνωση της ιστορικής αφήγησης.

Εκτός, όμως, από την περίπτωση συμπαράταξης του *transcursus* και του *artatum opus* —όπως χαρακτηρίζει ο ίδιος ο Βελλήιος το έργο του— μπορούμε να επισημάνουμε και την αντιθετική διατύπωση του ιστορικού, μέσω της οποίας αναδεικνύονται δύο αμοιβαία αποκλειόμενες έννοιες. Το *iustum opus* το οποίο διατρανώνει ο Βελλήιος με κάθε ευκαιρία — είτε πρόκειται απλώς για ένα ρητορικό μέσο, όπως θα υποστηριχθεί στην συνέχεια, είτε για ειλικρινή υπόσχεση του ιστορικού προς το κοινό του— δεν επιφυλάσσει για τον αναγνώστη την μέθοδο που επιλέγει για την ιστορική του επιτομή, δηλαδή τον *transcursus*:

2.99.3-4: *quis fuerit eo tempore ciuitatis habitus, qui singulorum animi. quae digredientium a tanto uiro omnium lacrimae, quam paene ei patria manum iniecerit, iusto seruemus operi: illud etiam in hoc transcursu dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum ut omnes qui pro*

¹⁵⁵ Πρβλ. 1.16.2: *in idem artati temporis congruere spatium*, 1.16.3: *artatum angustis temporum*. Για τον πλεονασμό με την χρήση του επιθέτου *artatus*, βλ. Woodman (1983) *ad loc.* Πρβλ. Mart. 12.4.2: *Longior undecimi nobis decimique libelli/ artatus labor est et breue rasit opus. plura legant uacui, quibus otia tuta dedisti:/ haec lege tu, Caesar; forsitan et illa leges*. Το παράλληλο από τα επιγράμματα του Μαρτιάλη είναι ενδεικτικό της φρασεολογίας η οποία επιστρατεύεται για τον προσδιορισμό της επιτομής. Το χωρίο βρίθει όρων με μεταλογοτεχνική λειτουργία (*longior, libelli, artatus, labor, breue, rasit, opus*) οι οποίοι περιγράφουν την επιτομή με αποδέκτη τον αυτοκράτορα. Συγκεκριμένα, τα ρήματα *artare* και *radere* υποδηλώνουν την ποιητική επεξεργασία και την αισθητική προτίμηση του ποιητή για την μορφή του ολοκληρωμένου έργου. Βλ. *OLD* s.v. “*arto*” 7c και “*rado*” 2a αντίστοιχα.

*consulibus legatibus in transmarinas profecti prouincias uisendi eius gratia *** †ad quem†
conuenientes semper priuato (sed illa maiestas priuata numquam fuit) fasces suos summiserint
fassique sint otium eius honoratius imperio suo.*

Μετάφραση: Την περιγραφή της συνολικής στάσης της πολιτείας εκείνη την περίοδο, των συναισθημάτων του κάθε πολίτη ξεχωριστά, των δακρύων που έχυσαν όλοι για την αποχώρηση ενός τέτοιου άνδρα και του πώς η πατρίδα του σαν να άπλωσε το χέρι της επάνω του, επιφυλάσσομαι να την συμπεριλάβω στο ολοκληρωμένο έργο που αναμένεται να γράψω· ακόμη, όμως, και σε αυτήν εδώ την σύντομη αφήγηση θα πρέπει να αναφερθεί το εξής: η επταετής παραμονή του στο νησί της Ρόδου ήταν τέτοια που όλοι όσοι αναχωρούσαν για τις υπερπόντιες επαρχίες, είτε πρεσβευτές με αρμοδιότητες ανθυπάτου είτε έπαρχοι, κατέφθαναν για να τον συναντήσουν και προέβαιναν σε υποστολή των ράβδων τους ενώπιόν του, παρόλο που είχε πλέον ιδιωτεύσει (τέτοιο μεγαλείο βέβαια δεν θα μπορούσε ποτέ να διακρίνει έναν ιδιώτη), αναγνωρίζοντας έτσι ότι η αποχή του από τα καθήκοντα αξίζει μεγαλύτερες τιμές από το δικό τους αξίωμα.

Με την εμφατική αντίθεση υπενθυμίζεται στον αναγνώστη η ειδολογική ταυτότητα του έργου, η οποία ορίζει και την αφηγηματική διάταξη του υλικού. Εδώ ο Βελλήιος με περίτεχνο ύφος επιχειρεί να καταγράψει τα αρνητικά συναισθήματα που προκλήθηκαν από την είδηση της ολιγόχρονης αποχώρησης του Τιβέριου στο νησί της Ρόδου.¹⁵⁶ Η συσσώρευση σχημάτων λόγου (πολύπτωτο, μεταφορά, αντίθεση) είναι ενδεικτική του ρητορικού αποτελέσματος στο οποίο στοχεύει ο ιστορικός, εφόσον ο ίδιος δεν παραλείπει να αξιοποιεί την ρητορική του προπαιδεία, ιδίως στις μεταλογοτεχνικές δηλώσεις του. Μάλιστα, η ανάδειξη της σημασίας του γεγονότος της αποχώρησης του Τιβέριου συντελείται χάρη στην σκόπιμη χρήση της *praeteritio* από τον ιστορικό: η προσχηματική δήλωση για την παράλειψη των λεπτομερειών που αφορούν τις διάφορες συναισθηματικές αντιδράσεις του ρωμαϊκού λαού οδηγεί στην προβολή της *maiestas* του Τιβέριου, η οποία συμπυκνώνει όλους τους χαρακτηρισμούς που έχουν μόλις προηγουμένως αποδοθεί στο πρόσωπό του (*aequatus Augusto, ...inenarrabili pietate*).¹⁵⁷ Επομένως, η αναφορά στον *transcursus* γίνεται κατανοητή στο πλαίσιο της τεχνικής αυτοδικαιολόγησης του ιστορικού, ο οποίος, όμως, καθιστά σαφές ότι τα πορτρέτα κορυφαίων

¹⁵⁶ Για τα πολιτικά κίνητρα της αποχώρησης του Τιβέριου στο νησί της Ρόδου και για την αξία της μαρτυρίας του Δίωνα σχετικά με τις πολιτικές συνθήκες της περιόδου στην Ρώμη, βλ. Levick (1972) 779-813.

¹⁵⁷ Για την *praeteritio* ως τεχνική που εξυπηρετεί την *breuitas* του έργου του Βελλήιου, βλ. Cowan (2011) 104-106. Γενικά για την *praeteritio* ως ρητορική τεχνική, βλ. Lausberg (1990) 436-437.

προσωπικότητων –και ιδίως το πορτρέτο του Τιβέριου– έχουν κομβική θέση στην αφήγηση της επιτομής.

2.3 Η επιτομή ως *opus* και η υπόσχεση του Βελλήιου για το *iustum opus*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξέταση του τρόπου με τον οποίο ο Βελλήιος επιτυγχάνει την αυτοπαρουσίασή του ως ιστορικού παρουσιάζουν και οι συχνές αναφορές στο ίδιο το έργο του. Ειδικά στο δεύτερο βιβλίο ο συγγραφέας αποκαλεί συχνά το έργο του *opus*, προσδιορίζοντας την ιστορική επιτομή που παραδίδει ως ολοκληρωμένο λογοτεχνικό προϊόν στον αναγνώστη, οριζόμενη πάντοτε από τις μεθοδολογικές αρχές της *breuitas* και της *festinatio*. Είναι εμφανής η πρόθεση του ιστορικού να αναδείξει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του έργου του ως προς την παράδοση του ιστοριογραφικού είδους και να εστιάσει στο στοιχείο της αυθεντικότητας που επιθυμεί να διακρίνει την σύλληψή του. Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι λίγες οι φορές που ο Βελλήιος επικαλείται το *iustum opus* (ή τα *iusta uolumina*), προκειμένου να μεταθέσει την πραγμάτευση συγκεκριμένων θεμάτων σε ένα έργο που, όπως δηλώνει ο ίδιος, σχεδιάζει να συγγράψει στο μέλλον. Η αξιοπιστία μιας τέτοιας δήλωσης δεν μπορεί να κριθεί με ασφάλεια, δεδομένης τόσο της απουσίας ενός διαφωτιστικού για τις προθέσεις του Βελλήιου προοιμίου όσο και εξωτερικών ιστορικών τεκμηρίων, βάσει των οποίων θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί η υπόθεση για την συγγραφή ενός ακόμη έργου, μεγαλύτερου σε έκταση από το αρχικό.¹⁵⁸ Πάντως, οι αναφορές του ιστορικού στο *iustum opus* είναι ενδεικτικές –όπως θα υποστηριχθεί– του βαθμού λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας του ιστορικού, ο οποίος καλλιεργεί επίμονα την εντύπωση ότι συνδέεται στενά με την συγγραφική διαδικασία και προβάλλει τον εαυτό του ως ιστορικό. Μάλιστα, εάν αποτιμήσουμε την υπόσχεση του Βελλήιου για την συγγραφή ενός μελλοντικού *iustum opus* στον άξονα των μεταλογοτεχνικών δηλώσεων του ιστορικού οι οποίες εξετάζονται στο παρόν κεφάλαιο, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η αξίωση για την συγγραφή ενός μεγαλύτερου σε έκταση έργου τονίζει με emphaticό τρόπο το λογοτεχνικό πρόγραμμα του ιστορικού το οποίο αφορά αποκλειστικά την επιτομή.

¹⁵⁸ Ο Sumner (1970) 283 απορρίπτει την ιδέα του *iustum opus* ως αφηγηματικής τεχνικής του Βελλήιου και εστιάζει στο γεγονός ότι η ίδια αναφορά επανέρχεται συνεχώς εντός του έργου εν είδει προγραμματικής δήλωσης. Στον αντίποδα αυτής της ερμηνείας, ο Woodman (1975) 287-288, στηριζόμενος στην εξέταση παράλληλων χωρίων, θεωρεί ότι πρόκειται μάλλον για λογοτεχνική σύμβαση, διατηρώντας πάντως επιφυλάξεις για την αξιοπιστία της υπόσχεσης του Βελλήιου.

Η επιτομή του Βελλήιου συνιστά στην τελική της μορφή ένα ολοκληρωμένο λογοτεχνικό προϊόν που χαρακτηρίζεται από την συνοπτική έκθεση των γεγονότων στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης, γεγονός που διαφοροποιεί τον ιστορικό από άλλους εκπροσώπους του είδους οι οποίοι επιδίδονται στην συγγραφή ογκωδών συγγραμμάτων για την ρωμαϊκή ιστορία, τουλάχιστον μέχρι τον Λίβιο.¹⁵⁹ Στην παράδοση του ιστοριογραφικού είδους στην Ρώμη ο Λίβιος φαίνεται ότι είναι ο τελευταίος γνωστός ιστορικός ο οποίος συνέγραψε ένα ογκώδες έργο για την ρωμαϊκή ιστορία τύπου *ab urbe condita* σε 142 βιβλία. Το παράδειγμα του Βελλήιου και η γενικευμένη υπεράσπιση της αρχής της *breuitas* είναι ενδεικτικά της ροπής του λογοτεχνικού είδους προς λιγότερο εκτενείς ιστορικές αφηγήσεις κατά την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο. Βάσει αυτής της λογοτεχνικής εξέλιξης δεν αποκλείεται η μεταλογοτεχνική δήλωση περί του *iustum opus* να αποτελεί δείγμα έμμεσης και συνειδητής *recusatio* του Βελλήιου προς την συγγραφική μέθοδο την οποία εκπροσωπεί ο Λίβιος.¹⁶⁰ Άλλωστε, ο ίδιος ο Λίβιος έχει χαρακτηρίσει προγραμματικά το έργο του ως *immensum opus* που ακολουθεί την χρονογραφική δομή *ab urbe condita*.¹⁶¹

Στο 2.46 του έργου, με την χρήση ενός *locus communis*, προβάλλεται το ποσοτικό κριτήριο ως τεκμήριο της σημασίας των γεγονότων που σχετίζονται με την εκστρατεία του Ιουλίου Καίσαρα. Η διατύπωση του ιστορικού αποσυνδέει την αξία των επιτευγμάτων του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα από το μέγεθος ενός πολύτομου έργου, συμπληρώνοντας έτσι τον έπαινο στο πρόσωπο του Ιουλίου Καίσαρα:

2.46.1: *Cum deinde immanes res uix multis uoluminibus explicandas C. Caesar in Gallia ageret...*

Μετάφραση: Έπειτα, τα επιτεύγματα του Ιούλιου Καίσαρα στην Γαλατία ήταν τόσο σπουδαία που δύσκολα θα μπορούσε να τα αναπτύξει κανείς δια μακρών ακόμη και σε πολύτομα έργα...

Παράλληλα, η αξιοποίηση του ρηματικού τύπου *explicandas* ανακαλεί υπαινικτικά την εμφάνιση του *explicare* στο προγραμματικό πρώτο ποίημα της συλλογής του Κατούλλου.¹⁶²

¹⁵⁹ Για τον κικερόνειο ορισμό του ιστοριογραφικού είδους ο οποίος περιλαμβάνει τον όρο *opus*, βλ. Εισαγωγή, σημ. 38.

¹⁶⁰ Η υπόθεση αυτή εναρμονίζεται με την διαπίστωση του Oakley (2020) 214, σύμφωνα με την οποία η ιδιαιτερότητα του ύφους του Βελλήιου έγκειται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι αφήνει την φωνή της συγγραφικής *persona* να παρεμβαίνει στην αφήγηση περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον Ρωμαίο ιστορικό της προηγούμενης περιόδου.

¹⁶¹ Liv. 1, praef. 4: *Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur, et quae ab exiguis profecta initiis eo creuerit ut iam magnitudine laboret sua;*

¹⁶² Catull. 1.5-7: *iam tum cum ausus es unus Italorum omne aeuum tribus explicare chartis doctis, Iuppiter, et laboriosis.* Για την κυριολεκτική αλλά και την μεταλογοτεχνική σημασία του όρου, βλ. OLD s.v. “*explico*” 1b, 8. Βλ. επίσης Παπαϊωάννου (2008) 655-663 για την ανάδειξη του μεταποιητικού υποβάθρου του ποιήματος, με

Το συγκεκριμένο ποίημα έχει ως αποδέκτη τον Κορνήλιο Νέπωτα, ο οποίος –εκτός από τις βιογραφίες του– συνέγραψε και το ιστορικό έργο *Chronica*, στο οποίο παρουσιάζεται με χρονογραφική δομή η ρωμαϊκή ιστορία από τις απαρχές της.¹⁶³ Η προγραμματική λειτουργία του ποιήματος επιβεβαιώνεται κατ’ εξοχήν από την χρήση μεταποιητικής γλώσσας, μέσω της οποίας ο Κάτουλλος επαινεί τον Κορνήλιο Νέπωτα για το γεγονός ότι διέτρεξε ολόκληρη την ρωμαϊκή ιστορία σε ένα έργο έκτασης τριών μόνο κυλίνδρων. Στα ίδια συμφραζόμενα, το ρήμα *explicare* φανερώνει την διαδικασία που οδηγεί στην παραγωγή ενός προϊόντος το οποίο αποτιμάται με όρους καλλιμάχειας ποιητικής (*doctis, laboriosis*). Η αξιοποίηση του όρου *explicare* από τον Κάτουλλο με σκοπό την αποτίμηση του εγχειρήματος του Κορνήλιου Νέπωτα είναι ενδεικτική της συσχέτισης του όρου με το ιστοριογραφικό είδος. Για τον Κάτουλλο η συγγραφική πρωτοτυπία του Κορνήλιου Νέπωτα συνοψίζεται στον συγκεκριμένο όρο, ο οποίος επιστρατεύεται και από τον ίδιο τον Κορνήλιο Νέπωτα για τον συγγραφικό αυτοπροσδιορισμό του.¹⁶⁴ Εύλογα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι σε αυτό το σημείο ο Βελλήιος παραπέμπει εμμέσως στην λογοτεχνική αποτίμηση του Κάτουλλου για τον Κορνήλιο Νέπωτα ή/και στην ίδια την προγραμματική δήλωση του Κορνήλιου Νέπωτα ως προκατόχου στο είδος της ιστοριογραφίας. Ο Βελλήιος συνδέει –έστω και υπαινικτικά– τον εαυτό του με τον Κορνήλιο Νέπωτα, τον συγγραφέα που κατόρθωσε με το έργο του να πραγματοποιήσει μια συνοπτική καταγραφή της ρωμαϊκής ιστορίας, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον βιογραφικό χαρακτήρα της επιτομής ο οποίος ανακαλεί το λογοτεχνικό πρότυπο του Κορνήλιου Νέπωτα.

Με την σκόπιμη αντίθεση ανάμεσα στο *recisum opus* ως την συγκεκριμένη μορφή του έργου το οποίο επιλέγει ο Βελλήιος για την καταγραφή του διαθέσιμου υλικού και στο *iustum opus* ως ένα μελλοντικό έργο μεγαλύτερης έκτασης το οποίο θα πραγματεύεται με πιο διεξοδικό τρόπο ορισμένα θέματα της ιστορικής αφήγησης, καθίσταται ευκρινέστερη η ειδολογική διαφοροποίηση και η ιδιαίτερη συγγραφική επιλογή του Βελλήιου:¹⁶⁵

2.89.1: *Caesar autem, reuersus in Italiam atque urbem, <qu>o concursu, quo fauore hominum omnium <generum> aetatium ordinum exceptus sit, quae magnificentia triumphorum eius,*

εστίαση σε συγκεκριμένους όρους που ανάγονται στην καλλιμάχια ποιητική και αισθητική. Συγκεκριμένα, για την λειτουργία του *explicare* στα στα συμφραζόμενα της ποίησης του Κάτουλλου, βλ. σημ. 19 στο ίδιο κεφάλαιο.
¹⁶³ Για την σχέση ανάμεσα στον Κάτουλλο και τον Κορνήλιο Νέπωτα, όπως παρουσιάζεται στο εναρκτήριο ποίημα της συλλογής του Κάτουλλου, βλ. ενδεικτικά Cairns (1969) 153-158, Gibson (1995) 569-573.

¹⁶⁴ *Nep. Pel. 1.1: ..., si res explicare incipiam, ne non uitam eius enarrare, sed historiam uidear scribere.*

¹⁶⁵ Για τον χαρακτηρισμό *recisum* ως συνοφασμένο με την αρχή της *breuitas* την οποία προτάσσει ο Βελλήιος στην επιτομή του, βλ. Quint. 4.2.40 (η επίτευξη της *breuitas* εξαρτάται από την εφαρμογή των *recidere* και *detrahere*): *Breuis erit narratio...tum etiam si reciderimus omnia quibus sublati neque cognitioni quicquam neque utilitati detrahatur.*

quae fuerit munerum, ne in operis quidem iusti materia, nedum huius tam recisi digne exprimi potest.

Μετάφραση: Όσο για την επιστροφή του Οκταβιανού στην Ιταλία και στην Ρώμη, τι συνωστισμός επικράτησε, με πόσο ενθουσιασμό τον υποδέχθηκαν άνθρωποι από κάθε οικογένεια, ηλικία και τάξη, πόσο μεγάλοι ήταν οι θρίαμβοί του αλλά και τα θεάματα τα οποία προσέφερε, θα ήταν αδύνατο να τα εκθέσει κανείς κατάλληλα ακόμα και στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου έργου, πόσω μάλλον σε αυτήν εδώ την επιτομή.

Η εμφατική χρήση του προσδιοριστικού επιθέτου *iustum* για την αναφορά στην πιο ολοκληρωμένη ιστορική παρουσίαση εντός ενός πολύτομου έργου δύναται να θεωρηθεί ευφυής σύλληψη του Βελλήιου για την εξ αντιθέτου προβολή της δικής του συγγραφικής ταυτότητας. Σύμφωνα με τον ίδιο, το *iustum opus* είναι η ολοκληρωμένη μορφή του ιστορικού έργου, η οποία δεν έχει επιλεγεί για τον παρόντα αφηγηματικό σχεδιασμό και διαφοροποιείται από τις ορίζουσες της επιτομής. Η υπόσχεση περί μελλοντικής συγγραφής του *iustum opus* ή, εναλλακτικά, των *iusta uolumina*, δεν έχει προηγούμενο στην σωζόμενη ιστοριογραφική παράδοση.¹⁶⁶ Ο όρος *iustus* απαντά κατ' εξοχήν σε δικανικά συμφραζόμενα ή/και εμπεριέχει ηθικές συνδηλώσεις, γεγονός που καθιστά την αξιοποίησή του στο πλαίσιο των μεταλογοτεχνικών δηλώσεων του Βελλήιου *prima facie* παράδοξη.¹⁶⁷ Ωστόσο, ο υποψιασμένος αναγνώστης μπορεί να αναγνωρίσει και να αποτιμήσει την σημασία του όρου *iustum* ως μεταλογοτεχνικού δείκτη, εφόσον ανακαλέσει στην μνήμη του το ορατιανό χωρίο από την σάτιρα 1.4, στο οποίο γίνεται λόγος για το *iustum poema* (63: *Hactenus haec: alias iustum sit necne poema*). Στο πλαίσιο της αυτο-υπεράσπισης του έναντι της κριτικής των ομοτέχνων του, ο Οράτιος συνθέτει ένα προγραμματικό ποίημα, στο οποίο θέτει με αρκετή δόση αυτο-ειρωνείας το ερώτημα αν η σάτιρα ανήκει στα ποιητικά είδη.¹⁶⁸ Στον στίχο 63 του ποιήματος το οποίο πραγματεύεται ζητήματα λογοτεχνικής θεωρίας και ειδολογικής ταυτότητας ο Οράτιος υπόσχεται ότι η σχετική συζήτηση θα συνεχιστεί μελλοντικά, αναφερόμενος ειδικά στο *iustum poema*. Παρόλο που, όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο,

¹⁶⁶ Συνολικά, από τις είκοσι τέσσερις εμφανίσεις της έννοιας *iustus / iustitia* στο έργο του Βελλήιου οι επτά αφορούν τις μεταλογοτεχνικές δηλώσεις του ιστορικού (2.48.5, 2.89.1, 2.99.3, 2.103.4, 2.114.4, 2.116.5, 2.119.1). Πρβλ. App. Verg. *Mor.* 38 (*Postquam impleuit opus iustum uersatile finem*) για την συνεμφάνιση των όρων *iustum* και *opus*. Χάρη στην χρήση του σχήματος της υπαλλαγής δίνεται η εντύπωση ότι οι δύο όροι συνδέονται νοηματικά, αν και το επίθετο *iustum* προσδιορίζει εδώ το *finem*. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την κυρία Παπαϊωάννου, η οποία μου υπέδειξε το χωρίο και μου επέστησε την προσοχή στον πιθανό διακειμενικό συσχετισμό με το *iustum opus* του Βελλήιου.

¹⁶⁷ Βλ. *OLD* s.v. "*iustus*". Για την σημασία «σε ολοκληρωμένη μορφή», βλ. ιδίως 6b.

¹⁶⁸ Βλ. Gowers (2012) *adloc.* Για τον προγραμματικό χαρακτήρα του συγκεκριμένου ποιήματος, βλ. ιδίως Krenkel (1972) 7-16.

ο Οράτιος δεν συγκαταλέγεται στον κατάλογο των Ρωμαίων ποιητών στον αντίστοιχο λογοτεχνικό *excursus*, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο εξοικείωσης του Βελλήιου με το έργο του Ορατίου και διακειμενικού διαλόγου με το ορατιανό πρότυπο.¹⁶⁹ Ο Βελλήιος αξιοποιεί τον όρο *iustus* ως μεταλογοτεχνικό δείκτη σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα, ανακαλώντας –έστω και υπαινικτικά– την αντίστοιχη υπόσχεση του Ορατίου, η οποία εμπεριέχει το προσδιοριστικό επίθετο *iustus*. Εάν συνεκτιμήσουμε την χρήση του ίδιου όρου από τον Βελλήιο για την λογοτεχνική αυτο-υπεράσπισή του στο 2.116.5, τότε ενισχύεται ο μεταλογοτεχνικός χαρακτήρας των δηλώσεων του ιστορικού σχετικά με το *iustum opus* οι οποίες επανέρχονται συχνά εντός του έργου.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στο τελευταίο τμήμα του έργου το οποίο εστιάζει στην περίοδο του Τιβέριου και κυρίως στην ηθογράφηση του σύγχρονου του Βελλήιου αυτοκράτορα, απαντούν συχνότερα οι όροι *breuitas* και *festinatio*. Το ίδιο παρατηρείται και με τις αναφορές στο *iustum opus*, μέσω των οποίων ο ιστορικός εκδηλώνει εναργέστερα τον θαυμασμό του για εξέχουσες ηγετικές προσωπικότητες, όπως ο Ιούλιος Καίσαρας, ο Αύγουστος και ο Τιβέριος. Η διακήρυξη περί συγγραφής πληρέστερου από πλευράς περιεχομένου, και κατά συνέπεια μεγαλύτερου σε έκταση έργου, αυξάνει το ρητορικό αποτέλεσμα, δεδομένου ότι υπερτονίζει την σπουδαιότητα συγκεκριμένων επεισοδίων της ρωμαϊκής ιστορίας. Στο ακόλουθο απόσπασμα ο Βελλήιος παρουσιάζει με διθυραμβικό τόνο το γεγονός της επιστροφής του Τιβέριου από την Ρόδο στην Ρώμη, συνδέοντάς το αφηγηματικά με το γεγονός της *adoptio* του Τιβέριου το οποίο ακολούθησε δύο χρόνια αργότερα:

2.103.4: *laetitiam illius diei concursumque ciuitatis et uota paene inserentium caelo manus spemque conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Romani imperii uix in illo iusto opere abunde persequi poterimus, nedum hic implere temptemus ***id unum dixisse, quam ille omnibus *** fuerit.*

Μετάφραση: Την χαρά που επικράτησε εκείνη την ημέρα, τον συνωστισμό των πολιτών, τις προσευχές τους καθώς ύψωναν τα χέρια τους στον ουρανό, αλλά και την ελπίδα που καλλιεργήθηκε πλέον για διαρκή ασφάλεια και μακροήμερευση του ρωμαϊκού *imperium*, δύσκολα θα μπορούσα να διεξέλθω επαρκώς ακόμα και στο ολοκληρωμένο έργο που αναμένεται να γράψω, πόσω μάλλον να το επιχειρήσω εδώ. Μόνο αυτό θα πω, ότι εκείνη η ημέρα υπήρξε για όλους...

¹⁶⁹ Βλ. σημ. 97 στο 1^ο Κεφάλαιο. Ενδεικτικά, ο Goar (1976) 44 παρατηρεί ότι στο 2.34 η περιγραφή του Κικέρωνα από τον Βελλήιο ανακαλεί τον στίχο 156 από την *Ars Poetica* του Ορατίου.

Η *δείξις* (*illo, hic*) υπηρετεί την *recusatio* του ιστορικού, ο οποίος ξεκαθαρίζει ότι η πλήρης ανάπτυξη ενός θέματος είναι ασύμβατη με τον συνολικό σχεδιασμό του. Το *implere* ως εναλλακτικός όρος για την απόδοση της έννοιας του *explicare* απορρίπτεται σκοπίμως, προκειμένου ο ιστορικός να εστιάσει στο μείζον από ένα σύνολο στοιχείων. Εν προκειμένω ο Βελλήιος συνοψίζει στην έννοια της *spes* –ως αντιπροσωπευτικής για την περίοδο του Τιβέριου– το σύνολο των συναισθηματικών αντιδράσεων που οφείλονται στο κορυφαίο γεγονός της *adoptio* του μετέπειτα αυτοκράτορα.¹⁷⁰ Με αυτό τον τρόπο ο ιστορικός προϋδεάζει τον αναγνώστη για τον πανηγυρικό τόνο της επιλογικής προσευχής και ενισχύει την εντύπωση της κλιμάκωσης της ιστορικής αφήγησης.

Παράλληλα με την αξιοποίηση του όρου *iustus* στο πλαίσιο της υπόσχεσης για μελλοντική συγγραφή πολύτομου ιστορικού έργου, ο Βελλήιος χρησιμοποιεί το ίδιο επίθετο με σκοπό την αυτο-υπεράσπισή του ενώπιον του αναγνωστικού κοινού. Η επιγραμματική διατύπωση του ιστορικού στο 2.116 του έργου έχει απολογητικό χαρακτήρα, καθώς ο ίδιος υπεραμύνεται της απόφασής του να εστιάσει σε αξιόλογες ιστορικές προσωπικότητες εντός της αφήγησης:

2.116.5: *horum uirorum mentioni si quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet; neque enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.*

Μετάφραση: Εάν κάποιος ισχυριστεί ότι έψαχνα ευκαιρία να αναφερθώ σε αυτούς τους άνδρες, η μομφή του με βρίσκει σύμφωνο· γιατί στα μάτια των έντιμων ανδρών η αμερόληπτη και ειλικρινής στάση δίχως ίχνος ψεύδους δεν είναι δα και κανένα έγκλημα.

Σύμφωνα με τον Βελλήιο, το συγκριτικό πλεονέκτημα της επιτομής του έγκειται στην δυνατότητά του να συστήνει στον αναγνώστη, επ' αφορμή του εκάστοτε επιλεγμένου ιστορικού γεγονότος, πρόσωπα με αξιόλογα ηθικά χαρακτηριστικά και ξεχωριστές αρετές (*uiri clarissimi*), ακόμη κι αν οι συγκεκριμένες αναφορές υπερβαίνουν τον προκαθορισμένο αφηγηματικό σχεδιασμό. Με την δήλωση η οποία λαμβάνει την μορφή προμετωπίδας για το έργο, ο Βελλήιος αισθάνεται την ανάγκη να υπερασπιστεί τις συγγραφικές επιλογές του και να

¹⁷⁰ Για την συμβολική λειτουργία του όρου *spes* στο μέρος της αφήγησης του Βελλήιου το οποίο αφορά την περίοδο του Τιβέριου, βλ. Stiles (2018) 262-263. Διόλου τυχαία δεν είναι η χρήση του όρου στο σημείο αυτό· απεναντίας, παραπέμπει στην ομώνυμη προσωποποιημένη θεότητα και αντανakλά την σύνδεση με την αυτοκρατορική λατρεία-ιδεολογία. Είναι γνωστή η διάδοση της *SPES AVGVSTA* σε νομισματικές πηγές για την αυτοπροβολή του αυτοκράτορα, ενώ η τελετή ενηλικίωσης του Αυγούστου –παραδοσιακά τοποθετείται στις 18 Οκτωβρίου 48 π.Χ.– επισφραγίστηκε ως επίσημο γεγονός με θυσία στις θεότητες *Spes* και *Iuuentas*: (*Fer. Cum: Eo die Caesar togam uirilem sumpsit. Supplicatio Spei et Iuue[ntuti]*). Για τον μετασηματισμό της έννοιας *spes/Spes* και την λειτουργία της σε σχέση με την δημόσια λατρεία στην Ρώμη κατά την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο, βλ. Clark (1983) 80-105.

διακηρύξει την αυθεντικότητά του ως ιστορικού, καταφεύγοντας εμμέσως και σε μία αυτοαναφορική ηθική κρίση. Ο πλεονασμός στην φράση *iustus sine mendacio candor* ενισχύει την εντύπωση ότι ο ιστορικός ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την ηθική διάσταση του έργου του, έχοντας συνείδηση της αξίας των *mores* για την κατανόηση της ιστορικής εξέλιξης και την συγκρότηση της ιστορικής σκέψης.¹⁷¹ Ο περιορισμός *sine mendacio* λειτουργεί εδώ ως επεξηγηματική δήλωση του αξιολογικού επιθέτου *iustus* το οποίο αποδίδει ο Βελλήιος στο έργο του και στον ίδιο ως συγγραφέα ιστορικού έργου.¹⁷² Η ανάγκη του ιστορικού να προετοιμάσει το κοινό του για την προσέγγιση την οποία υιοθετεί στην ιστορική αφήγηση αναπαράγει έναν *locus communis* του ιστοριογραφικού είδους, ιδίως αν ανατρέξουμε στην περίφημη προλογική δήλωση του Τάκιτου, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος συγγράφει ιστορία *sine ira et studio* (1.1.3).¹⁷³ Ο Βελλήιος σπεύδει να αποτιμήσει πρώτος την επιτομή ως λογοτεχνικό προϊόν αναδεικνύοντας τον *iustus candor* του έργου λόγω της αφηγηματικής επιλογής για παρουσίαση των μικρο-πορτρέτων των Ρωμαίων ανδρών.

Η τελευταία αναφορά στην ιδέα του *iustum opus* προκύπτει ως σχόλιο του ιστορικού για το μέγεθος της συντριβής του Βάρου στον Τευτοβούργιο Δρυμό. Η ιστορική αφήγηση του Βελλήιου περιορίζεται στην περιληπτική καταγραφή των σημαντικότερων πτυχών αυτής της ταπεινωτικής στιγμής για την ρωμαϊκή ιστορία, χωρίς να υπεισέρχεται σε λεπτομερειακή εξέταση των συνθηκών που οδήγησαν στο γεγονός της καταστροφής. Στην δραματική εξιστόρηση του επεισοδίου ο Βελλήιος διαχωρίζει την αφήγηση σε δύο μέρη: στο πρώτο περιλαμβάνεται η συνοπτική αναφορά στο γεγονός της καταστροφής, ενώ στο δεύτερο (*summa*) ο αφηγητής θίγει την επίδραση της *fortuna* στον ανθρώπινο παράγοντα με την χρήση συναισθηματικά φορτισμένου λεξιλογίου. Μεταξύ των δύο τμημάτων παρεμβάλλει την δική του δήλωση για τις αφηγηματικές επιλογές του, οι οποίες φαίνεται ότι δεν εναρμονίζονται με τα *iusta uolumina*:

¹⁷¹ Στην αρχαία λογοτεχνική κριτική ο όρος *candor* έχει συνδεθεί κυρίως με το όνομα του Λίβιου. Πρβλ. την περίφημη κρίση του Κοϊντιλιανού (10.1.101) για τον *clarissimus candor* και την *lactea ubertas* που διακρίνουν το ύφος του Λίβιου, ενώ ο Σενέκας ο Πρεσβύτερος (Sen. *Suas.* 6.22) χαρακτηρίζει τον Λίβιο *candidissimus*. Στην ποιητική παραγωγή της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου ο μυθογράφος Φαίδρος απευθύνεται στον πάτρωνα του, ζητώντας να αξιολογηθεί ο ίδιος ως συγγραφέας και το έργο του με κριτήριο τον *candor* (Phaedr. 3 *prol.* 62-63: *Induxi te ad legendum? sincerum mihi/ candore noto reddas iudicium peto.*). Πρβλ. επίσης Plin. *Pan.* 84 (ο όρος *candor* αποδίδεται σε πανηγυρικό τόνο από τον Πλίνιο ως αρετή του αυτοκράτορα Τραϊανού).

¹⁷² Για τον πλεονασμό ως τυπικό χαρακτηριστικό της γραφής του Βελλήιου, βλ. Woodman (1977) *ad loc.* Αξίζει να παρατηρήσουμε την χρήση του όρου *mendacium* σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα, και συγκεκριμένα στον Λίβιο, ο οποίος σε δύο περιπτώσεις (38.55, 40.29) αξιολογεί τον Βαλέριο Αντία ως ιστορική πηγή. Με αφορμή την φράση του Βελλήιου ο Syme (1978) αποδομεί τον περιορισμό “*sine mendacio*” που θέτει ο ιστορικός για το έργο του.

¹⁷³ Πρβλ. ιδίως Thuc. 1.22, Polyb. 1.14 για τις παραδοσιακές προγραμματικές δηλώσεις σε ιστορικά έργα περί αλήθειας και αντικειμενικής οπτικής στην παρουσίαση των γεγονότων.

2.119.1: *Ordinem atrocissimae calamitatis, qua nulla post Crassi in Parthis damnum in externis gentibus grauior Romanis fuit, iustis uoluminibus ut alii ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est.*

Μετάφραση: Τις συνθήκες που οδήγησαν σε αυτή την τρομερά άγρια συμφορά, που όμοιά της δεν έχει υπάρξει για τους Ρωμαίους σε ξένο έδαφος μετά την συντριβή του Κράσσου εναντίον των Πάρθων, θα προσπαθήσω να εκθέσω, όπως έχουν κάνει και άλλοι, στο ολοκληρωμένο έργο που αναμένεται να γράψω· εδώ απλώς θα αρκεστώ στο να εκφράσω την θλίψη μου για την καταστροφή στο σύνολό της.

Με την εναλλακτική απόδοση του *iustum opus* ως *iusta uolumina* ο Βελλήιος τονίζει την διαφοροποίηση του έργου του από τα έργα άλλων ιστορικών με γνώμονα το κριτήριο της έκτασης.¹⁷⁴ Εάν δεχθούμε ότι με την φράση *ut alii* παραπέμπει σε σύγχρονους ιστορικούς που είχαν αναφερθεί διεξοδικά στο συγκεκριμένο επεισόδιο, τότε ο Βελλήιος συνειδητά επιλέγει να διαφοροποιηθεί από την καθιερωμένη –ως την εποχή του– πρακτική της συγγραφής μακροσκελών αφηγήσεων. Ο ίδιος εμμένει στην προγραμματική επιλογή του για ένα έργο που διακρίνεται από τις αρχές της *συντομίας* και του *τάχους*.¹⁷⁵ Η συγκεκριμένη επιλογή ευνοεί και την περαιτέρω ανάδειξη του αυτοκρατορικού μεγαλείου του Τιβέριου, εφόσον ο πανηγυρικός τόνος του τελευταίου μέρους του έργου αναδεικνύεται μέσα από υπερβολές που αφορούν και την έκταση του ιστορικού έργου.¹⁷⁶

2.106.1: *Pro dii boni, quanti uoluminis opera insequenti aestate sub duce Ti. Caesare gessimus!*

Μετάφραση: Θεοί μου, πόσα βιβλία άραγε θα χρειαζόνταν για να αφηγηθώ τα κατορθώματά μας το επόμενο καλοκαίρι υπό την αρχηγία του Τιβέριου Καίσαρα!

¹⁷⁴ Άλλωστε, ο ίδιος έχει διευκρινίσει ήδη από το 1.14 ότι το έργο του αποτελεί *uolumen* το οποίο διαιρείται σε *pars prior* και *pars posterior*.

¹⁷⁵ Βλ. Cowan (2011) 74 για την σημείωση ότι οι σχετικές δηλώσεις του Βελλήιου είναι τόσο σύντομες και υπαινικτικές που υποδηλώνουν εκτενέστερη αναφορά στο λογοτεχνικό πρόγραμμα του ιστορικού στο μη σωζόμενο προοίμιο.

¹⁷⁶ Πρβλ. την διαβεβαίωση του Πλίνιου του Πρεσβύτερου στον αυτοκράτορα Τίτο ότι έχει ήδη αποδώσει την οφειλόμενη τιμή προς την οικογένεια του αυτοκράτορα με την ολοκλήρωση της συγγραφής ενός *iustum opus* (Plin. *HN, praef.* 20: *Vos quidem omnes, patrem, te fratremque, diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii.*).

2.4 Η *forma operis* και ο *ordo narrationis*: ο αφηγηματικός σχεδιασμός και η διάταξη του υλικού

Η στενή σχέση του έργου –νοούμενου ως υπό επεξεργασία και εν προόδω γραπτού κειμένου– με τον συγγραφέα του επιβεβαιώνεται και από τις σποραδικές παρεμβάσεις του τελευταίου σχετικά με την οργάνωση της ιστορικής αφήγησης και τον έλεγχο της ροής του λόγου του. Οι όροι *forma* και *ordo* επαναλαμβάνονται με αξιοσημείωτη συχνότητα εντός του έργου και αποκτούν ιδιαίτερη μεταλογοτεχνική αξία. Η αξιοποίησή τους –όπως θα φανεί εναργέστερα από την εξέταση των επιλεγμένων αποσπασμάτων– φανερώνει αφενός τον βαθμό ελέγχου τον οποίο ασκεί ο αφηγητής στον λόγο του, αφετέρου καθοδηγεί τον αναγνώστη με βάση τις ορισμένες αφηγηματικές επιλογές οι οποίες ικανοποιούν την ανάγκη για ανάπτυξη ορισμένων θεμάτων και παράλειψη άλλων.

Πριν από την εκτενή παρέκβαση του πρώτου βιβλίου για το λογοτεχνικής και, ευρύτερα, πολιτισμικής φύσης φαινόμενο της *aemulatio* και την ανάπτυξη του θεωρητικού προβληματισμού εκ μέρους του Βελλήιου, ο ίδιος σπεύδει να δηλώσει ότι η ένταξη ενός τέτοιου τμήματος στην αφήγηση υπερβαίνει τον αρχικό σχεδιασμό, ο οποίος πιθανότατα είχε ανακοινωθεί στο προοίμιο του έργου. Η χρήση του όρου *forma* για την αναφορά στον αφηγηματικό σχεδιασμό ενός ιστορικού έργου είναι μοναδική στον Βελλήιο και μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι συνδέεται άμεσα με την επιλογή της επιτομής ως λογοτεχνικού υπο-είδους.¹⁷⁷ Ο όρος *forma* ως δείκτης ενδοκειμενικής συνοχής ανακαλεί το περίφημο χωρίο από την *Ars Poetica* του Ορατίου, όπου περιγράφεται με όρους σύμφωνους προς την αναλογία *ut pictura poesis* η ιδέα της οργανικής ενότητας ανάμεσα στα μέρη ενός ποιητικού έργου.¹⁷⁸ Μέσω του όρου *forma* ο Βελλήιος αναφέρεται στην επιτομή ως πρόσφορο λογοτεχνικό υπο-είδος για την πραγμάτευση του διαθέσιμου υλικού. Υπό αυτή την έννοια, η μεταφραστική

¹⁷⁷ Στο 2.36 ο Βελλήιος, στο πλαίσιο της λογοτεχνικής παρέκβασης για την ρωμαϊκή λογοτεχνία, αξιολογεί τους Ρωμαίους συγγραφείς με κριτήριο την *forma operis*, δηλαδή το λογοτεχνικό είδος που εκπροσωπεί ο καθένας τους. Βλ. *OLD* s.v. “*forma*” για το ευρύ σημασιολογικό φάσμα του όρου, ο οποίος απαντά κυρίως σε συμφραζόμενα σχετικά με αρχιτεκτονικά και γεωγραφικά σχέδια. Ενδεικτικά, βλ. Gell. *NA* 19.10.3. Στο πεδίο της ρητορικής η *υποτύπωση* (*hypotyposis*) εξηγείται ως *forma rerum* (Quint. 4.2.123, 9.2.40) ενώ στις φιλοσοφικές πραγματείες του Κικέρωνα ο όρος *forma* αντιστοιχεί σε γενική φιλοσοφική κατηγορία και αποδίδει στην Λατινική τον αριστοτελικό όρο «είδος» (Cic. *Top.* 30-31).

¹⁷⁸ Hor. *Ars P.* 5-9: *credite, Pisones, isti tabulae fore librum/persimilem, cuius, uelut aegri somnia, uanae/ fingentur species, ut nec pes nec caput uni/ reddatur formae*. Βλ. Konstan (2018) 350-351, ο οποίος διευκρινίζει ότι η αναλογία του Ορατίου αφορά πρωτίστως την συνοχή των μερών ενός ποιήματος ως προς το λογοτεχνικό είδος στο οποίο ανήκει.

εκδοχή «σχεδιασμός» αποτυπώνει την συγγραφική προεργασία στα συγκεκριμένα ειδολογικά συμφραζόμενα.¹⁷⁹

Η μεταβατική λειτουργία των αναφορών του ιστορικού στον σχεδιασμό του έργου είναι ανιχνεύσιμη και στο δεύτερο βιβλίο. Παρατηρούμε ότι τέτοιου είδους αναφορές εξοικειώνουν τον αναγνώστη με τον ορισμένο τρόπο εξιστόρησης που επιλέγει ο ιστορικός στην επιτομή, λειτουργώντας παράλληλα ως υπενθύμιση για τον ίδιο τον αφηγητή σχετικά με την διαχείριση του υλικού το οποίο έχει στην διάθεσή του. Ειδικότερα, στο 2.46 ο Βελλήιος προετοιμάζει τον αναγνώστη για την εξιστόρηση του εμφυλίου πολέμου μεταξύ Ιουλίου Καίσαρα και Πομπήιου, επισημαίνοντας ότι η *forma operis* καθορίζει την εναλλαγή των επεισοδίων:

2.48.5-6: *Harum praeteritatumque rerum ordo cum iustis aliorum uoluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur. nunc proposito operi sua forma reddatur,...*

Μετάφραση: Όσο για την διάταξη αυτών των γεγονότων αλλά και όσων αναφέρθηκαν πρωτίτερα, ας ανατρέξει ο αναγνώστης προσωρινά στα ολοκληρωμένα έργα των υπόλοιπων ιστορικών, αν και ελπίζω ότι θα τα αναπτύξω κι εγώ μελλοντικά στο αντίστοιχο δικό μου. Τώρα, όμως, ας επανέλθει αυτό το έργο στον προκαθορισμένο του σχεδιασμό,...

Ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων φαίνεται πως προσαρμόζεται στην *forma operis* του Βελλήιου, δηλαδή στην μορφή που προσδοκά ο ίδιος να έχει το έργο του βάσει του λογοτεχνικού είδους που υπηρετεί.¹⁸⁰ Εν προκειμένω, ο ιστορικός δίνει έμφαση στην αξία των προσωπικοτήτων που πρωταγωνιστούν στα ιστορικά γεγονότα, εφόσον η εμβόλιμη δήλωσή του για την *forma operis* συνοδεύεται από επιγραμματική αναφορά σε μια σειρά από ονόματα ιστορικών προσωπικοτήτων που διακρίθηκαν στην περίοδο η οποία έχει ήδη καλυφθεί από την ιστορική αφήγηση. Η *forma operis* απηχεί πρωτίστως μια αισθητική επιλογή που συνοψίζει το λογοτεχνικό πρόγραμμα του Βελλήιου ως ιστορικού ο οποίος φαίνεται ότι αφενός οργανώνει την ιστορική του παρουσίαση με βάση την αρχή της *breuitas* αφετέρου προτάσσει το βιογραφικό στοιχείο στην αφήγηση των γεγονότων. Παρατηρούμε, πάντως, ότι η συγκεκριμένη αισθητική επιλογή τίθεται διαρκώς υπ' όψιν του αναγνώστη από τον ιστορικό, ο οποίος με αυτό

¹⁷⁹ Ο σχετικός προβληματισμός για την απόδοση του όρου *forma* διατυπώνεται από τους Bartley & Keaveney (2013) 1098. Για εναλλακτικές μεταφραστικές επιλογές οι οποίες δεν υιοθετούνται εδώ, βλ. Shipley (1924), Hellegouarc'h (2003) και Yardley & Barrett (2011).

¹⁸⁰ Όπως σημειώνει και ο Starr (1981) 170, οι αναφορές του Βελλήιου στην *forma operis* δεν ανταποκρίνονται στην ανάγκη του ιστορικού να επισπεύσει την διαδικασία συγγραφής του έργου, αλλά συνδέονται με τις διακηρυγμένες αρχές της *breuitas* και της *festinatio* που διέπουν την ιστορική γραφή του Βελλήιου.

τον τρόπο υποβάλλει στον πρώτο την οπτική γωνία για την ανάγνωση αλλά και την αξιολόγηση του τελικού αποτελέσματος της συγγραφικής διαδικασίας.

Το τέλος της ενότητας που αφορά τις συγκρούσεις ανάμεσα στον Καίσαρα και τον Πομπήιο σηματοδοτείται από την εκ νέου αναφορά του ιστορικού στο έργο του. Κυκλικά, λοιπόν, ο Βελλήιος ολοκληρώνει την μικρο-αφήγηση για τον εμφύλιο πόλεμο και δηλώνει ότι δεν θα προεκτείνει την αφήγησή του με σκοπό την αποτίμηση της τελικής μάχης και την απαρίθμηση των συνεπειών της. Ο *modus scripturae* χρησιμοποιείται εδώ από τον Βελλήιο στο πλαίσιο ενός μεταλογοτεχνικού σχολίου για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του έργου, ο οποίος εξαρτάται από τις έννοιες της *breuitas* και της *festinatio*:¹⁸¹

2.52.3-4: *aciem Pharsalicam et illum cruentissimum Romano nomini diem tantumque utriusque exercitus profusum sanguinis et collisa inter se duo rei publicae capita effosumque alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompeianarum partium caesos uiros, non recipit enarranda hic scripturae modus. illud notandum est...*

Μετάφραση: Ο ορισμένος τρόπος συγγραφής αυτού του έργου δεν μου επιτρέπει να αφηγηθώ διεξοδικά την μάχη στα Φάρσαλα, αυτή την τόσο αιματηρή ημέρα για τον ρωμαϊκό λαό, οπότε χύθηκε τόσο πολύ αίμα και στα δύο στρατεύματα, την αναμέτρηση των δύο ηγετικών μορφών της *Res publica*, τον αφανισμό του ενός από τα δύο φωτεινά άστρα του ρωμαϊκού *imperium*, και την σφαγή τόσων σπουδαίων ανδρών από την παράταξη του Πομπήιου· αυτό το γεγονός όμως πρέπει να καταγραφεί...

Με την διατύπωση του Βελλήιου σχηματίζεται *praeteritio*, προκειμένου να οδηγηθεί η αφήγηση στο σημείο που ενδιαφέρει τον ιστορικό.¹⁸² Η λεπτομέρεια που προσθέτει ο Βελλήιος αποκτά ιδιαίτερη αξία για τον ίδιο, γιατί αφορά το πορτρέτο του Καίσαρα και την *miser cordia* που απορρέει από τα πεπραγμένα του. Κατανοούμε, λοιπόν, ότι η αναφορά στους ειδολογικούς περιορισμούς δεν είναι τυχαία, καθώς υποστηρίζει την μετάβαση σε συγκεκριμένα σημεία της ιστορικής αφήγησης τα οποία ο ιστορικός επιθυμεί να αναδείξει ως σημαντικά. Δεν θα ήταν

¹⁸¹ Αξίζει να συσχετίσουμε την συγκεκριμένη δήλωση του Βελλήιου για τον *modus scripturae* με το προγραμματικό σχόλιο του Κορνήλιου Νέπωτα στην *praefatio* του σωζόμενου έργου του *De excellentibus ducibus exterarum gentium*. (Nep. praef. 1-3: *Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leue et non satis dignum summorum uirorum personis iudicent...*). Στο πλαίσιο της αυτουπεράσπισής του ως συγγραφέα βιογραφίας ο Νέπωσ εκθέτει στην αρχή του έργου τον προβληματισμό του για την αξιολόγηση του έργου ως προς το *genus scripturae*. Βλ. ιδίως Jenkinson (1973) 709-715, Beneker (2009/2010) 109-121. Με ανάλογο τρόπο ο Βελλήιος αναφέρεται στον *modus scripturae*, δηλαδή στην συγγραφική μέθοδο την οποία έχει επιλέξει για τις ανάγκες της επιτομής. Πρβλ. επίσης Nep. Ep. 4.6 για την χρήση του όρου *modus* ως δείκτη της *breuitas* στην οποία στοχεύει ο συγγραφέας του έργου (*plurima quidem proferre possimus, sed modus adhibendus est*).

¹⁸² Βλ. Cowan (2011) 105.

άστοχο να ισχυριστούμε ότι ο *modus scripturae* (ή *modus operis*, όπως στο 2.29) χρησιμοποιείται από τον Βελλήιο ως εναλλακτική απόδοση της *forma operis*, σύμφωνα με την οποία ο ιστορικός αξιοποιεί τα γεγονότα που παραθέτει με πρωταρχικό στόχο την προβολή της ηθικής υπεροχής των δρώντων προσώπων. Η επίκληση του περιορισμένου χώρου που διατίθεται για την κάλυψη συγκεκριμένων γεγονότων και για την εκτενή παρουσίαση σημαντικών προσωπικοτήτων της ρωμαϊκής ιστορίας επιτυγχάνει την εστίαση στην λεπτομέρεια που επιδιώκει να αναδείξει ο ιστορικός στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Βελλήιος επιτυγχάνει εμμέσως και την αυτοπροβολή του ως ιστορικού που διακρίνεται για την βιογραφική φύση της επιτομής του ως απόρροια των ιδιαίτερων αφηγηματικών επιλογών του.

Η πρόθεση του ιστορικού να αυτοπροβληθεί εντός του έργου του είναι ακόμη πιο έκδηλη σε σημεία που έχουν έντονο ρητορικό χαρακτήρα και έχουν υποβληθεί σε περαιτέρω υφολογική επεξεργασία από τον ίδιο. Με αφορμή την ένταξη στην ιστορική αφήγηση του θανάτου του Κικέρωνα ως τυπικής ρητορικής άσκησης στο περιβάλλον των σχολών που λειτουργούσαν την εποχή του Βελλήιου, ο ιστορικός δεν διστάζει να απευθυνθεί με έντονα προσωπικό ύφος στον νεκρό Μ. Αντώνιο, δηλώνοντας βαθιά επηρεασμένος από τον θάνατο του Κικέρωνα:¹⁸³

2.66.3: *nihil tamen egisti, M. Antoni (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio) nihil inquam egisti mercedem caelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando auctoramentoque funebri ad conseruatoris quondam rei publicae tantique consulis incitando necem.*

Μετάφραση: Στην πραγματικότητα, όμως, δεν πέτυχες τίποτε, Μ. Αντώνιε (γιατί η αγανάκτηση που ξεσπά στην ψυχή και την καρδιά μου με αναγκάζει να υπερβώ τον προκαθορισμένο σχεδιασμό του έργου μου), το λέω και το εννοώ, δεν πέτυχες τίποτε με το να προσφέρεις ανταμοιβή για να μείνουν σφαλισμένα τα χείλη αυτά και να κοπεί το διάσημο αυτό κεφάλι, και με το να μετράς με αμοιβή θανάτου τον φόνο ενός τόσο σπουδαίου υπάτου και του άνδρα που κάποτε έσωσε την πολιτεία.

Το παραπάνω απόσπασμα επιβεβαιώνει την σχέση του Βελλήιου με την ρητορική παράδοση, εφόσον ενσωματώνεται στην ιστορική αφήγηση ένας *locus communis* στο

¹⁸³ Βλ. Woodman (1983) *ad loc.* για την επιλογή της αποστροφής ως κατάλληλου υφολογικού μέσου για την αποτύπωση της *indignatio* στον λόγο του Βελλήιου. Πρβλ. την αποστροφή του Τάκιτου στον *Agricola* (45.3) στο πλαίσιο της *consolatio* που αρθρώνεται στο επιλογικό τμήμα του έργου.

δημοφιλές –στην εποχή του Βελλήιου– είδος της *declamatio*. Η συναισθηματική φόρτιση του αφηγητή για το γεγονός του θανάτου του Κικέρωνα επιτείνει την δραματικότητα της σκηνής η οποία ανακαλεί εμφανώς το ύφος των καταγγελτικών λόγων του Κικέρωνα εναντίον του αντιπάλου του.¹⁸⁴ Ο Βελλήιος φαίνεται ότι σκηνοθετεί –κατά το πρότυπο του Κικέρωνα– εντός του δικού του έργου έναν οιονεί ρητορικό λόγο, μέσω του οποίου υπερτονίζεται η αξία του Κικέρωνα ως ιστορικής προσωπικότητας. Παράλληλα, αξιοποιεί την ευκαιρία της αναφοράς στο γεγονός του θανάτου του Κικέρωνα, προκειμένου να αποτιμήσει με ρητορικό τρόπο τον Κικέρωνα ως λογοτεχνική προσωπικότητα, επεξηγώντας εμμέσως τον χαρακτηρισμό *princeps operis* που του έχει αποδώσει ήδη από το 1.16 του έργου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ευνοείται η αυτοπροβολή του ίδιου ως ιστορικού, καθώς επιβεβαιώνει την εξάρτησή του από το άμεσο λογοτεχνικό του πρότυπο, για την αξία του οποίου ο Βελλήιος έχει ήδη αποφανθεί στο πλαίσιο των λογοτεχνικών του παρεκβάσεων.

Ως κίνητρο για την ένταξη αυτού του τμήματος στο έργο και, κατ' επέκταση, την φαινομενική απόκλιση από την *forma operis* ο Βελλήιος επικαλείται την επίδραση της *indignatio*, η οποία προβάλλεται ως καταλυτικός παράγοντας για τον έλεγχο της ροής της αφήγησης, ανακαλώντας την μεταφορά του ιστορικού στο 2.41 του έργου για την επίδραση που ασκεί η μορφή του Ιουλίου Καίσαρα στην διαδικασία της συγγραφής του έργου. Η δυναμική της *indignatio* ως *terminus technicus* της ρητορικής θεωρίας επεκτείνεται, πλέον, πέρα από τα όρια της απλής καταγραφής των συναισθηματικών αντιδράσεων και συσχετίζεται με τις αφηγηματικές επιλογές του ιστορικού.¹⁸⁵ Τι επιδιώκει, άραγε, στο σημείο αυτό ο ιστορικός; Παρόλο που το ύφος το οποίο υιοθετεί ενισχύει την εντύπωση ότι στήνεται ένας ρητορικός λόγος με αντικείμενο την *uituperatio* του Μ. Αντωνίου, και αντιστοίχως τον *laus* του Κικέρωνα, την ίδια στιγμή ο ιστορικός σπεύδει να δικαιολογήσει την αποστροφή του προς ένα από τα πρόσωπα του έργου του επαναφέροντας στο προσκήνιο την ειδολογική υπόσταση

¹⁸⁴ Στον ρητορικό χαρακτήρα του χωρίου εστιάζουν οι Woodman (1983) *ad loc.*, Schmitzer (2000) 184-189, Gowing (2005) 44-48, Keeline (2018) 122-123. Ο Keeline διατυπώνει με περιεκτικό τρόπο –στο ίδιο πνεύμα με τον Gowing– το εξής σχόλιο: “Velleius thus looks back to the very words of Cicero’s *Philippics* when he wants to talk about Cicero’s demise, following the declaimers, who, as we have seen, delight in matching Ciceronian form to Ciceronian content.”. Μάλιστα, η αναφορά του Βελλήιου στον Κικέρωνα ως *conseruator rei publicae* αντιστοιχεί ακριβώς στην αυτοπροβολή του διάσημου ρήτορα μέσω του ίδιου χαρακτηρισμού (Cic. *Phil.* 2.51, 3.28).

¹⁸⁵ Είναι ενδιαφέρον ότι ο Βελλήιος μεταβαίνει από το σχόλιο *nihil tam indignum* (2.66.2) που διατυπώνεται για τις συνθήκες της δολοφονίας του Κικέρωνα στην *indignatio* (2.66.3) η οποία εμπλέκει συναισθηματικά τον αφηγητή με το γεγονός και διαμορφώνει τους όρους για παρόμοια συναισθηματική ανταπόκριση από το αναγνωστικό κοινό. Ο ορισμός της *indignatio* ως ενός από τα μέρη της *peroratio* ενός ρητορικού λόγου απαντά στο *De inuentione* του Κικέρωνα (1.100: *Indignatio est oratio per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium aut in rem grauis offensio concitetur.*). Για την ρητορική λειτουργία της *indignatio* βάσει των διδαγμάτων της ελληνιστικής θεωρίας και της ρητορικής πρακτικής στην Ρώμη, βλ. Craig (2010) 75-91.

του έργου μέσω της αναφοράς στην *forma operis*.¹⁸⁶ Ο αφηγητής αναφέρεται στην *indignatio* προκειμένου να επεξηγήσει την αιφνίδια και μη αναμενόμενη αποστροφή προς τον Μ. Αντώνιο ως ήρωα της αφήγησης. Το συναισθηματικό κίνητρο το οποίο αναδεικνύει ο όρος προβάλλεται ως άλλοθι στον αναγνώστη για την εκ νέου επέκταση των ορίων της αφήγησης. Με την συγκεκριμένη παρέμβαση η κυρίαρχη αφηγηματική φωνή, η οποία δικαιολογεί στον αναγνώστη τις επιλογές της αναφορικά με την *forma operis*, υποβάλλει την οπτική γωνία για την πρόσληψη του ρητορικού «εγώ», δηλαδή της *persona* που παρουσιάζεται να εκφωνεί έναν κικερώνεια εμπνεύσεως λόγο εναντίον του υποτιθέμενου αντιπάλου του. Ως εκ τούτου, η παρενθετική διατύπωση συνιστά αυτοαναφορικό σχόλιο του αφηγητή, μέσω του οποίου υπενθυμίζεται η σταθερή παρουσία της *uox Velleiana* εντός του έργου και προβάλλεται η διττή ταυτότητα του Βελλήιου ως αφηγητή και ως δρώντος προσώπου στην ιστορική αφήγηση.

Καθώς η αφήγηση προσεγγίζει το ιστορικό παρόν του Βελλήιου, είναι εύλογο ότι η γνώση του Βελλήιου για τα γεγονότα της εποχής του είναι αμεσότερη, ιδίως για γεγονότα που αφορούν την δράση του Τιβέριου και τα αναδιηγείται ως αυτόπτης μάρτυρας. Μολαταύτα, η ειδολογική επιλογή του συγγραφέα τον οδηγεί σε πιο επιλεκτική διαχείριση του υλικού του, η οποία εναρμονίζεται με την πυκνότερη αφηγηματική μορφή. Ίσως έτσι εξηγείται και η αυτοσυγκράτηση του ιστορικού στο 2.96 απέναντι στο ενδεχόμενο μιας εθνογραφικής παρέκβασης για τις περιοχές της Παννονίας και της Δαλματίας, στις οποίες διεξήγαγε τις εκστρατείες του ο Τιβέριος και διακρίθηκε στο πεδίο της μάχης, καθώς και η επιλογή του στο 2.114 να παραλείψει τις λεπτομέρειες που αφορούν την παράδοση της Παννονίας:

2.96.3: *gentes Pannoniorum Delmatarumque nationes situmque regionum ac fluminum numerumque et modum uirium excelsissimasque et multiplices eo bello uictorias tanti imperatoris alio loco explicabimus: hoc opus seruet formam suam ...*

Μετάφραση: Τα έθνη της Παννονίας και της Δαλματίας, την τοπογραφία της περιοχής, τους ποταμούς, το πλήθος και την αντοχή των δυνάμεών τους, καθώς και τις πολυάριθμες και αξιοσημείωτες νίκες που κατήγαγε ένας τέτοιος σπουδαίος στρατηγός, όλα αυτά τα θέματα θα αναπτύξω κάπου αλλού· το παρόν έργο πρέπει να διατηρήσει την μορφή του...

2.114.4: *ferocem illam tot milium iuuentutem, paulo ante seruitutem minatam Italiae, conferentem arma quibus usa erat apud flumen nomine Bathinum prosternentemque se*

¹⁸⁶ Για συνοπτική διερεύνηση των κινήτρων του Βελλήιου σε σχέση με την ένθερμη υπεράσπιση του Κικέρωνα, βλ. Gowing (2005) 44-48.

uniuersam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem excelsissimos duces, captum alterum, <alterum> a se deditum iustis uoluminibus ordine narrabimus, ut spero.

Μετάφραση: Στο ολοκληρωμένο έργο που σχεδιάζω, ελπίζω να αφηγηθώ αναλυτικά και κατά σειρά πώς αυτοί οι χιλιάδες άγριοι πολεμιστές απειλούσαν προηγουμένως την Ιταλία με υποδούλωση, και πώς τώρα παρέδιδαν κοντά στον Βαθινό ποταμό τα όπλα που είχαν χρησιμοποιήσει και συγχρόνως παραδίνονταν όλοι τους μπροστά στα γόνατα του νικητή στρατηγού. Επίσης, θα συμπεριλάβω και το πώς οι δύο σπουδαίοι στρατηγοί, ο Βάτων και ο Πίννης, ο μεν κατέληξε στην φυλακή ο δε παραδόθηκε.

Ο Βελλήιος επικαλείται την *forma operis* και τον *ordo narrationis* αντίστοιχα, προκειμένου να οριοθετήσει το τμήμα της αφήγησης με βάση το πορτρέτο του Τιβέριου, μέχρι να καταλήξει στον χαρακτηρισμό του τελευταίου ως *eminentissimus* και ως *optimus princeps*. Δεδομένου ότι το ενδιαφέρον της αφήγησης έχει πλέον επικεντρωθεί αποκλειστικά στην μορφή του Τιβέριου, ο ιστορικός επιστρατεύει τους δύο όρους ως τεχνητά όρια για την διαχείριση ενός πρακτικής φύσεως ζητήματος: την οργάνωση του υλικού και την ανάγκη για κατάλληλη σύνδεση των γεγονότων με γνώμονα το οπτικό αποτέλεσμα που θα προκύψει για τον αναγνώστη. Η *forma operis* υπονοεί και προϋποθέτει την τήρηση ενός ορισμένου *ordo*, ο οποίος κατευθύνει την πορεία της κυρίως αφήγησης με βάση την χρονολογική σειρά των γεγονότων. Παρατηρούμε την επανειλημμένη χρήση του όρου *ordo* στο δεύτερο βιβλίο του έργου, ο οποίος λειτουργεί ως δείκτης αφηγηματικής οργάνωσης με μεταβατική λειτουργία. Ο Βελλήιος αξιοποιεί για άλλη μια φορά έναν όρο που απαντά ως *terminus technicus* στα θεωρητικά συγγράμματα της ρητορικής, προκειμένου να οριοθετήσει την ιστορική αφήγηση βάσει των μεθοδολογικών αρχών του υπο-είδους της επιτομής που ο ίδιος έχει εκθέσει.¹⁸⁷ Η ιδιαιτερότητα στην χρήση του όρου, η οποία θεωρώ ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο Βελλήιος αυτοπαρουσιάζεται ως ιστορικός και αντιπαραβάλλει συνειδητά την επιτομή του προς τις μακροσκελείς αφηγήσεις άλλων ιστορικών, έγκειται στην χαρακτηριστική παρουσία του τόσο σε σημεία που ο ιστορικός αναφέρεται στην δική του αφήγηση όσο και σε σημεία που παραπέμπουν σε αφηγήσεις άλλων

¹⁸⁷ Για το ευρύ σημασιολογικό φάσμα του όρου, ο οποίος μπορεί να δηλώνει την «στρατιωτική παράταξη», «την πολιτική ή κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει μια κατηγορία πολιτών», αλλά και «την οργάνωση του λογοτεχνικού υλικού στο πλαίσιο μιας αφήγησης», βλ. *OLD* s.v. “*ordo*”. Ιδίως στο πεδίο της ρητορικής θεωρίας ο λατινικός όρος *ordo* αποδίδει την κατά βάση αριστοτελική έννοια της *τάξεως* (Arist. *Rhet.* 1403b: *τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου*). Πρβλ. Dion. Hal. *Pomp.* 3.13: *μετὰ τοῦτο ἔργον ἐστὶν ἱστορικοῦ διελεῖσθαι τε καὶ τάξαι τῶν δηλουμένων ἕκαστον ἐν ᾧ δεῖ τόπω*. Στις πραγματείες περί ρητορικής που σώζονται στην Λατινική ο όρος *ordo* γίνεται κατανοητός ως συνώνυμος ή προσδιοριστικός της *dispositio* (*οἰκονομία*). Βλ. Lausberg (1990) 241-247. Πρβλ. Cic. *Inv.* 1.9, *De or.* 179, *Rhet. Her.* 1.3, Quint. 3.3.1-10, 7.1.1.

ιστορικών.¹⁸⁸ Είναι ενδεικτική η φρασεολογία στο τέλος σύντομων παρεκβατικών αναφορών του Βελλήιου, μέσω της οποίας καθίσταται σαφές στον αναγνώστη ότι η αφήγηση επαναφέρεται στην ευθύγραμμη πορεία της βάσει της χρονολογικής σειράς των γεγονότων (2.39.3: *Sed reuertamur ad ordinem*, 2.68.5: *Sed ad ordinem reuertendum est*).¹⁸⁹ Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις ο Βελλήιος αυτοπροβάλλεται ως ιστορικός ο οποίος τηρεί την υποτυπώδη *ordo temporum*, υπό την έννοια της χρονογραφικής μεθόδου που υιοθετείται στην ιστοριογραφική παράδοση για την παρουσίαση των γεγονότων.¹⁹⁰ Ωστόσο, η εκπεφρασμένη ανάγκη του ιστορικού να επαναφέρει την αφήγηση στην ευθύγραμμη πορεία της συνδυάζεται με την επισήμανση της παρουσίας σημαντικών παρεκβάσεων στο έργο του ως *extra ordinem* τμήματα της αφήγησης.¹⁹¹ Για τον Βελλήιο, οι παρεκβατικές αναφορές σε βιογραφικές λεπτομέρειες ή σύντομους καταλόγους που εμπλουτίζουν την κυρίως ιστορική αφήγηση στην πραγματικότητα εξυπηρετούν την ενίσχυση της *ordo* διότι ενισχύουν την θεματική συνοχή με τον κορμό της αφήγησης.¹⁹² Πάντως, είναι σαφές ότι ο Βελλήιος επιφυλάσσει για την επιτομή του έναν ιδιότυπο *ordo*, ο οποίος πιστοποιεί τον ρητορικό χαρακτήρα της επιτομής, εφόσον οι επιμέρους παρεκβάσεις ικανοποιούν το κριτήριο του *ornatus* της αφήγησης.

¹⁸⁸ Πρβλ. την χαρακτηριστική εμφάνιση του όρου στο προγραμματικό εναρκτήριο μέρος του έβδομου βιβλίου της Αινειάδας, όπου ο Βεργίλιος προαναγγέλλει τα θέματα που θα απασχολήσουν την επική αφήγηση στο δεύτερο μέρος του έργου (*Aen.* 7.44-45: ...*maior rerum mihi nascitur ordo/ maius opus moueo.*). Πρβλ. Verg. *Ecl.* 4.5. Η περιληπτική αναφορά στο υλικό που συνθέτει την αφήγηση του δεύτερου μέρους του έπους οδηγεί τον επικό ποιητή στην μεταλογοτεχνική δήλωση σχετικά με τον *ordo rerum* και την αξία του για το *opus* ως ολοκληρωμένο λογοτεχνικό δημιούργημα. Η κομβική θέση του όρου στο βεργιλιανό έπος μάς υποψιάζει για την λειτουργία του ίδιου όρου στην ιστορική αφήγηση του Βελλήιου, στην οποία η παρουσία του είναι αρκετά συχνή.

¹⁸⁹ Οι συγκεκριμένες δηλώσεις του ιστορικού έχουν μεταβατική λειτουργία, εφόσον δηλώνεται η ολοκλήρωση δύο παρεκβατικών αναφορών με υλικό που εμπλουτίζει την ιστορική αφήγηση: η πρώτη περίπτωση αφορά μία παρέκβαση για τις περιοχές που απέκτησαν καθεστώς επαρχιών μετά από ρωμαϊκή κατάκτηση, ενώ η δεύτερη ορισμένες ελάσσονες πολιτικές προσωπικότητες και την τύχη τους κατά την περίοδο των προγραφών του 43 π.Χ. Πρβλ. Cic. *Brut.* 158: *et institutum ordinem persequamur.*

¹⁹⁰ Ο *ordo temporum* αναφέρεται ως συστατικό στοιχείο της αφήγησης στην θεωρητική συζήτηση για το ιστοριογραφικό είδος στο *De oratore* του Κικέρωνα (2.63: *rerum ratio ordinem temporum desiderat*). Πρβλ. *Rhet. Her.* 1.15. Βλ. Woodman (1988) 79-80, 83-85. Στα συμφραζόμενα της ρητορικής θεωρίας ο *ordo temporum* δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο *ordo naturalis* της αφήγησης σε έναν ρητορικό λόγο, ο οποίος ορίζει την τήρηση της χρονολογικής σειράς κατά την παρουσίαση των γεγονότων. Στον αντίποδα, η έννοια του *ordo artificialis* αφορά την αναδιάταξη του υλικού στην αφήγηση με τρόπο που εξυπηρετεί τις ρητορικές στοχεύσεις του ομιλητή, χωρίς να απαιτείται η τήρηση της χρονικής διαδοχής των γεγονότων.

¹⁹¹ Για την παρατήρηση ότι οι αποκλίσεις του Βελλήιου από την ομαλή ροή της ιστορικής αφήγησης επιβεβαιώνουν την ιδιαίτερη αξία τους σε σχέση με την κυρίως αφήγηση, βλ. Cowan (2011) 107-108.

¹⁹² Πρβλ. την έναρξη της παρέκβασης του Αλεξάνδρου στο ιστορικό έργο του Λίβιου, στο πλαίσιο της οποίας ο ιστορικός αυτοδικαιολογείται για την απόκλιση από την χρονολογική διαδοχή των γεγονότων και εξηγεί την μεθοδολογική λειτουργία της παρέκβασης σε σχέση με το λογοτεχνικό του πρόγραμμα (9.17.1-2: *Nihil minus quaesitum a principio huius operis uideri potest quam ut plus iusto ab rerum ordine declinarem uarietatibusque distinguendo opere et legitibus uelut deuerticula amoena et requiem animo meo quaererem; tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus saepe cogitationibus uolutatai animum, eas euocat in medium, ut quaerere libeat quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit.*). Για την θέση και την λειτουργία της στο έργο του Λίβιου, βλ. Morello (2002) 62-85, Oakley (2005) *ad loc.*

Η ρητορική αξιοποίηση του όρου *ordo* ανιχνεύεται και στα σημεία του έργου στα οποία ο Βελλήιος ξεκαθαρίζει ότι η πραγμάτευση των θεμάτων στην επιτομή του διαφοροποιείται από την αντίστοιχη στο *iustum opus* ή στα *iusta uolumina* που συγγράφουν άλλοι εκπρόσωποι του είδους, ακριβώς λόγω του διακηρυγμένου στόχου της *breuitas*. Η συνειδητή επιλογή του ιστορικού να παραλείψει την αναφορά σε θέματα, όπως η καταστολή της εξέγερσης των Παννονίων και η λεπτομερής εξιστόρηση της καταστροφής στον Τευτοβούργιο δρυμό, φανερώνει ότι ο *ordo narrationis* του Βελλήιου δεν ταυτίζεται με τον *ordo* ο οποίος προϋποθέτει την αναλυτική παρουσίαση του υλικού και την πλήρη κατανομή του στον χωροχρόνο της αφήγησης. Μάλιστα, το γεγονός ότι τέτοιου είδους αναφορές πυκνώνουν στο τελευταίο μέρος του έργου οδηγεί στην εύλογη υπόθεση ότι ο Βελλήιος ενδιαφέρεται να εστιάσει το ενδιαφέρον του στο πορτρέτο του Τιβέριου που επενδύεται ρητορικά με τις ανάλογες συντακτικές επιλογές του ιστορικού. Ενδεικτική είναι η αντίθεση στο 2.119 του έργου ανάμεσα στον *ordo* και την *summa*, η οποία τελικά υιοθετείται από τον ιστορικό ως αφηγηματική επιλογή για την κάλυψη του επεισοδίου του Τευτοβούργιου δρυμού.¹⁹³ Με βάση το συγκεκριμένο απόσπασμα, ο αφηγηματικός σχεδιασμός του Βελλήιου, νοούμενος ως ο *ordo narrationis* ο οποίος καθορίζει την διαχείριση του αφηγηματικού υλικού (άρα, την μακροδομή του έργου), παρουσιάζεται ως ασύμβατος προς την τήρηση των επιμέρους *ordines* που αφορούν την εξαντλητική ανάπτυξη του υλικού σχετικά με σημαντικά επεισόδια της ρωμαϊκής ιστορίας.

2.5 Η *imago principatus* και ο *locus*: ο *auctor* Βελλήιος ως φορέας της *memoria Romana*

Είναι κοινά παραδεκτός ο ρόλος της μνήμης για την συγκρότηση και την διατήρηση της ρωμαϊκής πολιτισμικής ταυτότητας, ιδίως χάρη στην αλματώδη πρόοδο η οποία έχει σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες στο ερευνητικό πεδίο των σπουδών μνήμης. Για την ρωμαϊκή σκέψη η έννοια της μνήμης αναδεικνύεται ως η αναγκαία βάση τόσο για τον αυτοπροσδιορισμό του Ρωμαίου πολίτη εντός του πολιτισμικού περιβάλλοντος της Ρώμης όσο και για την εδραίωση της αντίληψης περί στέρεης συλλογικής εθνικής ταυτότητας.¹⁹⁴ Μάλιστα, οι ιδεολογικές και πολιτικές στοχεύσεις της περιόδου του Αυγούστου και των χρόνων του *principatus* ενέτειναν

¹⁹³ Για την ίδια αντίθεση η οποία αποδίδει στην προσωποποιημένη έννοια της *fama*/*Fama* το χαρακτηριστικό της *breuitas*, πρβλ. Plin. Ep. 4.11.16: *Summam enim rerum nuntiat fama, non ordinem*.

¹⁹⁴ Για την έννοια της μνήμης στην αρχαία ρωμαϊκή σκέψη παραμένουν πολύτιμος οδηγός οι συμβολές του Galinsky (2014, 2016α, 2016β).

το ενδιαφέρον για την καλλιέργεια της «πολιτισμικής μνήμης», νοούμενης εν προκειμένω ως συνειδητής συνειρμικής σύνδεσης με το παρελθόν της Ρώμης, προκειμένου η αίσθηση της συνέχειας να νοηματοδοτήσει και να πλαισιώσει ιδεολογικά το ρωμαϊκό παρόν.¹⁹⁵ Στα λογοτεχνικά συμφραζόμενα της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου, η περίπτωση του Βελλήιου συνιστά αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής της συνειδητής προσπάθειας να προβληθεί η ιστορική συνέχεια προς το παρελθόν της *Res publica*. Για τον σκοπό αυτό ο Βελλήιος επιστρατεύει σταθερά έννοιες οι οποίες έχουν σημασιολογική συνάφεια με την μνήμη, επιδιώκοντας την συσχέτισή τους με το ίδιο το έργο ως κείμενο με αποδέκτη ένα ορισμένο κοινό, τον πνευματικό κύκλο ή/και το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Η αξία της μνήμης και η θέση της στο ιστορικό έργο του Βελλήιου δεν μπορεί βεβαίως να αποτιμηθεί ανεξάρτητα από την ειδολογική ταυτότητα του έργου και, ευρύτερα, την άρρηκτη σύνδεση της ιστορικής καταγραφής με την λειτουργία της μνήμης. Ήδη ο Κικέρων στο *De oratore* (2.36) διαπιστώνει την σχέση συλλειτουργίας μεταξύ των όρων *historia* και *memoria*, η οποία αποκτά προγραμματική λειτουργία στα έργα των κορυφαίων Ρωμαίων ιστορικών.¹⁹⁶ Με δεδομένο ότι ο όρος *memoria* μπορεί να παραπέμπει αφενός στο κίνητρο για την συγγραφή ιστορικού έργου, αφετέρου στον γενικό στόχο που θέτει ο εκάστοτε ιστορικός, γίνεται κατανοητή η σημασία του ως δείκτη λογοτεχνικής αυτοσυνειδησίας στο πλαίσιο της παράδοσης του ιστοριογραφικού είδους.¹⁹⁷ Από αυτή την άποψη, φαίνεται ότι το ενδιαφέρον του Βελλήιου για την *memoria* προωθεί τον διακειμενικό διάλογο με τα πρότυπα του ιστοριογραφικού είδους, ενώ η σκόπιμη ένταξή του στο λογοτεχνικό του πρόγραμμα εξυπηρετεί την αυτοπροβολή του ως ιστορικού.

Στο προγραμματικό μέρος του πρώτου βιβλίου, στο οποίο ο ιστορικός εισηγείται την δομική διάκριση του έργου σε δύο μέρη, προηγείται η τεκμηρίωση της επιλογής του, η οποία συμφωνεί με τον ειδολογικό προσανατολισμό του έργου ως συνόλου:

¹⁹⁵ Για την πρόσληψη και κατανόηση του όρου «πολιτισμική μνήμη» τον οποίο εισηγήθηκε και θεμελίωσε ερευνητικά ο Assmann (1992), στην αγγούστεια εποχή βλ. Galinsky (2016β). Ο Zanker (2009) 256 σημειώνει εν προκειμένω ότι «το παρελθόν χρειαζόταν να συμπεριληφθεί στον μύθο της νέας εποχής –και χάριν του μέλλοντος».

¹⁹⁶ Cic. *De or.* 2.36: *Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistra uitae, nuntia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur?* Βλ. ιδίως Gowing (2005) 7-15 για την σύνδεση των εννοιών *historia* και *memoria* στην ρωμαϊκή σκέψη, με ειδική αναφορά στο κικερώνιο χωρίο. Βλ. ThLL, s.v. “*memoria*” με την σημασία “*de traditione historica*” (8.675.59-676.36). Στο συγκεκριμένο λήμμα συμπεριλαμβάνονται παράλληλα χωρία από έργα Ρωμαίων ιστορικών τα οποία αναδεικνύουν την στενή σύνδεση των δύο εννοιών.

¹⁹⁷ Για την *memoria* ως κίνητρο στην ιστορική γραφή του Τάκιτου που συντελεί στον επαναπροσδιορισμό του παρόντος και του μέλλοντος, βλ. Galinsky (2016α) 43-64. Η ακόλουθη ρήση του Κοϊντιλιανού αποδίδει εύγλωττα την μνήμη ως στόχο της ιστορικής γραφής (Quint. 10.1.31: *totumque opus non ad actum rei pugnamque praesentem sed ad memoriam posteritatis et ingenii famam componitur*).

1.14.1: *Cum facilius cuiusque rei in unum contracta species quam diuisa temporibus oculis animisque inhaereat, statui priorem huius uoluminis posterioremque partem non inutili rerum notitia in artum contracta distinguere atque huic loco inserere quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus; nam militarium et causae et auctores ex ipsarum praefulgent nomine. huic rei per idem tempus ciuitatem propagatam auctumque Romanum nomen communionem iuris haud intempestiue subtexturi uidemur.*

Μετάφραση: Επειδή για οποιοδήποτε θέμα η παρουσίαση των γεγονότων εντυπώνεται ευκολότερα πρώτα στα μάτια κι ύστερα στον νου, όταν αυτά παρουσιάζονται ως ενιαίο σύνολο παρά ένα-ένα ξεχωριστά με χρονολογική σειρά, κρίνω ορθότερο να διακρίνω το πρώτο τμήμα αυτού του βιβλίου από το δεύτερο με μία χρήσιμη από πλευράς πληροφοριών περίληψη και να εντάξω σε αυτό το σημείο έναν κατάλογο που θα περιλαμβάνει τις αποικίες που ιδρύθηκαν με απόφαση της Συγκλήτου και τις αντίστοιχες χρονολογίες, από την κατάληψη της Ρώμης από τους Γαλάτες και εξής· γιατί, εν προκειμένω, για τις στρατιωτικές αποικίες, οι ονομασίες τους είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές για τις αιτίες ίδρυσής τους, καθώς και για τους ίδιους τους ιδρυτές. Και νομίζω ότι δεν θα φανεί καθόλου παράταιρο αν στον ίδιο κατάλογο παρεμβάλουμε και τις διάφορες περιπτώσεις διεύρυνσης στην απόδοση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη (της ρωμαϊκής πολιτείας) οι οποίες πραγματοποιήθηκαν την ίδια περίοδο, καθώς και την διατράνωση της φήμης της Ρώμης χάρη στην διευρυμένη παραχώρηση προνομίων (ενν. σε μη Ρωμαίους πολίτες).

Η πρόταξη του επιρρήματος *facilius* –σε αντιστοιχία με το 2.38 του έργου– και ο χαρακτηρισμός της περίληψης που μεσολαβεί μέσω ενός σχήματος λιτότητας (*non inutili*) οριοθετούν το αυτοαναφορικό μήνυμα το οποίο απευθύνει ο αφηγητής στο κοινό του και δηλώνουν υπαινικτικά τις συγγραφικές προθέσεις του πρώτου: αφενός η *facilitas* ως όρος ο οποίος –όπως έχει ήδη επισημανθεί– έχει τις καταβολές του στην ρητορική θεωρία και αφορά την ικανότητα ενός ρήτορα να αγορεύει με ευχέρεια, αφετέρου η *utilitas*, η οποία στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα εκλαμβάνεται όχι τόσο ως ρητορικός όρος όσο ως η ανάγκη του ιστορικού ο οποίος συγγράφει επιτομή να υπηρετήσει πρωτίστως τον πρακτικό στόχο και να προσφέρει ένα χρηστικό έργο στον αναγνώστη.¹⁹⁸ Η αιτιώδης συνάφεια των δύο όρων με το

¹⁹⁸ Για τον όρο *facilitas* στο έργο, βλ. σημ. 123. Η *utilitas* ως ρητορικός όρος συνδέεται με το *genus deliberatiuum* (*Rhet. Her.* 3.3, *De or.* 3.141, *Part. or.* 83). Βλ. Lausberg (1990) 146. Ο Κικέρων, αποκρινόμενος στον Αττικό σχετικά με την αξία του ιστορικού έργου του τελευταίου, αποτιμά ως θετικό στοιχείο την *utilitas*, η οποία συνδέεται με την αισθητική αρχή *multum in paruo*, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να αποκτή κατά την ανάγνωση του έργου περιεκτική εικόνα για όλα τα παρουσιαζόμενα ιστορικά γεγονότα (Cic. *Brut.* 15: *Ille uero et noua, inquam, mihi quidem multa et eam utilitatem quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia uiderem.*). Πρβλ. Cic. *Orat.* 120.

ρήμα σε πρώτο ενικό πρόσωπο (*statui*) ως δηλωτικό της προγραμματικής επιλογής του ιστορικού για την τελική διαμόρφωση του έργου καθιστά εντονότερη την παρουσία του συγγραφικού υποκειμένου εντός του έργου.¹⁹⁹ Με άλλα λόγια, ο Βελλήιος εξοικειώνει εδώ τον αναγνώστη με την διαδικασία της συγγραφής και τις θεωρητικές αρχές της.

Η σημασία που αποδίδει ο ιστορικός στην έννοια της *memoria* πιστοποιείται από το έντονο ενδιαφέρον του για το παράγωγο –από την ιστορική γραφή– οπτικό αποτέλεσμα. Η προτίμηση του Βελλήιου για την συνοπτική μορφή του έργου και το αίτημα για συνθετική προσέγγιση στην οργάνωση του διαθέσιμου υλικού απορρέουν από την συναίσθηση του ίδιου ότι η λογική της συσχέτισης των γεγονότων, σε αντίθεση με την αυστηρή τήρηση της χρονολογικής σειράς, υπηρετεί την *ένάργειαν*.²⁰⁰ Μάλιστα, οι όροι που χρησιμοποιεί για την τεκμηρίωση της επιλογής του αποδίδουν ακριβώς την τάση για οπτικοποίηση της αφήγησης, η οποία ενισχύει και επιβεβαιώνει την ρητορικότητα ως συστατικό στοιχείο της ιστορικής γραφής του Βελλήιου. Η ιδέα της *in unum contracta species* παραπέμπει στην μορφή της επιτομής, η οποία με την σειρά της ορίζει και την κατάλληλη οργάνωση του περιεχομένου, ενώ ως προτεραιότητα για τον ίδιο τίθεται η δυνητική οπτική εντύπωση στον αναγνώστη, άρα και η αποτύπωση του περιεχομένου του έργου στην μνήμη του τελευταίου (*oculis animisque inhaereat*).²⁰¹ Είναι σαφές ότι ο Βελλήιος συνδέει την ειδολογική επιλογή της επιτομής με την ιδέα της *έναργειας* ως μέσο για την εξασφάλιση της *memoria Romana*.²⁰² Το γεγονός ότι το ίδιο το έργο προσλαμβάνεται από τον ιστορικό –και κατ’ επέκταση καλεί τον αναγνώστη να το προσλάβει– με όρους θεάματος καταδεικνύει ότι η μνήμη εμπλέκεται ενεργά στην σχέση του αφηγητή με το κοινό του: η μνήμη εκκινεί την ιστορική σκέψη του Βελλήιου, προκειμένου η τελευταία με την σειρά της να επενεργήσει στην μνήμη του αναγνώστη και, κατά συνέπεια, να καταστεί πιο λειτουργική η επικοινωνία συγγραφέα-κοινού μέσω της αφήγησης. Η ιδιαιτερότητα του Βελλήιου –συγκριτικά με τους ιστορικούς της προηγούμενης περιόδου που

¹⁹⁹ Πρβλ. την εμφατική χρήση του ίδιου ρήματος σε Ich-Stil από τον Σάλλουστιο στην προγραμματική δήλωσή του στον πρόλογο του *Bellum Catilinae* (Cat. 4.2: *statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna uidebantur, perscribere*).

²⁰⁰ Στο πεδίο της ρητορικής θεωρίας ο όρος *ένάργεια* ως υφολογικό χαρακτηριστικό ανήκει στο ίδιο σημασιολογικό και εννοιολογικό φάσμα με τους ακόλουθους όρους: *υπόπτωσης* (*hypotyposis, diatyposis*), *euidencia*, *sub oculos subiectio, repraesentatio, perspicuitas, demonstratio, illustratio, έκφρασις* (*descriptio*). Για τον όρο *euidencia* ως το λατινικό αντίστοιχο του όρου *ένάργεια* και τις διάφορες χρήσεις του, βλ. La usberg (1990) 399-407. Για την εξέταση του όρου *ένάργεια* και την ανάδειξη της σημασίας του για την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή σκέψη, βλ. Zanker (1981) 297-311 και Vasaly (1993) 90-91, σημ. 3 και 4, όπου παρατίθεται αναλυτικός κατάλογος με τα σχετικά χωρία.

²⁰¹ Η ίδια έκφραση την οποία έχει διατυπώσει προγραμματικά ο Βελλήιος στο 1.14 επανέρχεται άλλες δύο φορές στο δεύτερο μέρος του έργου (2.89.6: *oculis animisque subiecimus* [για τον *principatus* του Αυγούστου], 2.126.1: *<inhaereant> oculis animisque omnium* [για τον *principatus* του Τιβέριου]).

²⁰² Για την συσχέτιση του όρου *ένάργεια* με την μνήμη, βλ. Gowing (2005) 58.

προέταξαν την μνήμη ως κινητήριο δύναμη της ιστορικής γραφής—είναι η ειδολογική σύνδεση της μνήμης με το ιστορικό έργο ως επιτομή και τις συναφείς αρχές οργάνωσης της ιστορικής αφήγησης που αναδεικνύονται ως προγραμματικές στο έργο του.

Η αφηγηματική οργάνωση εντός του έργου και ο βαθμός επίτευξης του οπτικού αποτελέσματος προϋποθέτουν την ικανότητα του αφηγητή να ασκεί τον έλεγχο επί της συγγραφικής μνήμης, προκειμένου ο ίδιος να διευκολυνθεί στο έργο της ανασύνθεσης των γεγονότων του παρελθόντος. Η χρήση του όρου *locus* σε συγκεκριμένα σημεία της αφήγησης, στα οποία ο Βελλήιος γνωστοποιεί τις επιλογές του ως προς την διάταξη του διαθέσιμου υλικού, φαίνεται πως κινείται προς αυτή την κατεύθυνση, λαμβάνοντας υπ' όψιν και την λειτουργία του όρου ως *terminus technicus* στα συμφραζόμενα της κικερώνειας ρητορικής θεωρίας.²⁰³ Οι σχετικές αναφορές του Βελλήιου (*huic loco, alio loco, suo loco*) μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα της πορείας που ακολουθεί ο ίδιος για την διαμόρφωση της ιστορικής παρουσίας, δηλαδή από την άντληση μέρους του υλικού μέχρι το στάδιο της τελικής ταξινόμησης στα διάφορα σημεία του έργου. Με την ιδιότητα του ρήτορα ο Βελλήιος ανακαλεί στην μνήμη του το υλικό το οποίο επιθυμεί να εντάξει στην αφήγησή του και το ταξινομεί με γνώμονα το μέγιστο δυνατό οπτικό αποτέλεσμα για το κοινό του, άρα και την απομνημόνευση εκ μέρους του κοινού.²⁰⁴ Παράλληλα, παραλείπει τεχνηέντως την αναφορά σε γεγονότα και λεπτομέρειες που δεν εξυπηρετούν τον αφηγηματικό σχεδιασμό του.

Συναφής με την μνημοτεχνική διάσταση των *loci*, η οποία αναδεικνύει την πρόθεση του ιστορικού να προσανατολίσει το κοινό του σε σχέση με το υλικό που έχει εντάξει στην αφήγηση, είναι η επανειλημμένη αναφορά του Βελλήιου στην *memoria* ως ρητή συγγραφική πρόθεση, η οποία συνδέεται μάλιστα με την ανάδειξη ιστορικών προσωπικοτήτων μέσω της αφήγησης. Ο κυρίαρχος βιογραφικός χαρακτήρας του έργου, τον οποίο επισημαίνει εύστοχα η Elefante, φανερώνεται από την τάση του ιστορικού να εντάσσει στην αφήγησή του πορτρέτα επιφανών προσωπικοτήτων τα οποία αξιολογούνται από τον ίδιο ως αξιομνημόνευτα και προβάλλονται στο κοινό ως τέτοια.²⁰⁵ Αντιπροσωπευτικά είναι τα ακόλουθα δύο χωρία, στα οποία μάλιστα ο Βελλήιος αξιοποιεί το σχήμα λιτότητας, προκειμένου να δικαιολογήσει την

²⁰³ Ως *terminus technicus* στην ρητορική θεωρία ο όρος *locus* γίνεται κατανοητός με την μεταφορική του λειτουργία και αποδίδεται με την σημασία «έδρα εύρεσης επιχειρημάτων». Ενδεικτικά, βλ. Cic. *De or.* 2.162-166, *Rhet. Her.* 3.16-19, Quint. 10.20-94. Για την αφομοίωση και την περαιτέρω επεξεργασία της αριστοτελικής ιδέας περί τόπου στην κικερώνεια ρητορική θεωρία, βλ. Mortensen (2008) 31-56 και Reinhardt (2003) 18-35.

²⁰⁴ Βλ. Leach (1988) 73-143 για την συλλογιστική της σχετικά με την «ρητορική του χώρου», η οποία παρέχει ένα πρότυπο αναπαράστασης βάσει ορισμένων τοπογραφικών δεικτών. Η απομνημόνευση εκ μέρους του θεατή επιτυγχάνεται χάρη στην «τοπογραφική συνείδηση του χώρου» (topographical consciousness of space), η οποία απορρέει από την τριαδική σχέση πομπού-δέκτη-περιβάλλοντος χώρου.

²⁰⁵ Βλ. Elefante (1997) 32.

απόφασή του να σκιαγραφήσει τα αντίστοιχα πορτρέτα. Στην πρώτη περίπτωση αξιοποιείται ο όρος *umbra*, μέσω του οποίου ο Βελλήιος καθιστά σαφές ότι ενδιαφέρεται για την προσωπικότητα του Καίλιου ως βιογραφούμενου προσώπου:

2.68.1: *Suo praeteritum loco referatur; neque enim persona umbram actae rei capit.*

Μετάφραση: Στο σημείο αυτό θα μιλήσω για κάτι που παρέλειψα να αναφέρω όταν έπρεπε: γιατί η προσωπικότητα του ατόμου στον οποίο αποδίδονται αυτά τα κατορθώματα δεν πρέπει να περιπέσει στην αφάνεια.

Σε μεταλογοτεχνικό επίπεδο, η *umbra* ισοδυναμεί με την απώλεια της *memoria*, η οποία εν προκειμένω εξασφαλίζεται με την ιστορική καταγραφή. Ο Βελλήιος εξηγεί στον αναγνώστη του έργου ότι η παρεκβατική αναφορά στην προσωπικότητα του Καίλιου Ρούφου έχει θέση στην ιστορική αφήγηση, εφόσον τα πεπραγμένα του συνιστούν τεκμήριο της αξίας του ως ιστορικής προσωπικότητας. Για τον Βελλήιο η απόρριψη της *umbra* συνεπάγεται την ανάγκη για ιστορική καταγραφή, γεγονός που καθιστά τον Καίλιο Ρούφο *memoria dignus* εντός της ιστορικής αφήγησης. Στην περίπτωση του Σατουρνίνου είναι ρητή η αναφορά στην έννοια της *memoria* ως σχόλιο του αφηγητή με μεταβατική λειτουργία. Το πορτρέτο του *consul* Σατουρνίνου εξυπηρετεί την προβολή της *gloria*, η οποία δικαιολογεί την ένταξη του επεισοδίου στην ιστορική αφήγηση:

2.92.1: *Praeclarum excellentis uiri factum C. Santii Saturnini circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoria.*

Μετάφραση: Αξίζει να μνημονευθούν οι υποδειγματικές ενέργειες του Γ. Σάντιου Σατουρνίνου, αυτού του εξαιρετικού άνδρα ο οποίος διατελούσε ύπατος εκείνη την περίοδο.

Οι επιγραμματικές διατυπώσεις του Βελλήιου είναι ενδεικτικές της λειτουργίας της *memoria* στον αφηγηματικό σχεδιασμό, η οποία συνδέεται με το βιογραφικό ενδιαφέρον του ιστορικού. Βέβαια, δεν πρέπει να διαλάβει της προσοχής μας ότι το έργο έχει συγκεκριμένο αποδέκτη, τον Βινίκιο, στον οποίο ο αφηγητής απευθύνεται συχνά μέσω αποστροφών –η λειτουργία των οποίων θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο– με αφορμή το γεγονός της υπατείας του. Ως εκ τούτου, οι ιδεολογικές στοχεύσεις του ιστορικού αφορούν άμεσα τον Βινίκιο και την δράση του ως δημόσιου προσώπου. Η συγκυρία της ανάρρησης του Βινίκιου στο αξίωμα του *consul* οδηγεί τον Βελλήιο στην υπενθύμιση –μέσω της ιστορικής αφήγησης– του ένδοξου παρελθόντος της Ρώμης, το οποίο καλείται πλέον *ex officio* να υπερασπιστεί ο Βινίκιος. Στο ίδιο πλαίσιο θα πρέπει να γίνει κατανοητό το ενδιαφέρον του Βελλήιου για τα μικρο-πορτρέτα των *uiri clarissimi* του ρωμαϊκού παρελθόντος. Με την ένταξή τους στην

ιστορική αφήγηση δίνεται η εντύπωση –κατ’ αρχάς, ενώπιον του Βινίκιου και, κατόπιν, ενώπιον του αναγνωστικού κοινού– της ιδεολογικής συνέχειας ανάμεσα στο ένδοξο παρελθόν της ρεπουμπλικανικής περιόδου και την εποχή του Βελλήιου.²⁰⁶

Η συσχέτιση του έργου του Βελλήιου ως γραπτού κειμένου το οποίο διατηρεί την μνήμη του παρελθόντος με το ιδεολογικό περιβάλλον στο οποίο τοποθετεί ο ιστορικός τον εαυτό του και τον Βινίκιο ευνοείται από την ευφυή σύλληψη της *imago principatus*. Ο Βελλήιος αισθάνεται την ανάγκη να διευκρινίσει το αντικείμενο της ιστορικής του εξέτασης, προβάλλοντας την *imago principatus* ως τον συνειδητό στόχο ενός συγγραφέα που εκπροσωπεί το υπο-είδος της επιτομής.²⁰⁷ Ύστερα από μία ακόμη *recusatio* που οδηγεί στην εξύμνηση των επιτευγμάτων του Αυγούστου, ο Βελλήιος δηλώνει ότι παραμένει προσηλωμένος στις προγραμματικές αρχές του έργου του, αντιπαραβάλλοντας τον εαυτό του προς έναν ιστορικό ο οποίος θα υπέτασσε το περιεχόμενο της αφήγησής του στην διακριτή μορφή της ιστορικής μονογραφίας:

2.89.6: bella sub imperatore gesta pacatusque uictoriis terrarum orbis et tot extra Italiam domique opera omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent: nos memores professionis uniuersam imaginem principatus eius oculis animisque subiecimus.

Μετάφραση: Μια αφήγηση που θα περιλάμβανε τους πολέμους που διεξήχθησαν υπό τις εντολές (ενν. του Οκταβιανού), την εδραίωση της ειρήνης που εξασφάλισαν οι νίκες του και τα έργα του εντός και εκτός Ιταλίας θα εξουθένωνε ακόμα και εκείνον τον συγγραφέα που θα είχε αφιερώσει το σύνολο της ζωής του σε αυτό το εγχείρημα· εγώ, όμως, αναλογιζόμενος την υπόσχεση την οποία έδωσα, έθεσα εμπρός στον νου και τα μάτια των αναγνωστών μου μονάχα μια συνολική εικόνα για την περίοδο της ηγεμονίας του.

Σε αντίθεση με τον ανώνυμο *scriptor*, το έργο του οποίου θα παρέμενε ατελές λόγω του ογκώδους υλικού και, κατ’ επέκταση, του επίμοχθου εγχειρήματος της συγγραφής, ο Βελλήιος

²⁰⁶ Για την ιδέα της ιδεολογικής συνέχειας στο έργο του Βελλήιου, βλ. Kuntze (1985) 155-168 και Balmaceda (2014) 361-362.

²⁰⁷ Περίπου η ίδια φρασεολογία χρησιμοποιείται αργότερα από τον ιστορικό Φλώρο, το έργο του οποίου χρονολογείται πιθανότατα στην εποχή του αυτοκράτορα Αδριανού. Πρόκειται για ιστορική επιτομή η οποία αξιοποιεί ως βασική πηγή το έργο του Λίβιου και ακολουθεί τον τύπο της ιστορικής αφήγησης *ab urbe condita*. Ωστόσο, ο ιστορικός σπεύδει να πληροφορήσει τον αναγνώστη για την επιλογή του υπο-είδους της επιτομής εκδηλώνοντας την προτίμηση για περιεκτική αφήγηση η οποία υπακούει στην αρχή της *breuitas*. (Flor. praef. 3: *in breui quasi tabella totam eius imaginem amplectar...*, *si pariter atque in semel uniuersam magnitudinem eius ostendero*.) Ο όρος *tabella* συνοψίζει την χαρτογραφική μέθοδο του Φλώρου και παραπέμπει στον ελληνικό όρο *πίναξ* ο οποίος απαντά σε γεωγραφικά συμφραζόμενα. Και οι δύο όροι (*tabella*, *imago*) αποτυπώνουν την *ένάργεια* την οποία εξυπηρετεί η ιστορική γραφή. Η χρήση τους παραπέμπει στους συνώνυμους όρους *forma* και *imago* οι οποίοι χρησιμοποιούνται από τον Βελλήιο για την αναφορά στο έργο του. Για την σχέση του Φλώρου με την *breuitas* του Βελλήιου, βλ. ten Berge (2019) 412-413.

αυτοπροσδιορίζεται με την φράση *memores professionis*, αφήνοντας να εννοηθεί ότι το κύρος του ως ιστορικού απορρέει από την ανάκληση στην μνήμη, άρα και την τήρηση των μεθοδολογικών αρχών που ο ίδιος έχει εκθέσει στο προοίμιο.²⁰⁸ Εν προκειμένω η μνήμη αποκτά ενδοκειμενική λειτουργία, εφόσον ο αφηγητής υπενθυμίζει στον εαυτό του και στον αναγνώστη τον προκαθορισμένο και προγραμματικά διατυπωμένο ιστορικό σχεδιασμό. Η παρουσία των όρων *locus* και *imago* σε σημεία που η μνήμη του αφηγητή δικαιολογεί και κατευθύνει την πορεία της αφήγησης έχει ιδιαίτερη αξία, εφόσον ανακαλεί την μνημοτεχνική μέθοδο που προτείνεται στον ρήτορα σύμφωνα με τα διδάγματα της ρητορικής θεωρίας.²⁰⁹ Ο Βελλήιος φαίνεται ότι έχει επιλέξει συνειδητά να παρουσιάσει το έργο του ως μια *imago principatus* και οργανώνει το διαθέσιμο υλικό του βάσει των *loci memoriae* που μπορούν να εξυπηρετήσουν το οπτικό αποτέλεσμα της αφήγησης. Το συγκεκριμένο τέχνασμα καλλιεργεί την αίσθηση συνεκτικής δομής του έργου, την οποία, άλλωστε, προβάλλει και ο ιστορικός ως ειδοποιό διαφορά της δικής του επιτομής σε σχέση με διαφορετικής στοχοθεσίας ιστορικά έργα.

Μια προσεκτικότερη εξέταση της μεταλογοτεχνικής δήλωσης του ιστορικού θα οδηγήσει στην διαπίστωση ότι τα ονοματικά σύνολα *memores professionis* και *imago principatus* λειτουργούν συμπληρωματικά, εφόσον το πρώτο στοιχείο και των δύο συναρτάται με την έννοια της μνήμης, ενώ το δεύτερο παρουσιάζει παρήχηση στα δύο αρχικά γράμματα. Μάλιστα, αν εφαρμόζαμε την αντιμετάθεση στους δύο συνοδευτικούς όρους των ονοματικών συνόλων, το αποτέλεσμα δεν θα αλλοίωνε επ' ουδενί την αίσθηση της οπτικοποίησης της αφήγησης στην οποία στοχεύει εμφανώς ο Βελλήιος: η *imago professionis*, νοούμενη ως η σταθερή παρουσία στην μνήμη των προγραμματικών δεσμεύσεων του ιστορικού σχετικά με το ύφος και το περιεχόμενο της επιτομής μπορεί να καταστήσει τους αναγνώστες *memores principatus*, υπό την έννοια ότι ο Βελλήιος ικανοποιεί τον στόχο που έχει θέσει για την εδραίωση της αντίληψης περί της συνέχειας στην ανάγνωση της ρωμαϊκής ιστορίας. Η *imago* ως *terminus technicus* της ρητορικής θεωρίας παραπέμπει στο μνημοτεχνικό σύστημα που δίνει την δυνατότητα στον ρήτορα να ανακαλέσει στην μνήμη του τις αναγκαίες πληροφορίες με την βοήθεια οπτικών εντυπώσεων.²¹⁰ Εδώ η *imago* συνάπτεται με τον όρο

²⁰⁸ Για τον όρο *memores* σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα, πρβλ. Sall. *Cat.* 16.4, 58.12, Tac. 2.79.3.

²⁰⁹ Ο ανώνυμος συγγραφέας της ρητορικής πραγματείας *Rhetorica ad Herennium* παραδίδει τον ορισμό της *memoria artificiosa*, η οποία διευκολύνει τον ρήτορα μέσω της συνεχούς εξάσκησης στην απομνημόνευση και την οργάνωση του λόγου του (*Rhet. Her.* 3.16: *Constat igitur artificiosa memoria ex locis et imaginibus*). Για την *memoria artificiosa* ως μνημοτεχνική μέθοδο στην ρητορική θεωρία, βλ. Yates (1966) 1-26.

²¹⁰ Για τον ορισμό της *imago* (ως απόδοση του αρχαιοελληνικού όρου *εἰκόν*) στην ρητορική θεωρία, βλ. Cic. *Inv.* 1.49, *Rhet. Her.* 4.62.

principatus, ο οποίος χρησιμοποιείται από τον Βελλήιο τόσο για το διάστημα διακυβέρνησης του Αυγούστου όσο και για εκείνο του Τιβέριου.²¹¹ Το ονοματικό σύνολο δηλώνει το αντικείμενο της αφήγησης του ιστορικού, η ειδολογική ανησυχία του οποίου εκφράζεται με τον χαρακτηρισμό *memores professionis*. Έτσι, η υλοποίηση της *imago principatus* εξαρτάται όχι απλώς από την τήρηση των προγραμματικών δεσμεύσεων του ιστορικού στην αρχή του έργου, αλλά κυρίως από την διατήρησή τους στην μνήμη του ίδιου μέχρι αυτό το σημείο του έργου. Το γεγονός ότι η ίδια φράση επαναλαμβάνεται στο τέλος του βιβλίου για τα γεγονότα της εποχής του Τιβέριου καλλιεργεί την αίσθηση ότι ο Βελλήιος επιχειρεί να οπτικοποιήσει δια της αφήγησης την ιδέα της ιδεολογικής συνέχειας, επιθυμώντας πιθανόν να αποτυπωθούν οι δύο χρονικές περίοδοι στην μνήμη του αναγνώστη ως μία και ενιαία, αλλά και ως το τέλος της ιστορικής του προσέγγισης:

2.129.1: *Sed proposita quasi uniuersa principatus Ti. Caesaris <imagine> singula recenseamus.*

Μετάφραση: Αλλά τώρα που λίγο πολύ έχει δοθεί στον αναγνώστη συνολική εικόνα της ηγεμονίας του Τιβέριου, ας διεξέλθουμε εκ νέου ορισμένα ζητήματα.

Αρκεί να παρατηρήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο αυτοπαρουσιάζεται ο ιστορικός στο πλαίσιο της αφήγησης των εκστρατειών που διεξήγαγε ο Τιβέριος. Εκτός από *adiutor* του Τιβέριου, ο ίδιος επιστρατεύει τον όρο *spectator*, προκειμένου να διατρανώσει την άμεση συμμετοχή του στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του μετέπειτα αυτοκράτορα Τιβέριου. Είναι προφανές ότι για τα γεγονότα αυτής της περιόδου ο Βελλήιος αξιοποιεί ως πηγή άντλησης του υλικού του την μέθοδο της αυτοψίας, γεγονός που του δίνει την δυνατότητα να ανασυνθέσει τα γεγονότα όπως ακριβώς τα έζησε ο ίδιος υπό τις διαταγές του Τιβέριου:

2.104.3: *...caelestissimorum eius operum per annos continuos VIII praefectus aut legatus spectator, tum pro captu mediocritatis meae adiutor fui.*

Μετάφραση: ...για εννέα συναπτά έτη υπήρξα ο ίδιος, ως έπαρχος ή διοικητής λεγεώνας, θεατής των υπεράνθρωπων κατορθωμάτων του, και αργότερα συνέδραμα κι εγώ στο μέτρο των δυνατοτήτων μου.

Η εικονοποιία η οποία στήνεται με εστίαση στον όρο *spectator* δύναται να διαρθρωθεί σε τρία αλληλοεξαρτώμενα επίπεδα: α. δεδομένης της συμμετοχής του στις εκστρατείες του

²¹¹ Για την πρώτη εμφάνιση του όρου *principatus* σε ιστοριογραφικά συμφραζόμενα τα οποία αφορούν τον Αύγουστο, αλλά και για το φιλοσοφικό υπόβαθρο του όρου με αναφορές στο *De natura deorum* του Κικέρωνα, βλ. Cooley (2019) 71-87.

Τιβέριου ο Βελλήιος υπήρξε στο παρελθόν θεατής της στρατιωτικής δράσης του Τιβέριου και του μεγαλείου του· β. η εμπειρία της συγγραφής ενός ιστορικού έργου που ανασυνθέτει τα γεγονότα του παρελθόντος και οδηγεί στην προβολή του πορτρέτου ενός *optimus princeps* καθιστά τον Βελλήιο θεατή χάρη στην ιδέα της οπτικοποίησης που συνέχει την ιστορική του αφήγηση· γ. ο Βελλήιος καλεί εμμέσως τον αναγνώστη να προκρίνει την οπτική διάσταση στην αναγνωστική εμπειρία, προκειμένου να καταστεί και ο ίδιος θεατής του παρελθόντος και συνδιαμορφωτής της *memoria Romana*. Σε κάθε περίπτωση, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Βελλήιος δεν επικαλείται άλλα πρόσωπα για να πιστοποιήσουν την *imago principatus*, αλλά προτάσσει και θεωρεί εαυτόν ως αυθεντικό και αξιόπιστο μάρτυρα της δράσης του Τιβέριου. Στο τελευταίο μέρος της ιστορικής αφήγησης ο Βελλήιος αυτοσυστήνεται ως ενδοδιηγητικός *spectator*, καλώντας τους αναγνώστες του να λειτουργήσουν ως *spectatores*.²¹² Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι η ταυτότητα του Βελλήιου ως συγγραφέα συνδέεται στενά με το κυρίαρχο οπτικό στοιχείο στην αφήγησή του, με αποτέλεσμα να ευνοείται η αυτοπροβολή του εντός του έργου.

2.6 Το *uotum* ως «σφραγίς» για το ιστορικό έργο

Το επιλογικό τμήμα του ιστορικού έργου του Βελλήιου λαμβάνει την μορφή προσευχής (*uotum*) την οποία διατυπώνει ο Βελλήιος για το παρόν και το μέλλον της Ρώμης.²¹³ Η απουσία της αποστροφής προς τον Βινίκιο και το ίδιο περιεχόμενο του μηνύματος καθιστούν σαφές ότι ο Βελλήιος επιχειρεί να προσδώσει αίσθηση καθολικότητας στα λεγόμενά του, τα οποία αφορούν συνολικά τον *populus Romanus*. Ο ιστορικός προσδιορίζει εξαρχής τον τρόπο με τον οποίο θα ολοκληρωθεί το συγγραφικό του εγχείρημα και παρουσιάζει την επιλογή της προσευχής ως ενδεδειγμένη για την κατάληξη της κλιμακωτής αφήγησης του δεύτερου βιβλίου και του έργου ως συνόλου.

²¹² Για την αφηγηματική λειτουργία του *spectator* και την θεώρηση του έργου ως *spectaculum*, βλ. την μελέτη του Feldherr (1998), η οποία παραμένει έργο αναφοράς για την έρευνα στο ιστορικό έργο του Λίβιου. Στην περίπτωση του Βελλήιου, πέρα από το συγκριτικά εντονότερο οπτικό στοιχείο στην αφήγηση, είναι ενδιαφέρον ότι ο ίδιος ο αφηγητής αυτοαποκαλείται *spectator* προς το τέλος της αφήγησης, ιδίως όταν τα γεγονότα περιστρέφονται γύρω από τον αυτοκράτορα Τιβέριο και αφορούν το ιστορικό παρόν στο οποίο τοποθετείται η συγγραφή του έργου.

²¹³ Για το *uotum* ως έναν από τους τύπους προσευχής σε ρωμαϊκά συμφραζόμενα, βλ. Ussani (1952) 203. Για το επιλογικό *uotum* στο έργο του Βελλήιου, βλ. κυρίως Woodman (1977) 275-282 και Noè (1983) 272-275. Στην σύντομη συμβολή της η Noè διαπιστώνει την κοινή οπτική του Βελλήιου και του Πλίνιου του Νεότερου –ο Πανυγητικός του συνιστά *gratiarum actio* προς τον αυτοκράτορα Τραϊανό με αφορμή το γεγονός της υπατάξεως του ίδιου του συγγραφέα– ως προς την στάση απέναντι στο ρωμαϊκό *imperium*: αμφότεροι είναι συγκαταβατικοί με το καθεστώς και αναφέρονται στην ανάγκη ύπαρξης εγγυήσεων για την προστασία του.

Η μεταλογοτεχνική λειτουργία του επιλόγου είναι εμφανής από τον τρόπο με τον οποίο ο Βελλήιος ανακοινώνει το κλείσιμο του έργου. Η παρήχηση που προκαλείται από την συνεμφάνιση των όρων *uotum* και *uolumen* συνδέει στενά το έργο ως ολοκληρωμένη συγγραφική διαδικασία και την προσευχή ως «σφραγίδα» του έργου, με την οποία ο ιστορικός επικυρώνει το δικό του δημιούργημα.²¹⁴ Με ανάλογη παρήχηση (*uos...uoce*) η οποία αντιστοιχεί προς την αρχική δήλωση του αφηγητή για την προαναγγελία του *uotum*, ο Βελλήιος απευθύνεται στους προστάτες θεούς της Ρώμης, επικαλούμενος την *uox publica*, η οποία είχε ταυτιστεί με το όνομα και την προσωπικότητα του Κικέρωνα στο 2.66 του έργου:²¹⁵

2.131: ***Voto finiendum uolumen est. Iuppiter Capitoline, et auctor ac stator Romani nominis Gradiue Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et quicquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigium extulit, uos publica uoce obtestor atque precor: custodite seruate protegite hunc statum, hanc pacem, <hunc principem>, eique functo longissima statione mortali destinate successores quam serissimos, sed eos quorum ceruices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant quam huius suffecisse sensimus, consiliaque omnium ciuium aut pia ******

Μετάφραση: Ας κλείσει λοιπόν αυτό το έργο με μία προσευχή, όπως πρέπει. «Καπιτώλιε Δία» (*Iuppiter Capitoline*), «Θούριε Άρη» (*Gradiue Mars*), εσύ ο αρχηγέτης και ο παραστάτης του ρωμαϊκού έθνους, «Εστία» (*Vesta*), εσύ η φύλακας του αιώνιου πυρός, και όλες εσείς οι θεότητες που εξυψώσατε την ρωμαϊκή εξουσία στο απόγειο ολόκληρου του κόσμου, εσάς επικαλούμαι και σε εσάς προσεύχομαι εν ονόματι αυτού εδώ του λαού: να φυλάξετε, να διατηρήσετε και να προστατεύσετε την παρούσα κατάσταση (το *status quo*), αυτήν εδώ την ειρήνη, αυτόν εδώ τον ηγεμόνα. Κι όταν συμπληρώσει το μεγαλύτερο δυνατό χρονικό διάστημα στο αξίωμά του, να προορίσετε γι' αυτόν διαδόχους το αργότερο δυνατό, αλλά μονάχα τέτοιους που να είναι ικανοί να επωμιστούν το βάρος αυτού του παγκόσμιου *imperium* επιδεικνύοντας την ίδια με αυτόν (ενν. τον αυτοκράτορα) ανδρεία, της οποίας έχουμε υπάρξει όλοι μάρτυρες. Και στα σχέδια όλων των πολιτών, εάν είναι ευσεβή...

Ο Βελλήιος υποδεικνύει στον αναγνώστη ότι το κατάλληλο *explicit* για το έργο του θα έχει την μορφή της προσευχής. Το *uotum* αποτελεί την κατακλείδα του εκτενούς τμήματος της ιστορικής αφήγησης που πραγματεύεται τα γεγονότα της εποχής του Τιβέριου, ενώ παράλληλα

²¹⁴ Ο όρος *uotum* απαντά οκτώ φορές στο δεύτερο βιβλίο του Βελλήιου, συνήθως σε αφαιρετική (2.22, 40, 45, 48, 89, 103, 125, 131). Βλ. *OLD* s.v. *uotum*. Πρβλ. την χρήση της έκφρασης *uotum posuit* (ή, εναλλακτικά, *uotum soluit, uoto soluto*) εν είδει επιγραφικής *formula*.

²¹⁵ Βλ. Woodman (1977) *ad loc.*

δίνει στον Βελλήιο την ευκαιρία να συνδέσει το έργο του με το παρόν και το μέλλον του ρωμαϊκού *imperium*. Ο όρος *finiendum* που εισάγει το μέρος της προσευχής αφενός σηματοδοτεί την ανάγκη αντιστροφής του αρνητικού κλίματος εξαιτίας της πολιτικής κρίσης των τελευταίων χρόνων του καθεστώτος του Τιβερίου και της διάχυτης απογοήτευσης στο οικογενειακό περιβάλλον του αυτοκράτορα, αφετέρου μπορεί να ιδωθεί και υπό το πρίσμα της απόδοσης ενός τυπικού κλεισίματος σε ένα έργο που διακρίνεται για την ρητορικότητά του.²¹⁶ Για την επεξεργασία του epilόγου, άλλωστε, ο Βελλήιος θα πρέπει να είχε υπ' όψιν του δείγματα του είδους της επιδεικτικής ρητορείας τα οποία θα αποτελούσαν αντικείμενο διδασκαλίας και εξάσκησης στις ρητορικές σχολές της πρώιμης αυτοκρατορικής περιόδου. Ο Ramage έχει εστιάσει στον πανηγυρικό χαρακτήρα του τελευταίου μέρους του ιστορικού έργου, αναφέροντας ως χαρακτηριστικό παράλληλο τον *Panegyricus* του Πλίνιου του Νεότερου για τον αυτοκράτορα Τραϊανό.²¹⁷ Στο επιλογικό *uotum* του ιστορικού έργου, όμως, ο αφηγητής απευθύνεται στις θεότητες οι οποίες κατ' εξοχήν συνδέονται με το μυθικό παρελθόν της Ρώμης και την εξάπλωση της ισχύος της, προτάσσοντας το πρώτο ενικό πρόσωπο με τα ρήματα *obtestor* και *precor*. Στο σημείο αυτό ο αφηγητής αυτοπροβάλλεται ως εκφραστής της *uox publica* και, μιμούμενος το κικερώνειο ρητορικό πρότυπο, δίνει την εντύπωση ότι τα αιτήματα τα οποία διατυπώνει απηχούν το σύνολο του ρωμαϊκού λαού.

Η αυτοπαρουσίαση του αφηγητή ως ρήτορα-εκφραστή της *uox publica* προϋποθέτει βέβαια, τον ρωμαϊκό λαό ως ακροατήριο και το περιβάλλον του δημόσιου χώρου για την πραγματοποίηση της προσευχής ως τελετουργικής πράξης. Ο αφηγητής περιβάλλει εντέχνως το τελικό τμήμα του έργου, στο οποίο διακρίνεται αποκλειστικά η δική του φωνή, με δημόσιο χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, η επίκληση των θεοτήτων για την ικανοποίηση των αιτημάτων του συμπίπτει με την προβεβλημένη θέση ναών στο ρωμαϊκό *forum*, οι οποίοι είχαν κομβική σημασία στο αυγούστειο οικοδομικό πρόγραμμα και εξυπηρετούσαν τις ιδεολογικές στοχεύσεις του καθεστώτος μέσω της οπτικής ανάδειξης του ρεπουμπλικανικού παρελθόντος.²¹⁸ Πιο συγκεκριμένα, η αναφορά του Βελλήιου στον *Iuppiter Optimus Maximus*,

²¹⁶ Για την καθιέρωση της πρακτικής του *uotum* επί Αυγούστου και την σύμβαση της εκφώνησής τους *pro salute et ualetudine imperatoris*, βλ. Daly (1950) 164-168. Ο ίδιος ο Αύγουστος ορίζει χαρακτηριστικά στις *Res Gestae* του την απόδοση προσευχών προς τιμήν του από υπάτους και ιερείς σε πενταετή βάση.

²¹⁷ Βλ. Ramage (1982) 266-271. Πρβλ. όμως και την αντίρρηση του Woodman (1977) 52.

²¹⁸ Η ονομαστική επίκληση των θεοτήτων παραπέμπει στα εξής οικοδομήματα, τα οποία εντάσσονται στο πρόγραμμα (αν)οικοδόμησης του Αυγούστου και στο ιδεολογικό πρόγραμμα της ηγεμονίας του: α. στον ναό του *Iuppiter Optimus Maximus*, η ίδρυση του οποίου ανάγεται στις απαρχές της *Res publica*: ο Αύγουστος αυτοπροβλήθηκε εντέχνως ως *Iuppiter* και το άγαλμά του *diuus Augustus* ευνοεί την συσχέτιση με την μορφή του θεού [βλ. Zanker (2009) 302-312 για την χρήση της μορφής του Δία (*Iuppiter*) στην εικαστική γλώσσα του Αυγούστου αλλά και του Τιβερίου]. β. στον ναό του *Mars Ultor* στο *Forum Augusti* το οποίο οικοδομήθηκε επί Αυγούστου (*RG* 21) και ανήχθη σε κεντρικό σύμβολο της αυγούστειας ιδεολογίας, ιδίως της διακήρυξης των

τον *Mars Ultor* και την *Vesta* ανακαλεί στην μνήμη τους ναούς οι οποίοι ήταν αφιερωμένοι στους αντίστοιχους θεούς ως ρωμαϊκά οικοδομήματα και αξιοποιήθηκαν για την ιδεολογική κατοχύρωση του αυγούστειου καθεστώτος.²¹⁹ Η ανάκληση της αυγούστειας ιδεολογίας μέσω της υπαινικτικής αναφοράς στο οικοδομικό πρόγραμμα του Αυγούστου εξυπηρετεί την πρόθεση του Βελλήιου να προβάλλει την επιτυχία του προγράμματος της *imitatio Augusti* το οποίο χαρακτήρισε την πολιτική του αυτοκράτορα Τιβέριου ιδίως κατά την αρχική φάση της διακυβέρνησής του.²²⁰

Η ανησυχία του ιστορικού για το καθεστώς του Τιβέριου είναι διάχυτη στο επιλογικό *uotum* και διαδέχεται την προηγούμενη αναφορά στις απογοητεύσεις τις οποίες βιώνει ο αυτοκράτορας στο οικογενειακό του περιβάλλον.²²¹ Λαμβάνοντας υπ' όψιν το διάστημα κατά το οποίο ο Τιβέριος ζει απομονωμένος στο Κάπρι και ο φιλόδοξος Σηιανός αξιοποιεί την συγκυρία για την συγκέντρωση όλο και περισσότερης εξουσίας, μπορεί κανείς να κατανοήσει το κλίμα το οποίο δικαιολογεί την προσευχή του Βελλήιου για την ομαλοποίηση της πολιτικής κατάστασης και την εξασφάλιση της σταθερότητας του *principatus*. Στην ιστορική σκέψη του Βελλήιου η περίοδος του αυτοκράτορα Τιβέριου λειτουργεί, επομένως, ως το τέλος στην εξέλιξη της ιστορικής αφήγησης, ενώ αφήνεται να διαφανεί η *uirtus* του Τιβέριου ως *optimus princeps* και αντάξιου διαδόχου του Αυγούστου.²²²

Με βάση αυτή την τελεολογική αντίληψη την οποία εφαρμόζει ο ιστορικός στο έργο του, η επιλογή του να ολοκληρώσει το έργο του με μια προσευχή που έχει ως αντικείμενο την σταθερότητα την οποία συνεπάγεται η παραμονή του σύγχρονου του Βελλήιου αυτοκράτορα στην εξουσία, αποτελεί την πιο χαρακτηριστική περίπτωση επίδειξης εύνοιας προς τον Τιβέριο

επιτευγμάτων του Αυγούστου στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής [βλ. σχετικά το άρθρο του Droge (2011/2012) 85-112, ο οποίος χρησιμοποιεί και τον προσφυή όρο «αυτο-αποθέωση» για την λειτουργία του ιδεολογικού προγράμματος του αυγούστειου καθεστώτος]: γ. στον ναό της *Vesta* στο *Forum Romanum*, ο οποίος ανοικοδομήθηκε επίσης επί Αυγούστου: η συσχέτιση του Αυγούστου με την *Vesta* αναδεικνύει κυρίως την ιδιότητα του αυτοκράτορα ως *pontifex maximus*, ενώ χαρακτηριστικοί για την συγκεκριμένη σχέση είναι οι στίχοι του Οβιδίου στο έργο του *Fasti* (3.423-426): *di ueteris Troiae, dignissima praeda ferenti, / qua grauis Aeneas tutus ab hoste fuit, / ortus ab Aenea tangit cognata sacerdos / numina: cognatum, Vesta, tuere caput.*

²¹⁹ Τα λατρευτικά ονόματα των θεών που αναφέρονται εδώ αποτελούν ένα τυπικό παράδειγμα της διαδικασίας η οποία συνοψίζεται στον όρο *interpretatio Romana*. Βλ. το θεμελιώδες άρθρο του Wissowa (1916-1919) αλλά και το ειδικό κεφάλαιο για την έννοια και τις μορφές της *interpretatio* στην—πρόσφατα μεταφρασμένη στην Ελληνική (2021)—μονογραφία του Parker (2017).

²²⁰ Για την ιδέα της *imitatio Augusti* στο έργο του Βελλήιου, βλ. Cowan (2009) 468-485, Pieper (2021) 241-259.

²²¹ Ο Woodman (1977) 54 σημειώνει εύστοχα ότι «σε αυτό το σημείο η προσευχή του Βελλήιου προς τους θεούς της Ρώμης αποτελεί τόσο μαρτυρία των προσωπικών του αισθημάτων όσο και αναγνώριση της επερχόμενης κρίσης για την ρωμαϊκή πολιτεία».

²²² Για τα *exempla* στο έργο του Βελλήιου τα οποία προετοιμάζουν την παρουσίαση του *optimus princeps*, βλ. Gowing (2007) 411-418. Για την τελεολογική κατασκευή και ανάγνωση της ιστορικής αφήγησης του Βελλήιου, βλ. Domainko (2015) 76-110. Για τον ρόλο και την λειτουργία της τελεολογίας στην αρχαία ιστοριογραφία, βλ. την μονογραφία του Grethlein (2013).

εντός του έργου. Αντιστρόφως, όμως, λειτουργεί εμμέσως και ως αίτημα του ίδιου του ιστορικού για ανάλογη ευνοϊκή στάση προς το έργο του ως ολοκληρωμένο συγγραφικό εγχείρημα αλλά και προς τον ίδιο ως ιστορικό που για πρώτη φορά ανέλαβε την διεκπεραίωση ενός τέτοιου έργου. Μέσω του *uotum* αναδύεται εμφατικά η φωνή του αφηγητή, η οποία μπορεί να είναι μεν παρούσα σε αρκετά σημεία της αφήγησης, αλλά τα κλητικά ρήματα σε πρώτο ενικό πρόσωπο και η επικαιρική διάσταση της προσευχής αποτυπώνουν εναργώς την σχέση του συγγραφέα με το *opus* του με γνώμονα την ιστορική συγκυρία συγγραφής του. Επομένως, μπορούμε να συναγάγουμε το εύλογο συμπέρασμα ότι το επιλογικό *uotum* λειτουργεί ως το *opus exegi* ενός ιστορικού με λογοτεχνικές αξιώσεις που ενδιαφέρεται για την οργανική σύνδεση του καταληκτικού μέρους με την κυρίως ιστορική αφήγηση αλλά και για την ενιαία θεματική δομή του έργου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η «φωνή» της αποστροφής και η αφηγηματική φωνή του Βελλήιου

Καίρια θέση για την διερεύνηση του ρητορικού σχεδιασμού που συνέχει το ιστορικό έργο του Βελλήιου, καθώς και του τρόπου με τον οποίο ο ίδιος ο ιστορικός αυτοπροβάλλεται μέσω αυτού, καταλαμβάνει η αποστροφή του αφηγητή προς τον αποδέκτη του έργου. Θα ήταν σίγουρα παραπειστική η αξιολόγηση της περίπτωσης του συγκεκριμένου ρητορικού μηχανισμού ως μοναδικής στο ιστοριογραφικό είδος, ιδίως μάλιστα αν συνεκτιμήσουμε δύο καθοριστικής σημασίας παράγοντες: πρώτον, ότι ένα σημαντικό μέρος της προγενέστερης ρωμαϊκής ιστοριογραφίας δυστυχώς δεν σώζεται καθόλου και, άρα, από τα έργα των σύγχρονων του Βελλήιου ιστορικών σώζονται ευάριθμα αποσπάσματα· δεύτερον, ότι η μη σωζόμενη *praefatio* του έργου του Βελλήιου εμποδίζει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για τα κίνητρα συγγραφής του έργου, τον συνολικό σχεδιασμό για την ανάπτυξη της ιστορικής αφήγησης, αλλά και τον ρόλο τον οποίο διαδραματίζει η σχέση του ίδιου του ιστορικού με τον Βινίκιο στο πλαίσιο της συγγραφής του εξεταζόμενου έργου. Παρόλα αυτά, ανάμεσα στους στόχους της παρούσας εργασίας, όπως αυτοί εκτέθηκαν αναλυτικά στο μέρος της Εισαγωγής, είναι και η ανάδειξη της ιδιαίτερης λειτουργίας του υφολογικού μέσου της αποστροφής, κυρίως εξαιτίας της συχνής εμφάνισής του εντός του έργου, γεγονός που δεν μας αφήνει να παραγνωρίσουμε την αφηγηματική και ρητορική λειτουργία, την οποία, όπως θα υποστηρίξω, επιτελεί στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης.

Οι υποθέσεις σχετικά με την ανασύνθεση της *praefatio* του έργου, όπως εξετάστηκαν στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας, αφορούν κυρίως την αφιέρωση του έργου στον Βινίκιο επ' αφορμή της θητείας του τελευταίου ως υπάτου το έτος 30 μ.Χ. Ωστόσο, παρά την απουσία ενός τόσο σημαντικού δείκτη για την εξέταση τόσο του μεθοδολογικού πλαισίου συγγραφής του ιστορικού έργου όσο και της σχέσης συγγραφέα και αποδέκτη του έργου, η συχνή παρουσία αποστροφών προς τον Βινίκιο μάς δίνει, τουλάχιστον, την δυνατότητα να ανιχνεύσουμε την λειτουργία της ως ρητορικού μηχανισμού που κατευθύνει την ιστορική αφήγηση. Εάν εξαιρέσουμε τις πολύτιμες επισημάνσεις του Woodman για την θέση της αποστροφής στο έργο του Βελλήιου, ούτε η παλαιότερη αλλά ούτε και η πιο πρόσφατη βιβλιογραφία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την μονογραφία του Schmitzer, έχουν εστιάσει ιδιαίτερα στην ρητορική λειτουργία της αποστροφής, όπως αυτή προκύπτει από την εξέταση

όλων των επιμέρους περιπτώσεων.²²³ Ο σαφής στόχος της κάλυψης αυτού του υπαρκτού βιβλιογραφικού κενού θα απασχολήσει ειδικά αυτό το τελευταίο κεφάλαιο, το οποίο συμπληρώνει και ολοκληρώνει την προσπάθεια ανάδειξης εκείνου που όρισα εξ αρχής ως «ρητορική της αυτοπαρουσίασης». Στο ιστορικό έργο του Βελλήιου η ιδιαιτερότητα έγκειται στον βαθμό συχνότητας στην εμφάνιση αυτού του μέσου. Από αυτή την άποψη, η συγκεντρωτική εξέταση των αντίστοιχων παραδειγμάτων θα αναδείξει την σκόπιμη αξιοποίηση του συγκεκριμένου μέσου εκ μέρους του Βελλήιου, το οποίο αντανακλά πρωτίστως τις υφολογικές επιλογές του ιστορικού ως συγγραφέα που προβάλλει την λογισσύνη του.

Η πρώτη αποστροφή στο έργο αφορά την παραδοσιακή χρονολόγηση των Ολυμπιακών αγώνων. Το γεγονός της επίσημης καθιέρωσης των διάσημων αγώνων παραπέμπει στο μακρινό αρχαιοελληνικό παρελθόν και δεν είναι καθόλου παράδοξη η τοποθέτησή του στο πρώτο βιβλίο του έργου, το οποίο πιστοποιεί τα αρχαιοδιφικά ενδιαφέροντα του ιστορικού. Εντούτοις, χάρη στην αποστροφή στον Βινίκιο και την χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου, ο Βελλήιος επιχειρεί να ενσωματώσει στο υλικό που αναφέρεται στο απώτατο παρελθόν το γεγονός της υπατείας του Βινίκιου, αναδεικνύοντας έτσι εμμέσως και το ρωμαϊκό παρόν, το οποίο είναι κοινό για τον Βελλήιο και τον αποδέκτη του:

1.8.1: *is eos ludos mercatumque instituit ante annos (quam tu, M. Vinici, consulatum inires) DCCCXXIII.*

Μετάφραση: Αυτός (ενν. ο Ίφιτος) καθιέρωσε αυτούς τους αγώνες (ενν. τους Ολυμπιακούς) και τις πανηγύρεις οκτακόσια είκοσι τρία έτη πριν ανέλθεις στο αξίωμα του υπάτου εσύ, Μ. Βινίκιε.

Η αξιοποίηση του ονόματος του Βινίκιου και της υπατείας του ως αφηγηματικού *terminus ante quem* επιτρέπει στον ιστορικό την υιοθέτηση συγχρονικής οπτικής.²²⁴ Με την συνειρμική ανάκληση του ονόματος του τιμώμενου προσώπου ο Βελλήιος επιχειρεί την εδραίωση του γεγονότος της υπατείας στο πεδίο της ιστορικής μνήμης, προβάλλοντας το ίδιο το γεγονός ως κομβικό τόσο για την ιστορική αφήγηση όσο και για την ρωμαϊκή ιστορία στο

²²³ Ο Woodman (1975) συνάγει το εύλογο συμπέρασμα ότι η συχνή εμφάνιση των αποστροφών στον Βινίκιο συνιστά ισχυρή ένδειξη για τον χαρακτηρισμό του Βινίκιου ως αποδέκτη του έργου, ενώ αναγνωρίζει την υφολογική αξία της αποστροφής. Εκκινώντας από αυτή την θέση επιχειρώ να προεκτείνω τον συλλογισμό του Woodman και να αναδείξω περαιτέρω την λειτουργία της αποστροφής από ρητορική και αφηγηματολογική σκοπιά. Με βάση την παρατήρηση του Woodman, σύμφωνα με την οποία κανείς από τους μείζονες Ρωμαίους ιστορικούς δεν αφιερώνει το έργο του σε κάποιον αποδέκτη, θα είχε ουσιαστικό ενδιαφέρον η συστηματική εξέταση του υφολογικού μέσου της αποστροφής στην ρωμαϊκή ιστοριογραφία.

²²⁴ Βλ. την συμβολή του Wiseman στον συλλογικό τόμο της Cowan (2011) για την σημασία την οποία αποδίδει ο Βελλήιος στους *ludi* ως αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινότητας του Ρωμαίου πολίτη.

σύνολό της.²²⁵ Παράλληλα, η αναφορά στο σύγχρονό του γεγονός είναι ενδεικτική της ρητορικής κατασκευής που εμπλέκει τον ίδιο τον αφηγητή ως ομιλούν πρόσωπο και τον Βινίκιο ως ακροατή και άμεσο αποδέκτη των λεγομένων του πρώτου. Η προτεινόμενη χρονολόγηση του θεάματος των Ολυμπιακών αγώνων συναρτάται από τον Βελλήιο με το γεγονός της υπατείας του αποδέκτη, με αποτέλεσμα να υποδηλώνεται η εκτίμηση του ιστορικού για το πρόσφατο γεγονός της ανάληψης των υπατικών καθηκόντων, το οποίο προβάλλεται ως ένα ανάλογης αξίας ρωμαϊκό θέαμα. Κοντολογίς, η αποστροφή λειτουργεί ως μέσο για την συμβολική εδραίωση της υπατείας του Βινίκιου ως ορόσημου για την ιστορική αφήγηση του Βελλήιου, και κατ' επέκταση για την *memoria Romana*, εφόσον αξιοποιείται με αυτό τον τρόπο ως δείκτης χρονολόγησης από έναν Ρωμαίο ιστορικό της περιόδου των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων.

Με βάση την χρονική οριοθέτηση των Ολυμπιακών αγώνων ο Βελλήιος προχωρά και στον χρονικό υπολογισμό της ίδρυσης της Ρώμης, ο οποίος ενδιαφέρει ιδιαίτερα το ρωμαϊκό ιστοριογραφικό είδος ήδη από τις απαρχές του. Εν προκειμένω, το μυθικό παρελθόν της Ρώμης ενσωματώνεται στο κατά βάση μη ρωμαϊκό πλαίσιο του πρώτου βιβλίου και καταλαμβάνει ιδιαίτερη θέση στον χρονικό ορίζοντα της ιστορικής αφήγησης του Βελλήιου:

1.8.4: *a quo tempore ad uos consules anni sunt DCCLXXXI; id actum post Troiam captam annis CCCCXXXVIII.*

Μετάφραση: Από εκείνη την ημερομηνία μέχρι και το διάστημα της υπατείας σου μεσολαβούν εκατόνια ογδόντα ένα έτη· αυτό το γεγονός έλαβε χώρα τετρακόσια τριάντα επτά έτη μετά την άλωση της Τροίας.

Το γεγονός αυτό δίνει εκ νέου την ευκαιρία στον Βελλήιο να προωθήσει την σύνδεση με την υπατεία του Βινίκιου και να αξιοποιήσει τον μηχανισμό της αποστροφής. Εδώ ο ιστορικός, αντί να αναφερθεί ονομαστικά στον Βινίκιο, απευθύνεται και στους δύο υπάτους του έτους 30 μ.Χ, τον Βινίκιο και τον Κάσσιο Λογγίνο.²²⁶ Η τοποθέτηση του γεγονότος της υπατείας εν μέσω των αναφορών στην μυθική ίδρυση της Ρώμης και στην άλωση της Τροίας προωθεί την διαπλοκή δύο χρονικών επιπέδων, του ιστορικού παρόντος με το αφηγηματικό παρελθόν, γεγονός που μαρτυρεί τον επιδέξιο χειρισμό του Βελλήιου στην ανάδειξη της υπατείας του Βινίκιου ως κορυφαίου γεγονότος αλλά και του ίδιου του Βινίκιου ως αποδέκτη του έργου. Η

²²⁵ Βλ. Domainko (2018) 81-82.

²²⁶ Πρβλ. Tac. *Ann.* 6.15.1 (αμφότεροι είχαν λαμπρή οικογενειακή παράδοση και νυμφεύθηκαν κόρες του Γερμανικού, ο μὲν Βινίκιος την Λιβύλλα, ο δὲ Κάσσιος Λογγίνος την Δρουσίλλα).

έμφαση που δίνει ο Βελλήιος είναι περισσότερο στην χρονική απόσταση που καλύπτεται από την ίδρυση της Ρώμης μέχρι την υπατεία του Βινίκιου, ενώ οι άλλοι δύο δείκτες, δηλαδή η έκτη Ολυμπιάδα και η άλωση της Τροίας, ενισχύουν την συχρονική προσέγγιση του ιστορικού.²²⁷ Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι επιστρατεύονται τρεις δείκτες που αφορούν γεγονότα του μυθικού παρελθόντος (ελληνικού και ρωμαϊκού), με αποτέλεσμα να αναδειχθεί περαιτέρω η αξία του επίκαιρου ιστορικού γεγονότος το οποίο επισφραγίζει ο ιστορικός με την αφήγησή του.

Αξίζει να παρατηρήσουμε την συντακτική επιλογή του Βελλήιου: η δομή της αποστροφής «*quam* + όνομα αποδέκτη + γεγονός υπατείας» που έχει υιοθετηθεί από τον Βελλήιο, ήδη από την πρώτη φορά που απευθύνεται στον Βινίκιο, ακολουθείται άλλες τρεις φορές, στα 1.12, 2.49 και 2.65 του έργου. Εν προκειμένω, ο ιστορικός αφορμάται από την θητεία δύο προκατόχων του Βινίκιου στο αξίωμα και τοποθετεί τελευταίο στην σειρά το όνομα του αποδέκτη. Η αποστροφή δημιουργεί την εντύπωση της φυσικής συνέχειας στο υπατικό αξίωμα, το οποίο, χάρη στο όνομα του Βινίκιου, στέκεται ως η αφορμή για την –μέσω της αφήγησής– αναδρομή του ιστορικού σε ένδοξες στιγμές του ρωμαϊκού παρελθόντος. Το όνομα του αποδέκτη συνδέεται στο πλαίσιο της αφήγησής με άλλα ονόματα τα οποία παραπέμπουν σε *uiri clarissimi*, με αποτέλεσμα να υποβάλλεται στον αναγνώστη η ιδέα της εξασφαλισμένης φήμης για τον νέο ύπατο και στενό φίλο του ιστορικού:

1.12.6: *hunc finem habuit Romani imperii Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere Claudio et Fulvio consulibus, ante annos CCXCVI quam tu, M. Vinici, consulatum inires.*

Μετάφραση: Αυτό υπήρξε και το τέλος της Καρχηδόνας, της ανταγωνίστριας του ρωμαϊκού *imperium*, εναντίον της οποίας οι πρόγονοί μας άρχισαν να πολεμούν όταν ήταν ύπατοι ο Κλαύδιος και ο Φούλβιος, πριν από διακόσια ενενήντα έξι χρόνια από τότε που ανήλθες στο υπατικό αξίωμα εσύ, Μ. Βινίκιε.

Ο Βελλήιος φαίνεται πως ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την απόδοση της οφειλόμενης τιμής στο πρόσωπο που αφιερώνει το έργο, διεκδικώντας προνομιακή θέση ως προς την μνεία στον τίτλο του υπάτου που έχει αποδοθεί στον Βινίκιο. Η σύντομη αναφορά στην καταστροφή της Κορίνθου και της Καρχηδόνας ευνοεί την συσχέτιση με την υπατεία του Βινίκιου. Στην

²²⁷ Στον συλλογικό τόμο της Cowan (2011) για τον Βελλήιο μπορεί κανείς να λάβει υπ' όψιν του την σχετική ανάλυση του Bisham, ο οποίος ορίζει την τεχνική συσχέτισης ενός γεγονότος με δύο ή περισσότερους χρονολογικούς δείκτες ως «ισχυρή σήμανση» (“heavy marking”), σε αντιδιαστολή προς πιο γενικές δηλώσεις χρόνου, όπως τα χρονικά επιρρήματα τα οποία απαντούν στο έργο.

ιστορική αντίληψη του Βελλήιου το γεγονός που αποτελεί ισχυρό κίνητρο για την συγγραφή της ιστορίας ταυτίζεται, στο πεδίο της μνήμης, με κεφαλαιώδη γεγονότα του μυθικού και ιστορικού παρελθόντος, εν προκειμένω με τον θρίαμβο της *Res publica* απέναντι στον μεγαλύτερο εχθρό της. Το χρονικό όριο της καταστροφής της Καρχηδόνας, όπως έχει τονιστεί, έχει λειτουργικό ρόλο στα έργα των Ρωμαίων ιστοριογράφων και η θέση του συγκεκριμένου γεγονότος στην εκάστοτε ιστορική αφήγηση είναι κομβική για το σύνολο του έργου στο οποίο συμπεριλαμβάνεται. Λόγω της θεώρησής του, λοιπόν, ως σημείου τομής των δύο βιβλίων του ιστορικού έργου του Βελλήιου, η συσχέτισή του με την αποστροφή στον Βινίκιο επιβεβαιώνει την επιπρόσθετη αξία που προσλαμβάνει η χρονολογία της υπατείας του Βινίκιου για τον Βελλήιο και το ιστορικό έργο στο σύνολό του, αποκαλύπτοντας τον δομικό σχεδιασμό από την πλευρά του συγγραφέα. Η αναφορά του Βελλήιου στην Καρχηδόνα ως *Romani imperii aemula* προωθεί την διακειμενική σύνδεση με το πρότυπο του Σαλλούστιου, στο έργο του οποίου απαντά ο ίδιος χαρακτηρισμός.²²⁸

Στο πρώτο βιβλίο η τελευταία αναφορά στο όνομα του αποδέκτη του έργου ανιχνεύεται στο σημείο που ο Βελλήιος προσθέτει μία ανεκδοτολογικού τύπου πληροφορία για τον Μόμμιο, τον πρωταγωνιστή στην λεηλασία της Κορίνθου. Η αποστροφή προς τον Βινίκιο προκύπτει ως κατάληξη της σύντομης, παραδειγματικής αναφοράς στο επεισόδιο του Μόμμιου, του Ρωμαίου κατακτητή της Κορίνθου:²²⁹

1.13.5: *non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro re publica fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum quam in tantum ea intellegi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit conuenientior.*

Μετάφραση: Δεν νομίζω όμως, Μ. Βινίκιε, ότι θα είχες καμία αμφιβολία για το ότι, πρώτον, θα ωφελούσε περισσότερο την πολιτεία αν είχε έως τώρα πιο άξεστη μεταχείριση απέναντι σε αυτά τα κορινθιακά αντικείμενα, παρά να τύχουν αυτά τέτοιας αντιμετώπισης, όπως η τωρινή, και δεύτερον, ότι η απαιδευσία εκείνων των ημερών θα συνεισέφερε περισσότερο στην ευπρεπή δημόσια εικόνα μας παρά η τωρινή υποτιθέμενη καλλιτεχνική παιδεία μας.

Το αρνητικό πορτρέτο του Μόμμιου αντιπαραβάλλεται προς την θετική απεικόνιση του Σκιπίωνα Αιμιλιανού με κριτήριο όχι τόσο τις στρατιωτικές επιδόσεις, αλλά, κυρίως, το

²²⁸ Πρβλ. Sall. Cat. 10.1: ... *Carthago aemula imperii Romani*...

²²⁹ Για την σημασία του επεισοδίου με πρωταγωνιστή τον Μόμμιο, βλ. Cowan (2011) 255-261. Ο Pitcher σχολιάζει ακροθιγώς και την λειτουργία της αποστροφής, η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, προοδίδει επιπρόσθετη αξία στο συγκεκριμένο επεισόδιο το οποίο τοποθετείται στο τέλος του πρώτου βιβλίου.

πνευματικό και αισθητικό τους υπόβαθρο. Οι ηθικές κρίσεις που διατυπώνει ο Βελλήιος επί τη βάσει του διπόλου *elegantis / rudis* έχουν ως αποδέκτη τον ίδιο τον Βινίκιο και τον τρόπο με τον οποίο καλείται να διαχειριστεί το νέο του αξίωμα. Με άλλα λόγια, ο Βελλήιος βλέπει στο πρόσωπο του αποδέκτη του έναν Ρωμαίο *uir* που θα συγκεντρώνει όλες τις αρετές των ένδοξων προγόνων, ώστε να θεωρείται αντάξιος ενός *laus* ανάλογου με αυτόν που επιδαμιλεύει ο ιστορικός για εκείνον. Εδώ η αποστροφή επιβεβαιώνει την συναισθηματική εγγύτητα του ιστορικού με τον αποδέκτη, παρέχοντας την ευκαιρία στον ιστορικό να προβάλει το προσωπικό του ενδιαφέρον για την πνευματική καλλιέργεια και την εξοικείωση με την ελληνική παιδεία. Οι παρατηρήσεις του για την αντιμετώπιση του ελληνικού πολιτισμού απευθύνονται με κριτική διάθεση προς τον Βινίκιο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η έμφαση, εν προκειμένω, δεν είναι στην χρονολογία της υπατείας του Βινίκιου, αλλά στο ηθικό *exemplum* που απευθύνει ο ιστορικός προς τον Βινίκιο με αφορμή την προβολή του Μόμμιου ως αντιπροτύπου στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης. Ο Βελλήιος ενισχύει την εντύπωση ότι οι ηθικές κρίσεις που διατυπώνει λαμβάνουν έναν χαρακτήρα υπόμνησης προς τον Βινίκιο για την ορθή διαχείριση του νέου αξιώματος. Μέσω της αποστροφής τονίζεται η μέριμνα του Βελλήιου για το μέλλον του Βινίκιου στο υπατικό αξίωμα και για τον ρόλο που δυνητικά μπορεί να διαδραματίσει ο τελευταίος στα ρωμαϊκά πράγματα.

Ενδεικτική για το ρητορικό αποτέλεσμα που επιδιώκει ο Βελλήιος είναι και η φρασεολογία που υιοθετεί: η αρνητική διατύπωση συνδυάζεται με ρήματα που εκφράζουν μετριασμένη βεβαιότητα ή/και αμφιβολία, αλλά και με τις εξαρτώμενες προτάσεις με το *quoniam* που ακολουθούν, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται εξ αντιθέτου η έμφαση στην βεβαιότητα της θέσης που εκφράζει. Το ρητορικό τέχνασμα γίνεται αντιληπτό και από την τοποθέτηση των ρημάτων πριν από την αποστροφή: το ρήμα δεύτερου ενικού προσώπου *dubitares* που τοποθετείται πριν από την επίκληση στον Βινίκιο έπεται του ρήματος σε πρώτο ενικό πρόσωπο *non puto* που εισάγει την θέση του Βελλήιου. Η αίσθηση συναντίληψης που αφήνεται να διαφανεί για τα δύο πρόσωπα εξυπηρετεί την πρόθεση του ιστορικού να αναδείξει την αλληλεπίδραση του αφηγητή με το πρόσωπο στο οποίο αφιερώνεται το έργο, γεγονός που συντελεί στην προβολή του ρητορικού «εγώ» μέσω του Βινίκιου.²³⁰

²³⁰ Την ενισχυμένη παρουσία του «εγώ» μέσω της αποστροφής παρατηρεί και ο Usher (2010) στο σχετικό άρθρο για την αττική ρητορεία. Στο πλαίσιο της συνολικής εξέτασης των χωρίων στα οποία εμφανίζεται το υφολογικό μέσο της αποστροφής, ο ίδιος διαπιστώνει ότι η εξέλιξη της αττικής ρητορείας συναρτάται με το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον ρόλο του ατόμου και την ανάδειξη της προσωπικότητας είτε του ίδιου του ρήτορα είτε του προσώπου/των προσώπων που βρίσκονται ενώπιόν του. Για την λειτουργία του δεύτερου ενικού προσώπου ως υφολογικού χαρακτηριστικού στην ρωμαϊκή ιστοριογραφία, βλ. Gilmartin (1975) 99-121.

Η πρακτική του Βελλήιου, σύμφωνα με την οποία σημαντικά γεγονότα του παρελθόντος ανάγονται στο σύγχρονο γεγονός της υπατείας του Βινίκιου, συσχετίζεται και με την ένταξη πληροφοριών εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα στο κυρίως τμήμα της ιστορικής αφήγησης. Σε κατοπινό σημείο της αφήγησης, η αποστροφή προς τον Βινίκιο συνδέει τον τιμώμενο *consul* με τον Λ. Οπίμιο, ο οποίος διετέλεσε επίσης *consul* το έτος 121 π.Χ.:

2.7.5-6: (...*hic est Opimius a quo consule celeberrimum Opimiani uini nomen; quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest, cum ab eo sint ad te, M. Vinici, consulem anni CLI.*)

Μετάφραση: (...Αυτός μάλιστα είναι ο Οπίμιος ο ύπατος, από τον οποίο προήλθε και η ονομασία ενός από τα πιο διάσημα είδη οίνου, του λεγόμενου Οπιμιανού οίνου· το ότι δεν είναι σήμερα διαθέσιμο μπορεί κανείς να το συναγάγει από την πάροδο του χρόνου, μιας και από την υπατεία του μέχρι την δική σου, Μ. Βινίκιε, μεσολαβούν εκατόν πενήντα ένα έτη.)

Η σύνδεση που επιχειρείται πλαισιώνει τον ισχυρισμό του Βελλήιου για την διαθεσιμότητα του διάσημου στην Ρώμη Οπιμιανού οίνου, ο οποίος οφείλει την ονομασία και την φήμη του στον ίδιο τον *consul* Οπίμιο.²³¹ Στην παρατήρησή του, σύμφωνα με την οποία ο Οπιμιανός οίνος δεν είναι πια διαθέσιμος στην Ρώμη, ο Βελλήιος καλύπτει την χρονική απόσταση από την εποχή της εμφάνισής του μέχρι το ιστορικό παρόν που συμπυκνώνεται στο γεγονός της υπατείας του Βινίκιου, δηλαδή στην αφορμή για την συγγραφή του έργου. Η *spatio annorum* οριοθετείται από την υπατεία του Οπίμιου ως τον πρώτο χρονολογικό δείκτη και από την υπατεία του Βινίκιου, η οποία ως γεγονός επανέρχεται εντός της αφήγησης και εδραιώνεται ως πρώτης τάξεως χρονολογικός δείκτης για αναδρομές σε αξιοσημείωτα γεγονότα του παρελθόντος.²³² Καθίσταται, λοιπόν, σαφής η ιδέα της συνέχειας που ο ιστορικός επιθυμεί να προσδώσει στην ιστορική αφήγηση, η οποία βρίσκει πλήρη εφαρμογή με την προσθήκη και τον υποδειγματικό χειρισμό του μηχανισμού της αποστροφής. Η αποστροφή επαναφέρει, ουσιαστικά, τον αναγνώστη του έργου στο εκάστοτε χρονικό σημείο ή/και στοιχείο που επιθυμεί να αναδείξει ο αφηγητής, ενώ παράλληλα επιτρέπει στον αφηγητή εν είδει υπενθύμισης να επιστρέψει στον γραμμικό σχεδιασμό της ιστορικής αφήγησης.

²³¹ Πρβλ. Cic. *Brut.* 287. Βλ. Baldwin (1967) 173-175, ο οποίος επικαλείται και την μαρτυρία του Πλίνιου του Πρεσβύτερου, σύμφωνα με την οποία ο Οπιμιανός οίνος εξακολουθεί να διατίθεται κατά την διάρκεια του 1^{ου} αι. μ.Χ.

²³² Βλ. Gowing (2005) 41-43 για την τάση του Βελλήιου να προσανατολίζει τον αναγνώστη στην παρακολούθηση των ιστορικών γεγονότων με άξονα το παρόν (*a temporibus nostris*).

Οι επόμενες δύο περιπτώσεις αποστροφών ακολουθούν την δομή που έχει ήδη επισημανθεί και στο πρώτο βιβλίο. Το όνομα του υπάτου Βινίκιου συνδέεται με προκατόχους του αξιώματος μέσω της πρακτικής μιας συστηματικής χρονολόγησης που υιοθετεί ο Βελλήιος στο έργο του:²³³

2.49.1: *Lentulo et Marcello consulibus, post urbem conditam annis DCCIII et <ante> annos LXXVIII quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum ciuile exarsit.*

Μετάφραση: Επί υπατείας Λέντουλου και Μάρκελλου, επτακόσια τρία έτη μετά την ίδρυση της Ρώμης και εβδομήντα οκτώ έτη πριν εσύ, Μ. Βινίκιε, ανέλθεις στο υπατικό αξίωμα, ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος.

2.65.2: *consulatumque iniit Caesar pridie quam uiginti annos impleret X Kal. Octobres cum collega Q. Pedio, post urbem conditam [abhinc] annis DCCVIII, ante LXXII quam tu, M. Vinici, consulatum inires.*

Μετάφραση: Ο Οκταβιανός, μαζί με τον Κ. Πέδιο ως συνύπατό του, ανήλθε στο υπατικό αξίωμα στις είκοσι δύο Σεπτεμβρίου (δέκα ημέρες πριν από τις Καλένδες του Οκτωβρίου), μία ημέρα πριν συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας του, δηλαδή επτακόσια εννέα έτη μετά την ίδρυση της Ρώμης και εβδομήντα δύο έτη πριν ανέλθεις εσύ, Μ. Βινίκιε, στο υπατικό αξίωμα.

Ο εμφύλιος πόλεμος με πρωταγωνιστές τον Καίσαρα και τον Πομπήιο, και αργότερα ο σχηματισμός της Δεύτερης Τριανδρίας, αποτελούν, αναντίρρητα, σημαντικούς σταθμούς για την ρωμαϊκή ιστορία. Η ιστορική και συμβολική αξία τους προβάλλεται μέσα από την συνειρμική συσχέτιση με το γεγονός που αφορά τον αποδέκτη του έργου, άρα και με το ίδιο το πρόσωπο. Η μέθοδος σχετικής χρονολόγησης που επιλέγει ο Βελλήιος συμπεριλαμβάνει το απώτατο αφετηριακό όριο για την ρωμαϊκή ιστορία, δηλαδή την μυθική ίδρυση της Ρώμης και το πιο πρόσφατο για τον Βελλήιο γεγονός, δηλαδή την υπατεία του Βινίκιου. Η συνδυαστική αξιοποίηση αυτών των ορίων δίνει την ευκαιρία στον Βελλήιο να υπενθυμίσει στους αναγνώστες την περίσταση συγγραφής του έργου και να περιβάλει με ισχυρή δόση

²³³ Η πρακτική χρονολόγησης με βάση την εκάστοτε υπατεία συνδέεται με τις απαρχές της ρωμαϊκής ιστοριογραφίας, και συγκεκριμένα με την χρονογραφικού τύπου εξιστόρηση. Για την χρήση του συγκεκριμένου συστήματος χρονολόγησης –ήδη από τον Φάβιο Πίκτωρα– ως δομικού στοιχείου οργάνωσης της ιστορικής αφήγησης, βλ. Rich (2011) 1-43. Η ιδιαιτερότητα στο έργο του Βελλήιου έγκειται στην επιδέξια συσχέτιση του παραδοσιακού συστήματος χρονολόγησης με το υφολογικό μέσο της αποστροφής, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο η σχέση συγγραφέα-αποδέκτη στο πλαίσιο της αφήγησης. Βλ. επίσης Woodman (1983) *ad loc.* για την λειτουργία αυτής της μεθόδου χρονολόγησης στην αφήγηση του Βελλήιου.

«ρωμαϊκότητας» το αξίωμα του υπάτου, για το οποίο τιμάται και ο αποδέκτης του έργου. Το σχήμα «*post urbem conditam – quam tu, Vinici, consulatum inires*» συντελεί, πάντως, στην οπτικοποίηση της ιστορικής αφήγησης προς όφελος του αναγνώστη του έργου, στον οποίο υποβάλλεται η οπτική γωνία για την παρακολούθηση της αφήγησης στον άξονα της εξέλιξης εντός των δύο χρονικών ορίων. Το όριο του παρόντος του ιστορικού παραμένει στέρεο και σταθερό, ενώ το μεταβλητό όριο διευκολύνει απλώς την εξέλιξη της αφήγησης και την διαδοχή των γεγονότων. Υπό αυτή την έννοια, ο εδραιωμένος χρονολογικός δείκτης παρουσιάζεται μέσω της αποστροφής, η οποία δεν περιορίζεται απλώς στην δυαδική σχέση αφηγητή και αποδέκτη της αφήγησης, αλλά εμπλέκει και το αναγνωστικό κοινό ως έμμεσο αποδέκτη της αφήγησης.²³⁴

Εκτός, όμως, από την ευθεία αποστροφή του Βελλήιου προς τον Βινίκιο, στο δεύτερο βιβλίο του ιστορικού έργου εντοπίζονται και αναφορές σε συγγενικά πρόσωπα του Βινίκιου. Η κορύφωση της αφήγησης με την κάλυψη των γεγονότων της εποχής του Τιβέριου οδηγεί τον ιστορικό στην εστίαση σε αμιγώς πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα που αναδεικνύουν κυρίως τον χαρακτήρα του εν ζωή αυτοκράτορα και την συμπεριφορά του απέναντι σε πρόσωπα του περιβάλλοντός του. Το επεισόδιο της εκστρατείας στην Παννονία, κατά την διάρκεια της οποίας ο μετέπειτα αυτοκράτορας Τιβέριος κατήγαγε θρίαμβο, καταγράφεται από τον ιστορικό με μία εισαγωγική αναφορά στους αξιωματούχους Αγρίππα και Μάρκο Βινίκιο τον Πρεσβύτερο:

2.96.2: *Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum <ab> Agrippa Marcoque Vinicio, aucto, [coss.]²³⁵ magnum atroxque et perquam uicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est.*

Μετάφραση: Αμέσως μετά διεξήχθη η εκστρατεία στην Παννονία υπό την ηγεσία του Τιβέριου Νέρωνα. Η έναρξή της έγινε υπό τις διαταγές του Αγρίππα και του Μ. Βινίκιου, του παππού σου, το διάστημα που διατελούσαν ύπατοι. Επρόκειτο για έναν σημαντικό και άγριο πόλεμο που συνιστούσε απειλή για την Ιταλία εξαιτίας και της γειτνίασης με την περιοχή.

²³⁴ Για την αποστροφή ως υφολογικό μέσο στην αρχαία ρητορική θεωρία, βλ. ιδίως *Rhet. Her.* 4.22, *Quint.* 4.1.63-70, 9.2.38-39. Βλ. επίσης Franchet d'Espèrey (2006) 163-185 για την προβληματική της αποστροφής στον Κοϊντιλιανό, αλλά και για την ιδιαίτερα κατατοπιστική σχηματοποίηση της επικοινωνιακής κατάστασης η οποία λειτουργεί χάρη στην αποστροφή, καθώς και των μερών που την θέτουν σε λειτουργία. Στην αποστροφή οφείλεται, σύμφωνα με τον Lausberg (1990), η παρουσία ενός *Zweitpublikum* («δεύτερου κοινού»).

²³⁵ Η σκοτεινότητα του χωρίου εδράζεται στο γεγονός ότι είναι αδύνατον να συνυπάρξουν ως ύπατοι ο Αγρίππας και ο Μ. Βινίκιος ο Πρεσβύτερος την ίδια περίοδο. Εδώ δέχομαι την λύση του Watt, ο οποίος δικαιολογεί τον τύπο *consularibus* ως μεταγενέστερη *interpolatio*.

Ο ιστορικός απευθύνεται εμμέσως στον αποδέκτη του έργου και αξιοποιεί την συγκυρία του γεγονότος της υπατείας, προκειμένου να αναδείξει τις θέσεις στις οποίες υπηρέτησαν και διακρίθηκαν οι πρόγονοι του Βινίκιου. Το ενδιαφέρον για το οικογενειακό περιβάλλον του αποδέκτη δικαιολογεί τον πιο προσωπικό τόνο στην αφήγηση, ενώ μαρτυρεί την πρόθεση του Βελλήιου να παρουσιάσει μέσα από το έργο του την οικογενειακή διαδρομή του Βινίκιου. Άλλωστε, με αυτό τον τρόπο ο Βελλήιος εξοικειώνει το αναγνωστικό κοινό με το πρόσωπο του αποδέκτη και συμπληρώνει το θετικό πορτρέτο του τελευταίου, προβάλλοντας συγχρόνως και την δική του στενή σχέση με τον αποδέκτη του έργου.²³⁶

Ανάλογη ευκαιρία αξιοποιεί ο ιστορικός και για την περιγραφή της εκστρατείας του Τιβέριου στην Γερμανία κατά την περίοδο 4-6 μ.Χ. Η ανάγκη για κάλυψη σύγχρονων του Βελλήιου γεγονότων στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης αναπόφευκτα σηματοδοτεί και την ενισχυμένη προσθήκη βιογραφικού υλικού από πλευράς του αφηγητή. Ως προς την λειτουργία της αποστροφής, είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι η προσέγγιση του ιστορικού παρόντος οδηγεί τον Βελλήιο σε σκόπιμη αναγωγή στο παρελθόν, εν προκειμένω στις σποραδικές αναφορές σε στιγμιότυπα του παρελθόντος που λειτουργούν διαφωτιστικά για την δράση του οικογενειακού περιβάλλοντος του Βινίκιου:

2.104.2: *Non diu uindicem custodemque imperii sui morata in urbe patria protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, auo tuo, clarissimo uiro, immensum exarserat bellum.*

Μετάφραση: Η πατρίδα του όμως δεν καθυστέρησε πολύ καιρό να στείλει αμέσως τον υπερασπιστή και φύλακα του *imperium* στην Γερμανία, όπου πριν από τρία χρόνια ξέσπασε ένας φοβερός πόλεμος υπό την ηγεσία του παππού σου, Μ. Βινίκιου, ενός ένδοξου άνδρα και πολεμιστή.

Δεδομένου ότι ο Βελλήιος συμμετείχε και ο ίδιος στην εκστρατεία στην Γερμανία και αυτοπαρουσιάζεται ως *spectator* του θριάμβου του Τιβέριου, η προσωπική του ανάμιξη στα γεγονότα που διαδραματίζονται στο γερμανικό έδαφος επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο απευθύνεται στον αποδέκτη του έργου. Με την χρήση της αποστροφής ο Βελλήιος αναφέρεται επαινετικά στον πρόγονο του Βινίκιου, ο οποίος προβάλλεται ως *clarissimus uir*. Η ανάδειξη των στρατιωτικών αρετών του Μ. Βινίκιου του Πρεσβύτερου εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο

²³⁶ Στην ανάλυση της Franchet d'Espèrey (2006) για την επική αποστροφή –εφόσον η αποστροφή ως μέσο έχει αναμφίβολα επικές καταβολές– επισημαίνεται ακριβώς η ιδιότητα της αποστροφής να φέρνει στο προσκήνιο την φωνή του αφηγητή, η οποία συμμετέχει σε μια επικοινωνιακή κατάσταση με ένα ή περισσότερα διαφορετικά πρόσωπα.

προβολής των επιτευγμάτων του Τιβέριου, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι ο Βελλήιος ενδιαφέρεται για την προβολή της στενής σχέσης του μετέπειτα αυτοκράτορα με το οικογενειακό περιβάλλον των Βινικίων.²³⁷ Υπό αυτό το πρίσμα, ο Βελλήιος κατορθώνει να αναδείξει εμμέσως, εντός της ιστορικής αφήγησης, και την δική του σχέση με την οικογένεια του αποδέκτη του έργου αλλά και με τον ίδιο τον Τιβέριο.

Το επόμενο ζεύγος αποστροφών συνδέεται με τον πατέρα του αποδέκτη του έργου, τον Π. Βινίκιο, ο οποίος διετέλεσε ύπατος το έτος 2 μ.Χ. Ο ιστορικός αφηγείται τα γεγονότα που αφορούν την εκστρατεία του Γάιου, εγγονού του Αυγούστου και μετέπειτα θετού γιου του, στην Αρμενία, και ανακαλεί στην μνήμη του την περίοδο κατά την οποία ο ίδιος ανέλαβε για πρώτη φορά στρατιωτικά καθήκοντα:

2.101.3: *quem militiae gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniae,...*

Μετάφραση: Είχα ήδη αναλάβει τα στρατιωτικά μου καθήκοντα υπό την διοίκηση του πατέρα σου, Μ. Βινίκιε, και του Π. Σίλιου, στην Θράκη και την Μακεδονία,...

Η αυτοβιογραφική πληροφορία συνδέει τον Βελλήιο με τον αποδέκτη του έργου μέσω του πατέρα του τελευταίου, του Π. Βινίκιου, στο πλευρό του οποίου ο ιστορικός υπηρέτησε ως *tribunus militum*. Εδώ ο συγγραφέας Βελλήιος αυτοσυστήνεται στο αναγνωστικό κοινό ανακαλώντας στην μνήμη του την περίοδο κατά την οποία συμμετείχε για πρώτη φορά σε εκστρατευτικό σώμα, οπότε συνδέθηκε και με τον πατέρα του νεοεκλεγέντος υπάτου. Πώς εξυπηρετεί αυτή η αναφορά την ιστορική αφήγηση του Βελλήιου; Η παρενθετική αναφορά του Βελλήιου εξηγεί ως ένα βαθμό την αφιέρωση του έργου στον Βινίκιο, εφόσον η εξω-συγγραφική σταδιοδρομία του μαρτυρεί το κοινό παρελθόν με την *gens Vinicia*. Παράλληλα, η αποστροφή, ως υφολογικό μέσο που απευθύνεται –σύμφωνα με τον ορισμό που παρέχει η αρχαία ρητορική θεωρία– στον *animus auditoris*, φαίνεται ότι εμπλέκει συναισθηματικά το κοινό στην διαπροσωπική σχέση που προβάλλεται ανάμεσα στον Βελλήιο και τον Βινίκιο.²³⁸

²³⁷ Ενισχυτικά λειτουργεί το γεγονός ότι ο Βελλήιος δεν αναφέρεται καθόλου στον ρόλο του Αηνοβάββου (L. Domitius Ahenobarbus) κατά την διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο πλαίσιο του *Bellum Pannonicum* αλλά και αργότερα στον Ρήνο. Απεναντίας, το ενδιαφέρον της αφήγησης προσανατολίζεται στην δράση του οικογενειακού περιβάλλοντος του αποδέκτη του έργου, μέσω του οποίου ο Βελλήιος προσεγγίζει αφηγηματικά τον Τιβέριο και αυτοπροβάλλεται ο ίδιος ως *spectator* που καταλήγει να είναι *auctor*. Βλ. Syme (1939) 431. Για την στενή σύνδεση των δύο οικογενειών, βλ. κυρίως το άρθρο του Sumner (1970).

²³⁸ Εξ ορισμού η αποστροφή ως υφολογικό μέσο ενέχει την πρόκληση συναισθημάτων (*πάθος*), εφόσον επιδεικνύει στο κοινό την ανάπτυξη ορισμένης συναισθηματικής εμπλοκής με ένα άγνωστο –μέχρι πρότινος στο κοινό– πρόσωπο. Στην ρωμαϊκή ρητορική θεωρία η αποστροφή δηλώνεται με τον όρο *exclamatio*. Βλ. *ThLL s.v. exclamatio*. Πρβλ. Hutchinson (2010) 96-98.

Το κοινό καλείται να αναγνωρίσει τον Βινίκιο ως φορέα μιας λαμπράς οικογενειακής παράδοσης, αλλά και να εκτιμήσει το έργο του συγγραφέα που διατηρεί στενή φιλία με τον τιμώμενο *uir*. Επομένως, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι η σχέση του ιστορικού με τον Βινίκιο διαπνέεται από ένα έντονα βιωματικό στοιχείο που επαυξάνει χάρη στην χρήση της αποστροφής.²³⁹ Με άλλα λόγια, ο Βελλήιος επιτυγχάνει αφενός να αποδώσει εκ νέου την πρέπουσα τιμή στο πρόσωπο που αφιερώνει το έργο του, αφετέρου να αντλήσει κύρος ως αφηγητής από την στενή σχέση του με το περιβάλλον των Βινικίων, την οποία προβάλλει με κάθε ευκαιρία.

Η τελευταία φορά που η αποστροφή προς τον Βινίκιο λειτουργεί ως δείκτης για τον χρονικό υπολογισμό γεγονότων που συμπεριλαμβάνονται στην ιστορική αφήγηση εντοπίζεται στην περίπτωση της πανηγυρικής επανόδου του Τιβέριου από την Ρόδο στην Ρώμη και στο κορυφαίο γεγονός που ακολούθησε, δηλαδή την επίσημη τελετή της *adoptio* του Τιβέριου που σηματοδότησε την διαδοχή στην αυτοκρατορική εξουσία.²⁴⁰

2.103.1: *quippe ante utriusque horum obitum patre tuo P. Vinicio consule Ti. Nero reuersus Rhodo incredibili laetitia patriam repleuerat.*

Μετάφραση: Διότι πριν από τον θάνατο των δύο αυτών νεαρών ανδρών, επί υπατείας του πατέρα σου, Π. Βινίκιου, είχε επιστρέψει από την Ρόδο ο Τιβέριος, γεγονός που κατέστησε την πατρίδα έμπληη χαράς.

Ειδικότερα, ο Βελλήιος οριοθετεί χρονικά την επιστροφή του Τιβέριου στην Ρώμη βάσει της υπατείας του Π. Βινίκιου, του πατέρα του αποδέκτη του έργου, αναδιηγούμενος το θετικά σημασιοδοτημένο γεγονός με μία τιμητική αναφορά, η οποία στοχεύει στην ικανοποίηση του αποδέκτη του. Μέσω του μηχανισμού της –έμμεσης εν προκειμένω– αποστροφής ο Βελλήιος επιβεβαιώνει ακριβώς την σπουδαιότητα του γεγονότος, συνοδεύοντας την περιγραφή του με έμμεση ειδική αναφορά προς τον αποδέκτη. Τέτοιου είδους αναφορές λειτουργούν προς όφελος της σκιαγράφησης ενός συνολικά θετικού πορτρέτου για τον Βινίκιο, το οικογενειακό περιβάλλον του οποίου είναι (και προβάλλεται εντέχνως ως) άμεσα συνυφασμένο με την μορφή του Τιβέριου. Η αποστροφή προς τον Βινίκιο σηματοδοτεί, λοιπόν, την μετάβαση στο τελικό μέρος του δεύτερου βιβλίου και συνολικά του έργου, στο οποίο κυριαρχεί η μορφή του Τιβέριου. Η κλιμάκωση της αφήγησης ορίζεται από τον χρονολογικό δείκτη *P. Vinicio consule*, ο οποίος ως στοιχείο της παραδοσιακής μεθόδου χρονολόγησης, επισφραγίζει τον δημόσιο

²³⁹ Βλ. επίσης Woodman (1977) *ad loc.*

²⁴⁰ Για την *adoptio* του Τιβέριου, βλ. Seager (2005) 29-32 και Stiles (2018) 259-263.

χαρακτήρα της αφήγησης για τον Τιβέριο. Ωστόσο, η προσθήκη *patre tuo* υπερτονίζει την βιοματική διάσταση, όπως αυτή προκύπτει από την προβολή της στενής σχέσης του Βελλήιου με την οικογένεια του Βινίκιου. Η διττή προοπτική του Βελλήιου ίσως εναρμονίζεται με το πλαίσιο της *recitatio*, η οποία επιτρέπει στον Βελλήιο όχι μόνο να καταφεύγει σε αναφορές οι οποίες παραπέμπουν σε στενά ιδιωτικό περιβάλλον, όπως επί παραδείγματι σε έναν πνευματικό κύκλο, αλλά και να αποδίδει την προσήκουσα επισιμότητα στα γεγονότα τα οποία αφορούν ιδίως τον αυτοκράτορα Τιβέριο.

Στο επιλογικό μέρος της ιστορικής αφήγησης το κυρίαρχο πρόσωπο είναι ο αυτοκράτορας Τιβέριος. Ο Βελλήιος ακολουθεί το τυπικό σχήμα της ρωμαϊκής ιστοριογραφίας *domi militiaeque*, επιχειρώντας να αναδείξει τις αρετές του Τιβέριου και να σκιαγραφήσει το πορτρέτο του ως *optimus princeps*. Ο αφηγητής στρέφει πλέον την προσοχή του αποδέκτη του έργου, και κατ' επέκταση του αναγνωστικού κοινού του, στα κατορθώματα του Τιβέριου ως αυτοκράτορα και στην εδραίωση της αποκαλούμενης *pax Tiberiana*:

2.113.1: *Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem quantum in pace uides principem.*

Μετάφραση: Άκου τώρα, Μ. Βινίκιε, για ποιο λόγο ο Τιβέριος ήταν σπουδαίος τόσο ως στρατηγός σε καιρό πολέμου όσο και ως ηγεμόνας σε καιρό ειρήνης.

Η θετική αποτίμηση του αυτοκράτορα συνίσταται τόσο στην δράση του ως *dux*, δηλαδή στην καταγραφή του συνόλου των στρατιωτικών του επιτυχιών, όσο και στο πεδίο της διαχείρισης της πολιτικής εξουσίας, υπό την ιδιότητα του ως *princeps*. Με την χρήση της αποστροφής και την επιλογή της προστακτικής στο ρήμα που προηγείται, ο αφηγητής δίνει την αίσθηση ενός εκφωνούμενου λόγου με αποδέκτη τον Βινίκιο ως υποθετικό ακροατή. Φυσικά, η πρακτική της προφορικής ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού έργου από τον συγγραφέα του σε δημόσια περίσταση με την παρουσία κοινού ή σε έναν στενό ιδιωτικό κύκλο δεν ήταν, όπως έχει διευκρινιστεί εισαγωγικά, άγνωστη στην Ρώμη. Με την διαδικασία που αποκαλείται *recitatio* συνδέεται μάλιστα και το όνομα του Ρωμαίου ιστοριογράφου Ασίνιου Πολλίωνα, ο οποίος, όπως παραδίδεται από τον Σενέκα τον Πρεσβύτερο, μνημονεύεται ως ο πρώτος Ρωμαίος που παρουσίασε επισήμως το έργο του σε κοινό που είχε προσκληθεί για αυτό τον σκοπό.²⁴¹ Ο τρόπος με τον οποίο ο Βελλήιος απευθύνεται στον αποδέκτη και εισάγει την θεματική του *laus Tiberii* ανακαλεί αυτή την γνώριμη στα χρόνια του Βελλήιου πρακτική, αφήνοντας ανοιχτό το

²⁴¹ Sen. *Controu.* 4, *praef.* 2: *primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit*. Για την συζήτηση γύρω από την σύνδεση του ονόματος του Ασίνιου Πολλίωνα με την καθιέρωση της πρακτικής της *recitatio* ως επίσημου κοινωνικού γεγονότος, βλ. Dalzell (1955) 20-28.

ενδεχόμενο να εφαρμόστηκε κάτι ανάλογο και για την περίπτωση του ιστορικού έργου που συνέγραψε ο Βελλήιος.

Με τόνο που απηχεί την *uox publica*, η τελευταία αποστροφή προς τον αποδέκτη του έργου τοποθετείται πριν από την καταληκτική προσευχή που διατυπώνει ο Βελλήιος. Ο ιστορικός επιλέγει –κατά παράδοξο τρόπο– να συμπεριλάβει στο κλείσιμο του έργου και τις δυσάρεστες στιγμές που συμπληρώνουν την σύντομη βιογράφηση του αυτοκράτορα, ενδεχομένως λόγω του έντονα επικαιρικού χαρακτήρα των γεγονότων, τα οποία φαίνεται να απασχολούν έντονα τον συγγραφέα:

2.130.4: *quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus lacerauit animum eius!*

Μετάφραση: Άραγε πόσο σπάρραξε η ψυχή του (ενν. του Τιβέριου) αυτή την τριετία!

Οι τεταμένες σχέσεις του Τιβέριου με την Αγριππίνα την Πρεσβύτερη και τον Νέρωνα, τον μεγαλύτερο γιο της, συνοψίζονται στην φράση του Βελλήιου, μέσω της οποίας ο ίδιος παρουσιάζεται ως οικείο πρόσωπο στο περιβάλλον του Τιβέριου. Ο Βελλήιος δίνει την εντύπωση ότι συναισθάνεται τις αλλεπάλληλες απογοητεύσεις τις οποίες βίωσε εκείνη την περίοδο ο Τιβέριος, εμπλέκοντας και τον Βινίκιο στο ίδιο συναισθηματικό κλίμα. Η μαρτυρία του Βελλήιου μέσω των επιλεγμένων συντακτικών σχημάτων αίρει ουσιαστικά την απόσταση του αφηγητή από όσα καθίστανται αντικείμενο της αφήγησης. Ο Βελλήιος είναι πλέον μέρος της ιστορίας που αφηγείται και ταυτόχρονα πειράται να την αποδώσει γραπτά στο πλαίσιο ενός ιστορικού έργου το οποίο εντάσσεται σε ορισμένη λογοτεχνική παράδοση. Είναι ενδιαφέρουσα, πάντως, η αντίθεση η οποία δομείται στο τέλος του έργου σε επίπεδο αφηγηματικής οργάνωσης: η προσέγγιση της ιδιωτικής σφαίρας του Τιβέριου και η απόπειρα καταγραφής των συναισθημάτων του Τιβέριου αναφορικά με τα όσα λαμβάνουν χώρα στο οικογενειακό του περιβάλλον αντιδιαστέλλονται προς την εμφατική διατύπωση της προσευχής του Βελλήιου η οποία αφορά την σταθερότητα του *imperium Romanum* και τον πυρήνα της δημόσιας ζωής στην Ρώμη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να αναδείξει τις πτυχές της αυτοπαρουσίασης του Βελλήιου ως ιστορικού μέσω της αφήγησής του. Η βασική θέση, η οποία αποτέλεσε και το σημείο εκκίνησης της ερευνητικής μου προσπάθειας, ήταν ότι στην ιστορική σκέψη του Βελλήιου αντανακλάται το ρητορικό υπόβαθρο του συγγραφέα χάρη στην σχετική εκπαίδευση που έχει λάβει. Πρόθεσή μου ήταν να διαπιστώσω τον βαθμό στον οποίο η συγγενική σχέση των δύο λογοτεχνικών ειδών, της ιστοριογραφίας και της ρητορείας, όπως αυτή παρατηρείται στο λογοτεχνικό περιβάλλον της Ρώμης, εφαρμόζεται στην περίπτωση του Βελλήιου. Ο ιστορικός συγγραφέας ένα ιστορικό έργο με διακριτή αξία για την λατινική γραμματεία ακριβώς λόγω του έντονα ρητορικού χαρακτήρα του, ο οποίος καθίσταται ανιχνεύσιμος ιδίως στα σημεία που εξυπηρετείται η προσπάθεια του ιστορικού να αυτοπροβληθεί ως συγγραφέας και να επιδείξει την λογισύνη του.

Κατ' αρχάς, από το εισαγωγικό μέρος της παρούσας εργασίας ευελπιστώ ότι διευκρινίστηκαν τα ιστορικά και λογοτεχνικά συμφραζόμενα στα οποία τοποθετείται ο Βελλήιος και το έργο του. Το σωζόμενο ιστορικό έργο του αποτελεί πολύτιμη πηγή για μία ερευνητικά αναξιοποίητη –ακόμη και στις μέρες μας– ιστορική περίοδο. Το ενδιαφέρον της ελληνόγλωσσης βιβλιογραφίας για τον ιστορικό Βελλήιο είναι μηδαμινό, ενώ λίγες είναι οι ακαδημαϊκές φωνές από το εξωτερικό οι οποίες έχουν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους στην πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο, και συγκεκριμένα στο ιστορικό έργο που σώζεται από τον εν λόγω συγγραφέα. Για την ερμηνευτική προσέγγιση της ιστορικής αφήγησης του Βελλήιου κρίθηκε σκόπιμη η συζήτηση γύρω από τον ειδολογικό χαρακτήρα του έργου, ο οποίος διαφοροποιείται αισθητά από τα καθιερωμένα πρότυπα του είδους. Το έργο του Βελλήιου ανήκει στο υπο-είδος της επιτομής και διακρίνεται για την δίπτυχη δομή του, εφόσον το πρώτο βιβλίο ακολουθεί «στατική» προσέγγιση, ανταποκρινόμενο κατά κύριο λόγο στα εγκυκλοπαιδικά ενδιαφέροντα του ιστορικού, ενώ η «δυναμική» διάσταση της αφήγησης στο δεύτερο βιβλίο καλύπτει κλιμακωτά τα ιστορικά γεγονότα από την καταστροφή της Καρχηδόνας έως την δράση του αυτοκράτορα Τιβέριου. Επιπλέον, θεωρήθηκε σκόπιμο να παρουσιαστεί σε αδρές γραμμές το ζήτημα της χρονολόγησης του έργου, στο οποίο βαρύνοντα ρόλο διαδραματίζει ο Βινίκιος ως αποδέκτης του έργου και η ανάληψη του υπατικού αξιώματος από τον ίδιο. Αφορμώμενος από τις υποθέσεις που έχουν διατυπώσει οι κορυφαίοι μελετητές του έργου του Βελλήιου, προσπάθησα να αξιοποιήσω τις επιμέρους παρατηρήσεις για το θέμα και κατέληξα στην υπόθεση ότι ο ιστορικός θα πρέπει να δρομολόγησε την πρώιμη

επεξεργασία του υλικού κατά το διάστημα της ανακοίνωσης της υπατείας του Βινίκιου, ενώ η δημοσίευση του έργου πιθανώς ολοκληρώθηκε πριν από την λήξη της θητείας του Βινίκιου. Σε κάθε περίπτωση, επεσήμανα την ενδεχόμενη επίδραση της πρακτικής της *recitatio* στην πορεία διαμόρφωσης του έργου του Βελλήιου, εφόσον η πρακτική ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στην Ρώμη εκείνη την εποχή για τα έργα που επρόκειτο να παραδοθούν στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό. Παράλληλα, λαμβάνοντας υπ' όψιν την κοινωνική θέση της *gens Vinicia* και τους διαπιστωμένους οικογενειακούς δεσμούς του Βελλήιου με το περιβάλλον του Βινίκιου, καθώς και την σχέση του ιστορικού με τον ίδιο τον αυτοκράτορα Τιβέριο, θεώρησα εύλογη την υπόθεση περί συμμετοχής του Βελλήιου σε πνευματικό κύκλο μαζί με τον Βινίκιο, στον οποίο φαίνεται ότι αφιερώνεται το έργο του ιστορικού.

Στο πρώτο κεφάλαιο συγκέντρωσα και εξέτασα την λειτουργία των λογοτεχνικών παρεκβάσεων στο έργο του Βελλήιου, η παρουσία των οποίων συνιστά ίσως την σημαντικότερη καινοτομία του ιστορικού στο είδος το οποίο εκπροσωπεί. Μολονότι δεν έχει παραγνωριστεί η αξία των συγκεκριμένων παρεκβάσεων στην έρευνα γύρω από το έργο του Βελλήιου, η ανάλυσή μου επικεντρώθηκε στην ανάδειξη του κικερώνειου διακειμένου, το οποίο ενισχύει τον ρητορικό χαρακτήρα της ιστορικής επιτομής. Στους λογοτεχνικούς *excursus* του έργου ο Βελλήιος αξιοποιεί συγκεκριμένους *termini technici* της αρχαίας λογοτεχνικής κριτικής οι οποίοι επιβεβαιώνουν την εξοικείωση του ιστορικού με την ρητορική παράδοση. Το θεματικό υλικό που αποτελεί την βάση των αξιολογικών κρίσεων του ιστορικού παραπέμπει εμφανώς στην οργάνωση ανά λογοτεχνικά είδη και συγγραφείς η οποία απαντά σε θεωρητικές πραγματείες της ρητορικής. Η κικερώνεια προσέγγιση της ιστορίας της λογοτεχνίας στον *Brutus*, η οποία δίνει έμφαση στην εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών –και πιο συγκεκριμένα της ρητορείας– φαίνεται ότι λειτουργεί ως πρότυπο για την αντίστοιχη παρουσίαση του Βελλήιου, γεγονός που επιβεβαιώνεται ιδίως στον κατάλογο των ρητόρων της *Res publica* που παραθέτει ο Βελλήιος. Η ξεχωριστή αναφορά στο φαινόμενο της *aemulatio* στο πλαίσιο του θεωρητικού προβληματισμού που αναπτύσσει ο ιστορικός στην εκτενή παρέκβαση του πρώτου βιβλίου κατέδειξε τον διάλογο του Βελλήιου με το κικερώνειο πρότυπο και την προσπάθεια του ιστορικού να αναστοχαστεί ως συγγραφέας για την σχέση των λογοτεχνικών προτύπων με τους επιγόνους τους και εν γένει για την καλλιτεχνική άνθηση. Ως εκ τούτου, υποστήριξα ότι η διερεύνηση του φαινομένου της *aemulatio* δίνει την ευκαιρία στον Βελλήιο να αυτοπροβληθεί ως *doctus* ιστορικός, εφόσον οδηγείται σε θεωρητικές παρατηρήσεις για ένα θέμα που απασχολεί παραδοσιακά την ρητορική θεωρία και το εντάσσει με ρητορικό τρόπο παρά το γεγονός ότι φαντάζει παράδοξο για μια παραδοσιακή ιστορική αφήγηση. Θεωρώ ότι η

προσεκτική εξέταση των λογοτεχνικών *excursus* στην επιτομή του Βελλήιου οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα περί των οφειλών του ιστορικού στο κικερώνειο πρότυπο ως προς τις λεξιλογικές επιλογές, τον θεματικό πυρήνα και τον ευρύτερο ρητορικό σχεδιασμό των παρεκβάσεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο η ερμηνευτική προσέγγιση εστιάζει στις μεταλογοτεχνικές δηλώσεις του ιστορικού οι οποίες, όπως υποστηρίχθηκε, προωθούν εντέχνως το λογοτεχνικό του πρόγραμμα και αναδεικνύουν την ιδιαίτερη ταυτότητά του ως αφηγητή-συγγραφέα της επιτομής που διακρίνεται για τον ρητορικό χαρακτήρα της. Είναι αξιοσημείωτο ότι καμία έρευνα γύρω από το έργο του Βελλήιου δεν έχει επιχειρήσει μέχρι σήμερα να εξετάσει με έναν πιο συστηματικό τρόπο τις αναφορές του ιστορικού στον συγγραφικό σχεδιασμό και στην μεθοδολογία που ορίζει τον τρόπο ανάπτυξης της ιστορικής αφήγησης. Πρόθεσή μου ήταν να αναδείξω την ειδική ορολογία που επιστρατεύει ο Βελλήιος προκειμένου να εδραιώσει την συγγραφική του ταυτότητα εντός του έργου. Η λογοτεχνική αυτοσυνειδησία του ιστορικού καθίσταται ανιχνεύσιμη κυρίως λόγω των σταθερών και επίμονων εξηγήσεων που συνοδεύουν τις κεντρικές αφηγηματικές επιλογές του Βελλήιου. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα μελέτη ενθαρρύνει την απόδοση του έργου στο υπο-είδος της επιτομής, με σκοπό να δοθεί έμφαση στις ιδιαίτερες αφηγηματικές επιλογές που καθορίζουν τον Βελλήιο ως ιστορικό και τον διακρίνουν από τους υπόλοιπους εκπροσώπους του ιστοριογραφικού είδους. Οι όροι *breuitas* και *festinatio* αποκτούν προγραμματική λειτουργία στην ιστορική αφήγηση του Βελλήιου και φαίνεται ότι χρησιμεύουν ως ενδοκειμενικοί σύνδεσμοι με το μη σωζόμενο προοίμιο του έργου. Μέσω της επίκλησης των συγκεκριμένων όρων ο Βελλήιος επιτυγχάνει την ενίσχυση της παρουσίας της αφηγηματικής *persona*, ενώ παράλληλα επαναφέρει σκοπίμως στο προσκήνιο τον ειδολογικό ορίζοντα του έργου. Ο Βελλήιος παρουσιάζει μια συνειδητή ρητορική αναφορικά με τις ειδολογικές δεσμεύσεις οι οποίες κατευθύνουν την αφήγηση, γεγονός που επιτρέπει στον ίδιο να επιδείξει την ευελιξία ως προς την διαχείριση του επιλεγμένου υλικού. Ως προς τον όρο *transcursus*, τόνισα ότι απαντά μόνο στον Βελλήιο ως ειδολογικός δείκτης και εξέτασα την αφηγηματική λειτουργία των σχετικών διατυπώσεων του ιστορικού. Είναι σαφές ότι προσδιορίζει την επιλεγμένη μέθοδο συγγραφής ενός αυτοπροβαλλόμενου ως *festinans* συγγραφέα, η οποία παρουσιάζεται ενώπιον του αναγνωστικού κοινού στο πλαίσιο μιας τεχνικής αυτοδικαιολόγησης για τον τρόπο ανάπτυξης του υλικού. Με απασχόλησε επίσης η υπόσχεση που διατυπώνει ο ιστορικός για την συγγραφή ενός *iustum opus*, το οποίο αντιπαραβάλλεται εμφανώς προς την ιστορική επιτομή με κριτήριο τις μεθοδολογικές αρχές για την οργάνωση της ιστορικής αφήγησης. Το *iustum opus* φαίνεται

ότι αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της *recusatio* του ιστορικού σε σχέση με τον ειδολογικό ορίζοντα του έργου, εφόσον ο ιστορικός καθιστά σαφή την διαφοροποίηση της στοχοθεσίας του σε σχέση με τις προσεγγίσεις άλλων εκπροσώπων του είδους. Μάλιστα, προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση ότι ο όρος *iustum* αξιοποιείται από τον ιστορικό και για τον αυτοπροσδιορισμό του ως συγγραφέα επιτομής η οποία βρίθεται βιογραφικού υλικού και εστιάζει στην ανάδειξη αρκετών μικρο-πορτρέτων για ξεχωριστές προσωπικότητες Ρωμαίων ανδρών. Με άλλα λόγια, ο Βελλήιος εκδηλώνει την προτίμησή του για τον *iustus candor* της δικής του επιτομής παρά για ένα *iustum opus* κατά τα πρότυπα των προκατόχων του στο είδος. Η προβολή της σχέσης η οποία αναπτύσσεται ανάμεσα στο συγγραφικό υποκείμενο και το κείμενο ως ιστορική αφήγηση που υφίσταται διαρκή επεξεργασία εμπλέκει και τους όρους *forma* και *ordo* οι οποίοι λειτουργούν ως τεχνητοί δείκτες της πορείας της ιστορικής αφήγησης και επιτρέπουν στον Βελλήιο να αναδείξει την κυρίαρχη αφηγηματική φωνή. Επιπλέον, διερεύνησα την λειτουργία της μνήμης στο έργο του Βελλήιου ως έναν από τους μηχανισμούς που επιστρατεύει ο ιστορικός με σκοπό την αυτοπροβολή του εντός της αφήγησης. Η ιδέα ότι η ιστορική αφήγηση υπηρετεί την *ἐνάργειαν* είναι εγγενής στην ιστορική σκέψη του Βελλήιου, ο οποίος εκδηλώνει το ενδιαφέρον του για το οπτικό αποτέλεσμα της αφήγησης. Στο πλαίσιο αυτό, η επιλογή των όρων *locus* και *imago* ανακαλεί την ευδιάκριτη μνημοτεχνική διάσταση των εννοιών στην ρωμαϊκή ρητορική θεωρία και, κατά συνέπεια, στοιχειοθετεί την ρητορική σκευή του Βελλήιου. Παρουσίασα τον τρόπο με τον οποίο ο Βελλήιος συναρτά την οπτική διάσταση της αφήγησης με το ειδολογικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το έργο και αυτοπροβάλλεται ως ιστορικός ο οποίος φιλοδοξεί να προσφέρει στο κοινό του μια *imago principatus*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην επιχειρούμενη ανάλυση των μεταλογοτεχνικών δηλώσεων του ιστορικού έχει ο τρόπος με τον οποίο ο ιστορικός επιλέγει να ολοκληρώσει το συγγραφικό του εγχείρημα. Ο έντονα ρητορικός χαρακτήρας του επιλογικού τμήματος και η στενή σύνδεση του *uotum* με το έργο ως *uolumen* με ώθησαν στην ανάγνωση της κατακλείδας του έργου ως της *σφραγίδος* του Βελλήιου, η οποία φαίνεται ότι προσδίδει συμμετρική δομή στο έργο σε αντιστοιχία προς το μη σωζόμενο προοίμιο. Η καταληκτική προσευχή κατοχυρώνει το *status* του αφηγητή και επιβεβαιώνει τον τελεολογικό χαρακτήρα της ιστορικής αφήγησης του Βελλήιου.

Το τελευταίο μέρος της διπλωματικής εργασίας αφιερώθηκε στην εξέταση του υφολογικού μέσου της αποστροφής, η χρήση του οποίου συνδέεται στενά με την περίπτωση συγγραφής του έργου. Από την συγκέντρωση και την θεώρηση όλων των σχετικών χωρίων στα οποία ο Βελλήιος απευθύνεται με άμεσο τρόπο στον Βινίκιο, τον αποδέκτη του έργου, προέκυψε το εύλογο συμπέρασμα ότι η αποστροφή λειτουργεί ως μέσο για την αυτοπροβολή

του Βελλήιου ως ιστορικού που συγγράφει ένα έργο αφιερωμένο στον Βινίκιο. Και στα δύο βιβλία η αφηγηματική *persona* καθιστά αισθητή την παρουσία της μέσω της αποστροφής, η οποία γίνεται κατανοητή ως μέρος ενός εδραιωμένου χρονολογικού δείκτη με σκοπό την ανάδειξη της υπατείας του Βινίκιου. Ιδίως στην αφήγηση του δεύτερου βιβλίου η χρήση της αποστροφής προσαρμόζεται στην ιστορική προοπτική του Βελλήιου, σύμφωνα με την οποία το τέλος της αφήγησης συνδέεται με τον ίδιο τον αυτοκράτορα Τιβέριο. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Βελλήιος αξιοποιεί την αποστροφή στο αφηγηματικό περιβάλλον που εστιάζει στην δράση του Τιβέριου, προκειμένου να αναδείξει τους οικογενειακούς δεσμούς του ίδιου με τον Βινίκιο, καθώς και την σχέση των δύο με τον αυτοκράτορα Τιβέριο.

Υπό το φως αυτής της πρωτότυπης έρευνας, η λογοτεχνική αξία του έργου του Βελλήιου δεν υστερεί έναντι της ιστορικής αξίας του ως πηγής για τα γεγονότα της περιόδου που συντελείται η μετάβαση από το αυγούστειο καθεστώς στην πρωτοκαθεδρία του Τιβέριου. Τα πορίσματα της παρούσας μελέτης επιβεβαιώνουν την αρχική θέση, σύμφωνα με την οποία ο Βελλήιος επιστρατεύει μια σειρά από λογοτεχνικές τεχνικές και υφολογικά σχήματα που προωθούν την αυτοπαρουσίασή του ως ιστορικού των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων. Η ιστορική μέθοδος του Βελλήιου αντλεί κύρος και δυναμική από το πνευματικό υπόβαθρο και την ρητορική παιδεία του. Η «ρητορική της αυτοπαρουσίασης» του Βελλήιου συγκροτείται από λεξιλογικές, υφολογικές και αφηγηματικές επιλογές, οι οποίες αποκαλύπτουν σε γενικές γραμμές το λογοτεχνικό πρόγραμμα του ιστορικού, όπως αυτό θα παρουσιαζόταν στο προοίμιο του έργου. Υιοθετώ αυτούσια την σημείωση του κορυφαίου Γερμανού κλασικού φιλόλογου, Eduard Norden για τον Βελλήιο: «πρόκειται για τον πρώτο Ρωμαίο ιστορικό ο οποίος συνέγραψε ιστορικό έργο από την σκοπιά του ρήτορα».²⁴² Ως εκ τούτου, η παρούσα μελέτη συστήνει και αποτιμά τον Βελλήιο ως αξιόλογο εκπρόσωπο του ιστοριογραφικού είδους στην Ρώμη ο οποίος επιχείρησε και κατόρθωσε να ξεχωρίσει από την *turba tanta scriptorum* κατά την διατύπωση του Λίβιου.

²⁴² Βλ. Norden (31915) 302.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

i. Εκδόσεις του ιστορικού έργου του Βελλήιου:

Elefante, M. (1997), *Velleius Paterculus: Ad Vinicium consulem libri duo*, Χιλντεσχάιμ/Ζυρίχη/Νέα Υόρκη.

Hellegouarc'h, J. (2003), *Velleius Paterculus: Histoire Romaine*, τόμοι 2, Παρίσι.

Shipley, F.W. (1924), *Velleius Paterculus: Compendium of Roman History*, Λονδίνο/Καίμπριτζ (Μασαχουσέτη).

Watt, W.S. (1998), *Velleius Paterculus: Historiae ad M. Vinicium consulem*, Στουτγάρδη/Λειψία.

Woodman, A.J. (1977), *Velleius Paterculus: The Tiberian Narrative (2.94-131)*, Καίμπριτζ.

——— (1983), *Velleius Paterculus: The Caesarian and Augustan Narrative (2.41-93)*, Καίμπριτζ.

Yardley, J.C. & Barrett, A.A. (2011), *Velleius Paterculus. The Roman History: From Romulus and the Foundation of Rome to the Reign of the Emperor Tiberius*, Ινδιανάπολη/Καίμπριτζ.

ii. Δευτερογενείς πηγές

Alfonsi, L. (1966), “La dottrina dell’ *aemulatio* in Velleio Patercolo”, *Aevum* 40.3/4: 375-378.

Ash, R. (2017), “Rhetoric and Historiography”, στο: M.J. MacDonald (επιμ.), *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*, Οξφόρδη, 195-204.

Assmann, J. (1992), *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, Μόναχο.

Augoustakis, A. et al., επιμ. (2019), *Fides in Flavian Literature*, Τορόντο.

Baldwin, B. (1967), “Opimian Wine”, *AJP* 88.2: 173-175.

Balmaceda, C. (2014), “The Virtues of Tiberius in Velleius’ “Histories””, *Historia* 63.3: 340-363.

- Bartley, A. & Keaveney, A. (2013), "Eighteen Views of Velleius Paterculus", *Latomus* 72.4: 1097-1103.
- Batstone, W.W. & Damon C., επιμ. (2006), *Caesar's Civil War*, Οξφόρδη.
- Beneker, J. (2009/2010), "Nepos' Biographical Method in the Lives of Foreign Generals", *CJ* 105.2: 109-121.
- Biesinger, B. (2016), *Römische Dekadenzdiskurse: Untersuchungen zur römischen Geschichtsschreibung und ihren Kontexten (2. Jahrhundert v. Chr. bis 2. Jahrhundert n. Chr.)*, Στουτγάρδη.
- Bloom, H. (1997), *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, Νέα Υόρκη/Οξφόρδη.
- Bocchi, G. (2015), "L'architettura della *breuitas* nell'*Historia* di Velleio Patercolo: effetti ideologici e influssi retorici", στο: A. Valvo & G. Migliorati (επιμ.), *Ricerche storiche e letterarie intorno a Velleio Patercolo*, Μιλάνο, 7-42.
- Bolaffi, E. (1957), "La critica filosofica e letteraria in Quintiliano", *Latomus* 16.2: 263-274.
- Bringmann, K. (1977), "Weltherrschaft und innere Krise Roms im Spiegel der Geschichtsschreibung des zweiten und ersten Jahrhunderts v. Chr.", *A&A* 23.1: 28-49.
- Brunt, P.A. (1980), "On Historical Fragments and Epitomes", *CQ* 30.2, 477-494.
- Cairns, F. (1969), "Catullus 1", *Mnemosyne* 22: 153-158.
- Cameron, A. (2017), *Callimachus and His Critics*, Πρίνστον.
- Chausserie-Laprée, J.-P. (1969), *L'expression narrative chez les historiens latins: Histoire d'un style*, Παρίσι.
- Christ, K. (2001), "Velleius und Tiberius", *Historia* 50.2: 180-192.
- Citroni, M. (2006), "The Concept of the Classical and the Canons of Model Authors in Roman Literature", στο: J.I. Porter (επιμ.), *Classical Pasts. The Classical Traditions of Greece and Rome*, Πρίνστον, 204-234.
- Cizek, E. (1972), "L'image de renouvellement historique chez Velleius Paterculus", *StudClas* 14: 85-93.
- Clark, M.E. (1983), "*Spes* in the Early Imperial Cult: 'The Hope of Augustus'", *Numen* 30.1: 80-105.

- Cogitore, I. (2009), “Les portraits chez Velleius Paterculus”, *Latomus* 68.1: 51-72.
- Cooley, A.E. (2019), “From the Augustan Principate to the Invention of the Age of Augustus”, *JRS* 109: 71-87.
- Cornell, T.J. (2020), “Roman Historical Writing in the Age of the Elder Seneca”, στο: M.C. Scappaticcio (επιμ.), *Seneca the Elder and his Rediscovered “Historiae ab initio bellorum ciuilium”*: *New Perspectives on Early-Imperial Roman Historiography*, Βερολίνο/Βοστώνη, 9-28.
- Cowan, E. (2009), “Tiberius and Augustus in Tiberian Sources”, *Historia* 58.4: 468-485.
- , επιμ. (2011), *Velleius Paterculus: Making History*, Σουόνσι.
- Craig, C. (2010), “Means and ends of *indignatio* in Cicero’s *Pro Roscio Amerino*”, στο: D.H. Berry & A. Erskine (επιμ.), *Form and Function in Roman Oratory*, Καίμπριτζ, 75-91.
- Cristofoli, R. (2018), “Velleius Paterculus and the Battle of Actium”, στο: A. Damtoft Poulsen & A. Jönsson (επιμ.), *Usages of the Past in Roman Historiography*, Λέιντεν/Βοστώνη, 25-39.
- Crowther, N.B. (1987), “Varro Atacinus: Traditional or Neoteric Poet?”, *AC* 56: 262-268.
- Daly, L.W. (1950), “Vota publica pro salute alicuius”, *TAPhA* 81: 164-168.
- Dalzell, A. (1955), “C. Asinius Pollio and The Early History of Public Recitation at Rome”, *Hermathena* 86: 20-28.
- Davies, S.H. (2014), “Beginnings & Endings: 146 BCE as an Imperial Moment, from Polybius to Sallust”, *Epekeina* 4.1-2: 177-218.
- Degrassi, A. (1952), *I Fasti Consolari dell’ Impero Romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo*, Ρώμη.
- Della Corte, F. (1937), “I guidizi letterari dei Velleio Patercolo”, *RFIC* 15: 154-159.
- Dench, E. (2013), “Cicero and Roman Identity”, στο: C. Steel (επιμ.), *The Cambridge Companion to Cicero*, Καίμπριτζ, 122-138.
- Dobias, J. (1960), “King Maroboduus as a Politician”, *Klio* 38, 155-166.
- Domainko, A. (2015), “The Conception of History in Velleius Paterculus’ *Historia Romana*”, *Histos* 9: 76-110.

——— (2018), *Uncertainty in Livy and Velleius: Time, Hermeneutics and Roman historiography*, Μόναχο.

Droge, A.J., (2011/2012), “Finding His Niche: On the "Autoapotheosis" of Augustus”, *MAAR* 56/57: 85-112.

Dugan, J. (2005), *Making a New Man: Ciceronian Self-Fashioning in the Rhetorical Works*, Οξφόρδη.

Dupont, F. (1997), “*Recitatio* and the Reorganization of the Space of Public Discourse”, στο: T. Habinek & A. Schiesaro (επιμ.), *The Roman Cultural Revolution*, Καίμπριτζ, 44-59.

Dziuba, A. (2008), “*Breuitas* as a Stylistic Feature in Roman Historiography”, στο: J. Pigeon (επιμ.), *The Children of Herodotus: Greek and Roman Historiography and Related Genres*, Νιούκαστλ, 317-328.

Eck, W. et al. (1996), *Das Senatus consultum de Cn. Pisone patre*, Μόναχο.

Eck, W. (2014), *Η εποχή του Αυγούστου* (μτφρ., επιμ: Α.Ν. Μιχαλόπουλος), Αθήνα [= Eck. W. (1998), *Augustus und seine Zeit*, Μόναχο].

Elefante, M. (1992), *Concordantia in Velleium Paterculum*, Χιλντεσχάιμ/Ζυρίχη/Νέα Υόρκη.

Fantham, E. (1978), “Imitation and Evolution: The Discussion of Rhetorical Imitation in Cicero *De Oratore* 2. 87-97 and Some Related Problems of Ciceronian Theory”, *CP* 73.1: 1-16.

Feldherr, A. (1998), *Spectacle and Society in Livy's History*, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες/Λονδίνο.

Fleck, M. (1993), *Cicero als Historiker*, Στουτγάρδη.

Fowler, A. (1979), “Genre and the Literary Canon”, *New Literary History* 11: 97-119.

Fox, M. (2007), *Cicero's Philosophy of History*, Οξφόρδη.

Fraenkel, E. (1916), “Zur Geschichte des Wortes *fides*”, *RhM* 71: 187-199.

Franchet d'Espèrey, S., (2006), “Rhétorique et poétique chez Quintilien: À propos de l'apostrophe”, *Rhetorica* 24.2: 163-185.

Freyburger, G. (1986), *Fides: Étude sémantique et religieuse depuis les origines jusqu'à l'époque augustéenne*, Παρίσι.

Fuhrer, T. (1993), “Der Begriff *ueri simile* bei Cicero und Augustin”, *MH* 50.2: 107-125.

Galdi, M. (1922), *L' epitome nella letteratura latina*, Νάπολη.

- Galinsky, K., επιμ. (2014), *Memoria Romana: Memory in Rome and Rome in Memory*, Avv Αρμπορ (Μίσιγκαν).
- , επιμ. (2016α), *Memory in Ancient Rome and Early Christianity*, Οξφόρδη.
- Galinsky, K. & Lapatin, K., επιμ. (2016β), *Cultural Memories in the Roman Empire*, Λος Άντζελες.
- Gavrielatos, A., επιμ. (2017), *Self-Presentation and Identity in the Roman World*, Καίμπριτζ.
- Gibson, B.J. (1995), “Catullus 1.5-7”, *CQ* 2: 569-573.
- Gilmartin, K. (1975), “A Rhetorical Figure in Latin Historical Style: The Imaginary Second Person Singular”, *TAPhA* 105: 99-121.
- Goar, R.J. (1976), “Horace, Velleius Paterculus and Tiberius Caesar”, *Latomus* 35.1: 43-54.
- Gold, B.K. (1987), *Literary Patronage in Greece and Rome*, Τσάπελ Χιλλ/Λονδίνο.
- Goodyear, F.R.D. (1984), “Tiberius and Gaius: Their Influence and Views on Literature”, στο: H. Temporini & W. Haase (επιμ.), *ANRW* 2.32.1, Βερολίνο, 603-610.
- Gowers, E. (2012), *Horace: Satires Book I*, Καίμπριτζ.
- Gowing, A.M. (2005), *Empire and Memory: The Representation of the Roman Republic in Imperial Culture*, Καίμπριτζ.
- (2007), “The Imperial Republic of Velleius Paterculus”, στο: J. Marincola (επιμ.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Οξφόρδη, 411-418.
- (2010α), “From the Annalists to the *Annales*: Latin Historiography before Tacitus”, στο: A.J. Woodman (επιμ.), *The Cambridge Companion to Tacitus*, Καίμπριτζ, 17-30.
- (2010β), “Writing Civil War under Tiberius”, στο: B. Breed et al. (επιμ.), *Citizens of Discord: Rome and Its Civil Wars*, Οξφόρδη, 250-260.
- Greenblatt, S. (1980), *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, Σικάγο.
- Grethlein, J. (2013), *Experience and Teleology in Ancient Historiography: ‘Futures Past’ from Herodotus to Augustine*, Καίμπριτζ.
- Gustin, J. (1943), *Les péripécopes littéraires dans l’ouvrage de Velléius Paterculus*, διδ. διατρ., Λουβαίν.

Habinek, T.N. (1998), *The Politics of Latin Literature: Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*, Πρίνστον.

Heinze, R. (1928), “Fides”, *Hermes* 64: 140-166.

Heldmann, K. (1982), *Antike Theorien über Entwicklung und Verfall der Redekunst*, Μόναχο.

Hellegouarc’h, J. (1964), “Les buts de l’oeuvre historique de Velleius Paterculus”, *Latomus* 23.4: 669-684.

——— (1976), “Lire et comprendre. Quelques remarques sur le texte de l’Histoire romaine de Velleius Paterculus”, *REL* 54: 239-256.

——— (1984), “État présent des travaux sur l’“Histoire Romaine” de Velleius Paterculus”, στο: H. Temporini & W. Haase (επιμ.), *ANRW* 2.32.1, Βερολίνο, 404-436.

Homeyer, H. (1964), *Die antiken Berichte über den Tod Ciceros und ihre Quellen*, Μπάντεν-Μπάντεν.

Hutchinson, G.O. (2010), “Deflected Addresses: Apostrophe and Space (Sophocles, Aechines, Plautus, Cicero, Virgil and Others)”, *CQ* 60.1: 96-109.

Janson, T. (1964), *Latin Prose Prefaces: Studies in Literary Conventions*, διδ. διατρ., Στοκχόλμη/Γκέτεμποργκ/Ουψάλα.

Jenkinson, E.M. (1973), “Genus scripturae leue: Cornelius Nepos and the Early History of Biography in Rome”, στο: H. Temporini & W. Haase (επιμ.), *ANRW* 1.3, Βερολίνο, 703-719.

Κάρλα, Γ.Α. (2018), «Η αυτο-σκηνοθέτηση του ρήτορα στους αυτοκρατορικούς λόγους (Υστερη Αρχαιότητα και Βυζάντιο)», στο: Κ. Ντίνας (επιμ.), *Figura in Praesentia: Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*, Αθήνα, 134-150.

Keeline, T.J. (2018), *The Reception of Cicero in the Early Roman Empire: The Rhetorical Schoolroom and the Creation of a Cultural Legend*, Καίμπριτζ.

Keeline, T.J., & Kirby, T. (2019), “Auceps syllabarum: A Digital Analysis of Latin Prose Rhythm”, *JRS* 109: 161-204.

Kennedy, G.A. (¹2014), *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής* (μτφρ. Ν. Νικολούδης), Αθήνα [= Kennedy, G.A. (1994), *A New History of Classical Rhetoric*, Πρίνστον].

——— (2020), *Κοϊντιλιανός: Ρωμαίος παιδαγωγός και θεωρητικός της ρητορικής* (μτφρ., επιμ.: Σ. Γεωργακοπούλου), Αθήνα [= Kennedy, G.A. (2013), *Quintilian: A Roman Educator and his Quest for the Perfect Orator*, χωρίς τοποθεσία].

Konstan, D. (1995), “Patrons and Friends”, *CP* 90.4: 328-342.

——— (2018), “Praise and Flattery in the Latin Epic: A Case of Intratextuality”, στο: S. Harrison et al. (επιμ.), *Intratextuality and Latin Literature*, Βερολίνο/Βοστώνη, 341-352.

Kramer, E.A. (2005), “Book One of Velleius’ “History”: Scope, Levels of Treatment, and Non-Roman Elements”, *Historia* 54.2: 144-161.

Kraus, C.S. (2013), “Is *historia* a Genre? (With Notes on Caesar’s First Landing in Britain, *BG* 4.24–5)”, στο: T.D. Papanghelis et al. (επιμ.), *Generic Interfaces in Latin Literature: Encounters, Interactions and Transformations*, Βερολίνο/Βοστώνη, 417-432.

Krause, C. (2003), *Strategie der Selbstinszenierung: Das rhetorische Ich in den Reden Dions von Prusa*, Βισμπάντεν.

Krenkel, W.A. (1972), “Horace’s Approach to Satire”, *Arethusa* 5.1: 7-16.

Kuin, I.N.I. (2018), “Sulla and the Invention of Roman Athens”, *Mnemosyne* 71.4: 616-639.

Kuntze, C. (1985), *Zur Darstellung des Kaisers Tiberius und seiner Zeit bei Velleius Paterculus*, Φρανκφούρτη.

La Bua, G. (2019), *Cicero and Roman Education: The Reception of the Speeches and Ancient Scholarship*, Καίμπριτζ/Νέα Υόρκη.

Laird, A. (2009), “The Rhetoric of Roman Historiography”, στο: A. Feldherr (επιμ.), *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, Καίμπριτζ, 197-213.

Lana, I. (1952), *Velleio Patercolo o della propaganda*, Τορίνο.

Lausberg, H. (1990), *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Στουτγάρδη.

Leach, E.W. (1988), *The Rhetoric of Space: Literary and Artistic Representations of Landscape in Republican and Augustan Rome*, Πρίνστον.

——— (1990), “The Politics of Self-Presentation: Pliny’s Letters and Roman Portrait Sculpture”, *ClAnt* 9.1: 14-39.

- Levick, B.M. (1972), “Tiberius' Retirement to Rhodes in 6 B.C.”, *Latomus* 31.3: 779-813.
- Lobur, J.A. (2007), “*Festinatio* (haste), *breuitas* (concision), and the Generation of Imperial Ideology in Velleius Paterculus”, *TAPhA* 137.1: 211-230.
- (2021), *Cornelius Nepos: A Study in the Evidence and Influence*, Ανν Άρμπορ (Μίσιγκαν).
- Manzano, S. & Asunción, M. (2003), “Textual Level: Velleius Paterculus' Exemplary Style”, στο: G. Lachenaud & D. Longrée (επιμ.), *Greco et Romains aux prises avec l'histoire: Représentations, récits et idéologie*, τόμ. 1, Ρεν, 343-356.
- Marincola, J. (1997), *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Καίμπριτζ.
- (1999), “Genre, Convention, and Innovation in Greco-Roman Historiography”, στο: C.S. Kraus (επιμ.), *The Limits of Historiography: Genre and Narrative in Ancient Historical Texts*, Λέιντεν/Βοστώνη/Κολωνία, 281-324.
- Martin, J. (1974), *Antike Rhetorik: Technik und Methode*, Μόναχο.
- Merker, M. (1968), *Das Tiberiusbild bei Velleius Paterculus*, διδ. διατρ., Φράμπουργκ.
- Merli, E. (2017), “The *festinatio* in Flavian poetry: A Clarification”, στο: F. Bessone et al. (επιμ.), *The Literary Genres in the Flavian Age: Canons, Transformations, Reception*, Βερολίνο/Βοστώνη, 139-156.
- Miano, D. (2018), *Fortuna: Deity and Concept in Archaic and Republican Italy*, Οξφόρδη.
- Morello, R. (2002), “Livius' Alexander Digression (9.17-19): Counterfactuals and Apologetics”, *JRS* 92: 62-85.
- Morgan, L. (2000), “The Autopsy of C. Asinius Pollio”, *JRS* 90: 51-69.
- Mortensen, D.E. (2008), “The *Loci* of Cicero”, *Rhetorica* 26.1: 31-56.
- Μπουραζέλης, Κ. (2017), *Οι τρόφιμοι της λύκαινας: συνοπτική ιστορία των Ρωμαίων και της πολιτείας τους από την ίδρυση της Ρώμης έως και την εποχή του Διοκλητιανού (753 π.Χ. -305 μ.Χ.)*, Αθήνα.
- Noè, E. (1982), “Gli *excursus* letterari dei Velleio Patercolo”, *Clio* 18: 511-523.
- (1983), “Il *uotum* in Velleio Patercolo”, *Athenaeum N.S.* 61: 272-75.

- Norden, E. (31915), *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, τόμοι 2, Λειψία/Βερολίνο [1^η έκδοση: 1898].
- Northwood, S.J. (2008), “Cicero *de Oratore* 2.51-64 and Rhetoric in Historiography”, *Mnemosyne* 61.2: 228-244.
- Oakley, S.P. (2005), *A Commentary on Livy Books VI-X: Volume III, Book IX*, Οξφόρδη.
- (2020), “Point and Periodicity: The Style of Velleius Paterculus and Other Latin Historians Writing in the Early Principate”, στο: M.C. Scappaticcio (επιμ.), *Seneca the Elder and his rediscovered “Historiae ab initio bellorum ciuilium”*: new perspectives on early-imperial Roman historiography, Βερολίνο/Βοστώνη, 199-234.
- Oliensis, E. (1998), *Horace and the Rhetoric of Authority*, Καίμπριτζ.
- Opelt, I. (1962), “Epitome”, *RAC* 5: 944-973.
- O’Sullivan, N. (1997), “Caecilius, the ‘Canons’ of Writers, and the Origins of Atticism”, στο: W.J. Dominik (επιμ.), *Roman Eloquence: Rhetoric in Society and Literature* Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 32-49.
- Paladini, M.L. (1957), “Rapporti tra Velleio Patercolo e Valerio Massimo”, *Latomus* 16.2: 232-251.
- Παπαϊωάννου, Σ. (2008), «Το Πέρασμα στην Εσπερία», στο: Φ.Π. Μανακίδου & Κ. Σπανουδάκης (επιμ.), *Αλεξανδρινή Μούσα: Συνέχεια και νεωτερισμός στην ελληνιστική ποίηση*, Αθήνα, 645-699.
- Paparioannou, S. (2014α), “Matrices of Time and the Recycling of Evil in Sallust’s Historiography”, *Epekeina*, 4. 1-2: 113-139.
- , επιμ. (2014β), *Terence and Interpretation*, Νιούκαστλ.
- Parker, R. (2021), *Οι ελληνικοί θεοί πέρα από την Ελλάδα: Ονόματα, χαρακτήρες, μεταμορφώσεις* (μτφρ.: Π. Σουλτάνης, επιμ.: Μ. Πατέρα), Αθήνα [= Parker, R. (2017), *Greek Gods Abroad: Names, Natures, and Transformations*, Όκλαντ (Καλιφόρνια)].
- Περάκη-Κυριακίδου, Ε. (1988), «Η εμπειρία του θανάτου στον Βελλήιο Πατέρκουλο», *Αριάδνη* 4: 208-218.
- Pettinger, A. (2012), *The Republic in Danger: Drusus Libo and the Succession of Tiberius*, Οξφόρδη.

- Pieper, C. (2021), “*Tiberius aequatus Augusto: Augustan Intertexts for Tiberius’ moderatio in Velleius Paterculus 2.94.1 and 2.122.1*”, *Philologus* 165.2: 241-259.
- Pfeiffer, R. (1968), *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*, Οξφόρδη.
- Pociña Pérez, A. (1976), “La ausencia de Enio y Plauto en los excursos literarios de Velleio Patérculo”, *CFC* 9: 231-240.
- Purcell, N. (1995), “On the Sacking of Carthage and Corinth”, στο: D. Innes et al. (επιμ.), *Ethics and Rhetoric: Classical Essays for Donald Russell on his Seventy Fifth Birthday*, Οξφόρδη, 133-148.
- Ramage, E.S. (1982), “Velleius Paterculus 2.126.2-3 and the Panegyric Tradition”, *ClAnt* 1.2: 266-271.
- Rambaud, M. (1953), *Cicerón et l'histoire romaine*, Παρίσι.
- Raschieri, A.A. (2018), “*Facilitas* and *héxis* in Latin rhetoric”, στο: L.C. Montefusco & M.S. Celentano (επιμ.), *Papers on Rhetoric XIV*, Περούτζια, 109-134.
- Rawson, E. (1972), “Cicero the Historian and Cicero the Antiquarian”, *JRS* 62: 33-45.
- Reinhardt, T. (2003), *Cicero’s Topica*, Οξφόρδη.
- Rich, J. (2011), “Structuring Roman History: The Consular Year and the Roman Historical Tradition”, *Histos* 5: 1-43.
- Rossi, E., (1976), “La tecnica ritrattistica in Velleio Patercolo”, *AFLC* 1: 97-116.
- Russo, F. (2008), “The Literary *Excursus* of Velleius Paterculus and the Exaltation of the Italic Contribution to the Grandeur of Rome”, *Florilib* 19: 293-312.
- Saller, R. P. (1982), *Personal Patronage Under the Early Empire*, Καίμπριτζ.
- Santoro L’Hoir, F. (1992), *The Rhetoric of Gender Terms: “Man”, “Woman”, and the Portrayal of Character in Latin Prose*, Λέιντεν/Νέα Υόρκη/Κολωνία.
- Schafer, W. (1912), *Tiberius und seine Zeit im Lichte der Tradition des Velleius Paterculus*, Λειψία/Χάλε.

- Schepens, G. & Schorn, S. (2010), *Verkürzungen in und von Historiographie in klassischer und hellenistischer Zeit*, στο: M. Horster & C. Reitz (επιμ.), *Condensing texts – condensed texts*, Στουτγάρδη, 395-433.
- Schmitzer, U. (2000), *Velleius Paterculus und das Interesse an der Geschichte im Zeitalter des Tiberius*, Χαϊδελβέργη.
- Schöb, F.A. (1908), *Velleius Paterculus und seine literar-historischen Abschnitte*, διδ. διατρ., Τυβίγγη.
- Schröter, J. (2017), *Theorie der literarischen Selbstdarstellung: Begriff – Hermeneutik – Analyse*, Μύνστερ.
- Schwindt, J.P. (2000), *Prolegomena zu einer “Phänomenologie” der römischen Literaturgeschichtsschreibung: von den Anfängen bis Quintilian*, Γοτίγγη.
- Seager, R. (2005), *Tiberius*, Μάλντεν (Μασαχουσέτη)/Οξφόρδη.
- Segal, C.P. (1959), “ΥΨΟΣ and the Problem of Cultural Decline in the *De Sublimitate*”, *HSPH* 64: 121-146.
- Starr, R.J. (1980), “Velleius’ Literary Techniques in the Organization of his History”, *TAPhA* 110: 287-301.
- (1981), “The Scope and Genre of Velleius’ History”, *CQ* 31.1: 162-174.
- Steffen, H.J. (1954), *Die Regierung des Tiberius in der Darstellung des Velleius Paterculus*, διδ. διατρ., Κίελο.
- Stroup, S.C. (2003), “*Adulta Virgo*: The Personification of Textual Eloquence in Cicero's *Brutus*”, *MD* 50: 115-140.
- Stiles, A. (2018), “Velleius Paterculus, the Adoptions of 4 CE, and the *Spes Race*”, στο: G. Kazantzidis & D. Spatharas (επιμ.), *Hope in Ancient Literature, History, and Art*, Βερολίνο/Βοστώνη, 259-274.
- Sumner, G.V. (1970), “The Truth about Velleius Paterculus: Prolegomena”, *HSPH* 74: 257-297.
- (1973), *The Orators in Cicero’s Brutus: Prosopography and Chronology*, Τορόντο.
- Sussman, L.A. (1972), “The Elder Seneca’s Discussion of the Decline of Roman Eloquence”, *CSCA* 5: 195-210.

- Syme, R. (1933), “M. Vinicius (Cos. 19 B.C.)”, *CQ* 27.3/4: 142-148.
- (1939), *The Roman Revolution*, Οξφόρδη.
- (1978), “Mendacity in Velleius”, *AJP* 99.1: 45-63.
- ten Berge, B.L.H. (2019), “Epitomizing Discord: Florus on the Late Republican Civil Wars”, στο: C.H. Lange & F. Vervaet (επιμ.), *The Historiography of Late Republican Civil War*, Λέιντεν/Βοστώνη, 411-438.
- Titchener, F. (2003), “Cornelius Nepos and the Biographical Tradition”, *G&R* 50.1: 85-99.
- Tuplin, C. (2000), “Nepos and the Origins of Political Biography”, στο: C. Deroux (επιμ.), *Studies in Latin Literature and Roman History X*, Βρυξέλλες, 124-161.
- Usher, S. (2010), “Apostrophe in Greek Oratory”, *Rhetorica* 28.4: 351-362.
- Ussani, V., επιμ. (1952), *Guida allo studio della civiltà romana*, τόμ.1, Νάπολη/Ρώμη/Μιλάνο.
- van der Blom, H. (2017), “The Reception of Republican Political Communication: Tacitus’ Choice of Exemplary Republican Orators in Context”, στο: C. Rosillo-López (επιμ.), *Political Communication in the Roman World*, Λέιντεν/Βοστώνη, 231-252.
- Vasaly, A. (1993), *Representations: Images of the World in Ciceronian Oratory*, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες.
- West, M.L. (1967), “The Contest of Homer and Hesiod”, *CQ* 17.2: 433-450.
- Williams, G. (1978), *Change and Decline: Roman Literature in the Early Empire*, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες/Λονδίνο.
- Winckelmann, J.J. (1805), *Winckelmann und sein Jahrhundert: in Briefen und Aufsätzen hrsg. v. Goethe*, Τυβίγγη.
- Winterbottom, M. (2019), “Cicero and the Silver Age”, στο: M. Winterbottom et al. (επιμ.) *Papers on Quintilian and Ancient Declamation*, Οξφόρδη, 66-91 [= Winterbottom, M. (1982), “Cicero and the Silver Age”, στο: W. Ludwig (επιμ.), *Éloquence et rhétorique chez Cicéron*, Βαντόβρ-λε-Νανσύ/Γενεύη, 237-274].
- Wiseman, T.P. (1979), *Clio’s Cosmetics: Three Studies in Greco-Roman Literature*, Λέστερ.
- (1981), “Practice and Theory in Roman Historiography”, *History* 66.218: 375-393.

- (2010), “Velleius Mythistoricus”, στο: C.S. Kraus et al. (επιμ.), *Ancient Historiography and its Contexts: Studies in Honour of A.J. Woodman*, Οξφόρδη, 73-83.
- Wissowa, G. (1916-1919), “*Interpretatio Romana: Römische Götter im Barbarenlande*”, *ArchRW* 19: 1-49.
- Woodman, A.J. (1969), “Sallustian Influence on Velleius Paterculus”, στο: J. Bibauw (επιμ.), *Hommages à Marcel Renard* (τόμ. 1), Βρυξέλλες, 785-799.
- (1975), “Questions of Date, Genre, and Style in Velleius: Some Literary Answers”, *CQ* 25: 272-306.
- (1988), *Rhetoric in Classical Historiography: Four Studies*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη.
- (2008), “Cicero on Historiography: *De Oratore* 2.51-64”, *CJ* 104.1: 23-31.
- Yakobson, A. (2019), “Velleius Paterculus, Imperial Ideology and the Old Republic”, στο: C. Rosillo-López (επιμ.), *Communicating Public Opinion in the Roman Republic*, Στουτγάρδη, 273-292.
- Yates, F.A. (1966), *The Art of Memory*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη.
- Zanker, G. (1981), “*Enargeia* in the Ancient Criticism of Poetry”, *RhM* 124: 297-311.
- Zanker, P. (2009), *Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων* (μτφρ.: Γ. Πάγκαλος & Μ. Πεχλιβάνος), Αθήνα [= Zanker, P. (31997), *Augustus und die Macht der Bilder*, Μόναχο].
- Zielinski, T. (1904), “Das Clausegesetz in Ciceros Reden: Grundzüge einer oratorischen Rhythmik”, *Philologus* 9: 591-844.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Η αρχιτεκτονική του ιστορικού έργου του Βελλήιου

1.14.1: *statui priorem huius uoluminis posterioremque partem non inutili rerum notitia...*

Μετάφραση: κρίνω ορθότερο να διακρίνω το πρώτο τμήμα αυτού του βιβλίου από το δεύτερο με μια χρήσιμη από πλευράς πληροφοριών περίληψη...

Με την συγκεκριμένη δήλωση ο ιστορικός εισηγείται την διάρθρωση του έργου σε δύο διακριτά μέρη, αναφερόμενος στο πρώτο βιβλίο ως *prior pars* και στο δεύτερο ως *posterior pars*. Η αποσπασματική μορφή του πρώτου βιβλίου δεν αφήνει πολλά περιθώρια για ασφαλείς συγκριτικές εκτιμήσεις ανάμεσα στα δύο βιβλία. Μπορούμε, ωστόσο, να περιοριστούμε στις εξής παρατηρήσεις:

- το πρώτο βιβλίο αποτελείται από 18 κεφάλαια (δεν σώζεται το προοίμιο και η έναρξη της αφήγησης με τον επαναπατρισμό των ηρώων του Τρωικού πολέμου· επίσης μία υπολογίσιμη έκταση *lacuna* ανιχνεύεται μεταξύ των κεφαλαίων 8 και 9, που καλύπτει κατά προσέγγιση ένα διάστημα 580 ετών, από την εποχή του Ρωμύλου μέχρι και τον Γ' Μακεδονικό πόλεμο)
- το δεύτερο βιβλίο αποτελείται από 131 κεφάλαια και είναι σχεδόν ακέραια σωζόμενο (από το 146 π.Χ. μέχρι το 30 μ.Χ.)

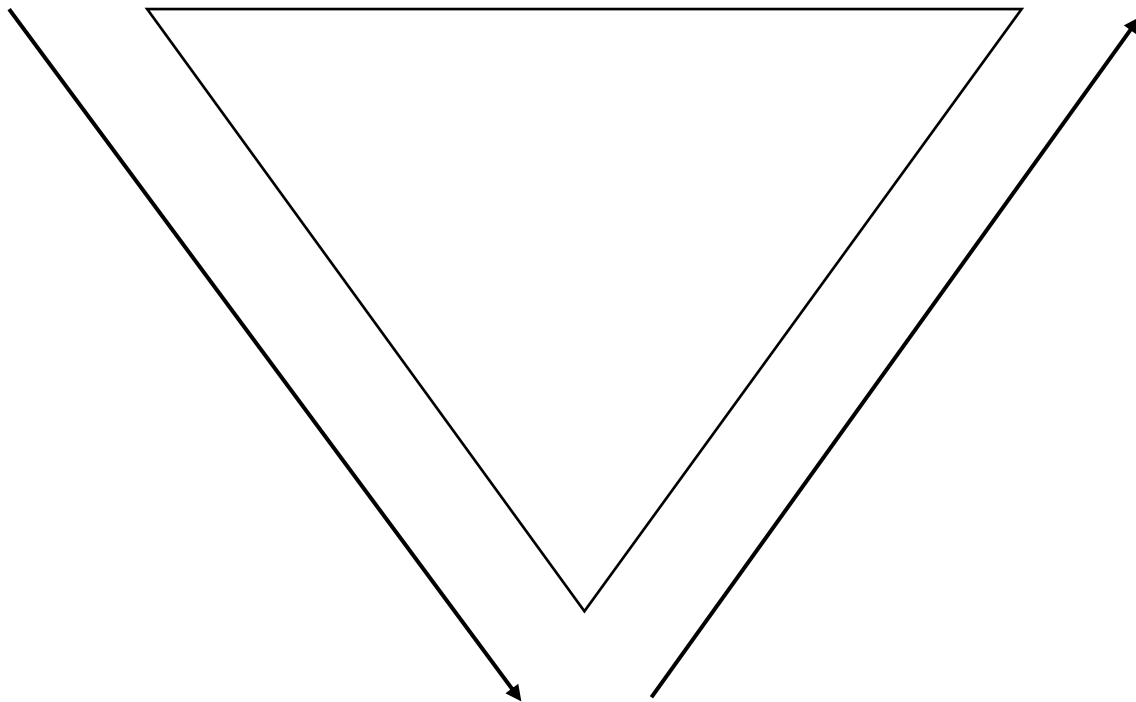
Ο Hellegouarc'h έχει προσφύως παρατηρήσει ότι η δομή του έργου παραπέμπει στην μορφή «αντίστροφης πυραμίδας». ²⁴³ Για τον λόγο αυτό επιχειρείται κατωτέρω η σχηματική απεικόνιση του έργου σε πυραμιδοειδή μορφή, χάρη στην οποία καθίστανται ευδιάκριτα τα κομβικά χρονικά ορόσημα και η δομική λειτουργία τους στο έργο.

Ακολούθως, προσφέρεται σε περιληπτική μορφή το περιεχόμενο των δύο βιβλίων του – κατά δήλωση του ίδιου του συγγραφέα του– *transcursus*. Η επισκόπηση του περιεχομένου του έργου υποκαθιστά μεν την *euidencia in narratione*, η οποία φαίνεται πως αποτελεί σταθερό αίτημα του ιστορικού κατά την συγγραφή του έργου, καθιστά δε εφικτή την ολιστική θεώρηση του έργου εν είδει μιας υποτυπώδους *imago*.

²⁴³ Η διαπίστωση στην οποία καταλήγει ο Hellegouarc'h (1976) 240 είναι η εξής: “Toutefois, elle offre en réalité une structure pyramidale, et, plus précisément, celle d’une pyramide renversée, car la place accordée aux événements devient de plus en plus considérable au fur et à mesure que l’on approche de la fin de l’ouvrage.”

άλωση της Τροίας (ίδρυση του Μεταπόντιου από τον
Επειό) – το μυθικό παρελθόν της Ρώμης

30 μ.Χ. (υπατεία
Βινίκιου) – το ιστορικό
παρόν

146 π.Χ. (καταστροφή της Καρχηδόνας) –
αλλαγή του ρου της ρωμαϊκής ιστορίας

prior pars (1^ο μέρος/βιβλίο):

[*προοίμιο*], επάνοδος των ηρώων του Τρωικού πολέμου, ίδρυση ελληνικών πόλεων και αποικιών (1.1-4), *excursus* για Όμηρο (1.5), η αυτοκρατορία των Ασσυρίων, ο Λυκούργος και η ίδρυση της Καρχηδόνας (1.6), *excursus* για Ησίοδο (1.7), οι Ολυμπιακοί αγώνες και η ίδρυση της Ρώμης (1.8), [*lacuna*], ο Γ΄ Μακεδονικός πόλεμος, ο Αντίοχος Δ΄ Επιφανής, ο Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος, ο Κόιντος Καικίλιος Μέτελλος, η καταστροφή της Κορίνθου και της Καρχηδόνας (1.9-13), *excursus* για ρωμαϊκές αποικίες (1.14-15), *excursus* για τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και την λογοτεχνία (1.16-18)

posterior pars (2^ο μέρος/βιβλίο):

ο *metus hostilis* και η ηθική παρακμή, η περίοδος των Γράκχων (2.1-8), *excursus* για την λογοτεχνία της *Res publica* (2.9), ο πόλεμος του Ιουγούρθα, ο Μάρκος Λίβιος Δρούσος, ο Συμμαχικός πόλεμος, ο εμφύλιος Μάριου και Σύλλα, ο Λεύκιος Κορνήλιος Κίννας, η επάνοδος του Σύλλα και οι *proscriptiones* (2.10-28), η άνοδος του Πομπήιου και ο Γ΄ Μιθριδατικός

πόλεμος, η *coniuratio Catilinae* (2.29-35) η γέννηση του *diuus Augustus, excursus* για την λογοτεχνία της *Res publica* και της αυγούστειας εποχής (2.36), η επιτυχία του Πομπήιου στην Ανατολή (2.37), *excursus* για ρωμαϊκές επαρχίες (2.38-39), η κατατρόπωση του Μιθριδάτη από τον Πομπήιο, ο Ιούλιος Καίσαρας, η Πρώτη Τριανδρία (2.40-47), ο εμφύλιος πόλεμος Καίσαρα και Πομπήιου, η μάχη στα Φάρσαλα, ο θάνατος του Πομπήιου, οι εκστρατείες του Καίσαρα στην Αλεξάνδρεια, την Αφρική και την Ισπανία (2.48-55), Ειδοί του Μαρτίου (2.56-57), η υιοθεσία του Οκταβιανού, ο Οκταβιανός εναντίον του Μάρκου Αντωνίου (2.58-63), *laus Ciceronis* (2.64, 66) η Δεύτερη Τριανδρία (2.65), ο εμφύλιος Καισαρικών και Καισαροκτόνων, η μάχη στους Φιλίππους, ο Σέξτος Πομπήιος, η σφαγή της Περουσίας, η συμφωνία στο Βρινδήσιο και στο Μισήνο, η διαμάχη Οκταβιανού και Πομπήιου, η αφαίρεση εξουσιών από τον Λέπιδο (2.67-81), ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα, η μάχη στο Άκτιο, η αυτοκτονία του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, το τέλος των εμφυλίων πολέμων (2.82-88), η επάνοδος του Οκταβιανού στην Ρώμη, η ανάκτηση των σημαιών από τους Πάρθους, η απόδοση του τιμητικού τίτλου *Augustus*, η *pax Romana/Augusta*, ο θάνατος του Μάρκελλου (2.89-93), η αρχή της σταδιοδρομίας του Τιβέριου, ο θάνατος του Αγρίππα, οι εκστρατείες του Τιβέριου και του Δρούσου στην Παννονία και την Γερμανία, ο πόλεμος στην Θράκη, η απομόνωση του Τιβέριου στην Ρόδο, το σκάνδαλο με την Ιουλία, η εκστρατεία του Γάιου Καίσαρα στην Αρμενία (2.94-102), η *adoptio* του Τιβέριου, η εκστρατεία του στην Γερμανία και η σύγκρουση με τον Μαροβόδο (2.103-109), η εξέγερση στην Παννονία και την Δαλματία, οι επιτυχίες του Τιβέριου και η βοήθεια του Γερμανικού, η παγίδα στον Τευτοβούργιο Δρυμό και η συντριβή του Λεύκιου Κοϊντίλιου Βάρου, οι θρίαμβοι του Τιβέριου στην Γερμανία (2.110-122), ο θάνατος του Αυγούστου και η διαδοχή από τον Τιβέριο, η *recusatio imperii*, η καταστολή των εξεγέρσεων στην Γερμανία και την Παννονία (2.123-124), η διακυβέρνηση του Τιβέριου, ο ρόλος του Σηιανού, ο έπαινος της *nouitas* (2.125-130), το επιλογικό *uotum* (2.131)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. Ο Γκαίτε για τον Βελλήιο Πατέρκουλο και τον *excursus* για την *aemulatio*

Το όνομα του Βελλήιου και οι παρατηρήσεις του για το φαινόμενο της *aemulatio*, όπως αυτό εκδηλώνεται στο πεδίο της λογοτεχνίας, αλλά και εν γένει σε κάθε μορφή τέχνης, απασχόλησαν τον Γκαίτε (J.W. Goethe), τον κορυφαίο Γερμανό ποιητή, συγγραφέα και λόγιο, στο έργο που αφιερώνει στο μεγαλείο του Βίνκελμαν (J.J. Winckelmann), του θεμελιωτή του επιστημονικού κλάδου της κλασικής αρχαιολογίας και της ιστορίας της τέχνης. Ο Γκαίτε, λαμβάνοντας υπ' όψιν του τον *excursus* του Βελλήιου για την φύση και την εξελικτική πορεία πάσης φύσεως καλλιτεχνικής δραστηριότητας, αναφέρεται ονομαστικά στον Βελλήιο –αργότερα και στον Κοϊντλιανό– ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα συγγραφέα της αρχαιότητας στον οποίο ανιχνεύονται ενδείξεις μιας «ιστορίας της τέχνης». Το σχετικό απόσπασμα παρατίθεται εδώ και ακολουθεί προτεινόμενη απόδοσή του στην Νέα Ελληνική.

“Velleius bemerkt mit großem Anteil das ähnliche Steigen und Fallen aller Künste. Ihn als Weltmann beschäftigte besonders die Betrachtung, daß sie sich nur kurze Zeit auf dem höchsten Punkte, den sie erreichen können, zu erhalten wissen. Auf seinem Standorte war es ihm nicht gegeben, die ganze Kunst als ein Lebendiges (*ζῶον*) anzusehen, das einen unmerklichen Ursprung, einen langsamen Wachstum, einen glänzenden Augenblick seiner Vollendung, eine stufenfällige Abnahme, wie jedes andre organische Wesen, nur in mehreren Individuen, notwendig darstellen muß. Er gibt daher nur sittliche Ursachen an, die freilich als mitwirkend nicht ausgeschlossen werden können, seinem großen Scharfsinn aber nicht genügtun, weil er wohl fühlt, daß eine Notwendigkeit hier im Spiel ist, die sich aus freien Elementen nicht zusammensetzen läßt.”²⁴⁴

Μετάφραση:

Ο Βελλήιος Πατέρκουλος παρατηρεί με ζωνρό ενδιαφέρον την χρονική συγκυρία που αφορά την ακμή και την παρακμή κάθε είδους τέχνης. Ως *πολίτη του κόσμου* τον απασχόλησε ιδίως η ιδέα ότι κάθε είδος τέχνης μπορεί να διατηρηθεί στο ανώτατο σημείο στο οποίο είναι σε θέση να φθάσει μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα. Από την δική του οπτική γωνία δεν μπορούσε

²⁴⁴ Βλ. Winckelmann (1805) 412.

να θεωρήσει την τέχνη συλλήβδην ως ζωντανό οργανισμό (ζῶον) ο οποίος πρέπει κατ' ανάγκην να εμφανίσει ανεπαίσθητη *γένεση*, βραδεία *αύξηση*, λαμπρή περίοδο *τελείωσης*, καθώς και βαθμιαία *παρακμή*, όπως κάθε άλλο ενόργανο ον, παρά μόνο να διαπιστώσει ότι εκδηλώνεται σε πλήθος ατόμων. Ως εκ τούτου, εκείνος προσδιορίζει μονάχα ηθικές αιτίες, οι οποίες βεβαίως πρέπει να συνεκτιμηθούν δεδομένου ότι συνεπιδρούν, δύσκολα όμως ικανοποιούν την οξύνιά του, επειδή αισθάνεται μάλλον ότι υπάρχει, εν προκειμένω, μια αναγκαιότητα, η οποία είναι αδύνατον να συνίσταται από μεμονωμένα στοιχεία.

SUMMARY

Thesis title: The Rhetoric of Self-Presentation in Velleius' Historical Work

The principal aim of this study is to fill the void in the study of the Tiberian historian Velleius Paterculus by providing a comprehensive account of the rhetorical nature of Velleius' historical narrative. Velleius Paterculus has not been among Roman historians much favored by scholarship, and a study of this magnitude has not been hitherto attempted in the field of classical studies. In recent years, one brief article by Eleni Peraki-Kyriakidou represents the only known effort in Greek language towards appreciating the historical work of Velleius, which nonetheless seems to limit itself to the treatment of one thematic pattern of Velleius' *opus*, i.e. the death narratives throughout the historical work. The present study purports to contribute to the interpretation of Velleius' historical work by illustrating how the careful application of certain vocabulary selection, stylistic devices and narrative choices effectively brings about what I may call 'rhetoric of self-presentation'. Building upon the reasonable assumption of the generic affinity between historiography and oratory, I argue that Velleius constructs a distinct authorial identity by establishing a dominant rhetorical 'I' at the core of his narrative *persona*. Following Woodman's valuable contribution to the rhetorical background of Velleius' historical narrative, the exploration of the extent to which Velleius' literary self-consciousness is a primary force in reading this historical work has remained a *desideratum* in the area of Velleian studies. The present study seeks to explore this issue as concisely as possible. The discussion spreads across three chapters in total, which constitute the core of my research.

In the first chapter, I propose to examine the literary *excursus* of Velleius' work which traverse through the ancient Greek and Latin literary tradition. Special emphasis will be placed on Velleius' theoretical discussion of the development of literary genres and of the eminent representatives of each genre. More specifically, I propose to assess the degree of the influence of the Ciceronian rhetorical theory on the development of Velleius' narrative, and, by extension, on the forging of his own authorial identity. Along parallel lines, the treatment of the concept of *aemulatio* in a historical context will serve as an interpretive tool for the better understanding of the way in which Velleius re-contextualises the past literary tradition and interacts with the literary and cultural environment of his own era. In order to accomplish the latter, Velleius relies firmly on rhetorical theory.

My primary goal has been to gather all the explicit metaliterary references in Velleius' narrative and to examine them as rhetorical devices intended to illustrate the distinct relationship between the authorial self and the *opus* itself. This is accomplished in the second chapter of the proposed study. I center on Velleius' striking employment of recurring terminology which conveys the generic orientation of the historical work. As I make clear, rhetorical terminology [e.g. *breuitas*, *festinatio*, *transcursus*, *forma*, *ordo*, (*iustum*) *opus*] determines the narrative structure of the work. I further argue that Velleius' primary concern over the justification of his narrative choices underscores authorial self-presentation, and that the prevailing notion of narrative visualisation points to the same direction. In this context, I pay close attention to the dynamics of carefully and consciously selected rhetorical terms that draw readers' attention to the semantic spectrum of *memoria*, through which Velleius seeks to establish himself as a Roman historian.

Velleius' frequent use of apostrophe as a form of direct address to Marcus Vinicius, the dedicatee of the historical work is examined in the final chapter of this thesis. I aim to make clear that the frequency and prominence of the apostrophe as a stylistic device throughout the work tellingly confirms and enhances the presence of the constructed rhetorical 'I', which reflects Velleius' role as a sophisticated transmitter. Significantly, Velleius' recourse to apostrophe highlights the author-addressee relationship, thus contributing to the historian's desired rhetorical effectiveness.

Keywords: Velleius Paterculus, Roman historiography, early imperial period, rhetoric of self-presentation, epitome, cultural background, literary *excursus*, Ciceronian rhetorical theory, literary self-consciousness, *uox Velleiana*, ancient literary criticism, *imitatio*, *aemulatio*, metaliterary references, *recusatio*, *breuitas*, *festinatio*, *utile*, *transcursus*, *iustum opus*, *memoria (Romana)*, *imago principatus*, *uotum*, apostrophe, *Vinicius*, *gens Vinicia*